

XX. YÜZYILDA UŞAK KAZASI

Erdoğan SOLAK

101752

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Adnan ŞİŞMAN

101752

Afyon

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ocak 2001

**TC. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMAN İŞLERİ MERKEZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

XX. YÜZYILDA UŞAK KAZASI

Erdoğan SOLAK

Tarih Anabilim Dalı

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Aralık 2000

Danışman: Prof. Dr. Adnan ŞİŞMAN

Araştırmamızın sahasını oluşturan Uşak'ın günümüzde; kuzeyinde Kütahya'nın Gediz ilçesi, güneyinde Sivaslı ve Ulubey ilçeleri, güneybatısında Eşme ilçesi, doğusunda Banaz ilçesi ile batısında Manisa'nın Selendi ve Kula ilçeleri bulunmaktadır. Uşak'ta yerleşme M.Ö. 4000 yılına kadar uzanmaktadır. Uşak sırasıyla; Hititler' in Frigler' in, Lidyalılar' ın, Persler' in, Makedonyalı Büyük İskender' in, Romalılar' ın hakimiyetine girmiştir.

Kavimler Göçünden sonra Roma' nın ikiye ayrılmasıyla, Doğu Roma sınırları içersinde kalmış ve M.S. 12. yüzyıla kadar bu durum devam etmiştir. Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan' ın 1182' de Uluborlu ve daha sonra Kütahya civarını fethetmesiyle bölge Türk hakimiyetine girmiştir. 1390 lı yıllardan itibaren Osmanlı Beyliği hakimiyetine giren Uşak, 1953 yılına kadar Kütahya Vilayeti'nin bir kazası olarak kalmıştır. Tarihinde üç büyük yangın geçirmesi ve 1920

yılından 1922 yılına kadar Yunan işgaline ve mezalimine maruz kalmasına rağmen, kısa sürede ekonomik ve kültürel yönden yaptığı atılımlarla birçok il merkezine oranla, ileri derecede sanayileşme, kentleşme ve dışa açılımı gerçekleştirmiştir.

Uşak'ın gerek verimli bir ova üzerine kurulması, gerek İç Anadolu ve Ege kıyılarını birbirine bağlayan önemli ticaret ve ulaştırma yollarının merkezinde bulunması, gerekse yöre insanının girişimci ruhu sonucunda canlı bir ekonomik yapı oluşturulmuştur. 1953 yılında il olması ve 1973' te kalkınmada öncelikli yöreler kapsamına alınmasıyla birlikte Türkiye'nin önemli sanayi şehirleri arasına girmiştir.

ABSTRACT

The research area (the province of Uşak = present situation) is located (Found) among Gediz District (Kütahya, northern side), Sivaslı and Ulubey Countries (in northern side), Eşme district (in southwestern side), Banaz County (in eastern side), Selendi and Kula Countries (Manisa, in western side).

The history of settlement goes back to B.C.4000 in Uşak. Respectively, Uşak was ruled by Hittite, Phrygian, Lydia, Persian, Alexander the Great of Macedonia and Rome Empire after major immigration movements of people in Europe, Rome empire war broken down two parts and Uşak became a part of Eastern Rome Empire until twentieth Century. The Sultan of Selçuk, Kılıçarslan II In 1182 conquered Uluborlu and Kütahya region so that Uşak began to be ruled by Turks. During 1390, Ottoman Beyliği began to rule Uşak as a district of Kütahya province until 1953. In its history, there were major fires and also this city was invaded between 1920-1922 by Greek army. Despite this two years Greek invasion and its catastrophe, Uşak in a short time recreated from its wounds and has become more industrialized city than many other province capitals not only is Uşak located in notice western Anatolian region, found in the center of central Anatolian and Aegean cross-roads as well as with the entrepreneur people, the city has dynamic economy. In 1953, the city became the capital of newly established province of Uşak.

TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI

Tez Danışmanı :Prof.Dr.Adnan ŞİŞMAN
Jüri Üyeleri :Yrd.Doç.Dr.Süleyman ÖZBEK
Yrd.Doç.Dr.Sadiye TUTSAK

İmza
.....
.....
.....

Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans öğrencisi Erdoğan SOLAK'ın "XX.Yüzyılda Uşak Kazası" başlıklı tezi 16.01.2001 tarihinde yukarıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Prof.Dr.H.Hüseyin BAYRAKLI
MÜDÜR

ÖNSÖZ

Uşak, M.Ö. IV. bine kadar uzanan tarihi ile göze çarpan önemli bir yerleşim yeridir. Ancak, tarihi çok eskilere dayanan bu şehrimiz hakkında küçük çaplı araştırmalar ve gözlemlere dayanan yerel birkaç araştırma dışında eserler verilmemiştir. Bilimsel olarak yapılan birkaç araştırma ise Uşak' ın belirli bir yönünü veya kısa bir zaman dilimini kapsamaktadır. Ayrıca bu bilgiler verilirken bazen kaza ve şehir, bazen de vilayet ölçeği esas alınarak, Uşak' ın vilayet merkezi olduktan sonraki durumu üzerinde durulmuştur.

Ülkemizde bölgesel tarihçilik anlayışının gelişmesi, günümüz tarih anlayışına yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Bizde bu anlayışa katkıda bulunabilmek amacıyla "XX. Yüzyılda Uşak Kazası" konulu çalışmayı yapmayı uygun bulduk. İnceleme konusu olarak kaza ölçeğinde bir birimin seçilmesi kaynakların ve bilgilerin kısıtlanmasına sebep olmuştur.

Bu çalışmayı yaparken, Uşak ile ilgili yayınlanmış olan eserleri taramaya çalıştık. Mutlaka göremediğimiz eserler de olmuştur. Çalışmamızda daha çok olaylar Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet dönemi olarak ayrı zaman dilimleri halinde mukayeseli olarak verilmeye çalışılmıştır. Cumhuriyet dönemi öncesi bilgilere daha çok Hüdavendigâr Vilayeti Salmeleri, Osmanlı Salmeleri ve Maarif Salmeleri'nden ayrıca Uşak Şerriye Sicilleri'nden, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan belgelerden yararlanılarak ulaşılmıştır. Cumhuriyet dönemi bölümünde ise, yayınlanmış olan yerel çalışmalar, makaleler, gazeteler ve istatistiklerden, gerekli gördüğümüz yerlerde ise Uşak' ı "Canlı Tarih" diyebileceğimiz o konu ile ilgili yeterli bilgiye sahip olduğuna inandığımız kişilere başvurularak hazırlanmıştır.

Araştırma, Uşak Kazasının hemen hemen her yönünü uzun bir zaman içinde vermeye yöneliktir. Çalışmamızın birinci bölümünde; Uşak adının anlamı ve nereden geldiği ile kısa bir tarihi ve Milli Mücadele döneminde Uşak' ın çektiği sıkıntılara yer verilmiştir. İkinci bölümünde; Mülki – İdari yapı, nüfus, konum, fiziki yapısı ve şehir alt yapısı, sağlık ve folklor olarak sosyal hayata yer

verildi. Üçüncü bölümde; Uşak' ın iktisadi hayatı, tarım, ticaret ve sanayi üzerinde, dördüncü ve son bölümde ise Uşak'ın Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet dönemi eğitimi belgelerden ve istatistiklerden yararlanılarak geniş çapta incelenilmeye çalışıldı. Yapılan incelemede bütünlüğü bozmamak ve olayları akıcı bir şekilde sunabilmek için konular daha gerilere gidilerek alınmıştır.

Tezimizin hazırlanması sırasında, tavsiye ve yardımlarını esirgemeyen, başta danışman hocam Sayın Prof. Dr. Adnan ŞIŞMAN' a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca araştırma safhasında yardımlarını gördüğüm Sayın Yrd. Doç. Dr. Sadiye TUTSAK' a bilhassa arşiv araştırmalarımız esnasında beni yönlendiren ve her türlü desteği sağlayan arkadaşım Arş.Gör. Mustafa Murat ÖNTUĞ' a, yetişmemizde büyük katkıları bulunan Doç. Dr. Mustafa TURAN, Doç. Dr. Semih YALÇIN, Yrd. Doç. Dr. Naim SÖNMEZ ve Yrd. Doç. Dr. Süleyman ÖZBEK hocalarıma, kaynaklara ulaşmamda yardımlarını gördüğüm Mehmet KEYVANOĞLU' na ve çalışmam esnasında beni büyük bir sabırla destekleyen eşim Yeliz SOLAK' a ve bilgilere ulaşmamda yararları dokunan Uşak' taki tüm kamu kurum ve kuruluşları çalışanlarına teşekkürü bir borç bilirim.

Aralık – 2000

Erdoğan SOLAK

ÖZGEÇMİŞ

Erdoğan SOLAK

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

Eğitim

- Lisans : 1997 Konya Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Bölümü.
Lise : 1991 Çankırı Eskipınar Lisesi

İş / İstihdam

- 1997 Tarih öğretmeni, Uşak Karakuyu Ortaokulu
1998 A.İ.İ.T. Okutmanı, Afyon Kocatepe Üniversitesi

Uşak Eğitim fakültesi

- Mesleki Birlik / Dernek / Kuruluş Üyelikleri
2000 – Afyon Kocatepe Üniversitesi Öğretim Elemanları Derneği.

Alınan Burs ve Ödüller

2000 – Plaket; Uşak Emniyet Müdürlüğü ve Uşak Eğitim Fakültesi Öğretim görevlileri işbirliği ile terör örgütlerine yürütülen mücadeleyi psikolojik yönden desteklemek amacıyla düzenlen panellere panelist olarak katılmam dolayısıyla.

Yayınlar

“Uşak Şer’iyye Sicillerinin Şekil ve Muhteva Açısından Değerlendirilmesi”, AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, S. 5’ e yayınlanması için verilmiştir.

Kişisel Bilgiler

Doğum Yeri ve Yılı : Şuhut, 18 Ağustos 1972

Cinsiyeti : Erkek

Yabancı Dil : Fransızca

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
DEĞERLENDİRME KURULU VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI	v
ÖNSÖZ	vi
ÖZGEÇMİŞ.....	viii
İÇİNDEKİLER	x
KISALTMALAR	xv
TABLolar LİSTESİ	xvii
GİRİŞ	1
I. PROBLEM	1
II. AMAÇ	2
III. ÖNEM	2
IV. VARSAYIMLAR	2
V. SINIRLILIKLAR.....	3
VI. ARAŞTIRMA SAHASININ KONUMU VE ÖNEMİ	4
VII. YÖNTEM	4
BİRİNCİ BOLUM	
TARİH BOYUNCA UŞAK	
I. UŞAK ADI VE KISA TARİHİ.....	6
A. UŞAK ADI	6
B. UŞAK'IN KISA TARİHİ.....	8
1. Türk İdaresinden Önce Uşak	8
2. Türk İdaresinde Uşak	10
a. Türkiye Selçukluları Dönemi	10
b. Beylikler Dönemi.....	11
c. Osmanlı Devleti Dönemi	12

II. MİLLİ MÜCADELEDE UŞAK	13
A. UŞAK'TA MİLLİ MÜCADELE FİKRİNİN DOĞMASI	13
1. Alâşehir Kongresi	16
2. Uşak Kongresi	17
3. Uşak Heyet-i Merkeziyesi	18
B. YUNAN İLERİ HAREKATI VE UŞAK	21
1. Uşak'ın İşgal Edilmesi.....	21
2. İşgal Döneminde Uşak'taki Olaylar	24
a. Yunan Mezalimi	24
b. İdam Kararları	26
c. Yapılan Sürgünler.....	29
d. Gayri Müslim Teb'anın Tutumları	30
3. Yunanlıların Lehine Çalışan Kişiler ve Çeteler	32
4. Muharebeler ve Büyük Taarruz Sırasında Uşak.....	34
a. I. ve II. İnönü Muharebeleri.....	34
b. Büyük Taarruz ve Uşak	37
C. UŞAK'IN KURTULUŞU	40
1. Yunanlıların Uşak ve Havalisinden Atılışı	40
2. Yunan Başkumandanı Trikopolis' in Esir Alınışı	46
3. Yunanlıların Kaçarken Yaptıkları Mezalim	48
a. Yunan Katliamı.....	48
b. Uşak'ın Yakılması ve Yağmalanması	50

İKİNCİ BÖLÜM

MÜLKÎ – İDARÎ YAPI VE SOSYAL HAYAT

I. MÜLKÎ – İDARÎ TAKSİMAT	53
A. OSMANLI DÖNEMİ.....	53
B. CUMHURİYET DÖNEMİ	60
II. NÜFUS	66
A. NÜFUSUN GELİŞİMİ	66
1. Cumhuriyet Öncesi Nüfus	66

2. Cumhuriyet Devrinde Nüfus	70
B. NÜFUS HAREKETLERİ	75
C. NÜFUS YOĞUNLUĞU	77
D. NÜFUSUN YAŞ VE CİNSİYET YAPISI.....	80
1. Yaş Yapısı	80
2. Cinsiyet Yapısı	81
3. Doğurganlık Oranı	81
III. UŞAK ŞEHİRİ	82
A. KONUMU VE ULAŞIM İMKANLARI	82
B. FİZİKSEL YAPISI	85
C. GENEL YAPISI	89
1. Mahalleleri	89
2. Park, Bahçe ve Yeşil Alanları.....	91
3. İstasyon, Garaj ve Havaalanı	92
4. Mezarlıkları	93
D. ŞEHİR ALTYAPISI	94
1. Su	94
2. Elektrik	95
IV. SAĞLIK	96
A. UŞAKTA SAĞLIK KURUM VE KURULUŞLARI	96
1. Uşak Memleket Hastanesi	96
2. Sigorta Hastanesi	99
3. Uşak Şeker Fabrikası Reviri	100
4. Uşak Verem Savaş Dispanseri	100
5. Diğer Sağlık Kurum ve Kuruluşları.....	101
B. UŞAK' TA SAĞLIK HİZMETLERİ	102
V. FOLKLÖR	106
A. UŞAK EVLERİ	106
B. KILIK – KIYAFET	107
1. Kadın Giyimi	107
2. Erkek Giyimi	108
C. EVLİLİK VE DÜĞÜNLER	109

D. DOĞUM VE ÖLÜM ADETLERİ.....	113
E. UŞAK AĞZI KELİME ÖZELLİKLERİ	114
F. NİNNİLER	118
G. MANİLER	119
H. ATASÖZLERİ VE DEYİMLER	121
I. İNLEMELER	122

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKTİSADİ HAYAT

I. TARIM	124
A. ARAZİ DAĞILIMI.....	124
B. TARIM ÜRÜNLERİ	128
1. Bağcılık	128
2. Baklagiller	129
3. Tahıllar	132
4. Endüstri Bitkileri	135
C. HAYVANCILIK.....	140
II. TİCARET	141
A. ÇARŞI VE PAZARLAR	146
B. KOOPERATİFLER	147
C. BANKALAR	149
III. SANAYİ	151
A. DOKUMACILIK	151
1. Halıcılık ve Kilimcilik	152
2. İplik Sanayi	156
3. Boya Sanayi	157
B. DERİCİLİK	158
C. ŞEKER SANAYİ	161
1. Uşak Şeker Fabrikasının Kurulması	161
2. Uşak Şeker Fabrikasının Durumu	164
3. Uşak Şeker Fabrikasının Üretimi	168
D. TAŞA VE TOPRAĞA DAYALI SANAYİ	177

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
UŞAK'TA EĞİTİM

I. CUMHURİYET ÖNCESİ EĞİTİM	180
A. MEDRESELER	180
B. SIBYAN – İPTİDAİ MEKTEPLERİ	200
C. RÜŞTİYE MEKTEBİ	213
D. İDADİ MEKTEBİ	214
E. GAYRİ MÜSLİM VE YABANCI MEKTEBLER	217
II. CUMHURİYET DÖNEMİNDE EĞİTİM	218
A. UŞAK'TA İLKÖĞRETİM	219
B. UŞAK'TA ORTAÖĞRETİM	237
C. UŞAK'TA YÜKSEKÖĞRETİM	266
D. UŞAK'TA YAYGIN EĞİTİM	271
E. UŞAK'TA KÜLTÜREL FAALİYETLER	278
1. Kütüphaneler	278
2. Basın – Yayın	280
a. Gazete ve Dergiler	280
b. Matbaalar	283
3. Müzeler	284
a. Arkeoloji Müzesi	284
b. Atatürk ve Etnografya Müzesi	284
4. Spor	285
5. Sinema ve Tiyatro	288
SONUÇ	290
EKLER	294
BİBLİYOGRAFYA	325

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.b.	Adı Geçen Bildiri
a.g.m.	Adı Geçen Makale
an.	Anlatan
a.g.t.	Adı Geçen Tez
Ay.yer.	Aynı Yer
AAM.	Atatürk Araştırma Merkezi
AKM.	Atatürk Kültür Merkezi
AKÜ.	Afyon Kocatepe Üniversitesi
APIS.	Araştırma Planlama İstatistik Şubesi
b.t.y.	Basım Tarihi Yok
b.y.y.	Basım Yılı Yok
bkz.	Bakınız
BMM.	Büyük Millet Meclisi
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
d.t.	Doğum Tarihi
d.y.	Doğum Yeri
CM.	Cevdet Maarif
DİE.	Devlet İstatistik Enstitüsü
EHUR.	Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti
Haz.	Hazırlayan
H.V.S.	Hüdavendigâr Vilâyet-i Salnamesi
KOR.	Kolordu
m.y.	Matbaa Yok
MÖ.	Milattan Önce
MS.	Milattan Sonra
MEM.	Milli Eğitim Müdürlüğü
MEB.	Milli Eğitim Bakanlığı
s.	Sayfa
S.	Sayı

s.n.y.	Sayfa Numarası Yok
S.D.A.O.	Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye
S.N.M.U.	Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye
T.C.D.V.M.U.	Türkiye Cumhuriyeti Dahiliye Vekaleti Müdüriyet-i Umumiyesi
T.C.D.S.	Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi
R.	Rûmî.
UKTAD.	Uşak Kültür Turizm Araştırma Dergisi.
U.Ş.S.	Uşak Şeriyeye Sicilleri
VAD.	Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Defteri.
vr.	Varak
Yaz.	Yazan
YÖK.	Yüksek Öğretim Kurumu

TABLOLAR LİSTESİ

		<u>Sayfa</u>
Tablo 1.	Uşak'ta Hane Sayıları (1530)	53
Tablo 2.	Nahiye ve Köyler (1884)	56
Tablo 3.	Nahiye ve Köyler (1889)	56
Tablo 4.	Nahiye ve Köyler (1896-1897)	57
Tablo 5.	Köyler, Hane Sayıları ve Nüfusları (1898-1899)	58
Tablo 6.	Nahiye ve Köyler (1908)	59
Tablo 7.	Nahiye ve Köyler (1940)	61
Tablo 8.	İlçe, Bucak Adları, Köy ve Belde Sayıları (1970)	63
Tablo 9.	İlçe Belediyelerinin Köy ve Mezra Sayıları (1998).....	66
Tablo 10.	Uşak' ta Nüfus Dağılımı (1893)	67
Tablo 11.	Uşak Kaza Merkezinin Nüfusu (1890).....	68
Tablo 12.	Uşak Kazasının Nüfusu (1890)	68
Tablo 13.	Uşak Kaza Nüfusu (1897)	69
Tablo 14.	Uşak Kaza Merkezinin Nüfusu (1898).....	69
Tablo 15.	Nüfusun Şehir ve Köylere Göre Dağılımı (1927)	71
Tablo 16.	Nüfusun Şehir ve Köylere Göre Dağılımı (1927)	71
Tablo 17.	Toplam Nüfus ve Mutlak Nüfus Artışı (1927-1997)	72
Tablo 18.	Kentsel ve Kırsal Nüfus (1955-1997)	73
Tablo 19.	Uşak' ta Nüfus Artışı (1927-1997)	74
Tablo 20.	Nüfusun Ekonomik Kollara Göre Dağılımı (1955-1990)	75
Tablo 21.	Nüfus Yoğunluğu (1955-1997)	78
Tablo 22.	Mahallelerin Alanları ve Nüfus Yoğunlukları (1997)	79
Tablo 23.	Yaş Gruplarına Göre Nüfus Miktarı (1998)	80
Tablo 24.	Yaş Gruplarının Oranları (1998)	81
Tablo 25.	Uşak Devlet Hastanesinin Servisleri ve Yatak Sayıları (1967)	98
Tablo 26.	Uşak Verem Savaş Dispanseri'nin Çalışma Şekli (1965-1967)	101
Tablo 27.	Bulaşıcı Hastalık Vakaları (1964-1972)	103

Tablo 28.	Sağlık Kuruluşları (1997).....	104
Tablo 29.	Sağlık Hizmetleri (1997)	105
Tablo 30.	Ekili Alan ve Ürün Miktarı (1925-1929)	125
Tablo 31.	Arazi Dağılımı ve Oranı (1965)	125
Tablo 32.	Tarım Ürünlerinin Alanları ve Üretim Miktarları (1985)	126
Tablo 33.	Arazi Dağılımı (1997)	126
Tablo 34.	Merkez İlçe Arazi Dağılımı (1997)	127
Tablo 35.	Bağ Alanları ve Ürün Miktarı (1967-1972)	129
Tablo 36.	Bağ Alanları ve Ürün Miktarı (1998)	129
Tablo 37.	Baklagil Ekim Alanları ve Ürün Miktarı(1927-1932).....	130
Tablo 38.	Baklagil Tarımı (1966)	131
Tablo 39.	Baklagil Tarımı (1972)	131
Tablo 40.	Baklagil Tarımı (1997)	132
Tablo 41.	Tahıl Tarımı (1923-1932).....	133
Tablo 42.	Tahıl Tarımı (1924-1932).....	133
Tablo 43.	Tahıl Tarımı (1966).....	134
Tablo 44.	Tahıl Tarımı (1972).....	134
Tablo 45.	Tahıl Tarımı (1997).....	135
Tablo 46.	Tütün Tarımı (1927-1932)	136
Tablo 47.	Afyon Tarımı (1925-1932)	137
Tablo 48.	Sanayi Bitkileri Tarımı (1966)	138
Tablo 49.	Endüstri Bitkileri Tarımı (1972)	139
Tablo 50.	Endüstri Bitkileri Tarımı (1997)	139
Tablo 51.	Hayvan Sayıları (1927-1929,1967 ve 1972)	140
Tablo 52.	Merkez Kaza Hayvan Sayısı (1998)	141
Tablo 53.	İhraç Edilen Tarım Ürünleri (1906)	142
Tablo 54.	Halı Ticareti (1925-1934).....	143
Tablo 55.	Ticarethaneler (1995)	145
Tablo 56.	Ticaret Hacmi (1992-1995)	146
Tablo 57.	Debagat Sanayi İmalatı (1965-1967)	160
Tablo 58.	Uşak Şeker Fabrikasının Ettiği Zararlar (1925-1930)	166

Tablo 59.	Uşak Şeker Fabrikasına Gelen Pancarlar ve Üretilen Şeker Miktarı (1926)	169
Tablo 60.	Uşak Şeker Fabrikası Pancar Üretimi (1928-1945).....	170
Tablo 61.	Uşak Şeker Fabrikası Üretimi (1928-1945)	171
Tablo 62.	Uşak Şeker Fabrikası Personel Durumu (1928-1945)	172
Tablo 63.	Uşak Şeker Fabrikası Üretimi (1946-1973)	173
Tablo 64.	Uşak Şeker Fabrikası Personel Durumu (1946-1973)	174
Tablo 65.	Uşak Şeker Fabrikası İşletme Faaliyetleri (1983-1987)	175
Tablo 66.	Uşak Şeker Fabrikasında Ödenen Bedeller (1983-1987)	175
Tablo 67.	Uşak Şeker Fabrikasının Tarımsal Faaliyetleri (1983-1987)	176
Tablo 68.	Uşak Medreseleri (1884-1885)	187
Tablo 69.	Uşak Medreseleri (1899-1900)	188
Tablo 70.	Rüştiye Mektebi Muallimleri (1894,1904,1906)	214
Tablo 71.	İdadi Mektebi (1914-1924).....	216
Tablo 72.	Uşak Kazası Mektepleri (1926)	219
Tablo 73.	Merkez İlçedeki İlkokulların Öğrenci, Öğretmen Sayısal Gelişimi (1918-1935).....	220
Tablo 74.	Merkez İlçedeki İlkokulların Öğrenci, Öğretmen Sayısal Gelişimi (1935-1953).....	221
Tablo 75.	Merkez İlçedeki İlkokulların Öğrenci, Öğretmen Sayısal Gelişimi (1953-1967).....	222
Tablo 76.	Köy İlkokullarının Öğrenci, Öğretmen Sayısal Gelişimi (1922-1953)	223
Tablo 77.	Köy İlkokullarının Öğrenci, Öğretmen Sayısal Gelişimi (1953-1967).....	226
Tablo 78.	Uşak İli İlkokul İstatistikleri (1965-1973)	227
Tablo 79.	İlkokullardaki Öğretmen ve Eğitimci Sayıları (1965-1973)	227
Tablo 80.	Uşak İli İlkokullarının İstatistikleri (1983-1990)	228
Tablo 81.	Uşak Kazası İlkokullarının İstatistikleri (1986-1987)	228
Tablo 82.	Uşak Kazası İlkokullarının İstatistikleri (1987-1991).....	229
Tablo 83.	Merkez Kaza İlkokullarının İstatistiği (1991-1993)	230
Tablo 84.	İl Genelindeki İlkokulların İstatistiği (1990-1999)	230

Tablo 85.	Merkezdeki İlköğretim Okullarının İstatistiği (1993-1996)	231
Tablo 86.	YİBO Öğrenci, Öğretmen Sayısı (1995-1999)	232
Tablo 87.	PİO İstatistiği (1998-1999)	232
Tablo 88.	Özel İlköğretim Okulları İstatistiği (1993-1999)	233
Tablo 89.	İlköğretim Okulları Öğrenci, Öğretmen Dağılımı (1995-1999)	233
Tablo 90.	Taşınmalı İlköğretim Durumu (1991-1992)	234
Tablo 91.	Anaokulları İstatistiği (1983-1999)	234
Tablo 92.	Merkezdeki Anaokulu Öğrenci, Öğretmen Sayısı (1986-1996)	235
Tablo 93.	Kız Meslek Lisesi Bünyesinde Bulunan Anaokulu İstatistiği (1983-1995).....	236
Tablo 94.	Uşak Ortaokulu İstatistikleri (1924-1953)	239
Tablo 95.	Uşak Lisesi İstatistikleri (1953-1967)	240
Tablo 96.	Uşak Erkek Sanat Enstitüsü Öğrenci, Öğretmen Sayısı (1944-1967).....	241
Tablo 97.	Kız Enstitüsü İstatistikleri (1954-1967).....	242
Tablo 98.	Halit Ziya Uşaklıgil Ortaokulu İstatistiği (1961-1967).....	243
Tablo 99.	İl Genelindeki Ortaokulların İstatistiği (1955-1973)	244
Tablo 100.	İl Genelindeki Bağımlı ve Bağımsız Ortaokulların İstatistiği (1981-1988).....	244
Tablo 101.	Bağımsız Ortaokulların Öğrenci, Öğretmen Sayıları (1983-1997).....	245
Tablo 102.	Merkezdeki Ortaokulların İstatistiği (1986)	245
Tablo 103.	Bağımsız Ortaokulların Öğrenci, Öğretmen Sayısı (1988-1989).....	246
Tablo 104.	Bağımsız Ortaokulların Öğrenci, Öğretmen Sayıları (1989-1996).....	246
Tablo 105.	Lise Ortaokullarının Sayısal Gelişimi (1983-1999)	246
Tablo 106.	Genel Liselerin Sayısal Gelişimi (1983-1990)	247
Tablo 107.	Merkezdeki Genel Liselerin Öğrenci, Öğretmen Durumu (1987-1990).....	248
Tablo 108.	Genel Liselerin Sayısal Gelişimi (1990-1999)	248

Tablo 109.	Merkezdeki Genel Liselerin Öğrenci, Öğretmen Durumu (1990-1996).....	249
Tablo 110.	Orhan Dengiz Anadolu Lisesi İstatistiği (1984-1994)	250
Tablo 111.	Orhan Dengiz Anadolu Lisesi Öğrenci, Öğretmen Sayısı (1994-1996).....	250
Tablo 112.	Anadolu Liseleri İstatistiği (1997-1999)	251
Tablo 113.	Şehit Abdülkadir Kılavuz Anadolu Öğretmen Lisesi İstatistiği (1990-1997).....	252
Tablo 114.	Anadolu Öğretmen Liseleri İstatistiği (1997-1999)	253
Tablo 115.	Endüstri Meslek Liseleri İstatistiği (1983-1987).....	253
Tablo 116.	Merkez Endüstri Meslek Lisesi Öğrenci, Öğretmen Sayısı (1987-1996).....	254
Tablo 117.	Endüstri Meslek Liseleri İstatistiği (1996-1999)	254
Tablo 118.	Merkezdeki Teknik Lisenin Öğrenci ve Şube Sayıları (1983-1999).....	255
Tablo 119.	Kız Meslek Lisesi İstatistiği (1983-1985)	256
Tablo 120.	Kız Meslek Liseleri İstatistiği (1985-1987)	256
Tablo 121.	Kız Meslek Lisesi Öğrenci, Öğretmen Durumu (1987-1996)	257
Tablo 122.	Kız Meslek Liseleri İstatistiği (1997-1999)	257
Tablo 123.	Anadolu Kız Meslek Lisesi İstatistiği (1994-1999)	258
Tablo 124.	Uşak Ticaret Lisesi Öğrenci Öğretmen Sayısı 1965-1973)	258
Tablo 125.	Ticaret Lisesi İstatistiği (1983-1992)	259
Tablo 126.	Ticaret Lisesi Öğrenci, Öğretmen Sayısı (1994-1999)	260
Tablo 127.	Anadolu Ticaret Lisesi İstatistiği (1991-1999)	260
Tablo 128.	Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi Öğrenci Öğretmen, Sayısı (1998-1999)	261
Tablo 129.	İmam – Hatip Lisesi Öğrenci, Öğretmen Sayısı (1970-1973)	261
Tablo 130.	İmam – Hatip Liseleri İstatistiği (1983-1987)	262
Tablo 131.	Merkez İmam – Hatip Lisesi Öğrenci, Öğretmen Sayısı (1987-1996).....	262
Tablo 132.	İmam – Hatip Liseleri İstatistiği (1997-1999)	263
Tablo 133.	Anadolu İmam – Hatip Lisesi İstatistiği (1993-1999)	263

Tablo 134.	Özel Üftade Erkek Anadolu Lisesi İstatistiği (1993-1996)	264
Tablo 135.	Özel Liseler İstatistiği (1996-1999)	265
Tablo 136.	ÖSS ve ÖYS Sonuçları (1986-1998)	265
Tablo 137.	Uşak Eğitim Fakültesi Bölümleri (1993-1999)	267
Tablo 138.	Uşak Eğitim Fakültesi Öğrenci Sayıları (1993-1999)	268
Tablo 139.	Uşak Eğitim Fakültesi Toplam Öğrenci Sayıları (1996-1999)	268
Tablo 140.	Uşak Eğitim Fakültesi Öğretim Elemanları (1996-1999)	269
Tablo 141.	Öğretim Elemanlarının Statüleri (1996-1999).....	269
Tablo 142.	Uşak Mühendislik Fakültesi İstatistikleri (1996-1999)	270
Tablo 143.	Uşak M.Y.O İstatistikleri (1996-1999)	270
Tablo 144.	Uşak Sağlık Yüksekokulu İstatistikleri (1997-1999).....	271
Tablo 145.	Pratik Kız Sanat Okulları İstatistiği (1983-1998).....	272
Tablo 146.	Yaygın Eğitim Kurumları İstatistiği (1991-1996)	273
Tablo 147.	Yaygın Eğitim Kurumları Öğrenci, Öğretmen Sayıları (1995-1999).....	273
Tablo 148.	Özel M.T.S.K. İstatistikleri (1999).....	274
Tablo 149.	Özel Dershaneler (1999).....	274
Tablo 150.	1982 – 1983 Eğitim – Öğretim Yılı Halk Eğitim Merkezi Faaliyetleri.....	277
Tablo 151.	1988 – 1989 Eğitim – Öğretim Yılı Halk Eğitim Merkezi Faaliyetleri.....	277
Tablo 152.	1993 – 1997 Eğitim – Öğretim Yılı Halk Eğitim Merkezi Faaliyetleri	278
Tablo 153.	Uşak Merkezdeki Matbaalar (1998)	283
Tablo 154.	Uşak'taki Spor Dalları (1998)	288

GİRİŞ

I. PROBLEM

Uşak'a ilk yerleşim M.Ö. 4000 yılına kadar uzanmaktadır. Tarihte pek çok devletin istilasına uğrayan Anadolu topraklarının batısında yer alan Uşak defalarca el değiştirip, yakılıp yıkılmış olmasına rağmen önemini kaybetmemiştir. Öteden beri bir sanayi ve ticaret merkezi olarak göze çarpmış ve İzmir'den yurt dışına yapılan ihracatın yaklaşık yarısını Uşak'tan giden mallar karşılamıştır. Sanayi kuruluşlarının ilk ortaya çıktığı yörelerden birisi olan Uşak'ta halı, kilim, dokuma, deri, seramik sanayi oldukça gelişmiştir. Cumhuriyet döneminde Türkiye'de kurulan ilk şeker fabrikası da gene Uşak'ta bulunmaktadır. XVI. Yüzyılda Kütahya Sancağının bir kazası olan Uşak'ın 1953 yılına kadar bu statüsünün devam ettiğini, buna rağmen 1902 yılında elektriğe kavuştuğunu, eğitim alanında gerek Cumhuriyet öncesinde açılan mektep ve medreseleriyle ve gerekse Cumhuriyet sonrası açılan okulları ve eğitim öğretim oranının yüksekliğiyle Uşak, önemli bir şehrimizdir. Uşak; tarihinde üç büyük yangın geçirmiş, Yunanlılar tarafından işgal edilip, büyük bir mezalime maruz kalmıştır. Halk yoksulluk içerisinde yaşama savaşı vermiş, düşman kaçarken bir çok evi, işyerini yakıp yıkmıştır. Bu şekilde büyük zarara ve ziyana uğrayan Uşak'ın kısa sürede bu badireleri atlatarak fazla devlet desteği de görmeden gerek ticaret ve sanayi, gerek sosyal, kültürel ve eğitim alanında bugünkü durumuna gelmiştir. Buna rağmen Uşak'ın bu duruma nasıl ve ne şekilde geldiği, geçmişiyle bugününü birbirine bağlayarak anlatan yeterli ve doyurucu bir çalışmanın yapılmamış olduğu görülmektedir.

II. AMAÇ

Bu çalışmada "Uşak" adının kökeni, Uşak'ın tarih boyunca hangi medeniyetlerin himayesi altında kaldığı ve nasıl Türkleştiği, Osmanlı ve Cumhuriyet idaresi sırasındaki mülki idari yapısı, nüfusu, konumu , tarım ve hayvancılığı, sanayi ve ticareti, eğitimi ve kültürü ile Milli Mücadele yıllarındaki çekilen sıkıntılar ve tüm bunların günümüze olan etkileri tüm yönleriyle irdelenmeye çalışılmıştır.

III. ÖNEM

Araştırmamızda Uşak'ın mülki-idari yapısı incelenerek geçmişteki durumu, nahiyeleri ve mahalleleri ile bugünkü şekli, nüfusun nasıl gelişim gösterdiğini ve yapısını, şehrin konumunu, fiziksel ve genel yapısını, alt yapı özelliklerini sağlık kurum ve kuruluşlarını, folklorünü, arazi durumunu tarım ve hayvancılığını, ticaretini, sanayi kuruluşlarını ve bunların ülke ekonomisine katkılarını, gerek ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim, gerekse yaygın eğitim ve kültür faaliyetleri Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri ile ayrı ayrı ortaya konulmuştur. Araştırmamızın, bölgede yatırımlarda bulunacak olan girişimcilere, çalışmak veya öğrenim görmek amacıyla gelecek olanlara ve bu konular ile ilgili araştırmalar yapacak olanlara örnek olacağını, en azından çalışmalarına rehberlik yapacağını ummaktayız.

IV. VARSAYIMLAR

Uşak'ın, Cumhuriyet döneminde Kütahya Vilayetinden ayrılarak 1953 yılında Vilayet merkezi olmasıyla birlikte, nüfusunda, mahallesinde, park, bahçe alanlarında, sağlık kuruluşlarında, tarım ürünlerinde, hayvancılığında büyük artışlar meydana gelmiş, buna paralel olarak ticari hayatında, sanayisinde ve eğitiminde küçümsenemeyecek oranda gelişmeler olmuştur. Milli Mücadele döneminde Uşak'ın Yunanlılar tarafından işgal edilmesiyle Uşak halkı büyük katliamlara maruz kalmış, malları ve eşyaları yağmalanmış, evleri ve dükkanları yakılıp yıkılmıştır. Bu durum halk arasında büyük infiale sebep olmuş, Cumhuriyetin

ilanından sonra da bu durumun etkileri uzun süre devam etmiştir. Uşaklıların girişimci ruhu sayesinde Uşak'ın il olmasının da verdiği heyecanla kısa sürede canlı bir ekonomik yapı kurulmuştur. Uşak'ın tarihi dokusu günümüze kadar korunamamıştır. Bunda büyük yangınların ve eski kaza merkezi üzerine il olduktan sonra yeni bir şehir kurulmaya çalışılmasının büyük etkisi olmuştur.

V. SINIRLILIKLAR

Araştırmamızın I. Bölümünü oluşturan "Milli Mücadelede Uşak" kısmını ve IV. Bölümünü oluşturan "Uşak'ta Eğitim" kısmını Uşak şehir merkezinin yanı sıra doğu sınırını, Karacahisar, Bozköy, Karlık, Çarikköy, Kırka, Yapağılar ve Koyunbeyli Köyleri, batı sınırını Dışkaya, Ortabağ, Çatalbayır, Boyalı ve Yeniköy Köyleri, Kuzey sınırını Buğdaylı, Üçkuyular, Zahman, Eskigüney, Sarıdere, Gökçedel, Paçacı ve Yaşamışlar Köyleri, Güney sınırını ise İlyaslı, Çukurağıl, Yeşildere, Demirören, Susuzören, Yoncalı Köyleri' ni kapsayan alan oluşturmaktadır. II. Bölümünü oluşturan "İktisadi Hayat" ve III. Bölümünü oluşturan "Mülki – İdari Yapı ve Sosyal Hayat" kısımları ise daha çok, şehir merkezi ile birlikte, Uşak' ın mahalleri oluşturmaktadır. Fakat " Mülki – İdari Taksimat" ve "Nüfus" konularında bu sınırlar aşılılarak I. Ve IV. Bölümün sınırlarına girilmiştir.

VI. ARAŞTIRMA SAHASININ KONUMU VE ÖNEMİ

Uşak şehri Ege Bölgesini İç Anadolu Bölgesi' ne bağlayan İzmir – Ankara karayolu ile İzmir – Afyon demiryolu üzerinde yer almaktadır; kuzeyinde Gediz, doğusunda Banaz, batısında Selendi, Kula, güneyinde Sivaslı ve Ulubey ilçeleri bulunmaktadır.

Uşak' ta yerleşim çok eski dönemlere kadar dayanmaktadır. Ancak zaman zaman istila edilip yakılıp yıkılmasına rağmen Uşak, hiçbir zaman önemini yitirmemiş, günümüze kadar gelişim sürecini sürdürmüştür.

Ege Bölgesindeki sekiz ilden biri olan Uşak, çevresindeki illere göre hem nüfus yönünden, hem de ekonomik yönden farklılıklar gösterir. Elektrik, 1902 yılında Uşak' a gelmiştir. Nüfusu ekonomik bakımdan diğer illere göre girişimci ruha sahiptir.

Ülkemizin ilk demiryolu ağının bir bölümünü oluşturan Aydın – İzmir demiryolunun açılmasının hemen ardından 1898' de Uşak' a demiryolu gelmiştir. Türkiye'de özel girişimci eliyle açılan ilk şeker fabrikası, 1926 da Uşak'ta açılmıştır. 1920-1922 yılları arasında 2 yıl Yunan işgali altında kalıp, yarısından çoğu yakılan Uşak tüm bu durumlara rağmen kısa sürede toparlanıp canlanmıştır.

Uşak'ta sanayi bilhassa 1953 yılından sonra ilerlemiş özellikle tekstil, deri, seramik ve halıcılık alanlarında dünyaya açılmış, ülke ekonomisine büyük katkılarda bulunmuştur.

VII. YÖNTEM

XX. Yüzyılda Uşak Kazası adını taşıyan bu araştırma şehirlerin sosyal ve iktisadi tarihleri ile ilgili metoda göre hazırlanmıştır. Araştırma sahasını seçerken, söz konusu sahanın daha önce tarihi bir görüşle çok az incelenmiş olması göz önünde tutulmuştur.

Çalışmamızı oluştururken şu aşamalardan geçilmiştir: İlk olarak araştırma alanı ile ilgili yeterli çalışma yapıp yapılmadığı araştırılmış, araştırma bölgesini kapsayan yazılı kaynaklar taranarak, bir takım dökümanter verilere ulaşılmıştır. Diğer taraftan, araştırma sahasının, bilhassa "Cumhuriyet Öncesi

Dönemini” ilgilendiren kaynakların çok sınırlı olması nedeni ile bir takım genel tarihi eserlerden de önemli ölçüde yararlanılmıştır. Bunun yanısıra söz konusu alanın eğitim kısmı ile ilgili olarak, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi ve Uşak Şerhiye Sicilleri de taranarak konu arşiv belgeleri ile desteklenmiştir. Literatür taraması tamamlandıktan sonra alan araştırmasına geçilmiştir. Bu amaçla çeşitli resmi kurumlara gidilerek ilgili kişilerle görüşülmüş, buralardan istatistikî bilgiler alınmıştır. Ayrıca bilhassa eğitim ve kültür alanında bilgilerin yetersiz olduğu durumlarda konu ile ilgili yeterli bilgiye sahip olduğuna inandığımız bazı şahıslara başvurularak konu bütünlüğü sağlanmıştır. Çalışma alanını kapsayan tüm kitap ve makaleler okunarak fişlenmiştir.

Dökümanter veriler elde edildikten sonra, araştırmanın yazım aşamasına geçilmiştir. Bu aşamada sosyal ve iktisadi şehir tarihleri ilkelerine ve ifade tekniklerine bağlı kalınarak olaylar kronolojik sıra halinde, konu bütünlüğü sağlanarak analiz ve sentez edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİH BOYUNCA UŞAK

I. UŞAK ADI VE KISA TARİHİ

A. UŞAK ADI

1953 yılında il olan Uşak, o tarihe kadar Kütahya Vilâyeti'nin bir kazası idi. Uşak, adı ile de dikkatimizi çeken şehirlerimizden birisidir. Çünkü; bu ad, ne Türkler' den önce Anadolu'da yaşayanların verdiği bir ad, ne de Türkçe bir kelimedir. Gerçi Türkçe'mizde "Uşak" kelimesinin birden fazla anlamı vardır. Bunlarla Uşak şehri arasında bir bağ kurmak doğru olmaz.¹

Uşak kelimesi, Çağatay Türkçe'sinde "Oğul, Torun"; Arapça'da "Aşıklar"; halk dilinde ise, "esir, köle, hürriyeti ve fikri olmayan adam"² olmak üzere üç anlam ifade etmektedir.

Ünlü seyyah Evliya Çelebi, "Seyhatnâmesi" nde şeddeli olarak verdiği bu yer adının verilış nedenini şöyle açıklamaktadır: ". . . Ve bu şehrin bağ ve bahçesi çoktur ve âbı havasının letâfetinden mahubub ve mahububesine haddi hasır olmadığından uşşakı çoktur. Anın için Uşşak şehri derler mahububları uşşak perestlerdir. Hakikatülhal bu şehre bir garrübbidiyar kimesne gelüb bir iki gün mihman olsa elbette aşık olması mukarrerdir."³

Bazen "Uşşak", bazen de "Uşak" şeklinde yazılan şehrin adı hakkında bir takım efsanevi rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetlere göre; "Şehrin güneyindeki Mende Köyü, büyük bir kasabadır ve adı Menos'tur. Oğuz Türkmenleri buralara inince Menos'u istila etmişler ve buranın adını, "Mende" diye kendi hançerelerine kolay gelebilecek bir şekilde değiştirmişlerdir. O zaman Uşak' ın olduğu yer boştur ve Uşak, Mende Bey' in mandırasıdır. Mandıraya oğullarını yerleştirmiştir. Bey, mandıraya her gidişinde oğullarını

¹ Tuncer BAYKARA, "Uşak Hakkında", **Uşak Halk Eğitim Dergisi**, I, 6 Ocak 1979, s.8.

² Haşim TÜMER, **Uşak Tarihi**, Gün Matbaası, İstanbul, 1971, s.29.

³ Evliya ÇELEBİ, **Seyahatnâmesi**, Anadolu Suriye Hicaz 1671-1672, IX, Devlet Matbaası, İstanbul, 1935, s.38.

murad ederek (Ben Uşak'a gidiyorum.) haberini bırakır. Bolca tekrarlanan bu söz, bir semt ismi olarak buralarda âlem olur kalır.⁴

Bir diğer efsane şeklen buna benzemekte, fakat aşıklar manasını veren Uşşak deyimini daha çok okşamaktadır: Bu rivayete göre ise; "Mende Köyü, yine bir büyük şehir ve Uşak'ın olduğu yer Mende Beyine ait bir mandıradır. Mende Beyi buraya yedi kişilik yönetici, bakıcı bir topluluk yerleştirmiştir. Zamanla anlar ki, bu yedi kişinin yedisi de herbiri bir dalda aşık insanlardır. Kimisi işine aşık, kimisi sanatına aşık kimisi de manevi hasletlerde ruh yüceliğine malik aşıklardır."

Ortada bir sekizinci âşık daha vardır. O da bizzat beydir. Bey, mandıradaki bu yedi âşığın, âşıklıklarına âşıktır. İçinden, biricik güzel kızını bunların en küçüğüne vermeyi geçirmektedir. Fakat kızının gönlünü bilmediğinden tereddüt etmektedir. Bir gün içinden geçeni kızına açar ve öğrenir ki kızı da o yedi âşıktan en küçüğüne âşık. Babanın ve kızının katılmaları ile sayıları dokuza çıkan âşıklar, mandıra da dokuz gün süren düğün yaparlar. Mende'den göç ederek buraya yerleşirler. Dokuz âşığın yerleştikleri bu yer de, yakışan ismi kendiliğinden alır: Uşşak.⁵

Gerek Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilerden, gerekse rivayetlerden Uşak adının nereden geldiği konusundaki bilgilerin doğruluk derecesini ispatlamak güçtür. Çünkü; kaynaklarda bu konu ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Şu halde Uşak, XI. yüzyıl sonlarından itibaren Anadolu'ya gelen ve XII. yüzyılın ikinci yarısından, özellikle son çeyreğinden itibaren kendi şartlarını yaratan Selçuklu çağının oluşturduğu bir iskan yeri, yeni bir Türk şehri olsa gerektir.⁶ XIII. Yüzyılın ortalarında yaşamış olan "Emir Sıbah – Salar, Şücaeddin Kızıl, Anadolu Selçuklu Devleti'nin değerli bir emiri ve Batı Anadolu'da uç kumandanı

⁴ TÖMER, a.g.e., s.29.

⁵ TÖMER, a.g.e., s.29,30; Sadiye TUTSAK, **Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Uşak (1923 - 1933)**, Uşak Belediyesi Kültür Yayınları dizisi No:2, İzmir, 1998, s.12,13.

⁶ BAYKARA,"Uşak Hakkında", s.9.; TUTSAK, a.g.e. ,s.13.

olarak 1255 tarihinde“ Çanlı Köprü”sünü yaptırmıştır.⁷ Kızıl Bey’e ait köprü kitabesi, bu bilgiye bir nebze olsun ışık tutmakta⁸ ve bu tezi doğrulamaktadır.

B- UŞAK’IN KISA TARİHİ

1- Türk İdaresinden Önce Uşak

Son araştırmalar Uşak ve çevresinin MÖ. IV. binden itibaren iskan edildiğini göstermiştir. Bilhassa Bronz Çağı’ nda bu yerleşim daha açık şekilde görülmektedir.⁹

Anadolu’ya dalgalar halinde geldikleri kabul edilen Hititler’in, MÖ. 2000 senelerine doğru Kızılırmak’ ın çizdiği geniş kıvrım içinde yerleştikleri ve bunu takip eden yıllarda sınırlarını kıyılarına kadar götürmeleri neticesinde Uşak yöresinin MÖ. 2000 - MÖ. 1200 yılları arasında Hititler’in egemenliği altına girdiği zannedilmektedir.¹⁰ Daha sonra, MÖ. 1200’ lerde batıdan gelen ve Hitit şehirlerini yağmalayan ve tahrip ettikten sonra, Hitit Devleti’ne son veren Frigler, Uşak’a hakim olmuşlardır.¹¹ Frigler’in bu bölgedeki hakimiyetleri, MÖ. 650 senesine kadar devam etmiştir. Frigya ahalisinin büyük bir kısmı köylerde ziraatle uğraşmış, mezarları üzerine yığma tepeler yapmışlar ve kayalar içine bir çok odalar ve koridorlardan ibaret binalar oymuşlardır. Frigler’in bu eserlerine Uşak yöresinde de bolca rastlanmaktadır. Uşak’ın 10 km. kadar doğusunda bulunan Bozkuş Köyü’nün 3km. kuzey – kuzey batısında Elma Dağı’ ndan doğuya inen vadi içinde yerden yüksekliği 30 – 40 m.’ yi bulan yükseklikte oyulmuş pek çok odalar bulunmaktadır.¹² Bu odaların içinde düzenli bir şekilde ambar, raf, ocak ve taşta oyulmuş halka şekilleri mevcuttur. Uşak’ ın batısındaki Değirmenderesi üzerinde bulunan Kayaağlı’ da da aynı

⁷ Orhan DENGİZ, “Uşak’ta Bir Köprü Kitabesi Çanlı Köprü (H. 553-M. 1255)”,**Vakıflar Dergisi**, XIII, 1981, s.528.

⁸ BAYKARA, “Uşak Hakkında” ,s.9.

⁹ **Cumhuriyet’in 75. Yılında Uşak**, Uşak Valiliği, s.3.

¹⁰ Orhan DENGİZ, “Uşak Tarihi Yolunda I” ,**Taşpınar Afyon Halkevi Mecmuası**, S. 100-101, Mayıs-Haziran 1943, s.272.

¹¹ TÜMER, **a.g.e.** ,s.8.

¹² DENGİZ,“Uşak Tarihi Yolunda I”, s.272, 273.

şekilde odalar görülmektedir. Frigyalılar Uşak yöresine uzun bir süre hükmetmelerine rağmen yöre halkı eski inanç ve medeniyetlerini devam ettirmişlerdir. Hititler' le akraba bir kavim olan Lidyalılar, MÖ. 650 tarihlerinde bu yörede hüküm sürmeye başladılar. Lidyalılar'ın hakimiyetlerini daha geniş alana yaymaları sonucunda Uşak yöresinin önemi daha da arttı.¹³ Dünyada ilk kez parayı basan ve kullanan, dönemin en zengin krallığı olan Lidya'nın hakimiyeti, MÖ. 546 yılına kadar devam etmektedir. Bu süre içerisinde Efes'ten başlayıp Sus'a kadar devam eden Kral Yolu yapılmış ve yol, Gediz nehrini takip ederek Uşak ili sınırları içerisinde Güre Köyü, Uşak, Keromon Agora kentlerine uğrayarak devam etmiştir.¹⁴ Lidya Krallığı devrinde Uşak yöresinde dokumacılık, çömlekçilik, dericilik ve maden işçiliğinin gelişmiş olması, şehrin iktisadi ve ticari önemini arttırmıştır.¹⁵ MÖ. 546'da Lidya'nın son kralı Kroisos ile Pers kralı Kyros arasında yapılan savaşta Lidya'nın tarihten silinmesi sonucu bölge, İran' dan gelen Persler' in egemenliğine girmiştir. Pers egemenliği MÖ. 334 yılına kadar devam etti. Bu tarihte Makedonyalı Büyük İskender'in Anadolu seferi sonucu bölge, tüm Anadolu gibi Büyük İskender' in hakimiyetine girdi. İskender'in ölümünden sonra ise bölge, Büyük İskender'in generallerinden Antigon'un payına verildi. Daha sonra bir süre Bergama Krallığı'na bağlanan Uşak ve çevresi MÖ. 189 yılında Roma konsülü Montius'un himayesine, başka bir ifadeyle Roma hakimiyetine geçti.¹⁶ Roma' nın doğu ve batı olarak ikiye ayrılmasıyla Uşak bölgesi, Doğu Roma İçinde kaldı¹⁷ ve bu durum MS. XII. yüzyıla kadar devam etti. 1071' den sonra yöre zaman zaman Selçuklular ve Bizanslılar arasında el değiştirmiştir.¹⁸ Uşak'ta yapılan kazılarda daha çok Roma ve Bizans dönemlerine ait eserler bulunmuştur. Uşak'ın 30 km. doğusundaki "Ahat Köyü Harabeleri", 35 Km. güneyindeki "Sülümenli Köyü" ndeki harabeler, 28 km. güney doğusundaki Değirmenderesi kenarın-

¹³ TUTSAK, a.g.e. , s.14.

¹⁴ Cumhuriyet'in 75. Yılında Uşak, s.3.

¹⁵ Orhan DENGİZ, "Uşak Tarihi Yolunda II", Taşpınar Afyon Halkevi Mecmuası, S.105, Birinci Teşrin 1943, s.296.

¹⁶ Cumhuriyet'in 75.Yılında Uşak, s.3.

¹⁷ İlimiz Uşak, Özgül Yayınları, İstanbul, 1988,s.27.

¹⁸ Cumhuriyet'in 75. Yılında Uşak, s.3.

da uzanan eski bir yol harabesi ve bunlara benzer harabeler, Roma ve Bizans devrinde de Uşak yöresinin önemli bir yol olduğunu göstermektedir.¹⁹

2- Türk İdaresinde Uşak

a. Türkiye Selçukluları Dönemi

1071 Malazgirt zaferinden sonra Anadolu büyük bir hızla Türkleşmeye başlamıştır. 1075 senesinde Selçuk'un torunu Kutalmış oğlu Süleyman Şah'ın Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurması²⁰ ile doğudaki Türk illerinden Anadolu'ya yapılan göçler daha da hızlandı. Birkaç sene içersinde Adalar Denizi'ne (Ege Denizi) kadar hemen hemen bütün şehirler ele geçirildi. Ancak Batı Anadolu'daki bu Türk hakimiyeti başlangıçta pek kalıcı olmamıştır. Zira Avrupalı devletlerden yardım sağlayan Bizans, Türklerin ele geçirdikleri bu bölgeleri geri almayı başarmıştır. Uşak civarının da 1076 tarihinde Türklerin eline geçtiği ve I. Haçlı Seferi ile 1098 tarihinde Bizans tarafından tekrar geri alındığı bilinmektedir. Bu tarihten itibaren Uşak'ın Türklerle Bizanslılar arasında sık sık el değiştirdiği görülmektedir.²¹

Sultan II. Kılıçarslan 1182' de Uluborlu, daha sonra Kütahya civarlarını fethetti. Uşak yöresinin de bu sefer sırasında Selçuklu hakimiyetine geçtiği muhakkaktır. Çünkü; Selçuklu sınırları Denizli'ye kadar yaklaşmıştır. Bu arada Sultan II. Kılıçarslan 1185 tarihinde ülkeyi on bir oğlu arasında paylaştırdı. Bu taksimat sonunda Kütahya – Uşak – Uluborlu bölgesi, Gıyaseddin Keyhüsrev'e verildi. Bu taksimattan sonra kardeşler arasında hakimiyet mücadelesi başladı. I. Gıyaseddin Keyhüsrev, 1192 tarihinde devletin başına geçmeyi başardıysa da diğer kardeşlerini bertaraf edemiş ve 1196'da II. Süleyman Şah tarafından sürgüne gönderilmiştir. Kardeşler arasındaki bu taht mücadelesinden yararlanan Bizans, Kütahya-Uşak civarını geri almayı başardı ve Bizans hakimiyeti, 1233 tarihine kadar sürdü. Bu tarihten itibaren Uşak civarı artık tamamen Türk hakimiyetine geçmiştir.²²

¹⁹ DENGİZ, "Uşak Tarihi Yolunda II" ,s.296.

²⁰ Osman TURAN, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993, s.41.

²¹ **Cumhuriyet'in 75. Yılında Uşak**, s.6.

²² Ay.Yer.

Uşak' ta Selçuklu dönemine ait bazı eserler bulunmaktadır. Bunlar; Dokuzsele Deresi üzerinde bulunan Çanlı Köprü, Gediz Çayı üzerinde bulunan Sarı Kız Köprüsü, yine Dokuzsele Deresi üzerindeki Halı Pazarı Köprüsü, şehrin ortasında bulunan Taş Han, yine şehir içindeki Lonca Han ve şehri çepeçevre kuşatan beş kapılı kale bunlardandır.²³

b. Beylikler Dönemi

Uşak, Türkiye Selçukluları döneminde bu devletin bir anlamda sınır şehri olmuştu. Sultan Aleaddin Keykubat zamanında, Kütahya ve Uşak civarının kesin olarak Türk hakimiyetine girmesini takip eden yıllarda bölgeye kesif bir Türkmen yerleşmesi olmuştur.²⁴ Bundan sonra Uşak ve çevresi, Germiyanogullarına bağlı şehirler arasına girmiştir.²⁵ XIII. yüzyılın ilk yarısında Anadolu Selçuklu Devleti' nin hizmetinde olarak Malatya taraflarında meskun bulunan Germiyan Aşireti'nin, muhtemelen 1241'de Baba İshak İsyanı'nın bastırılmasından sonra II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında veya bir müddet sonra Kütahya – Uşak bölgesine yerleştirildikleri anlaşılmaktadır. Çünkü; Cimri (Aleaddin Siyavuş) hadisesinde Germiyanlılar'ın faal bir rol oynamaları, bu aşiretin Cimri hadisesinin ortaya çıkışından (1277) önce Kütahya – Uşak yöresine yerleştiklerini göstermektedir. Bu hadise sırasında Sahip Ata Oğulları emride görülen Germiyanlılar, bundan sonra artık Batı Anadolu'da en kuvvetli beylik haline gelmiştir. Saruhan, Menteşe, Aydın ve İnançoğulları ilk zamanlarda Germiyanogullarına tâbi idiler.²⁶

Uşak'ta Germiyanogulları devrinden kalma eserler şunlardır. Koca Su Tesisi, Ulu Camii, Burma Camii, Kareler Camii ve Eski Hamam²⁷ ve Germiyanoglu Yakub tarafından yaptırılan Hacim Sultan Zaviyesi²⁸ bunlardandır.

²³ TÜMER, a.g.e., s.20.

²⁴ Cumhuriyet'in 75. Yılında Uşak, s.6.

²⁵ Mustafa YEŞİL, Kütahya XV Yıl, İstanbul, 1938, s.15.

²⁶ Cumhuriyet'in 75. Yılında Uşak, s.6.

²⁷ TÜMER, a.g.e., s.23.

²⁸ Hacim Sultan Zaviyesi 1321 yılında I. Yakup tarafından yaptırılmış olup Uşak ve Sivaslı çevresinde Türklüğün ve İslamiyet'in yerleşmesinde büyük katkısı olmuştur. bkz.M. Murat ÖNTUĞ, "Uşak'ta Hacim Sultan Zaviyesi ve Vakfiyesi", AKÜ. Sosyal Bilimler Dergisi, S.1, AKÜ. Yayınları, Afyon, 1998, s.3.

c. Osmanlı Devleti Dönemi

Osmanlı hükümdarı I. Murad'ın kızını alan Karamanoğlu Aleaddin Bey'in saldırısından Korkan ve Karamanoğulları ile Osmanoğulları arasında kalarak memleketinin istila edilmesinden endişe duyan Germiyanogulları beyi Şah Çelebi, kızını Osmanlı hükümdarının oğlu I. Beyazid'e vermek istemiş ve kızının çeyizi olarak da başşehir olan Kütahya ile beraber Tavşanlı, Emet, Simav ve Gediz'i vereceğini bildirmiştir.²⁹ Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere Uşak ve Banaz kazaları, daha Osmanlı topraklarına katılmamıştır.³⁰ 1387 yılında Germiyan hükümdarı Süleyman Şah'ın yerine II. Yakub geçti. II. Yakub Bey, I. Murad'ın ölümü üzerine tutumunu değiştirerek Yıldırım Beyazid'e karşı tavrı takınıp Hamit, Saruhan, Menteşe ve Karaman Beylikleriyle birleşerek kardeşine çeyiz olarak verilen şehirlerin bir kısmını ele geçirdi. Yıldırım Beyazid, Saruhan, Aydın ve Menteşe Beyliklerinin topraklarını hakimiyeti altına aldı. Germiyan Beyliği' ne ait olan yerler zaten kendi nüfuzu altındaydı. Böylece Uşak, dolaylı olarak 1390 yılında Osmanlı Beyliği' nin eline geçti. Ankara Savaşı' ndan sonra II. Yakub, Germiyanogulları' nın eski topraklarını ele geçirdi. Fetret Devri'nden sonra tahta geçen II. Murad, 1424 yılında Menteşe, 1426 yılında da Aydınoğulları' nı ortadan kaldırdı. Germiyan Beyliği, II. Murad'ın nüfuzu altında olduğu için II. Yakub burayı ele geçiremedi.³¹ II. Yakub'un ölümünden sonra Germiyan Beyliği topraklarının tamamı, II. Yakub'un vasiyeti üzerine Osmanlılar'a katılmış oldu.³²

²⁹ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, **Osmanlı Tarihi**, I, T.T.K. Yayınları, s.60.

³⁰ Sadiye TUTSAK, "Uşak Kazasında Mülki Taksimatın Gelişimi" (Kısaca:Uşak Kazasında Mülki...), **Tarih İncelemeleri Dergisi**,IX, İzmir 1994, s.310.

³¹ TUTSAK, **a.g.e.** , s.15.

³² UZUNÇARŞILI, **a.g.e.**, s.406.

II. MİLLİ MÜCADELEDE UŞAK

A. UŞAK'TA MİLLİ MÜCADELE FİKRİNİN DOĞMASI

İzmir' in 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından işgal edildiği dönemlerde Uşak' ta Hürriyet ve İtilâf Fırkası taraftarları ile İttihat ve Terakki Fırkası taraftarları arasındaki çekişmeler vardı. Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarları İttihat ve Terakki Fırkası'nın tekrar iktidara gelmesini istemiyordu. İtilafçılar, Yunanlılar'a karşı başlatılan Mili Hareket'i İttihatçılar'ın başlattıkları bir hareket saydıkları için Kuva-yi Millîye'yi desteklemiyorlardı. İttihatçılar ise Millî Mücadele taraftarları idi. Uşak'ta Kuva-yi Millîye hareketi işte bu şartlar altında, İttihat ve Terakkiciler tarafından başlatılmıştır.³³ Uşak'ta İbrahim (Tahtakılıç) Bey ve başkanı olduğu "Uşak Heyet-i Merkeziyesi" yeni şartlara göre hareket ederken³⁴ Bacakoğlu Mustafa ve başkanlığını yaptığı "Müdafa-i Hukuk Heyet-i Miliyesi" cemiyeti, İttihat ve Terakki ile olan bağlarını koparmamıştı.³⁵

İzmir'i işgal eden Yunan kuvvetleri o dönemde, doğuya doğru ilerleyerek Gediz ve Menderes vadilerini geçmeyi planlamışlardı. 23 Mayıs'ta ilerleme emrini alan Yunan kuvvetleri 25 Mayıs'ta Manisa'yı ve 29 Mayıs' ta da Turgutlu' yu işgal etmiş ve 56. Fırka kumandanı Alaşehir'e gelmişti. Turgutlu' dan yeni gelen Süleyman Sururi, Rıza Çetin, Zühtü Akıncı, Şakir Ünalın, Mustafa Bey' in önceden hazırlamış olduğu Millî Müfreze'ye katıldılar. Böylelikle Alaşehir' de Kuva-yi Millîye teşkilatı kurulmuş oldu³⁶. Buralarda bunlar olurken Uşak'ta Müftü Hafız Ali Efendi, İttihat ve Terakki mebusluğu yapmış olan İbrahim Bey ve şehirde aydın görüşlü bir topluluk, Türk Ocağı'nda sık sık toplanarak ilerleyen Yunan kuvvetleri karşısında ne yapabileceklerini, bir çok gençle beraber konuşuyorlardı.³⁷

³³ Besim ATALAY, "Uşak'ta Milli Hareket", *Yakın Tarihimiz*, II/20 Temmuz 1962, s.209.

³⁴ İlhan TEKELİ-Selim İLKİN, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, TTK. Basımevi, Ankara, 1989, s.344.

³⁵ ATALAY, *a.g.m.*, s.207.

³⁶ Sadiye TUTSAK, "Milli Mücadelede Uşak", (Kısaca; Milli Mücadelede...), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, X, Ege Üniversitesi Basım Evi, İzmir, 1995, s.290.

³⁷ ATALAY, *a.g.m.*, s.205; Ali SARIKOYUNCU, *Milli Mücadelede Din Adamları II*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1997, II, s.246.

İzmir'in işgali sırasında XVII. Kolordu'dan ayrılan (Uşak'ta Mevki Kumandanı) Selanikli Kaymakam Fuad Bey ile Yüzbaşı Hakkı Bey'ler Uşak'a gelmişlerdi. İzmir'in işgalinden sonra Redd – i İlhak Cemiyeti'ne girmiş olan Sökeli Hilmi Bey, Uşak'ı, cemiyetin içine sokmak için İzmir'den gelen şahıslarla gizli bir cemiyet kurdu. Bu gizli cemiyetin üyeleri Bacakoğlu Mustafa, Hamzaoğlu Ali, Menzil Anbar Müdürü Kolağası Şükrü, Uşak Jandarma Kumandanı Yüzbaşı İsmet, Sökeli Hilmi, Uşak şube reisi Kemal Bey'lerdi. 1 Haziran 1919'da Ödemiş'in Yunan'lılar tarafından istilaya uğraması Alaşehir'deki Kuva – yi Millîye teşkilatını çok sarstı. Bekir Sami Bey Eşme'ye, Alaşehir Mevki kumandanı Süleyman Sururi Bey Uşak'a geldi.³⁸ Sabık Uşak Müftüsü İbrahim Bey'in başkanlığını yaptığı Redd-i İlhak Cemiyeti daha sonra Sivas Kongresi kararı uyarınca "Müdafaa-i Hukuk" adını almıştır.³⁹ Sururi Bey'in Uşak'a gelmesinden rahatsız olan Belediye Reisi ve Kaymakam Ahmet Tefrik Bey, Sururi Bey ve arkadaşlarını tutuklatırlar. Sururi Bey ve arkadaşları, ancak birkaç gün sonra Uşak Jandarma Kumandanı Yüzbaşı İsmet Bey'in yardımıyla kurtulabildiler. Bu olaydan sonra Sururi Bey, eski görevine geri döndü. Kuva-yi Millîye hareketinin Uşak'a girmemesi için çalışan kaymakam, Dahiliye Nezareti'nden aldığı emir gereğince şehirde her şeyi yasakladı ve Uşak'ta gönüllü asker toplayan Çerkes Hasan'ı tutukladı. Tüm bu olumsuzluklara rağmen Uşak'ta Kuva-yi Millîye hareketi sindirilemedi.⁴⁰

Uşak'taki gizli cemiyetin yaptığı çalışmalar neticesinde Salihli cephesinden ayrılan bir bölük, Eşme'den takviye alarak, yüz – yüzon kadar Kuva-yi Millîyeci, Salihli Jandarma Kumandanı Mülazım Tahsin Bey komutasında 17 Temmuz 1919 günü Uşak'a girerek duruma hakim oldu. Böylece Kuva-yi Millîye hareketini istemeyenler sindirilmiş oldu.⁴¹

³⁸ TUTSAK, "Millî Mücadelede...", s.290.

³⁹ SARIKOYUNCU, a.g.e., s.246.

⁴⁰ TUTSAK, "Millî Mücadelede...", s.291.

⁴¹ ATALAY, a.g.m., s.206.

Temmuz sonlarında Uşak'ta "İane"⁴² toplaması ve "efrad celbi"⁴³ konusunda muhalif grupların Kuva-yi Millîyecilere direnmesi neticesinde Karahisar taraflarından cepheye gidenler ile Eşme ve Alaşehir'den alınan takriben iki yüz kişilik bir kuvvetle Uşak'a girerler.⁴⁴ Bu konuda, 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa 7 Ağustos 1919 tarihinde Uşak'taki Kuva-yi Millîye çalışmalarını hakkında raporunda özetle şu bilgileri vermektedir: İstihbarat ve tahkikata nazaran, Uşak halkından birkaç kişi Yunan propagandasına uyarak, Millî Hareket'e katılmamak taraftarı olmuşlar ve katılmak isteyenlere de mani olmuşlardır. Bazı kimseler Kuva-yi Millîye'ye müracaatla teşkilat için bir heyet kurulmasını istemişlerdir. Afyon taraflarında cepheye giden Kuva-yi Millîye ile Eşme ve Alaşehir'den yaklaşık iki yüz kişilik bir kuvvet Uşak'a giderek Uşak halkının rızasıyla iane toplamağa ve efrad kaydına başlamışlardır. Muhalif olanlar da Yunanlılar'a tabi olmuşlardır.⁴⁵ 6 Ağustos 1919 tarihinde Tahsin ve Kako Mehmet tarafından Uşak kaymakamı, belediye reisi, telgraf müdürü, polis komiseri vazifelerinden alındı. Uşak kaymakamı Ahmet Tevfik Bey, Isparta'ya gönderildi.⁴⁶ Bu olup bitenler işgal kuvvetlerine ve İstanbul Hükümetine, Uşak'ta çetelerin Hristiyan nüfusa saldırdıkları şeklinde yayılırsa da yapılan soruşturmalarda Uşak'a giren Kuva-yi Millîye'nin kentteki Hristiyanlara hiçbir kötü muamelede bulunmadığı anlaşılır.⁴⁷ Ama bu durum yine de işgal kuvvetlerinin protestolarına neden olur. Bâb-ı Âli'ye yapılan baskı üzerine Osmanlı Hükümeti Afyon'da bulunan 1500 kişilik 23. Tümen'in Uşak'a gönde-

⁴² İane Vergisi; İane-i Askeriyye, İane-i Cihadiyye ve İane-i Hükkamiyye olarak üç kısma ayrılıyordu. İane-i Askeriyye Tanzimat'tan sonra cizye yerine Hristiyan'lardan alınan verginin adıdır. Bu vergi daha sonra "Bedel-i Askeri" adını almış ve 1908 Temmuz inkılabına kadar devam etmiştir. İane-i Cihadiyye, muharebe zamanlarında harbin masraflarını karşılamak için halktan alınan bir vergidir. Yukarıda bahsedilen İane bu çeşittendir. İane-i Hükkamiyye ise mahkemelerde hakimlerin, kadıların, naipin verdikleri hüccetlerden, arzlardan hakimler için alınan hissenin adıdır. bkz. : Mehmet Zeki PAKALIN, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993, s.11.

⁴³ Asker Toplama.

⁴⁴ TEKELİ-İLKİN, a.g.e., s.136.

⁴⁵ Mustafa TURAN, **Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Denizli 1919 – 1923)**, AAM., Ankara, 1999, s.245, 246.

⁴⁶ TUTSAK, "Milli Mücadelede...", s.292.

⁴⁷ Bilâl N. ŞİMŞİR, **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, I, TTK. Yayınları, Ankara, 1973, s.195.

rilerek asayişin sağlanmasını önerir. Bu öneri, General Milne tarafından, bu askerin Kuva-yi Millîye'ye katılması olasılığı bulunduğu için kabul edilmez.⁴⁸

Eski bir İttihatçı olmasına rağmen, "Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Millîyesi" cemiyetinde yer almayan İbrahim Bey, bu cemiyetin halka zarar vermesinden kaygı duyduğu için cemiyetin Uşak'ta yönetime hâkim olmasını istemez.⁴⁹ Bu gelişmeler sonunda, Uşak Redd-i İlhak cemiyeti kurulmuştur.⁵⁰ Cemiyetin başkanlığına seçilen İbrahim Bey,⁵¹ Gediz'den Şaphaneli Mehmet Rıza, Demirciden Mazhar Nurullah, Kula'dan Raşit, Alaşehir'den Nazmi, Salihli'den Abdullah Salim Beylerden oluşan bir heyet kurarak çalışmalarına başladı.⁵² Bu heyetin çalışmaları neticesinde, Millî kuvvetlerin halka zarar vermeleri önlediği gibi halk arasında da Kuva-yi Millîye Hareketi, büyük ölçüde yaygınlaştırılmıştır.⁵³

1. Alaşehir Kongresi

15-16 Ağustos 1919 tarihlerinde, Salihli ve Bozdağ cephelerinin merkezi konumunda olan Alaşehir'de bir kongre düzenlendi.⁵⁴ Kongreye; Balıkesir, Manisa, Alaşehir, Sındırgı, Buldan, Gördes, Uşak, Ödemiş, Bozdağ, İnegöl, Denizli, Nazilli, Akhisar ve Ayvalık'tan temsilciler katıldı. Alaşehir Kongresi'nde Hacı Muhittin Çarıklı başkanlığında Alaşehir temsilcisi Mustafa Bey ile Uşak temsilcisi İbrahim Bey başkan yardımcılığına seçildiler.⁵⁵

⁴⁸ TEKELİ- İLKİN, **a.g.e.**, s.137.

⁴⁹ ATALAY, **a.g.m.**, s.207.

⁵⁰ SARIKOYUNCU, **a.g.e.**, s.246.

⁵¹ Teoman ERGÜL, **Kurtuluş Savaşı'nda Manisa (1919-1922)**, Manisa Kültür Sanat Kurumu Yayını, İzmir, 1991,s.71; Şevket Süreyya AYDEMİR, **Tek Adam**, II, 14. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998, s.166.

⁵² ATALAY, **a.g.m.**, s.297.

⁵³ TUTSAK, **a.g.e.**, s.20.

⁵⁴ Alptekin MÜDERRİSOĞLU, **Kutuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları**, TTK Yayınları, Ankara, 1990, s.221; Enver KONUKÇU, **Milli Mücadele Başlangıcında Alaşehir; Milli Mücadele'de Alaşehir Kongresi (16-25 Ağustos 1919)**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1998, s.21.

⁵⁵ Adnan ŞİŞMAN, "Büyük Taaruz ve Sonuçları", **X Milli Egemenlik Sempozyumu**, TBMM. Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, no:82, Afyon, Mayıs 1996, s.48,49; TUTSAK, "Milli Mücadelede...", s.294.

Kuva-yi Milliye hareketine yürekten inanmış olan Uşak temsilcisi İbrahim Bey, Alaşehir Kongresi'nde aktif konuşmalarıyla önemli bir şahsiyet olarak ortaya çıkmıştı. Kongre çalışmalarının bitmesinden hemen sonra⁵⁶ 26 Ağustos 1919'da yirmi iki kişinin katıldığı ve başkanlığını İbrahim Bey'in yaptığı özel bir toplantı düzenlendi. Bu toplantı, İstanbul'dan üç grup adına geldiğini belirten Ragıp Nurettin Bey'in ısrarı üzerine gerçekleşti. Toplantıda İzmir Müdafaa-i Hukuk-i Osmaniye'nin ilk kongresini yaptığı, 17 Mart'tan 25 Ağustos'a kadar Batı Anadolu'da halk hareketini bütünleştiren kararlar alınmıştır. Alınan kararlar Ege'de direnişin sürekliliği ve bütünlüğü bakımından önemlidir.⁵⁷

2. Uşak Kongresi

Ekim ayı içinde Uşak'ta bir kongre toplandığına dair bilgiler bulunmaktadır.⁵⁸ Böyle bir kongrenin toplandığı, 3 Mart 1920' de Ankara' dan Erzurum' a Kazım Karabekir' e çekilen telgraftaki şu paragraftan anlaşılmıştır:

15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Hazretlerine, Dersaadet' ten Kara Vasıf Bey' den gönderilen 26 Şubat 1336 tarihli mektubunda Türkiye ihtilal hareketini temsil eden Karakol Cemiyeti ile Uşak Kongresi heyet-i icraiyesi namına hareket eden Kafkasya'daki Murahhas Baha Sait Bey'in Bolşeviklerle yaptığı bir Muahede-i İttifakiye müsveddesi bunun mevaddı hakkında tadilat, izahatı havi bir mütalaanamesi meltuf idi. Mektup ve meltufatı muhteviyatında Türkiye Hükümet'i muvakkata-i ihtilalîyesini temsil eden Uşak Kongresi heyet-i icraiyesi ve Karakol Cemiyet-i İhtilalîyesiyle Kızıl Ordu'ya mensup olup elyevm Dersaadet' te bulunan büyük Miralay İlyaçef Bey'inde tekarrür eden esasat-ı ittifakiyenin tarafımızdan tebyiz ve imzasından sonra Karakol Cemiyeti tarafından mühürlenerek teati olunacağı zikrolunuyor.⁵⁹

Bu ifadeden Uşak Kongresi'nin tüm Türkiye'yi temsil eden bir kongre olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum Uşak Kongresi'nin önemini arttırmaktadır.⁶⁰

⁵⁶ ŞİŞMAN, a.g.b., s.49

⁵⁷ TEKELİ-İLKİN, a.g.e., s.191.

⁵⁸ TEKELİ-İLKİN, a.g.e., s.222.

⁵⁹ Kazım KARABEKİR, *İstiklâl Harbimiz*, Mert Yayıncılık, İstanbul, 1988, s.478.

⁶⁰ TEKELİ-İLKİN, a.g.e., s.222

Uşak Kongresi'nin diğer kongrelerden en önemli farkı; Türk Milleti'nin kurtuluşunu teşkilatlanmalarda değil, daha köklü politika düzenlemelerinde görmesidir. Uşak Kongresi'ni düzenleyen Karakol Cemiyeti, temelde İttihat ve Terakki düşüncesini sürdüren bir teşkilattı.⁶¹

3-Uşak Heyet-i Merkeziyesi

Alaşehir Heyet-i Merkeziyesi son toplantısını 29 Eylül 1919'da gerçekleştirdikten sonra merkezini Uşak'a taşıdı. 14 Ekim 1919 tarihli yazılarda Heyet-i Merkeziye' nin artık Uşak'ta çalışmaya başladığı görülmektedir. Merkezin Uşak'a taşınmasında Uşak'ın daha merkezi bir konumda bulunması,⁶² Alaşehir'deki yöneticilerin cephe kumandanlığı çekişmelerine karışmaları, ayrıca var olan sanayisiyle de gerideki bir merkez olarak daha elverişli bir ekonomik yapıya sahip oluşu⁶³ büyük rol oynamıştır. Uşak'ta, Hareket-i Millîye ve Redd-i İlhâk Heyet-i Merkeziyesi Reisi İbrahim imzasıyla 10 Ekim 1919 tarihinde Sivas'ta Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti'ne gönderilen raporda, Ödemiş, Bayındır, Tire ve Salihli kazalarında Yunanlılar'ın 500'den fazla Türk' ü Kuva-yi Millîye'ye yardım edecekleri bahanesiyle tutukladıkları ve süngü altında çeşitli işkencelere tabi tuttukları, Kuva-yi Millîye'nin herhangi bir taarruzu halinde kendilerini öldüreceklerini söyledikleri... belirtilmektedir.⁶⁴ Uşak Heyet-i Merkeziyesi, Sivas Heyet-i Temsiliyesi' ne gönderdiği 8/11/1919 tarihli yazısında Uşak Heyet-i Merkeziyesi'nin yetki alanını ve heyete katılan temsilcileri şöyle belirtmiştir... "Kütahya Livası kâmilin, Manisa Livası' nın da Demirci, Kula, Alaşehir, Eşme, Salihli, Ödemiş'in gâyr-ı meşgul kısmı mıntikasına dahildir. Heyet-i Merkeziyye mıntikası dahilindeki kazalardan birer murahhas teşkil etmektedir. Reis Uşak murahhası İbrahim Bey, Azâlar Demirci'den Mazhar, Salihli' den Süleyman, Kula' dan Ömer, Eşme' den Hacı Nafiz, Gediz'den Ali Haydar, Kütahya Livasından Seyfi Bey⁶⁵ dir.

⁶¹ TUTSAK, a.g.e., s.23.

⁶² TEKELİ-İLKİN, a.g.e., s.248.

⁶³ TEKELİ-İLKİN, a.g.e., s.249.

⁶⁴ TURAN, a.g.e., s.264.

⁶⁵ TEKELİ-İLKİN, a.g.e., s.397.

Yurdun istiklalini ve milletin haklarını korumak üzere teşekkül etmiş olan, dernekler, Sivas Kongresi'nde, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilmesine⁶⁶ rağmen Uşak'taki Heyet-i Merkeziye, "Hareket-i Millîye Redd-i İlhak Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi" adını korumuştur.⁶⁷ Bu isim, Mart 1920 sonuna kadar kullanılmış olup, Refet Bey'in Kuva-yi Millîye'nin düzenlenmesinden sorumlu hale gelmesinden sonra Uşak'taki Heyet-i Merkeziye'nin, "İzmir Şark Mıntıkası Heyet-i Merkeziye" si adını almasını kararlaştırmıştır. Bu değişikliğe göre heyet, savaş için gerekli levazımı temin edecekti. Bu düzenlemeyle, Uşak merkezinin denetim alanı da genişletilmiştir. Yeni denetim alanı içine Kütahya Sancağı ile Çivril, Dinar kazaları dışta kalmak üzere Karahisar Sancağı'nın geri kalan kısmı, Manisa Sancağı'nın işgali altında olmayan kısımları girmektedir. 26 Mart 1920' de Uşak Heyet-i Merkeziyesi 282 sayılı yazısıyla Sandıklı, Bolvadin, Aziziye (Emirdağ) ve Afyonkarahisar merkez kazasından bir temsilcinin Heyet-i Merkeziye' ye katılması istenmiştir. Yeni adıyla İzmir Şark Mıntıkası Heyet-i Merkeziyesi, Haziran 1920'deki büyük Yunan saldırısına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. 26 Haziran 1920'de faaliyetlerini tatil etmiştir.⁶⁸

Uşak Heyet-i Merkeziyesi'nin yetki alanındaki cephelerde bulunan kuvvetlerin on beş bine kadar yükseldiği düşünülürse, böyle bir direniş gücünün uzun süre beslenebilmesi ve cephanesinin sağlanabilmesi için yüklenilecek işlevlerin ne kadar önemli ve çeşitli olacağı açıktır. Uşak Heyet-i Merkeziyesi yalnız cephedeki Kuva-yi Millîye'nin gereksinimlerini sağlamakla yükümlü değildi. Bunun yanısıra; cephedeki kuvvetlerin geri hizmetlerini görmek, Kuva-yi Millîye müfrezelerinin teşkili ve cepheye asker gönderilmesi, cephedeki efrat için erzak ve cephanesinin sağlanması, cephe gereksinimi için üretim yaptırılması, ulaşımın örgütlenmesi, cephe gerisinde asayişin sağlanması⁶⁹ (İstanbul Hükümeti'nin cephe gerisinde güvenliği sağlama bakımından bir etkinliğin

⁶⁶ Selehattin TANSEL, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991, s.103.

⁶⁷ TEKELİ-İLKİN, **a.g.e.**, s.249.

⁶⁸ TEKELİ-İLKİN, **a.g.e.**, s.249,250.

⁶⁹ TEKELİ-İLKİN, **a.g.e.**, s.251.

Kalmaması ve bu görevi Uşak Heyet-i Merkeziyesi'nin üstlenmesi)⁷⁰ Kuva-yi Millîye'nin halk üzerindeki keyfi baskılarını önlemesi⁷¹, toplumsal yardımlaşma işlevleri (Yunan askerlerinin ilerlemesi üzerine evlerini, yutlarını terkedenlerin yerleştirilmesi ve beslenmesi, Kızılay yardımı ve iaşe yardımı gibi.)⁷², ekonomik yaşamın işlerliğinin sürdürülmesine ilişkin çalışmalar (Direnişin sürdürülmesi için ekonomik hayatın canlı tutulması gerektiğini bilen Uşak Heyet-i Merkeziyesi, ticareti engelleyecek, üretimi azaltacak her türlü etkiyi ortadan kaldırmak için büyük çaba sarfetmiştir. İstanbul Hükümeti' nin zahire ihracını yasaklamasına rağmen buna uymamıştır.)⁷³, direniş için gerekli kaynakların sağlanması (Heyet-i Merkeziye cephenin gün geçtikçe artan gereksinimlerini, nakdi – parasal ve ayni – nesnel – kaynaklardan sağlıyordu. Altı ay süreli olarak yapılan 400.000 TL. 'lık bütçenin yüzde otuzunu Uşak karşılayacaktı. Bu para iane şeklinde ve üç taksitte toplanacaktı. Bu yeterli olmayınca "Okturuva Resmi"⁷⁴ toplamaya başlamıştır.⁷⁵ Aynı olarak sağlanacak kaynakların çeşidinde hiçbir sınırlama yoktur. Heyet-i Merkeziye aynı olarak düzenli gelir sağlayabilmek için hayvan iaşe toplamayı, vergi şeklinde toplama yoluna gitti.)⁷⁶ Heyet-i Merkeziye' nin siyasal işlevleri: Batı Anadolu' da yapılan mezalimler karşısında onların temsilcilerine protesto telgrafları çekilmiş, Millî Mücadele yanlısı hükümetlerin siyaseti takib edilmiş Sivas Heyet-i Temsiliyesi kabul edilmiş ve Temsil Heyet' i Ankara'ya geldiğinde bağlılık telgrafı çeken Uşak Heyet – i Merkeziyesi, meclisin açılışında da yararlılıklar göstermiştir.⁷⁷

⁷⁰ TEKELİ-İLKİN, **a.g.e.**, s.258.

⁷¹ TEKELİ-İLKİN, **a.g.e.**, s.259.

⁷² TEKELİ-İLKİN, **a.g.e.**, s.260.

⁷³ TEKELİ-İLKİN, **a.g.e.**, s.261.

⁷⁴ Şehir ve kasabalara ticaret maksadıyla getirilen eşyadan alınan vergi yerinde kullanılan bir tabirdir. Geniş bilgi için bkz. PAKALIN, **a.g.e.**, s.724,725.

⁷⁵ TEKELİ-İLKİN, **a.g.e.**, s.262,263.

⁷⁶ TUTSAK, **a.g.e.**, s.26.

⁷⁷ TUTSAK, "Milli Mücadelede...", s.298.

B. YUNAN İLERİ HAREKATI VE UŞAK

1. Uşak'ın İşgal Edilmesi

Yunanlılar işgâl sahalarını genişletmek üzere 22 Haziran 1920'de İzmir'den toplu bir saldırı harekâtı başlatmışlardır. Yunan birliklerinin bir kolu Bursa yönünde saldırıya geçerken, bir başka kolu da İzmir'in doğusuna doğru harekete geçmiştir.⁷⁸ Yunan süvari birliklerinin yaklaşması üzerine, Alaşehir'in batısındaki demiryolu köprüsü tahrip edilmiş, 23. Tümen bütün ağırlıklarıyla birlikte trenle Uşak'a gönderilmiştir. Yunan birliklerinin Alaşehir'e yaklaştığını duyan ahali 24 Haziran'da içerilere göç etmeye başlamışlardır.⁷⁹

Yunan ordusunun bir kanadı Bursa'ya doğru ilerlerken, ordunun ağırlık merkezi Eşme'nin gerisinde kaldı. Eşme'nin kuzey doğusunda bulunan 23. Fırka'nın önünde Yunanlılar'ın yayılmaları sonucu, Uşak'a kesin olarak taarruzda bulunacakları anlaşıldı. Bunun üzerine 12. Kolordu'nun ihtiyat kıtaları ile Batı Cephesi ihtiyatından bir piyade alayı, bir dağ bataryası ve Çerkes Ethem'in Kuva-yi Seyyare'siyle, 23. Fırka'nın takviye edilmesi gibi tedbirler alındı.⁸⁰ Ayrıca 11. Tümen'in 131. Alayı Uşak'ta bulunuyordu. 7 Temmuz'da İnay Cephesi'nde 23. Tümen karargâhı, 250 kişilik iki Arnavut müfrezesi, 500 kişilik yeniden kurulmuş olan Uşak Hücum Taburu, 61 kişilik Konya İnzibat Bölüğü, 130 kişilik Konya'dan gönderilmiş cezalı erler, 40 atlı milli süvari müfrezesi, iki ağır makinalı tüfek bölüğü bir kudretli dağ topçu takımı bulunuyordu.⁸¹

7 Temmuz 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa BMM. Başkanı sıfatıyla Millî Savunma Bakanlığı'na ve Uşak'taki Garp Cephesi Kumandanlığı'na şu yazıyı göndermiştir:

⁷⁸ ŞİŞMAN, a.g.b., s.42; TUTSAK, "Milli Mücadelede...", s.299; **Yurt Ansiklopedisi**, X, "Uşak Maddesi", Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982-1984, s.7475.

⁷⁹ TEKELİ-İLKIN, a.g.e., s.313.

⁸⁰ Ali Fuat CEBESÖY, **Milli Mücadele Hatıraları**, Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1953, s.454.

⁸¹ TEKELİ-İLKIN, a.g.e., s.319.

“İstanbul’dan gelen bir çok subay ve yüksek rütbeli subayların Ankaraya gelmek üzere Eskişehir’ e geldikleri haber alınmıştır. Vakit geçirilmeden bunlar doğrudan doğruya Garp Cephesi Kumandanlığı tarafından ihtiyaç olan yerlere gönderilerek isimleri ve görev yerleri Büyük Millî Savunma Bakanlığına bildirilecektir.”⁸²

İcra Vekilleri Heyeti, Yunan taaruzu karşısında tutunamayan, Bekir Sami Bey ile Aşir Bey’ i görevinden aldı. 23. Fırka Kumandanlığı’ na Kurmay Yarbay İzzettin Bey(Çalışlar) getirildi. 1 Ağustos’ ta Uşak’ a gelen İzzettin Bey’in yanında Mustafa Kemal Paşa’ nın da olması daha çok gönüllü asker toplanmasına sebep oldu. 3 Ağustos’ ta Banaz’ dan 47 süvari, 19 gönüllü; 4 Ağustos’ta Hacim ve Sivaslı’dan 10 süvari; Karahallı’dan gönüllü birlikler cepheye gitti.⁸³

1920 yılı Ağustos ayının birinci gününden yirmi yedinci gününe kadar Uşak Cephesi’nde keşif faaliyetlerinden başka önemli bir hareket olmamıştı. Bu süre zarfında sükunet devam etti. 27 Ağustos günü üstün düşman kuvvetleri (Eğriboz ve Adalar Tümenleri) Alaşehir’den ileri bir harekâtla Uşak yönünde taarruza geçtiler. Uşak’taki 23. Tümen’in 1500 mevcudu vardı. Tümen Uşak’ı müdafaa etmek için Sarayköy, Külköy, Karakuyu, Karahasan köyleri hattında mevzilenmiş ve sol yanı ile Selikler Köyü’ ne kadar uzanmıştır. Kurban Bayramı izni olduğundan dolayı, Uşak’ ta mevcutları az olan Uşak Millî Piyade ve atlı bölükleri bırakılmıştı. Bunlarda Sarayköy üzerine ilerleyen düşman koluna karşı cephe almak üzere o istikamete doğru kaydırılmışlardır.⁸⁴ Yunan askerinin Uşak’ ı ele geçirip ilerlemesi olasılığı karşısında, 12. Kolordu tarafından Dumlupınar – Uşak arasında kemer, köprü, tünel gibi yerlerin yıkılmasına karar verildi.⁸⁵

⁸² Sadi BORAK, **Atatürk Resmî Yayınlarına Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleyişler**, Kaynak Yayınları, 3. Basım, İstanbul, Aralık 1998, s.347.

⁸³ TUTSAK, “Millî Mücadelede...”s.300.

⁸⁴ Erhan AKTAŞ, **Atatürk ve Uşak**, Yelken Matbaası, İstanbul, 1981, s.26.

⁸⁵ TUTSAK, “Millî Mücadelede...” , s.301.

28 Ağustos'ta Uşak'taki cephenin durumunu konuşmak amacıyla Mustafa Kemal, Fevzi Paşa, Kurmay Albay İsmet ve Binbaşı Salih Beyler Fahrettin Bey'in bulunduğu Afyon' a geldiler.⁸⁶ Fahrettin Bey, bu toplantıda Karakuyuda oluşturulacak olan müdafaa mevziini anlattı. Buna göre; Karakuyu istasyonunun ilerisinde bulunan müdafaa mevziini herhangi bir kıtaya dayanmamış olması ve Türk kuvvetlerinin azlığı sebebiyle silahlı bir çatışmaya girilmeyeceğine, 23. Fırka' nın en kısa zamanda dağlara dayanan bir yere çekilmesi gerektiğini söyledi ve bu planını uygulamaya geçirilmesi için harekete geçildi. Bu sebepten Fahrettin Bey, Afyon' un berisinde bulunan bir alay ve piyade ile Kütahya' da bulunan Çerkez Ethem kuvvetleri, 23. Fırka' ya yardıma gönderildiğinde bu firkanın düşman taaruzuna karşı koyup koyamayacağını anlamak için İzzettin Bey' e telefon etti. İzzettin Bey, "Bu kuvvetler yetişirse mukavemet edebilirim, aksi takdirde çekilmek uygun olacaktır." dedi. Yapılan telefon görüşmesinde Ali Fuat Paşa, çekilmeye kesinlikle karşı olduğunu bildirdi.⁸⁷

28 Ağustos'ta Yunan kuvvetleri Elvanlar'daki ileri kıtalarımıza taarruza geçtiler. 28/29 Ağustos gecesinde çok miktarda takviye kıtası olan Yunan birlikleri 29 Ağustos sabahı üç fırka kadar bir kuvvetle Karakuyu'daki Türk mevzilerine karşı taarruza geçtiler.⁸⁸ Düşman en az on iki bin piyade ve bize göre çok kuvvetli topçu ve süvari birlikleri ile donanmıştı.⁸⁹ Çerkez Ethem 23. Fırka' nın yardımına yetişemedi.⁹⁰ 23. Fırka' nın Yunan saldırısı karşısındaki direnişi yetersiz kaldı.⁹¹ 23. Fırka' nın sağ yanını saran düşman kuvvetleri Uşak' a doğru girmeye başladı.⁹² Birliklerimiz, Uşak' ı üzüntü ile bırakmak zorunda kaldılar Yunanlılar yerli halkın direnmesine rağmen, 29 Ağustos 1920 günü

⁸⁶ Ay.Yer.

⁸⁷ Fahrettin ALTAY, **10 Yıl Savaş ve Sonrası**, Dilek Matbaası, İstanbul 1970, s.263,264.

⁸⁸ TUTSAK, "Milli Mücadelede...", s.302.

⁸⁹ AKTAŞ, a.g.e., s.27.

⁹⁰ ALTAY, a.g.e., s.265.

⁹¹ İlimiz Uşak, s.30.

⁹² ALTAY, a.g.e., s.265.

Uşak' ı işgal ettiler.⁹³

Uşak' ın işgali sırasında, 23. Fırka ile milli kuvvetlerimiz çok sayıda kayıp vermişlerdir. Yunanlılar 400 esir, 2 top, 2 havan topu, 4 lokomotif ve cephane yüklü bir de tren ele geçirmişlerdir.⁹⁴ Yunanlılar Uşak'ı işgal ettikten sonra daha ileriye geçmediler. İzmir'in işgaliyle Ege ve İç Batı Anadolu'da milli heyecan ve kaynaşma artmıştı. Bu durum Uşak için de geçerli idi. Buralarda yapılan askeri ve mahalli hazırlık gün geçtikçe artıyordu. Yunanlılar bu durumu günü gününe ve teferruatlı bir şekilde öğreniyorlardı. İşte bu askeri ve mahalli hazırlığın büyüüp kuvvetlenmesine meydan vermemek ve kuvvetlerimizi çökertmek için⁹⁵, ayrıca Yunanlılar askeri planlarını uygulamak için gerekli hazırlığı yapmadıklarından Anadolu' nun içine daha fazla sokulamamışlardır.⁹⁶

2. İşgal Döneminde Uşak'taki Olaylar

a. Yunan Mezalimi

Yunan ordusu Uşak'a çok neşeli, mağrur ve kendisinden emin nidalarla girmiştir.⁹⁷ Halk işgalden son derece üzgündü, Yunan askerini görmemek için evlerine kaçıyorlardı. Ru m azınlık ise, Yunan askerinin Uşak'a girmesinden son derece memnun olmuştu.⁹⁸ Şehrin idaresini ele geçiren Yunanlılar, kadın ve kızlara tecavüz etmekten geri kalmadılar. Hemen tüm köyleri yağmalamaya başladılar, tek kuruş bile ödemedi halkın hayvanlarına ve mallarına el koydular. Ganimet subaylar ve açığız çavuşlar arasında paylaşıldı.⁹⁹ Devamlı ev ev dolaşarak öğrendikleri eksik Türkçe' yle "üç yumurta bir tavuk" diyerek

⁹³ AKTAŞ, **a.g.e.**, s.27.; Şevket Süreyya AYDEMİR, **Tek Adam**, II, Remzi Kitabevi, 14. Basım, İstanbul, Ocak 1998, s.447.; Kemal ATATÜRK, **Nutuk (1919-1927)**, Bu günkü Dille Yayına Hazırlayan: Zeynep KORKMAZ, A.K.D. ve T.Y.K., A.A.M., Ankara, 1998, s.316.; **Yeni Asır**, "Uşak'ın Kurtuluşu Eki", 1 Eylül 1989.

⁹⁴ TUTSAK, "Milli Mücadelede...", s.303.; Rahmi APAK, **İstiklal Savaşı' nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, T.T.K. Yayını, Ankara, 1990, s.198.

⁹⁵ **1967 Uşak İl Yıllığı**, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1968, s.66.

⁹⁶ TUTSAK, "Milli Mücadelede...", s.303.

⁹⁷ Haşim TÜMER, "Uşak'ın İşgali ve Sürgünler" (Kısaca; Uşak'ın İşgali...), **Uşak Halk Eğitim Dergisi**, I, S.1, Aydın Matbaası, Ankara, Mart 1978,s.19.

⁹⁸ Ay.Yer.

⁹⁹ Ergün HİÇYILMAZ, "Sevgili Yurdum Ağla", **Sabah Gazetesi, Star Dergisi**, S.147, 7 Ağustos 1994, s.20.

halka angarya yüklemişlerdi.¹⁰⁰ Yunanlılar mağazaları ve eczaneleri meyhane; camileri ve medreseleri de mühimmat deposu ve hapishane haline getirmişlerdir.¹⁰¹ Halkın değerli eşyalarını, halılarını çok düşük fiyata satın alıyorlardı, reddedenlerin başına gelen daha da korkunçtu. Halkı mahkum etmek için mutlaka bir suç sebebi buluyorlardı. Bunlar hapse atılıyor, aylarca yargılanmadan bekletiliyordu. Para yedirmenin yolunu bulabilenler kurtulabiliyordu. Yoksa hapiste aylarını geçirmek ve yol inşaatında çalışmak zorundadıylar.¹⁰² Ayrıca işgal sırasında pek çok kişiyi öldürdüler. Bu katliamlarda suç tesbiti yapılmadığı gibi, bir mahkeme kararı da alınmamıştır.¹⁰³

Uşak' taki Yunan işgalini Nuri Torlak şöyle anlatmıştır: "Yunan, Uşak' a girdiğinde benim de mensubu bulunduğum Nizamiye Teşkilâtı geri çekilmek zorunda kaldı. Mensuplarının bir kısmı yakalanıp esir edildi. Biz Kalfa korusuna cephe tutmaya gittik, fakat çevrildik ve Ciğeroğlu Köprüsü' nü uçurduk. Teslim olmamak için şehir içine geldik. Şehirde 2 – 3 ay kadar saklandık. Sonra diğer süvariler gibi biz de çıkmağa başladık, fakat tanınmamak için istediğimiz şekilde dolaşamadık."¹⁰⁴

Yunanlılar'ın Uşak' a girdiklerinde ilk işleri hükümet konağına ve belediye binasına Yunan bayrağı çekmek olmuştur. Daha sonra bazı evlere ve binalara el koyup, buraları üs olarak kullanmışlardır. Yunanlılar, el koydukları evleri şu amaçlar için kullanmışlardır: Göbekzade Sadık Bey' in evi mevki kumandanlığı, Tiritoğlu Hamit Ağa' nın evini, 12. Fırka Kumandanlığı, Pekmez Hanını nezaret ve inzibat kumandanlığı, Hacı Bekirlerin evini Merkez Kumandanlığı, Esnaf ve Eytam Mektebi' ni Divan – ı Harp, Ciğeroğlu Hacı Mehmet Efendi' nin Divan-ı Harp için soruşturma yeri olarak, Akarcalı İsmail Efendi' nin evini siyasi çalışmalar için, Nakıp Efendi' nin evini (eşyalarıyla birlikte) gelecek olan misafirleri ağırlamak için kullanmışlar ve Okkalar'ın evine

¹⁰⁰ Hüsnü ERSOY, "Kurtuluş Savaşı'nda Uşak", **Dünkü Bugünkü Uşak**, I, S.5-6, Haziran – Temmuz 1969, s.20.

¹⁰¹ TUTSAK, **a.g.e.**, s.36.

¹⁰² HIÇYILMAZ, **a.g.m.**, s.20.

¹⁰³ Haşim TÜMER, "Uşak' ta İdam Kararları" ,(Kısaca; Uşak'ta İdam...), **Uşak Halk Eğitim Dergisi**, I, S.3, Temmuz 1979, s.15.

¹⁰⁴ AKTAŞ, **a.g.e.**, s.141.

askeri birlik yerleştirmişlerdir. Ayrıca Kabaklar' ın Hacı Mehmet Ağa' nın, Ciğeroğlu Hakkı Efendi' nin, Hamzalar' ın Hacı Mehmet Kalfa' nın, Yünlüler' in Abdullah Efendi' nin, Tekeşler' in İsmail, Osman ve Mehmet Efendiler' in, Karabeyler' in Yusuf Ağa' nın evleri hastane yapılmak için el konuldu. Şehirde vazifeli olan subaylara ayrı evler tahsis edilirken, erleri de okullara, camilere ve medrese odalarına yerleştirdiler."¹⁰⁵

O günlerde kendi evlerine de el konulmak istenilen Nuri Çalık şunları anlatıyor: "Evimiz Sabah (Kurtuluş) Mahallesi' ndeydi. Yunanlılar Uşak' ı işgâl ettikten sonra bizim evi boşaltmamızı isteyip, kendilerinin yerleşeceklerini söylediler. Babam: 'Benim evim müsait değildir.' 'Ölürüm de vermem.' dedi. Bunun üzerine ısrar etmediler. Yanımızda Azizlerli Ali' nin evi vardı. Orada efsun askerleri bulunurdu. Başu kepli, mini etekli, pabucu püsküllü. Bunların kıyafeti diğer askerlerinkine benzemezdi."¹⁰⁶

Nuri Bey, bu kara günlerde Uşak halkının zorla, Yunanlılar tarafından angaryalara koşulmasına engel olmak için, Yunan komutanına askerlerinin ihtiyacını kendisinin karşılayacağını, halka bu konuda fazla yüklenilmemesini, angaryalardan ötürü zulüm yapılmamasını söylemiş ve ondan Yunanlı askerlerin hırsızlık yapmamalarını istemiştir.¹⁰⁷

b. Uşak'ta İdam Kararları

Yunanlılar işgâl sırasında Uşak'ta pek çok Türk'ü öldürdüler. Silahlı veya silahsız küçük bir direnme ile karşılaşmadıkları halde, bu katliamlar, bir mahkeme kararı olmadan ve suç tespiti yapılmadan gerçekleştirilmiştir. Bu durumun tek istisnası olmuştur, o da, Canların Kadir Efendi ve arkadaşlarının idam edilmesi kararıdır.¹⁰⁸

¹⁰⁵ TÜMER, "Uşak'ın İşgâli...", s.19.

¹⁰⁶ AKTAŞ, a.g.e., s.138,139.

¹⁰⁷ Vasfiye ÖTÜKEN, *Türkiye'de Şeker- Nuri Şeker'in Hatıraları*, Dizer Konca Matbaası, İstanbul, 1995, s.108.

¹⁰⁸ TÜMER, "Uşak' ta İdam...", s.15.

Yunan Harp Divanınca idamına karar verilen Uşaklılar şunlardır: Canların Kadir Efendi, Tiritlerin Kerim Efendi, Yılandıcıların Derviş Mehmet Ağa ve Gedizli Kadayıfçı İsmail Ağa' dır. Bunların suçları Afyon' daki Türk makamlarına işgâlciler hakkında bilgi vermekten ibaretir. Kadir Efendi, Derviş Mehmet Ağa, Kerim Efendi ve Kadayıfçı İsmail Ağa tarafından toplanan bilgiler, Mustafa Kemal cephesine gönderilmek üzere rapor haline getirilirdi.¹⁰⁹

Bu şahısların yakalanıp, yargılanması olayı şöyle cereyan etmiştir: Bir defasında Kerim Efendi' nin evinde hazırlanan raporlar, Afyon' daki Türk birliklerine verilmek üzere, iki nüsha olarak hazırlanır. Biri Kadayıfçı İsmail Ağa' ya, diğeri de Mahmut adındaki birine verilir. Köylü kılığına giren bu şahıslar, Yunan karakol çemberini aşp, Afyon sınırına girmek üzere iken Yunan askerleri tarafından yakalanırlar. Bu sırada bir fırsatını bulan Kadayıfçı İsmail kaçmayı başarır. Çok dövülmüş olan Mahmut bitkin bir halde yere serilir. Bir aralık yalnız kalan Mahmut, raporun bulunmasından çok korktuğu için, uçkurundan çıkarıp, birkaç parçaya böldükten sonra yanındaki bir taşın altına saklar. Fakat bu hareketi uzaktan izleyen Yunan askerleri kâğıt parçasını ele geçirirler. Mahmut şehre götürülür ve işgâl komutanının önüne çıkarılır. Birleştirilen ve tercüme edilen yırtık kâğıtlarda Yunan askerlerinin sayısı ve ruh hali anlatılmaktadır. Türlü işkence ve dayığa maruz kalan Mahmut' un ağzından tek kelime bile alamazlar.¹¹⁰

Kadir Efendi, Yunanlılar tarafından bilinen Kemalcilerden olduğu için gözden kaybolup, iki dükkândan birinin arka tarafındaki piriç, tuz ve sabun çuvallarından yapılan bir bölmeye saklanır. Bu arada Yunanlılar şüphe üzerine rapordaki yazı ile Kadir Efendi' nin, mahkeme kâtipliği sırasındaki yazısını karşılaştırırlar.¹¹¹

Mahmut, yediği dayaktan ve maruz kaldığı işkencelerden dolayı harab ve bitap haldedir. Her gün kendisine öldürüleceği konusunda telkinler yapılır. Bundan kurtuluş olmadığına inanmaya başlar. Bir gün; Kadir Efendi hariç, Kerim

¹⁰⁹ AKTAŞ, a.g.e., s.149.

¹¹⁰ TÜMER, "Uşak' ta İdam...", s.15.

¹¹¹ AKTAŞ, a.g.e., s.150.

Efendi' nin, İsmail ve Mehmet Ağaların adlarını açıklar, bu şahıslar hemen ele geçirilir. Bu defa sorgu, baskı ve işkence hepsi üzerinde yapılır. Sonunda birinin ağzından "Kadir Efendi" adını almayı başarırlar. Şehre giriş çıkışlar sıkı bir şekilde denetlenir. Kadir Efendi ve yakınları korku içindedir. Bir gün, Kadir Efendi kaçıma hazırlanırken, yanında tabancası, Hakimiyet-i Millîye Gazetesi ve Mustafa Kemal'in bir fotoğrafı ile birlikte ele geçirilir. Yunan Jandarma Kumandanı sanıkların evlerinde sıkı aramalar yapar, eşyalar didik didik edilir, kitap, dergi, defter vb. ne bulurlarsa alıp götürürler.¹¹²

Kadir Efendi ve üç arkadaşı, Ciğerlerin Hacı Mehmet Efendi' nin evinde kurulan, Yunan Harp Divanı önüne çıkarılırlar. Kerim Efendi raporu kendisinin yazdığını, suçu kabul ettiğini söylese de, divan dördünün de idamına karar verir.¹¹³

İdam kararını önlemek için bazı girişimlerde bulunulmuştur. Bunlardan ilki, Kerim Efendi' nin eşi Zeynep Hanım' ın ablası Saadet Hanım' ın girişimidir. Ailesinin izni ile Yunan Fırka Kumandanı General Kandilis' i ziyaret ederek af dileğinde bulunur. Kandilis' in hiddetli bir şekilde red cevabı vermesi üzerine Saadet Hanım konuşmanın yararlı olmadığına kanaat getirerek kapıya doğru ilerler. Bu sırada General, Saadet Hanım' a, buraların artık Yunan toprağı olduğunu ve kendisinin de Yunanlı bir madam olarak yüzünü açmasını ister. Saadet Hanım "Ben Türk ve Müslümanım. Bu kıyafet sizin gibilere bizim iffet örtümüzdür", şeklinde kısa ve manalı bir cevap vererek yoluna devam eder.

İkinci af girişimi; Yunan Kralı' nın Uşak' a gelmesi esnasında yapılmıştır. Belediye Başkanı Hulusi Bey başkanlığında kurulan bir heyet, kraldan af isteğinde bulunmak isterler, fakat kral ile temasları mümkün olmaz. Bunun üzerine Belediye Başkanı Hulusi Bey' le, Müftü Çeltiklerli Halil Efendi, Salih Uçar ve Nakib Ahmet Efendi, o sıralarda Nakib Ahmet Efendi' nin evinde misafir olarak kalan İzmir Fevkalade Komiseri İstiryadis' e birleşerek başvururlar ve idam kararının kaldırılması yolundaki isteklerini Krala iletmesini rica ederler. İs-

¹¹² AKTAŞ, a.g.e., s.150, 151.

¹¹³ TÜMER, "Uşak' ta İdam...", s.15.

tiryadis' in Uşak halkı adına yapılan bu dileği Kral' a ilettiği anlaşılıyor. Zira Kral şimdilik kaydıyla önce infazları durdurur, sonra da cezayı 101 yıla çevirir.¹¹⁴

c. Yapılan Sürgünler

Yunanlılar, işgal ettikleri bütün şehir, köy ve kasabalarda olduğu gibi, Uşak' ta da Türk halkını sindirmek için, değerli insanları, Mustafa Kemal' e taraftar bildikleri kişileri Atina ve Yunan Adaları' ndaki esir kamplarına sürgüne gönderdiler.¹¹⁵ Bu plan çerçevesinde nüfuz sahibi olan bu kişiler 10 – 12 ay süre ile vatanlarından, evlerinden ve işlerinden ayrı kalmak zorunda kaldılar.¹¹⁶

Sürgüne maruz kalmış olan Uşaklılar'ın bir listesi yoktur. Fakat, Haşim Tümer' in tespit edebildiği isimler şöyledir: Haşim Tekin Bulkaz, Eczacı Salim Alyanak, Perdahçızâde Ahmet Efendi, Civelek Şakir Paşa, Ademlerin İrfan Bey, Paşaoğlu Fevzi Bey, Tarakçızâde İbrahim Efendi, Acemoğlu Neşet Bey, Ali Ustaoglu Mehmet Efendi (Bu zat sürgünde vefât etmiştir.), Curukoğlu Mehmet Usta, Kureyş Köylü Ramazan Ağa, Karalar Köylü Mustafa Ağa, Cigeroğlu Osman Efendi, Bacakların Osman, Zeki ve Tevfik Beyler, Yılancıların Hasan, Torlak Hasan Efendi, Şadakoğlu Halil Usta, Salih Hoca Oğlu İsmail Efendi, Arab Ali Oğlu Mehmet Efendi, Çorapçıların Ömer Efendi, Alanyalıların Ata ve babası Rasih Efendi, Rasih Efendi' nin Kardeşi Ali Efendi, Ethem Kaya Bey, Şâveroğlu Hacı Mustafa Efendi, Ziraat Bankası Müdürü İlyas Efendi, Kalabakoğlu Ömer Ağa, Adanalı Dağmadı Hacı Ahmet Efendi, Avukat Nuri Bey, Akarcıların Enver Bey, Halitlerin Halit Efendi, Arifoğlu Ali Usta, Bahçivan Arabın Osman Ağa, Sivaslılı Hasbi Hoca, Çizmecilerin Hasan Ağa ve köylerden isimleri hatırlanamayan bir çok kişi... Hacı Gediklerin Nuri Efendi, Tekelioğlu Kerim Efendi, Alanya'lı Hafız Efendi, Hacımlı Küçük Mehmet ve Rıza Polat¹¹⁷, ayrıca Sivaslı kazasından Mustafa Çakır, Murat Çetin, Mehmet Yazgan, Berber İsmail,

¹¹⁴ AKTAŞ, a.g.e., s.151, 152.

¹¹⁵ TÜMER, "Uşak' ın İşgâli...", s.19.

¹¹⁶ AKTAŞ, a.g.e., s.152.

¹¹⁷ TÜMER, "Uşak' ın İşgâli...", s.20, 21.

Habibler'in Recep, Recep Çavuş (Akçin), Mehmet Danacı.¹¹⁸

Uşak'tan sürgün edilen bu şahısların çoğu Millî Hareket'e fiilen ve mâlen yardımda bulunmuş kimselerdir. Bir kısmı ise sudan bahanelerle sürgün edilmişlerdir.¹¹⁹ Bu sudan bahanelerle Hasan Ağa' nın sürgüne gönderilişini Acemlerin Nail Bey şöyle anlatıyor:

"Yunan askerlerinin çoğu hırsızlığı bir meslek gibi benimsemişlerdir. Birlikleriyle ne bulabilirlerse (Pirinç, şeker, un, fotin, battaniye gibi.) çalarlar, çarşıda halka satarlardı. İstedikleri fiyatı vermeyenleri suçlamak için, o malı vermekle birlikte bir başka isimle kumandanlarına ihbarda bulunurlar: 'Falanca dükkânda şu kaçak mal var.', diye ihbar ederlerdi. Çizmecilerin rahmetli Hasan Ağa, buna benzer bir ihbar üzerine sürgün edilmiştir. Bu sürgün Hasan Ağa'nın hayatına mâl olmuş, yurduna yuvasına dönememiştir."¹²⁰

Yunanlılar, işgâl ettikleri batı bölgelerinin halkından zorla imza toplayarak, buraların Yunanistan' a ilhakına, sözde yerli Türkler' in de razı olduklarını gösterip, bu imzalı beyannameleri Birleşmiş Milletler'e göndereceklerdi. Bunun için de Uşak' ta da imza toplanırken Haşim Tekin Bulkaz ve Salim Alyanak Yunan işgâl kumandanlığına çağrılarak kendilerinden mazbatayı imza etmeleri istenmiştir. Bu isteğe, rahmetli Haşim Tekin, "Parmaklarımın şerefi kırılır." cevabını vermiştir. Sayın Salim Alyanak da "Millî Haysiyetim mânidir." demiştir. Yunan işgal komutanı, bu sert ve hakâret dolu cevablar karşısında onlara bir şey yapamamış, ama Atina' ya sürgün edilenlere ait listenin başına yazmaktan da geri kalmamıştır.¹²¹

d. Gayri Müslüm Teb'a'nın Tutumları

Uşak Kazası'nda, 1905 yılında 711 Ermeni, 3053 Rum¹²² olmak üzere

¹¹⁸ UKTAD, Önder Ofset Matbaacılık Temmuz – Ağustos – Eylül 1999, S.4, s.15.

¹¹⁹ AKTAŞ, a.g.e., s.153.

¹²⁰ TÜMER, "Uşak' ın İşgâli...", s.21.

¹²¹ Uşak Halk Eğitimi Dergisi, I, S.5, Kasım 1978, s.31.

¹²² 1967 Uşak İl Yıllığı, s.30.

toplam 3764 gayr-i Müslim 1906 yılında; 3551 Gayr-i Müslim¹²³, 1910 yılında, 2668'i Rum, 857'ide Ermeni, 53 yabancı, toplam 3578 Gayr-i Müslim, 1915 yılında 2939'u Rum, 910'u Ermeni, 53 yabancı, toplam 3849 Gayr-i Müslim, 1920 yılında; 2919'u Rum, 948'i Ermeni, toplam 3868 Gayr-i Müslim¹²⁴ ve 1923 yılına gelindiğinde ise Uşak Kazası'nda 2928 Rum¹²⁵ bulunuyordu.

Yunan işgâlinde önce, Türkler'le azınlıklar iyi geçiniyorlardı. İşgâle kadar da aralarında belirgin bir anlaşmazlık çıkmamıştır.¹²⁶ Rum azınlıklar, Yunan askerinin Uşak' a girmesinden son derece memnun olmuşlardı.¹²⁷ Yunan Kralının 17 Temmuz 1921 tarihinde Uşak'a gelişinde yerli Rum halkının (Zitoo) haykırışları arasında karşılanmıştır. Kalacağı eve giderken arkası Rum azınlığın kalabalığı ile dolu idi. Alay, şimdiki İş Bankası'nın önüne gelince, köşe dükkanda aşçılık yapan Haralanbus adındaki Rum, Yunan Kralı'nın önüne geçti. Elinde seccade tutuyordu. Onu yere serdi ve Türkçe bağırdı: "Kralım Ankara' ya yol buradan geçer." dedi. Bu söz Kral' a tercüme edildi. Kral memnun oldu, güldü.¹²⁸ Yerli Rum azınlık, Yunan Kralını değerli armağanlarla karşılayıp, başlarında papazları olmak üzere Hristiyan topluluğunun saygılarını sunmuşlardır.¹²⁹

Yüzyıllar boyunca Türk halkıyla yanyana yaşayan, çalışan, kazanan, hayatlarını güven vehuzur içinde geçiren Rumlar'ın ve Ermeniler'in arasında Megalo İdea'cılarının taşkınlıklarına katılmayan bazı yerli Rumlar, "Gül gibi geçinip, gidiyoruz, Yunanlılar bizim rahatımızı bozacak." diyenler, Yunanlılar'ın ve yerli Rumlar'ın sonlarını görür gibiydiler. Bu Rumlar da, içten içe, gizli ve sinsi duygularla Yunan İşgâline sevinmekle birlikte, aşırı şımarıklıklara, taşkın-

¹²³ Hüdavendigâr Vilâyet-i Salnamesi 1324, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, 1324, s.57.

¹²⁴ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.30.

¹²⁵ Bilge PURUTÇUOĞLU, Uşak Şehir Etütü, Saraçoğlu Matbaası, Uşak, 1970, s.10.

¹²⁶ TUTSAK, a.g.e., s.36.

¹²⁷ TÜMER, "Uşak'ın İşgali...", s.19.

¹²⁸ Haşim TÜMER, "Yunan Kralı'nın Uşak'a Gelişi" (Kısaca; Yunan Kralı...), Uşak Halk Eğitimi Dergisi, I, S.2, Mayıs 1978, s.19.

¹²⁹ AKTAŞ, a.g.e., s.29.

lıklara sonlarına güvenmedikleri için katılmazlardı.¹³⁰

Yunan Kralı'nın önüne seccade seren ve O'na Ankara yolunu gösteren Haralanbus, Rum kilisesini ziyaret edip, Papazın elini öptü ve O'ndan Yunan ordusunun başarısı için dua etmesini istedi. Ayrıca Türk evlerinden zorla halı topladı, vermeyen Türkler' i Yunan Jandarması ile karakola götürerek tehdit edip, baskı yaptırıyordu.¹³¹

Yunanlılar'ın Uşak'a gelmesinden kuvvet alan Rumlar, darıldıkları ya da sevmedikleri Türkler'i Kuva-yi Millîye ile irtibat kuruyor diye Yunan Kumandanı'na şikâyet ediyorlardı. Verilen bu haberin doğru olup olmadığı araştırılmadan Türkler cezalandırılıyorlardı. Bir Rum, yerli bir Türk'ü herhangi bir nedenden dolayı öldürdüğünde tutuklanmıyordu.¹³² Sofular'ın Bekir'i öldüren Fakir Yorgi'nin daha sonra Yunanlılar kaçarken İzmir' de yakalanıp Uşak'a getirilmesi¹³³ olayı bunun açık bir delilidir.

3. Yunanlılar'ın Lehine Çalışan Kişiler ve Çeteler

Uşak'ta Yunanlılar'ın lehine çalışanların en başında Uşak Belediye Reisi Hulusi Bey gelmekteydi. Uşak Darülhilafe Medresesi Müdürü Ayıntabizâde Salih Uçar bu konuda şunları anlatıyor:

"Bir gün Belediye Reisi denilen Hulusi, İngiltere, Fransa, Amerika, nezdinde teşebbüste bulunuyor. Diyor ki, 'Biz Kuva-yi Millîye mezaliminden bizar kaldık, usandık. İşgâl sahasını daha da genişletmek için Yunan hükümetine durumu anlatınız. . .' diye bir telgraf çekiyor. Altına da Uşak müslüman halkı adına, belediye başkanı Hulusi imzasını atıyor. Gençlere 'Hadi bakalım sükût etmeyin, susmak kabul etmektir' dedim. Derhal gene bu durumu ' Belediye Reisi denilen Hulusi, Uşak ahaliyi müslimesi tarafından seçilmiş bir belediye reisi olmayıp General Dider tarafından tayin edilmiş bir şahıs olduğu

¹³⁰ TÜMER, "Yunan Kralı...", s.19.

¹³¹ TÜMER, "Yunan Kralı...", s.19.20.

¹³² TUTSAK, a.g.e., s.37.

¹³³ AKTAŞ, a.g.e., s.31.

için Uşak Ahali-yi Müslimesini hiçbir zaman temsil edemeyeceğinden bu teşebbüsün iptali hakkında İngiltere, Fransa , Amerika hükümetleri nezdinde teşebbüste bulunması için Abdullah Zade Nuri Bey'e (Sevli) haber gönderdim.¹³⁴ Nuri Beyin yaptıkları bununla da kalmamaktadır. Ayrıca, İzmir Fevkaleda Komiseri İstiryadis'in Uşak'a gelişinde idam edileceklerin affı için Ayıntabizâde Salih Uçar, komisere ricada bulunmuş, bunun yanı sıra Atina ve Girit'e sürülenlerin iadesini talep etmiştir. O sırada Hulusi gelmiş ve 'Efendim, bunların gelmelerinde mahzur vardır.' demiştir.¹³⁵

Tatarlı Musa, İşlediği bir suç yüzünden dağa çıkmış daha sonra köyüne dönerek bağlılığını bildirmiştir. Tatarlı Musa, Millî Mücadele başladıktan sonra Osmanlı Devleti safhında kaldı. Fakat, zamanla devletin uyguladığı siyaseti beğenmediği için kendisine bağlı birliklerle beraber Millî Hareketçiler'in safhına geçti. Çerkez Ethem'in Bintepeler (Salihli) müfrezesine katıldı. Ethem Bey'in Yunan kuvvetlerinin tarafına geçmesinden sonra Tatarlı Musa, Yunan kuvvetlerine katılmadı. Ancak Yunan askerlerine kılavuzluk etmekten de geri kalmadı. Yunanlılar'ın Uşak'a girmesinde Tatarlı Musa'nın büyük katkısı olmuştur.¹³⁶ Ayrıca Musa, 27 Ağustos gecesi Yunan askerlerini Sarayköy-Külköy arasındaki yüksek kayalıklara çıkarmış ve 28 Ağustos'ta yapılan muharebede Yunan Kuvvetlerinin galip gelmesinde etkili olmuştur.¹³⁷ Millî Hareket aleytarı bir başka çete reisi de Çomuk Musa adında bir eşkiyadır. Bu şahıs çetesıyla birlikte, Çivril – Uşak arasındaki ahaliye kötü muamele yapıyordu. Millî Kuvvetler karşısında tutunamayacağını anlayan Çomuk Musa, çetesıyla birlikte Yunanlılar'a sığınmıştır.¹³⁸

Uşak – Gediz mıntikasında da Yunan kuvvetlerine ufak tefek yardımda bulunan İbiş Çetesi yer almaktaydı.¹³⁹

¹³⁴ "Kurtuluş Savaşı'nda Uşak," **Dünkü Bugünkü Uşak**, an: Ayıntabi Zade Salih Uçar, yaz: Nevzat Sebüktay, I., S. 5-6, 1 Haziran – Temmuz 1969, s.46.

¹³⁵ Ay.Yer.

¹³⁶ TUTSAK, **a.g.e.**, s.37.

¹³⁷ İzzettin ÇALIŞLAR, "Uşak'tan Hatıralar", **Uşak Halk Eğitimi Dergisi**, I. S.2, Ocak 1978 s.89.

¹³⁸ ALTAY, **a.g.e.**, s.259.

¹³⁹ TUTSAK, "Milli Mücadelede...", s.306.

Ayrıca, Uşak'ta Yunanlılar'a yardım edenler arasında şunlar bulunmaktaydı: Çolak Eyüp, Hoca Ali, Mollazâde Lütfi, Azizlerin Ali Efendi, Sivaslıdan Gâvur Bayram, Ayı Veli, Kökeзли Şevket¹⁴⁰, Eşmeli Madanoğlu, Karahallı'nın Kül Köyü'nden, Kâmil Çavuş, Karaçinoğlu Halil Ağa, Kökeзли Memiş Efe, Hulusi Bey'in kardeşi Süreyya.¹⁴¹

Karahallı ilçesinden, Yunanlılarla işbirliği içersinde olan ve yöre halkının mallarının gasp edilmesine zemin hazırlayan Ayı Veli, Avgan'da Avgan halkından, gereken cevabı almış ve taş yağmuruna tutularak, diri diri gömülmüştür. M. Ali Kadir, Şevket, Kadder gibileri de Yunanlılar' la birlikte kaçmıştır.¹⁴² Yine Karahallı' dan Mehmet Karataş, Emin Gündüz ve Hacı Fesli, Yunan menfaatine çalışmışlardır. Daha sonra bu kişiler Divan-ı Harpte yargılanmışlar ve Akşehir' de hapisanede yatmışlardır.¹⁴³ Hatta Kökez, Akarca, Kırka halkı Yunan birlikleriyle işbirliği yaptıklarından dolayı Türk kuvvetlerinin bu köylerden geçerken, buraları ateşe verdiklerini söylenmektedir.¹⁴⁴

4. Muharebeler ve Büyük Taarruz Sırasında Uşak

a. I. ve II. İnönü Muharebeleri

6 Ocak 1921'de başlayan Yunan genel saldırısı, Garp cephesinin durumunu büsbütün karıştırdı. Bu Yunan saldırısı Yunanlılar'ın 3. toplu hareketini teşkil ediyordu.¹⁴⁵

I. İnönü Muharebesi sırasında Uşak' ta yeralan iki bölük kadar Yunan kuvveti İslâmköy' ü, iki bölükten fazla olduğu tahmin edilen süvari de Şaban Köyü' nü işgâl etti.¹⁴⁶ Fakat Uşak'tan Afyon yönüne doğru harekâta başlayan

¹⁴⁰ TUTSAK, "Milli Mücadelede...", s.306,307.

¹⁴¹ AKTAŞ, a.g.e., s142.

¹⁴² UKTAD, S.4, s.16.

¹⁴³ Mürteza ÇAKIR, d.y. Karahallı, d.t. 1927.

¹⁴⁴ TUTSAK. a.g.e., s.38,39.

¹⁴⁵ Birinci harekât, Yunanlılar'ın 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgâl etmeleri ve 15-30 Mayıs günleri arasında Milne hattına kadar Ege Bölgesi'ni işgâl etmeleriyle sonuçlanır. İkinci harekât, 22 Haziran 1920'de başlayarak Ağustos 1920 arasında Bursa, Uşak-Nazilli Doğu hattının işgâliyle sonuçlanan harekât Üçüncü harekât, 6 Ocak'ta başlayan ve yukarıda değinilen taarruz harekâtıdır; ki İnönü muharebeleri bu harekâtın safhaları arasına girer. Bkz. AYDEMİR, a.g.e., s.460.

¹⁴⁶ TUTSAK, a.g.e., s.39.

Yunanlılar, 9 Ocak' ta İnönü mevzilerine kadar geldiler.¹⁴⁷ Gerekli tedbirler alınmaya çalışılsa da Yunanlılar' ın şıdetli saldırıları ve üstün kuvvetleri karşısında Türk kuvvetleri geri çekilmek mecburiyetinde kalmıştır. Türk kuvvetlerinin bu çekilişine rağmen, ciddi direniş göstermeleri, Yunan kumandanlığında Türkler' in her ne pahasına olursa olsun savunmaya devam edecekleri kanaatini oluşturmuştur. Dolayısıyla bu güne kadar olduğu gibi bundan sonra yapılacak taarruzlarda da bir sonuca ulaşamayacakları kanaatine vardılar. Daha sonra Yunan Komutanlığı, üstün Türk kuvvetleriyle savaşmak zorunda kalınacağını ve yalnız başkalarına yenilme ihtimallerinin bulunduğu düşüncesiyle 11 Ocak 1921 sabahından itibaren çekilmeye başlamışlardır.¹⁴⁸

I. İnönü Muharebesi'nde, geri çekilmek zorunda kalan Yunan kuvvetleri, Derbent ve Kızılcaşöğüt'te bulunan kuvvetlerini Gediz'e çekmiştir. Düşman kuvvetleri yavaş yavaş Uşak' tan Manisa' ya çekilirken anbarlarındaki arpalarını alalacele çok ucuza satıyorlardı. Ancak 9 Şubat 1921 tarihinde EHUR'a gönderilen raporda, iki günden beri Uşak'a Yunanlıların asker sevkiyatı yaptığı belirtilmektedir. 10-11 Şubat 1921 tarihli başka bir raporda ise herşeyi Uşak'taki Yunan askeri kuvvetlerine verildiği belirtilmektedir. Yunan kuvvetlerindeki bu değişikliği anlayan 12. Kolordu Kumandanı ve iki tümen komutanının denetimi altında 12 Şubat 1921'de Uşak'a doğru yapılan taarruzlarda Kalpaklar İstasyonu ile Çarikköy'e girildi. 13 – 14 Şubat' ta da Banaz ve İslâmköy ele geçirildi.¹⁴⁹

Yunanlılar, Mart ayı başlarında İnönü Cephesi'nde bulunan birliklerinin büyük bir kısmını Uşak'a çektiler. O sıralarda Yunan kuvvetlerinin Bursa ve Uşak'ta toplanması, Yunanlıların yeni bir taarruz hazırladıklarını göstermekteydi.¹⁵⁰

İsmet Paşa, "Hatıraları"nda, düşman askerlerinin bir kolunun Bursa'da, diğer kolunun da Uşak'ta olmasından dolayı, her iki kolunda aynı anda mağlup

¹⁴⁷ Mustafa TURAN, **Milli Mücadele'de Siyasi Çözüm Arayışları (30 Ekim 1918-20 Ekim 1921)**, AKÜ Basımevi, Afyon 1999, s.108.

¹⁴⁸ TURAN, **a.g.e.**, s.109, 110.

¹⁴⁹ TUTSAK, **a.g.e.**, s.39.

¹⁵⁰ Ay.Yer.

edilmesinin imkânsız olduğunu ve bu iki Yunan kolunun teker teker mağlup edilmesi gerektiğini¹⁵¹ belirtiyor.

Yunan ordusunun önemli bir kolu Bursa ve doğusunda, diğer bir grubu Uşak ve doğusunda idi. Bizim kuvvetlerimiz de, Eskişehir' in kuzeybatısında, Dumlupınar'da ve doğusunda olmak üzere iki grup halindeydi.¹⁵² Uşak' ta bulunan Yunan I.KOR' su Kütahya ya doğru ilerleyerek, Türk Kuvvetlerinin yan ve gerilerine taarruz edecekti.¹⁵³ Yunan ordusu, 23 Mart 1921' de Bursa ve Uşak bölgelerindeki kuvvetlerini ileri harekâta geçirdiler.¹⁵⁴

Yunanlılar'ın Bursa ve çevresinde toplanmış olan birlikleri, İnönü üzerine harekete geçerlerken, Uşak'taki birlikleri de Türk Güney Cephesi üzerine yürüyüp, 26 Mart'ta Dumlupınar mevziilerini, 27 Mart'ta Balmahmut mevziini ve 28 Mart'ta da Afyon'u işgâl ettikten sonra Konya istikâmetine doğru yürüyerek Çay – Bolvadin hattına kadar ilerlemişlerdi.¹⁵⁵ 30 Mart 1921 tarihinde Uşak'ta bulunan Yunan kuvvetleri şu şekilde idi; Bozkuş Köyü'nde bir piyade alayı, köyün deresinde bir tabur, Mesudiye, Muharremşah, Çınar ve Evzun Köyleri'nde birer tabur, Gediz şose yolu üzerinde de bir alay bulunuyordu.¹⁵⁶

Yunanlılar'ın ilerlemesi karşısında, İnönü cephesi'nde Yunanlılar'ı yenen Türk birliklerinden bir kısmı hemen Altıntaş'a doğru yola çıkarıldı ve bu suretle düşmanın yan ve gerileri tehdit altına alındı. Bundan dolayı Yunanlılar, 7 Nisan 1921' de Afyon'u boşalttılar ve Aslıhanlar'da beş gün süren çok çetin bir savaş yapmalarına rağmen yenildiler. Fakat bu arada Uşak'tan takviye kuvvet aldıkları için Dumlupınar mevzilerinden atılamamışlardır.¹⁵⁷

II. İnönü yenilgisinin ardından, Yunan ordusunun Uşak grubu Dumlupınar ve daha batısına yerleşerek taarruz hazırlıklarına başlamıştır. 6 - 9 Nisan

¹⁵¹ İsmet İNÖNÜ, **Hatıralar**, II., Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985. s.255.

¹⁵² **Nutuk**, s.393.

¹⁵³ TUTSAK, **a.g.e.**, s.40.

¹⁵⁴ **Nutuk**, s.393, TANSEL, **a.g.e.**, s.79.

¹⁵⁵ TANSEL, **a.g.e.**, s.83.

¹⁵⁶ TUTSAK, **a.g.e.**, s.40.

¹⁵⁷ Andrew MANGO, **Atatürk**, Türkçesi: Füsün DORUKER, Sabah Kitapları, İstanbul 1999, s.303; TANSEL, **a.g.e.**, s.83,84.

tarihleri arasında Uşak'a 13. 500 Yunan askeri takviye olarak geldi, ayrıca Yunan karargâhı Uşak'a taşındı. Yine 16 Nisan'da 10. 000 kadar Yunan askeri Uşak'a getirilmiştir.¹⁵⁸

b. Büyük Taarruz ve Uşak

I. ve II. İnönü Savaşları'nı, Kütahya – Eskişehir Savaşları ve Onu da Sakarya Zaferi izledi. Bu zefeyle birlikte Yunan ordularını Türk yurdundan atma ümidi yeşermiştir. Bu zafer, Türk tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Bundan sonra Türk ordusu ilerlemeye başlamıştır.¹⁵⁹ Artık Yunan ordusunu Türk topraklarından atmanın zamanı gelmiştir.

Türk ve Yunanlılar'ın asker sayıları şöyleydi: Yunanlılar'ın 225. 000 askerine karşılık, Türk ordusunun 208.000 askeri bulunuyordu.¹⁶⁰ Yunan ordusu Marmara Denizi kıyısında, Gemlik'ten başlayıp Eskişehir, Kütahya ve Afyondaki mevzilere kadar uzanan, oradan da güneybatıya dönüp Ege Denizi'ne doğru Menderes Irmağı boyunca ilerleyen ve böylelikle KuzeyBatı Anadolunun tümünü çevreleyen 400 mil uzunluğundaki bir cepheyi savunmaya çalışacaktı. General Hacı Anestis, 3. sü kuzey, 2. si orta ve 1. si güney kesimlerini savunmaktan sorumlu üç kolorduya ayrılan Yunan ordusunu İzmir Limanı'nda demirli bir savaş gemisindeki karargâhından komuta etmekteydi.¹⁶¹ General Trikopis komutasında olan I. ordu, dört fırka ve bir müstakil alayı ile Afyon ve güneyinde bulunuyordu. General Diyenis' in komutasındaki II. ordu üç fırkayla Döğe' de ve üç fırkası olan üçüncü KOR'da Eskişehir'de yer alıyordu. Uşak'ta ise bir süvari fırkası ile bir piyade taburu vardı¹⁶²

Türk ordusunda ise Nurettin Paşa I. ordu, Yakup Şevki Paşa da II. ordu komutanıydı. İsmet Paşa Garp Cephesi orduları komutanı idi.¹⁶³ Öne sürülecek

¹⁵⁸ TUTSAK, a.g.e., s.40, 41.

¹⁵⁹ Tuncer BAYKARA, *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, Akedemi Kitabevi, 4. Baskı, İzmir 1994, s.97,98.

¹⁶⁰ Celâl ERİKAN, *Komutan Atatürk*, T. İş Bankası Yayınları, Ankara 1972, s.785.

¹⁶¹ MANGO, a.g.e., s.328.

¹⁶² TUTSAK, a.g.e., s.41.

¹⁶³ BAYKARA, a.g.e., s.98; TANSEL, a.g.e., s.159.

olan Nurettin Paşa'nın I. ordusu , daha kuzeydeki Yakup Şevki Paşa'nın II. ordusundan takviye birliklerle güçlendirilmişti.¹⁶⁴

26 Ağustos 1922 Cumartesi günü sabahı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Genel Kurmay Başkanı Fevzi, Batı Cephesi Komutanı İsmet ve I. Ordu Komutanı Nurettin Paşa' larla birlikte savaşı yönetmek üzere Kocatepe'de idi.¹⁶⁵ Türk topçusu saat 4 - 4.30 civarında ateşe başladı.¹⁶⁶ 5. 30'a kadar devam etti. Bundan sonra tahrip ateşi başladı. Saat 5. 30'da IV. KOR'un V. Tümeni Kalecik Sivrisi ile, bunun batısındaki düşman mevzilerine girdi. Saat 6. 30'da Tınaz Tepe alındı. Belen Tepe'de işler iyi gitmiyordu. Bir aralık bazı mevzilerde çekilmeler oldu. Fakat saat 9.00' da Belen Tepe de zaptedildi. Bunun üzerine Başkumandan Kocatepeden Ankara' ya şu telgrafı çekti.

"Bugün, 26 Ağustos 1338 (1922), saat ondan itibaren teknil cephe de taarruza başlamıştır. Muvaffakiyet Allah' tandır."¹⁶⁷

27 Ağustos'ta I. Ordu'nun 4. KOR'u Yunan hatlarını yarararak Erkenitepe' yi ele geçirdi. Yunan I. KOR'unun komutanı General Trikapis, malzemelerin büyük bir bölümünü geride bırakarak kaçmaya başladı. General Franko komutasındaki iki tümen batıya doğru öylesine hızlı kaçmak zorunda kaldı ki, I. KOR ile iletişimleri kesildi.¹⁶⁸ 28 Ağustos'ta düşman, İzmir istikâmetine çekilebilmek için çırpınmaya başladı. O gün Döğer ve Altıntaş zaptedildi.¹⁶⁹ Aynı gün Afyon alınarak, Mustafa Kemal tarafından cephe karargâhı Afyon Kasabası' nın belediye binası' na taşındı.¹⁷⁰ 29 Ağustos' ta Uşak'ın doğusunda bulunan ve Yunan mevzileri arasında kilit bir nokta olan Toklu – Sivri, Türk Kuvvetleri tarafından ele geçirildi.¹⁷¹ Aynı gün I. Ordu birlikleri, Ulucak, Hamurköy, Çalköyü, Aslıhanlar üzerinden Dumlupınar' a gitmek isteyen beş

¹⁶⁴ MANGO, a.g.e., s.329.

¹⁶⁵ MANGO, a.g.e., s.329; TANSEL, a.g.e., s.161.

¹⁶⁶ TANSEL, a.g.e., s.161; H. C. ARMSTRONG, *Bozkurt*, çev: Gül Çağalı Güven, Arba Yayınları: 73, 1. Baskı, İstanbul, Ağustos 1996, s.136.

¹⁶⁷ AYDEMİR, a.g.e., s.514.

¹⁶⁸ MANGO, a.g.e., s.330.

¹⁶⁹ AYDEMİR, a.g.e., s.515.

¹⁷⁰ MANGO, a.g.e., s.330.

¹⁷¹ TUTSAK, a.g.e., s.42.

düşman tümenine güneyden taaruz etti ve Dumlupınar yolunu kapadı.¹⁷² 30 Ağustos'ta Uşak istikametinde ilerleyen takip kuvvetleri Dumlupınar'ın kuzeybatısında düşmanla çarpışarak bir çok top, yüzü aşkın otomobil ve bir hayli askeri mühimmat elde etti. Yenilgiye uğrayan Yunan kuvvetleri Dumlupınar'ın bir kısmını ve Hamurköy ile Çatalköy'ü ateşe verdi.¹⁷³

30 Ağustos' ta Mustafa Kemal Paşa, son saldırıyı gerçekleştirmek üzere karargâhını Zafertepe'ye taşıdı. Önce ağır topçu ateşi ile, sonra da Türk askerinin süngüsüyle karşılaşan Yunan cephesi, kısa sürede dağılıverdi. General Franko komutasındaki askerler, Dumlupınar'ı terketmeye, I.ve II.KOR Komutanları Trikopolis ile Dighenis, askerlerini Murat Dağı' nın kuzey yamaçlarından kuzeybatıya çekmeye başladılar. 30 Ağustos' taki bu çarpışmada Yunanlılar' ın I. ve II.KOR'ları tamamen etkisiz hale getirildi. Dumlupınar'da, ölmekten ya da esir düşmekten kurtulmuş olan askerlerin tek düşüncesi kalmıştı; o da bir an evvel Anadolu'dan kaçmaktı.¹⁷⁴ 30 Ağustos Zaferi'nin 6.yıl dönümü nedeniyle Atatürk Cumhuriyet Gazetesi'ne şunları söylemiştir:

"30 Ağustos' ta sevk ve idare ettiğim muharebe, Türk Milleti'nin yanımda bulunduğu halde idare ettiğim, hayatımda ilk ve son muharebedir. Bir insan kendini milletle beraber hissettiği zaman, ne kadar kuvvetli hisseder bilir misiniz?Bunu tarif çok zordur. Eğer izahta zorlanırsam beni mazur görünüz."¹⁷⁵

31 Ağustos 1922 günü, Türk ordusu ana kuvvetleriyle İzmir'e doğru yol alırken, diğer birlikleriyle de düşmanın Eskişehir ve Eskişehir kuzeyinde bulunan kuvvetlerini yenmek üzere ileri harekâta geçmişlerdir.¹⁷⁶

¹⁷² TANSEL, a.g.e., s.165, 166.

¹⁷³ TUTSAK, a.g.e., s.42.

¹⁷⁴ ERİKAN, a.g.e., s.808.

¹⁷⁵ Cumhuriyet, 31. 08. 1928, s.1.

¹⁷⁶ Nutuk, s.456.

C. UŞAK'IN KURTULUŞU

1. Yunanlılar'ın Uşak ve Havalisinden Atılışı

Başkumandan Mustafa Kemal Paşa' nın idare ettiği Türk kuvvetleri, 30 Ağustos 1922' de Murat Dağı'nın doğu eteklerinde, Çalköyü mıntikasında istilacı düşman ordularının büyük bir kısmını kuşatıp yok etmişti.¹⁷⁷ Dumlupınar mevziine çekilmek zorunda kalan General Franko kuvvetleri, Hâsan Dede Tepesi ile Kaplangı Dağı arasında ancak tutunabildi.¹⁷⁸ 31 Ağustos 1922 sabahı, General Franko grubu (I.,II. ve VII.Tümenlerle, I.KOR. kalanlarından kurtulan iki alay) teknil cepheden taaruza uğradı.¹⁷⁹ 30 Ağustos akşamı I.KOR.'a bağlı 57. Tümen, 38. ve 44. Yunan Alayı'nı Kaplangı Dağı' nda büyük bir mağlubiyete uğrattı. Yunanlılar için çok önemli bir mevki olan Kaplangı Dağı, General Franko' nun yedeğinde olan 5.Alay ve 4.Tümen ile birlikte geri alındı.¹⁸⁰ 31 Ağustos sabahı Türk birlikleri 1.Ordu ile taaruza başladı. Fakat, 57. Tümen Yunan kuvvetleri tarafından geri çekilmek zorunda bırakıldı. 6. Tümen ise, güçlü bir direnişle karşı karşıya kaldı. Durumun kritik bir hal alması üzerine 1. Ordu, yedeğinde bulunan 4.Tümeni 1.KOR. Kumandanlığı yanına verdi ve bu tümen 57.Tümen gerisine getirildi. Yine 57.Tümene yardım etmesi gayesiyle 14.Tümen ağırlık merkezini sol kanadında toplayacaktı.¹⁸¹ Türk kuvvetleri 31 Ağustos sabahı saat 08.30'da Kaplangı Dağı'nı kesin olarak ele geçirdi. Bunun üzerine, Yunan ordusunun 1.Tümenine bağlı askerler, Banaz Ovası'na döküldüler. Saat 11.30' dan itibaren, 2.Tümen de Yenice Ahat bölgesinden çekilmeye başladı. 7.Alay çekilme hattından uzak olduğu için çekilme sırasında güçlüklerle karşılaştı ve Susuz Köyü civarında üç obüs topu bırakmak zorunda kaldı. 7.Tümen ise, 15. Türk Tümeni' nin taaruzu karşısında bozularak Hatipler – Kuşdemir yolu ile Uşak doğrultusunda çekildi. Aynı gün akşamı Karlık'ta geceledi.¹⁸²

¹⁷⁷ Yeni Asır, 1 Eylül, 1992.

¹⁷⁸ Fahri BELEN, **Büyük Türk Zaferi Afyon'dan İzmir'e**, Mili Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970, s.75; Ali Galib GENÇOĞLU, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, Haz:Erhan Palabıyık, Filiz Matbaacılık, Ankara, 1998, s.86.

¹⁷⁹ AKTAŞ, **a.g.e.**, s.32.

¹⁸⁰ BELEN, **a.g.e.**, s.75.

¹⁸¹ Ay.Yer.

¹⁸² AKTAŞ, **a.g.e.**, s.32.

General Trikopolis kuvvetleri (bunlara asıl kuvvetler deniliyordu.) 30-31 Ağustos gecesi ve 31 Ağustos günü, Kızıldağ – Murat Çayı vadilerinden düzensiz ve perişan bir halde, birbirinden habersiz üç yürüyüş koluna ayrılmış olarak, çekiliyordu. Öndeki kol 30 Ağustos sabahı Aslıhanlar'da yenilgiye uğrayan 5. Tümen'in bir kısmı, Kızıldağ Vadisi'nden çekilenlerdi. Bu kola 9.Tümen Komutanı ile az sayıda da er katılmıştı. Bu kol Belova-Çukurviran-Murat Vadisi yoluyla kayıplar vererek, Gediz-Uşak yol ayrımına varabildi. Asıl kuvvetlerin öncüsü olan orta kol 4. ve 12.Tümen komutanları idaresinde binden fazla askeri ile 31 Ağustos günü, Çukurviran'a kadar gelmiş,burada yollarını kaybederek güneye veya batıya gidecekleri yerde güneydoğuya dönerek Murat Dağı kuzey yamaçlarında, 31 Ağustos gününü ve gecesini yol ve istikâmet aramakla geçirmişlerdi. Büyük kısım olan üçüncü kol, General Trikopolis'in emrinde Kızıldağ üzerinden Uşak'a ulaşmaya karar vererek, 31 Ağustos 1 Eylül gecesi, Belova-Somaklı-Murat Vadisi yoluyla yürüyüşe devam etmekteydi.¹⁸³

15. Yunan Tümeni, 31 Ağustos – 1 Eylül gecesi Gelinkaya yoluyla Gediz doğrultusunda geri çekilmekteydi. General Franko grubu ise Uşak' ın doğusundaki Keldiz – Kalpaklar – Kırga hattında evvelce hazırlanmış mevzileri savunmak üzere, 1.Tümen, demiryolunun kuzeyini, 2.Tümen ise güneyindeki mevzileri işgâl amacıyla bu bölgede bulunuyordu. 7. Tümen Karlık'ta, bağımsız iki müretteab alayı Bozkuş dolaylarında idi. General Franko'nun karargâhı ise Uşak' taydı.¹⁸⁴

General Franko'nun dağılmış askerleri Kalpaklar'dan Uşak'a doğru çekiliyordu. Kurmay Binbaşı Panagös 1 Eylül'de Yunan kuvvetlerinin dağıldığı yolunda Genelkurmay Karargâhı'na gönderdiği raporda şöyle diyordu: "Uşak-Gediz yolu üzerindeki 12. km'de 5. Tümen ile çeşitli tümenlerden geride kalanların arkasından da 9. Tümen ve çeşitli birliklere bağlı askerler geliyordu.

¹⁸³ AKTAŞ, a.g.e., s.33, 34.

¹⁸⁴ AKTAŞ, a.g.e., s.34, 35.

Askerlerin durumu çok bozuktu." Aynı gün gönderilen diğer bir raporda da "Şimdi ordunun iskeletini oluşturan birkaç birlik ardı ardına bozguna uğramaktadır. Bütün ova boyunca İzmir'e ulaşmaktan başka hiçbir şeyi düşünmeyen bir insan kalabalığı batıya doğru ilerlemektedir."¹⁸⁵

I. KOR. Komutanı, 1 Eylül sabahı 14. Tümeni Karlık üzerinden Uşak'a, 57. Tümeni Çarikköy üzerinden Kuyucak'a, 6. Tümeni Kapaklar üzerinden Bölme'ye, 15. Tümeni 14. Tümen'in 4 km arkasından Uşak doğusuna yürütüyor ve Yunanlılar'a rastladığı yerde derhal taarruz emrini veriyordu. KOR. Komutanı tümenlerin sûvari bölüklerini Derbent' te toplayarak, teşkil ettiği mürettep sûvari alayını kasaba ve köyleri, Yunanlılar'a yaktırmamak için hızla Uşak'a gönderdi.

14. Tümen saat 07. 00'da Derbent'ten Karlık'a hareket etti, vardığında Uşak'ın 4,5 km doğusundaki ovada 2-3 tümenlik bir ordugâhı bazı yürüyüş kollarına kuzeybatı ve batıya yürüdüklerini artçı Yunan birliklerinin ise Karlık Köyü' nün 4,5 km.batısında olduklarını gördü ve durumu kolorduya bildirmekle beraber, taaruz hazırlıklarına da başladı.¹⁸⁶

1 Eylül 1922'de 14. Tümen öğleye doğru Yunan kuvvetlerine karşı taaruzla başladı.¹⁸⁷ Karlık istikametinde ilerleyen 15. ve 57. Tümenlerimizle, Kapaklar istikametine ilerleyen 6. Tümenimizin taaruzları da eklenince Yunanlılar perişan bir halde kaçmak zorunda kaldılar.¹⁸⁸ Böylece 1 Eylül 1922'de Uşak Yunan işgalinden kurtulmuş oldu.¹⁸⁹

Saat 21.00' da bütün Türk tümenleri hedeflerine varmışlardı. 1. Ordu Kumandanı Nurattin Paşa 1 Eylül akşamı Uşak'a geldi.¹⁹⁰ Gece kolordu komutanı ordu komutanı ile görüşerek, aralıksız takibe 1. ve 2. Kolorduların kanatlarıyla düşmanı kuşatıp muharebeye zorlamaya ve yeniden toparlanma-

¹⁸⁵ TUTSAK, a.g.e.,s.45.

¹⁸⁶ AKTAŞ, a.g.e., s.36.

¹⁸⁷ BELEN, a.g.e., s.79.

¹⁸⁸ **Yeni Asır**, 1 Eylül 1922, Uşak'ın Kurtuluşu, 70. Yıl.

¹⁸⁹ Ali KÜNEK, "Kahraman Gazilerimize Saygılarımızı Sunarız", **Yeni Asır**, 1 Eylül 1992; M. İrfan KURUCU, "70. Kurtuluşumuzu Bağrımıza Basıyoruz", **Yeni Asır**, 1 Eylül 1992.

¹⁹⁰ BELEN, a.g.e., s.79.

sına ve direnmesine fırsat vermeden, takibin Alaşehir doğrultusunda devam ettirilmesine karar verdi.¹⁹¹ 2 Eylül 1922 günü Başkumandanlık, Genel Kurmay Başkanlığı ve Batı Cephesi Karargahları Dumlupınar' dan Uşak'a taşındı.¹⁹²

26-29 Ağustos günlerinde Yunanlılar Banaz'da üç gün süreyle dışarıya çıkma yasağı ilan etmişlerdir. İslamköy'den silah sesleri yükselmeye başlamış ve telaşa kapılan Yunanlılar topladıkları erkekleri Karakuyu' ya istihkam kazmak için götürmüşlerdir. Yunanlılar Türk askerinin gelmesinden korktukları için sık sık yer değiştiriyorlardı. Gümre' ye geldikleri gün Yunan kumandanı Banaz'lı erkekleri "Türk ordusu bozuldu" şeklinde asılsız bir haber verip köylerine göndermiştir. Oysa bozguna uğrayan kendi birlikleriydi ve Gümre Deresine doğru geliyorlardı.¹⁹³

Ordumuz Erceş'e yerleşmişti. Burada Ali İhsan Paşa kuvvetleri bulunuyordu. İsmet Paşa da, Murat, Güngörmez ve Kesiksöğüt bölgesinde idi. Düşman Göğem Boğazı' nda çevrilerek bozguna uğratıldı. Banaz' ın içinden kaçan düşman kendi deposunu ve Banaz Çayı üzerindeki Koca Köprü'yü yakmıştır. Gümre'den Uşak'ın alt tarafındaki Ovademirler'e getirilen erkekler daha sonra Kalfa Köyü'ne getirilerek camiye kapatıldılar. Türk askerleri ayyıldızlı şapkalarıyla görününce camidekiler sevinçten ağlayarak Türk askerlerini karşılamaya çıktılar. 31 Ağustos 1922 günü Banaz'dan Yunan askerlerinin atılmasıyla, Banaz düşmandan temizlenmiş oldu.¹⁹⁴

Sivaslı'nın işgali kesin olarak bilinmemektedir, fakat Uşak'tan sonra işgal edildiği bilinmektedir. Yunan işgal kuvvetleri Sivaslı'ya iki koldan girmişlerdir. Birinci kol şimdiki Uşak – Sivaslı arasındaki asfalt yol boyunca Uşak'tan gelmiş, diğer bir kol ise, Alfaklar Köyü' nden Yayalar – Dedeballar – Tatar – Pınarbaşı – Azizler ve Sazak-Selçikler'i takip ederek girmiştir. Yunanlılar Bulkaz Dağı'nın doğusuna geçememişlerdir. Işıklı – Eldeniz – Ahat Köyü'nün doğusu Türkler'de, batısı da Yunanlılar'dadır.

¹⁹¹ AKTAŞ, a.g.e., s.42.

¹⁹² AKTAŞ, a.g.e., s.50.

¹⁹³ UKTAD, S. 4, s.14.

¹⁹⁴ Ay.Yer.

Sivaslı'da düşmana ilk direniş zamanın belediye reisi Tahsin Efendi yapmıştır. Sivaslı halkından Hacimli Mehmet Bey, Uşak Mudafaa Hukuk Cemiyeti üyesi olarak Kuva-yi Millîye Hareketi'nde etkin rol almıştır. İşgal sırasında ilçede büyük bir direniş olmamıştır. Küçük direnişler ise sonuçsuz kalmıştır.

Büyük Taaruz neticesinde, kendi ordularının bozgun haberini alan Yunanlılar, 31 Ağustos 1922 günü Sivaslı'yı terketmişlerdir. Bu geri çekiliş sırasında, yaşanan bir olaydan şöyle bahsedilmektedir. Sivaslı'nın doğusundaki harman yerinde Yunanlılar'ın mevzileri vardır. Bu mevziler mayınlanmışlardır. Eldeniz'li Gıralı'nın keçi sürüsü buraya girer ve mayınlardan patlayanlar olur. Patlama seslerinin yakından geldiğini duyan Yunanlılar: "Türkler geliyor!" diyerek Sivaslı'dan tahribat yapamadan kaçmışlardır.

Düşmanın kaçış sırasında, Sivaslı'ya ilk giren Müfreze Ali İhsan Paşanın askerleridir.¹⁹⁵

Karahallı İlçesi de diğer ilçeler gibi 1920'den 1922'ye kadar Yunan mezalimine maruz kalmıştır. Bilhassa Alfaklar Yunan ordusunun iaşesini derlenip toplandığı bir ambar konumunda olması, yöre halkının mallarının gasp edilmesine malı olmayanların da eza ve cefaya tabi tutularak işkenceye maruz kalmalarına sebep olmuştur.

Delihıdırlı' ya girmeyen Yunanlılar, Çokuplu, Garbusan ve Külköy'e daha çok tacizlerde bulunmuştur. Bilhassa yerli işbirlikçiler yöre halkının mallarının gasp edilmesine zemin hazırlamışlardır. Fakat Banaz, Eşme, Ulubey ve Sivaslı'ya nazaran en az hasar gören ilçemiz Karahallı ve ona bağlı köyler olmuştur.¹⁹⁶

Yunanlılar Uşak ve çevresine gelmeden önce Uşak'ta kurulan Milis Alayı (Zafer Alayı)'nın Ulubey'de de uzantıları bulunuyordu. Ayrıca Kuvayi Millîye örgütünün de Ulubey'deki temsilcileri Hasköy'lülerin Osman Efendi (Tok-

¹⁹⁵ UKTAD, s.15.

¹⁹⁶ UKTAD, s.16.

lu), kardeşi Sarı Ali ve Hacının Osman (Türker) idi.¹⁹⁷

Yunanlılar Ulubey'i işgâl etmeden uçakla alçaktan uçarak yer tespiti yapmışlardır. 1920 yılının Eylül ayı başlarında bir ikindi vakti boru ve trampet çalarak İnay Köyü'nden bugünkü Sığır Yolu mevkiine geldiler. Daha sonra sırası ile Yağlı Göl (Bugünkü Hükümet Konağının bulunduğu yer) ile Develi Harman Yeri (Karahallı yolu girişi), çevresine çadırlar kurarak Ulubey'i işgâl ettiler. İşgâlcilere karşı hiçbir direniş olmadı. Bazı evleri ve camileri işgâl edip buraları depo olarak kullandılar. Nahiye merkezine bir de karakol kurdular. İşgâlin birinci yılında, harmanlardan buğday, arpa almaya ve halka eziyet etmeye başladılar. Kasaba dışına çıkmayı izne bağladılar. İşgâlin ikinci yılında 11,12 yaşından büyük erkekleri çarşı camiine doldurarak yakmak istediler. Ancak İnay'daki merkez komutanının olaydan haberdar, edilmesiyle bu hadise gerçekleşmemiştir.¹⁹⁸

Yunan kuvvetlerinin büyük bir bölümü meydan savaşı nedeniyle Afyon'a gitmiştir. Meydan savaşını kaybeden Yunanlılar kaçarken önce İnay Köyü'nü, sonra Ulubey çarşısının bir kısmını, Çolak'ın Kahvesi'ni kundaklamak suretiyle yaktılar. Yunanlılar kaçarken bu çevrede pek çok esir bırakmışlardır.

Bunlardan işgâl sırasında çok eziyet edenler kurşunlanarak öldürülmüştür. Yunanlılar, 2 Eylül 1922 günü böylece Ulubey'i terketmişlerdir. Türk askeri Ulubey'e geldiğinde büyük sevinç gösterileri olmuş, halk neyi varsa ortaya yığmış, kazanlar vurulmuş ve askerimize üç gün yemek verilmiştir.¹⁹⁹

Eşme ilçesi ve buna bağlı 28 köyde 1922 Eylül ayının ilk Cuma günü bozgun halinde çekilen Yunan kuvvetleri tarafından yağma edildikten sonra ilçe merkezi feci bir şekilde ateşe verilerek yakılmıştır. İlçe merkezi yakılıken halkı Rüştüye Mektebi'nin önündeki alana toplayıp, süngülü erlerle kuşatarak civarındaki binaların hepsini ateşe vermişlerdir. Ertesi gün Uşak taraflarından muzaffer Türk topçularının top sesleri Yunan askerlerinin telaşa kapılmalarına

¹⁹⁷ UKTAD, s.43.

¹⁹⁸ UKTAD, s.43, 44.

¹⁹⁹ UKTAD, s.45.

sebepler olmuş ve kaçmaya çalışan askerlerin katliamından halk böylece kurtulabilmiştir. Türk askerlerinin Takmak'a girmesiyle Eşme, 3 Eylül 1922'de düşman işgalinden kurtulmuştur.²⁰⁰

2. Yunan Başkumandanı Trikopolis'in Esir Alınışı

Trikopolis ve kuvvetleri 27/28 Ağustos gecesi yollarını kaybederek Belova geldiler. Devamlı Türk askeriyle muharebe halinde bulduklarından dolayı aç, susuz, maddi ve manevi bakımdan da perişan bir haldeydiler.²⁰¹ Yunan Başkumandanı Trikopolis'in de bulunduğu düşman birliği 2 Eylül 1922 günü, Kızılağaç Deresi'nden Murat Dağı'na girmiş, döküle döküle Comburt Ovası' nı geçerek Karacahisar Köyü'ne gelmiştir.²⁰² Aynı gün 5. Kafkas Tümenine bağlı birliklerimiz, çeşitli çarpışmalar sonucunda Uşak'ın kuzeydoğusuna ve Göğem Köyü' nün doğu yakasına yaklaştığında, Karacahisar ve Çamyuva Köyleri' nin alevler içinde yandığı haberini almıştır.²⁰³ Bu gelişmeler üzerine 5. Kafkas Fırkası Kumandanı Halit Bey, Fırka(Tümen) Süvari Bölüğü'nü batıda Kusura Deresi tarafından, Karacahisar Köyü istikametinde keşfe, Tümen 9. Alayı' nı da süvari bölüğünü takiben Karacahisar Köyü güneyindeki Tepeleri işgal etmek üzere göndermiştir.²⁰⁴

Tümen gözetleme yerini Bölmeli Tepe' de kurmuş olan Halit Bey batarya dürbünü ile bizzat yaptığı tarassut sırasında Elma Dağı' nın doğu eteğindeki Karacahisar Köyü' nün yanmakta olduğunu ve köye hakim bulunan sırt üzerinde düşman askerlerinin dolaştığını gördü. Daha önce keşfe gönderilen süvari bölüğü, düşmana yaklaşarak derhal attan inmiş ve Karacahisar civarındaki sırtta savaşa başlamıştı. Elma Dağı düşmanın işgali altındaydı. Buradaki düşman kuvveti 10-12 bin kişi tahmin edilmekteydi. KOR. Komutanı Kemalettin Sami Paşa, Uşak'ta bulunuyordu. Halit Bey, düşman ile kendi birliğinin durumu hakkındaki raporunu bir süvari ile Kolorduya göndermiş

²⁰⁰ UKTAD, s.46, 47.

²⁰¹ TRİKOPIS, *Hatıralarım*, çev: Ahmet Angın, Kitapçılık Limitet Şirketi Yayınları, b.y.y., b.t.y., s.98, 99.

²⁰² *Yeni Asır*, 1 Eylül 1992; AKTAŞ, a.g.e., s.68; 1967 Uşak İl Yıllığı, s.68.

²⁰³ *Yeni Asır*, 1 Eylül 1992.

²⁰⁴ AKTAŞ, a.g.e., s.68.

ve aynen tasvip edilmişti.²⁰⁵ Vakit ikindiye doğru idi. Süvari bölüğünün yaya savaşının devam ettiği ve 9. Piyade Alayı'nın da Karacahisar sirtlarını ele geçirdiği sıralarda düşmanın ateş ederek karşı koymasına beklenirken, Elma Dağı üzerinden bir beyaz bayrağın sallandığı görüldü. Bu bir teslim olma işareti idi. Bir müddet sonra bir süvari takım subayımızla, küçük rütbeli bir Yunan zabiti tümen komutanının yanına getirilmişti. Gelen zabıt, General Trikopis'in teslim olmaya karar verdiğini, teslim alınmaları için kendisini gönderdiğini söylemekteydi. Halit Bey liva komutanı Hopalı Ali Rıza Bey'e derhal Yunanlılar'ın teslim alınması emrini verdi.²⁰⁶ General Trikopis ile maiyetindeki generaller, subaylar ve askerler 5. Kafkas Tümeni Komutanı Halit Bey'e 2 Eylül 1922 günü teslim oldular.²⁰⁷ General Trikopis'in yanısıra esir alınanlar şunlardı: 2. Kolordu Komutanı General Djennis, 2. KOR. Kurmay Başkanı Albay Yuvannis, İzmir' e ilk çıkan 13. Tümen Komutanı Albay Vandalis ve Albay Kalinalis ve yaverleri,²⁰⁸ 300 subay ve 5000 den fazla nefer esir edilmişti.²⁰⁹ Ayrıca 700 küsur hayvanı, 1296 tüfek, 11 ağır makinalı tüfek ile 4 top ve çok sayıda cephanede ele geçirilmiştir.²¹⁰

3 Eylül 1922 günü Trikopis ve mahiyeti 5. Tümen süvari bölüğü ile Uşak'a sevk edilmişlerdir. Bu sırada Atatürk, Uşak'ta bulunuyordu. M. Kemal Paşa aynı gün Trikopis'i, Yunan kuvvetleri eski baş komutanı General Hacı Anesti' nin kaldığı odada karşıladı. M. Kemal, Hacı Anesti' nin yerine Yunan Orduları Baş Kumandanı olarak tayin edilen ve yollarının süvarilerimiz tarafından kesilip, emrin elimize geçmesi dolayısıyla bu durumdan habersiz olan Trikopis' e Başkumandanlığını tebliğ etmiştir.²¹¹ General Trikopis' in elini sıkarak sıcak bir şekilde karşılayan ve ona sigara ikram eden M. Kemal' in bu davranışı, 1071 Malazgirt Muharebesi'nden sonra Alp Arslan'ın esir alınan Bi-

²⁰⁵ **Yeni Asır**, 1 Eylül 1992.

²⁰⁶ AKTAŞ, **a.g.e.**, s.70.

²⁰⁷ TUTSAK, **a.g.e.**, s.46; Sel Yayınları, **30 Ağustos Hatıraları**, İstanbul, 1955, s.58,59 da Trikopis'i esir edenin Ahmet Çavuş olduğu zikredilmektedir.

²⁰⁸ **İlimiz Uşak**, s.31.

²⁰⁹ BELEN, **a.g.e.**, s.82.

²¹⁰ TUTSAK, **a.g.e.**, s.58,59.

²¹¹ AKTAŞ; **a.g.e.**, s.73.

zans İmparatoru Romanos Diogenes' e gösterdiği davranışı hatırlatmaktadır.²¹²

3. Yunanlılar'ın Kaçarken Yaptıkları Mezalim

Yunanlılar, geri çekilişleri sırasında Afyon' dan Uşak' a kadar fazla tahribatta bulunamamalarına karşılık,²¹³ Uşak'tan İzmir'e kadar olan bölgedeki tahribatları çok büyük olmuştur. Yunanlılar'ın ric'atlerinde yaptıkları mezalim her yerde aynı şiddette olmamıştır. Bazı yerleri yakmağa ve tahrip etmeğe fırsat bulamazken²¹⁴, bazı yerleşim yerlerinde yangınlar çıkardıkları gibi halkada büyük eziyet ve işgenceler yapmışlardır, ve arkalarında büyük bir enkaz yığını bırakıp, İzmir'e doğru kaçmışlardır.²¹⁵

a. Yunan Katliamı

26 Ağustos 1922 tarihinde Büyük Taarruz'un başlaması ve sonucunda Yunanlılar' ın büyük bir bozgun sonucunda geri çekilişleri sırasında, Uşak'ta masum vatandaşlarımızı şehit etmeleri, işgenceler yapmaları ve katliamlarda bulunmaları Türkler'e karşı olan kin ve nefret duygularının ne derece şiddetli olduğunu göstermesi bakımından ibret vericidir.

Yunanlılar'ın Uşak civarındaki mezalimi daha çok kanlı ve namus kırıcı olmuştur.²¹⁶ Yunanlılar, evlerinde bulunan Uşaklıları katledebilmek için çeşitli oyunlara başvurmakta geri kalmamışlardır. Türkleri dışarı çıkarabilmek için, Yunan taraftarı Uşaklılara "Türkler geldi, dışarı çıkabilirsiniz" diye asılsız haberlerle dışarı çıkmalarını sağlamışlar, dışarıya çıkan ahaliyi de "demek ki Türkler geldiğinde sevineceksiniz" diyerek öldürmüşlerdir.²¹⁷ Ayrıca 1 Eylül 1922 sabahı, Rum çocuklarını ellerinde Türk bayrakları ile "Türk askeri geldi, çıkın dışarıya" diye bağırtmışlardır.²¹⁸

²¹² ŞİŞMAN, a.g.b., s.62.

²¹³ TUTSAK, "Milli Mücadelede...", s.308.

²¹⁴ TURAN, a.g.e., s.56.

²¹⁵ TUTSAK, "Milli Mücadelede...", s.308.

²¹⁶ UKTAD, s.35.

²¹⁷ TUTSAK, a.g.e., s.49.

²¹⁸ Tükmen BAYRAK, *İşgalden Kurtuluşa II*, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yayınları, İzmir, 1983, s.225.

Yunanlılar, Uşak şehir merkezindeki istasyon caddesinde bulunan ve cephanelik haline getirilen camiyi ateşe vermişler, hemen yakında bulunan 450 Türk esirini yakarak şehit etmiştir. Burada, daha sonra yapılan araştırmalar neticesinde yanmış yüzlerce insan kemiği bulunmuştur.²¹⁹ Uşak şehrinin etrafında 300' den fazla şehidin cesetleri bulunmuştur.²²⁰ Yunanlılar öldürdükleri insanları önce soymuşlar, üstlerinde para, mücevherat, v.b. ne buldularsa almışlardır.²²¹ Bu katliamlara ve soygunlara örnek vermek gerekirse;

Yunan ordusu, Türk ordusu karşısında tutunamayıp kaçarken , şehri terkeden askerler, gözlerine kestirdikleri evlere dalıp altın, para ne varsa istemişlerdir. Karabekirler' in evine Yunan askerleri girmiş ve silahlarını ev halkının üzerine çevirerek para, altın, v.s. istemişler, aksi takdirde öldüreceklerini söylemişlerdir. Bekir Ağa, durumun ciddiyetini anlayarak para, altın yanında nesi varsa vermiştir. Fakat askerler verileni yeterli bulmayıp daha fazlasını istemişler, Bekir Ağa, "Neyim varsa verdim başka yok." demiştir. Askerler başka bir şey alamayacaklarını anlayınca karşılarında savunmasız bir şekilde duran dört insanı şehit etmişlerdir.²²²

Yunanlılar, mezarlarda yatan Türk cesetlerine dahi işkence yapmaktan geri kalmamışlardır. Uşak mezarlığında altı Türk kadını alet-i tenassüllerine kazık sokulu halde ve başları kesik olarak bulunmuştur.²²³

Yunan askerleri, perişan halde kaçarken bile evleri, mabetleri, ağaçları, yakıp yıkmışlar, yaş ve cinsiyet gözetmeksizin insanları öldürmüşlerdir.²²⁴ Ayrıca su kuyularını şehit ettikleri insanların cesetleri ile doldurmuşlardır.²²⁵

²¹⁹ TUTSAK, "Milli Mücadelede...", s.310.

²²⁰ Uşak'ta Şehit edildikleri bilinen kişiler şunlardır: Sofular'ın Bekir Efendi, Kunduracı Kütahyalı Ahmet Efendi, Karabekirler'in Hacı Bekir Ağa, Hacı Bekir Ağa'nın karısı Halime Hanım, Çete Mehmet ve karısı Azime Hanım, Uşak'ın büyük irfan babası Muallim Tahir Efendi, Besim Atalay'ın anası Halime Hanım, Besim Atalay'ın kız kardeşi Ayşe Hanım, Bkz.AKTAŞ, a.g.e., s.116.

²²¹ UKTAD, s.35.

²²² AKTAŞ, a.g.e., s.117,118.

²²³ TUTSAK, a.g.e., s.49.

²²⁴ Asım GÜNDÜZ, **Hatıralarım**, Kervan Kitapçılık, İstanbul, 1973, s.167.

²²⁵ PARLAK, a.g.e., s.228.

Uşak kaza merkezinde 982 kişinin öldürüldüğü²²⁶, merkezle birlikte köy ve nahiyelerde öldürülenlerle birlikte bu rakamın 13.488 kişiye çıktığı belirtilmektedir. Ayrıca 3210 Türk esir ve 800 kadar yerli Hristiyan' ı zorla beraberlerinde Yunanistan' a götürmüşlerdir.²²⁷ Bu götürülenlerin akıbetleri hakkında haber alınamamıştır. Yunanlılar götüremeyecekleri esirleri de kılıçtan geçirmişlerdir.²²⁸ Ayrıca halktan 322 kişi yakılarak, 40 kişi boğularak öldürülmüş, 54 kişi de kaybolmuştur.²²⁹

Alaşehir ve Uşak havalisini gezen Mehmet Emin (Yurdakul) Bey, burada yapılan Yunan mezalimi hakkında, "Yalnız şu Uşak'la Alaşehir'i görmek düşman zulmünün dehşetini anlamak için kâfidir." demiştir.²³⁰

b. Uşak'ın Yakılması ve Yağmalanması

Yunanlıların Dumlupınar yenilgisiyle perişan bir halde geri çekildiğinin haberini alan Yunan Yüksek Komiseri Stergiades'in Uşak'ta bulunan yardımcısı Kiryakis Uşak'ı yakmayı planlıyordu. Kiryakis'in emriyle Rum ve Ermeniler'den oluşan kundaklama ekibi oluşturulmuştur.²³¹ Gelecek olan emirle yangını anında çıkarabilmek için daha 31 Ağustos'ta İstasyon Caddesi'nde benzin dolu bidonları hazırlamışlardı.²³² Aynı gün Uşak' ta Yunan Garnizon Komutanlığına ait binada bulunan gizli belge ve bilgilerin Türklerin aline geçmemesi için Yunan Garnizon Komutanı'nın emriyle bina ateşe verilmiştir.²³³

Uşak'ı yakmakta kararlı olan Yunanlılar, merkezde ve civar kasabalarda oturan Rum ve Ermeni ahalinin zarar görmemesi için mallarını, mülklerini sattırarak alelacele onları İzmir'e gönderdiler.²³⁴

²²⁶ TUTSAK, "Milli Mücadelede...", s.310.

²²⁷ TUTSAK, **a.g.e.**, s.49,50

²²⁸ TURAN, **a.g.e.**,s.56.

²²⁹ TUTSAK, "Milli Mücadelede...", s.310.

²³⁰ TURAN, **a.g.e.**, s.199.

²³¹ PARLAK, **a.g.e.**, s.225.

²³² "**Kurtuluş Savaşında Uşak**" Dünkü Bugünkü Uşak, an: Nazmi Çakaloz, yaz:Nevzat Sebüktay, I, S.5-6, 1 Haziran – Temmuz 1969, s.28.

²³³ PARLAK, **a.g.e.**, s.225.

²³⁴ TUTSAK, "Milli Mücadelede...", s.309.

Yangın çıkarmak ve katliamlar yapmak işini tertip eden, Yunan Mevkii Kumandanı Miralay Mesines ile Merkez Kumandanı Papadoglo idi.²³⁵

Yunanlılar, Uşak'ı bir taraftan ateşe verirken, diğer taraftan da dellallerle "Ey ahali yangın var, ateşi söndürün!" diye mahalleye duyuruyordu. Diğer bir taraftan da yangının söndürülmesini engellemek için belediye tulumbalarının hortumlarını kesiyorlardı.²³⁶

Uşak yangınları hakkında resmi tebliğler numara: 9'da "1 Eylül 1338. Her tarafta ordularımız önünde çekilmekte olan düşmanın Müslüman halka çeşitli mezalim katl ve imhaya ve köylerle kasabaları yakmaya devam ettiği ve bu meyanda Eskişehir ve Uşak'ta büyük yangınlar meydana getirdiği ve Uşak ovasındaki köyleri yaktığı görülmüştür. 2 Eylül 1338'de Uşak'ta takriben 2000 evin Yunan mevkii kumandanlığının emri ve nezaretiyle hususi surette yaktırıldığı ve yüzlerce kadın ve çocuğun insanlığın yüzünü kızartacak her türlü vahşetlerle katl ve yok edildikleri tahakkuk etmiştir.²³⁷ denilmektedir.

Yunan ordusuyla beraber harp hareketini takip eden İngiliz Daily Telgraph gazetesi muhabiri 24 Eylül 1922 tarihinde gazetesine şu telgrafı çekmiştir:

"Uşak' tayken benzin tenekeleriyle yangın bombalarını şehir dahilinde dağıtıldığını gözlerimle gördüm. Yunan zabitleri şehrin yakılacağını bana şahsen söylediler. Ricatin başlangıcından sonuna kadar Yunanlılar' ın kuşakçılığı devam etmiştir."²³⁸

Yunanlıların denize döküldükleri tarihe kadar her geçtikleri Türk toprağında yaptıkları mezalimi gözleriyle gören ve hükümete bu konuda rapor sunan Fransız tebasından Mösyö Şar! Viro, raporunda şunları belirtmektedir:

"Evimin yakınındaki binalar ateşe verildiği için ve civar evler tamamıyla ahşap olduğu için derhal başka bir yere taşındım. Yüksekte olan evimin camın-

²³⁵ TUTSAK, a.g.e., s.47.

²³⁶ Ay.Yer.

²³⁷ UKTAD, s.36.

²³⁸ TUTSAK, a.g.e., s.46.

dan on kadar köyün yanmakta olduğunu gördüm. Şehirdeki yangın git gide şiddetlendi. Yangınlar, ahşap binalara yangın bombaları atmak, benzinli paçavralar kullanılmak suretiyle çıkarılmıştı. Bir an içinde şehir alevler içinde kalmıştı. Yangın çıkarmakla meşgul olan askerlere yerli Rum ve Ermeniler rehberlik ediyor, Türk eşraf ve zenginlerinin evlerini onlara gösteriyorlardı. Bunların servetleri yağma edildikten sonra ekserisi öldürülüyordu.”²³⁹

Yunan yangını olarak adlandırılan bu yangında Uşak kazası merkezindeki Kurtuluş Mahallesi'nin yarısı, Hamidiye Mahallesi'nin tamamı, Sarayaltı Mahallesi'nin tamamı ve Durak Mahallesi yanmıştır.²⁴⁰

16–17 Eylül 1338 tarihli ve Uşak Kaymakamlığı'ndan Dahiliye vekaletine çekilen telgrafta;Uşak Kasabası'nın kurtarılması esnasında kasabada Yunanlılar tarafından çıkarılan yangında 1785 ev ile 634 dükkan ve 16 cami ve mescid yandığı belirtilmiştir.²⁴¹ Uşak Ticaret ve Sanayi Odası tarafından yapılan incelemede, Yunanlılar tarafından 650 ev, 100 mağaza, 1 resmi bina, 3 hamam, 2 mekteb, 1 hastane, 5 han ve otel, 5 cami ve mescid, 4 medrese, 2 kiremithane, 2 fabrika, 26 çeşme ve su terazisi yanmıştır. Yanan 801 binanın ortalama değeri 1.717.500 lira, Uşak'a bağlı köylerde yanan 178 binanın ortalama değeri ise 200.000 lira kadardır.²⁴² Hakimiyet-i Milliye Gazetesine göre ise; Uşak' ta; 1800 hane ve dükkan, 16 cami, mescit ve tekkenin yandığı belirtilmektedir.²⁴³ Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Daire Arşivi'ndeki belgelere göre ise, Uşak'ta: 1785 ev, 12 cami ve mescitle 636 dükkan tamamen tanmıştır.²⁴⁴ Kütahya Livası Fecayii adlı eserde ise; Uşak'ta ve O'na bağlı köylerde 8132 hane, 689 dükkan, 119 cami ve mescit Yunanlılar tarafından yakılmıştır.²⁴⁵ Verilen rakamlardan anlaşıldığı gibi, ne kadar binanın yandığı tam olarak tesbit edilememiştir. Ancak bu belirsizlik bile Yunan mezaliminin büyüklüğünü anlatmaya yeterlidir.

²³⁹ PARLAK, a.g.e., s.227.

²⁴⁰ TUTSAK, a.g.e., s.47.

²⁴¹ UKTAD, s.37.

²⁴² Anadolu, 3 Şubat 1930.

²⁴³ TUTSAK, a.g.e., s.48.

²⁴⁴ PARLAK, a.g.e., s.226.

²⁴⁵ TUTSAK, a.g.e., s.48.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜLKÎ – İDARÎ YAPI VE SOSYAL HAYAT

I. MÜLKÎ – İDARÎ TAKSİMAT

A. OSMANLI DÖNEMİ

Uşak, Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra yapılan idari taksimata göre, Anadolu Vilayetine bağlı olan Kütahya Sancağı' nın bir kazasıdır.¹ XVI. Yüzyılın ikinci yarısında, özellikle de son çeyreğinde iskan edilmiş olduğu sanılmaktadır.² 1530 tarihli Muhasebe- i Vilâyet – i Anadolu Defteri'ne göre, Uşak'ta bulunan mahalle, hane sayısı şöyledir:³ (Bkz.Tablo 1.)

Tablo 1. Uşak' ta Hane Sayıları (1530)

Mahalle Adı	Hane Sayısı
Cami	83
Mescid-i H.Hasan	31
Mescid-i M.Çelebi	32
Mes. Kassab Hasan	15
Mes. Hacı Sadık	39
Burhan Fâkih	58
Hacı Hızır	45
Mescid-i Mesbed	21
Mes. Hacı Baturlu	38
Mescid-i İpek	35
Selman Fakih	15

438 Numaralı Vilayet Defteri, s.63.

Cami, Burhan Fâkih, Hacı Hızır mahalleleri Uşak şehrinin hane sayısı bakımından ve aynı zamanda nüfus olarak en büyük mahalleleridir.

¹ Mustafa Çetin VARLIK, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Teşkilâtında Kütahya", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, II, İstanbul, 1986, s.226.

² Tuncer BAYKARA, "Batı Anadolu'da Bir Peçenek Beyi: Kızıl Bey" (Kısaca; Batı Anadolu da...), *Belleten*, LXII/235, Aralık, 1999, s.736.

³ **438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530)**, I, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1993, s.63.

Bu dönemde Uşak kazasında, Akkoyunlu Yörüklerine bağlı konar – göçer olarak yaşayan 19 cemaat bulunmaktadır. Bunlar; Delû Musalar, Kesimikler, Turgut Fakih, Beg Timur, Hızır Fâkih, Saru Danüşmendlü, Celebvermiş, Ahmedlü, Veled – i Devlethan, Şeyh Celebvermiş, Durud Alisi, İlyaslu, Veled – i Levgerler, Sülekler, Sünnetçiler, Selmanlu, Zinetler, Elsüzler ve Güzeller' dir.⁴

1530 tarihinde Uşak kazasına bağlı kırsal (rural) yerleşim birimlerinin adları şöyledir.⁵

Azizler	Akçin	Alancuk	Akça-İn-i Diğer	Akkilise
Alınviran	Avgan	Avşar	Burgas	Bölme
Bağbaşı	Bağluca	Belziyare	Buğdaylu	Banaz
Bayat	Balık	Bakır-Bulduk	Bozguş	Başkeser
Çarık	Çöplüce	Çor-Öyük	Çorum-Pınarı	Çukur-Viran
Dümerek	Derbent	Dumanlu	Duzluca	Donacuk
Dumlupınar	Dayine-Bayır	Dündaroturağı	Emekse	Eymir-Azizli
Emir-Aziz	Erceş	Fülus	Gürbüz	Göçer
Göğen	Gümele	Gökkaya	Hacılu	Hasköy
Haslu	İncik	İldeniz	İlemin	İkisaray
Karaağaç	Kediöyünü	Karabolu	Kadimi	Kayalu
Kuyucak	Kılcan	Kiçimağremşah	Kiçigöbek	Kabaklu
Kıryalak	Kürecik	Kaya-Oğlu	Kızılcaviran	Kurukaraağaç
Kırkacık	Kayalu	Kızılca	Karatıfilli	Kâfirvirânı
Kalılıkilisa	Kızılcahisar	Kiçiduzluca	Kızılcaşehir	Kızılcaköy
Kızılcasöğüt	Küçük-Kayı	Koz-Viran-I Küçük	Koz-Viran-I Büyük	Kayacık
Kayaoğlu	Lala	Lal	Mesudegini	Manastır
Mihmadlar	Malalanı	Mandıra	Oğlakalanı	Oyru-Kavağı
Oturak	Polat	Sorkun	Sevinçler	Saraycık
Susuz	Sofular	Seyrebad	Sivaslu	Söğüdlü
Sadıkfakih	Şeyhasan	Tekye	Ulu-Mağremşah	Urbalu
Ulaş	Uluköy	Ulu-Dutluca	Ulu-Kayı	Üçpınar
Ürgüd	Vakkas	Yatarak	Yenice	Yukaru-Kaya

⁴ 438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, s.64.

⁵ 438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, s.65.

XVIII. yüzyılda Uşak Kütahya Sancağına bağlı bir kazadır. Gerek Kazaskerlik Defteri⁶ , gerekse 1831 yılında Osmanlı Devleti'nde yapılmış olan nüfus sayımı⁷ ve H.1248-1255 (M.1832-1839) tarihli Uşak Şer'iyye sicillerinde hükümlerin Uşak kazası diye geçmesi⁸ bunu doğrulamaktadır. 1836 yılında Anadolu' nun idari yapısında değişiklikler olması⁹ dolayısıyla, Anadolu Eyaleti' ne bağlı olan Kütahya Sancağı, Hüdavendigâr Vilayetine bağlanmıştır.¹⁰ Böylece, Uşak, Hüdavendigâr Vilâyeti'nin, Kütahya Sancağı' na bağlı bir kaza durumuna gelmiştir.¹¹

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Uşak'ın Mülki – idari bakımdan Kütahya Sancağı' na bağlı olması, Uşaklıların memnuniyetsizliklerine yol açmıştır. Uşak ileri gelenleri Aydın Vilayetine gönderdikleri 23 Şubat 1870 tarihli bir arizada “ Kütahya' dan zerre miktar hoşnut ve müteşekkir” olmadıklarını, Uşak' ın merkezi bir yerde olması sebebiyle çevre kazalarla bağlantısının kolay olacağından dolayı mutasarrıflık haline getirilmesini, bu olmadığı takdirde Aydın Vilayeti'nin İzmir Sancağı' na katılma talebinde bulundular. Bu istek Aydın Vilayeti tarafından İstanbul'a bildirildi. Fakat, Uşak Kazasının Kütahya'ya fazlasıyla yakın olmasından dolayı kabul edilmemiştir.¹²

⁶ Tuncer BAYKARA, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I; Anadolu'nun İdari Taksimatı**, Sevinç Matbaası, Ankara 1988, s.218.

⁷ Enver Ziya KARAL, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı, 1831**, m.y. Ankara, 1943, s.167.

⁸ **Uşak Şer'iyye Sicilleri, (U.Ş.S.)**, Defter no:1

⁹ BAYKARA, **a.g.e.**, s.121.

¹⁰ Sadiye TUTSAK, “Uşak Kazasında Mülki Taksimatın Gelişimi” (Kısaca: Uşak Kazasında Mülki ...), **Tarih İncelemeleri Dergisi**, IX, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1994, s.312.

¹¹ **U.Ş.S.**, 2' de hükümler Hüdavendigâr Vilâyeti, Kütahya Sancağına mülhak Uşak Kazası diye geçmektedir.

¹² Sadiye TUTSAK, “Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyıllarında Uşak Kazası” (Kısaca; Osmanlı Devletinin...), **Tarih İncelemeleri Dergisi**, S.16(Baskıda)

1884¹³ ve 1889¹⁴ yıllarında Uşak'a bağlı Nahiyeler ve bunların köyleri şöyledir (Bkz. Tablo 2, Tablo 3.)

Tablo 2 Nahiye ve Köyler (1884)

NAHİYELER	KÖYLER
Nefs-i Uşak	111
Banaz	38
Göbek	9
TOPLAM	158

S.D.A.O 1302, s.468, 469

Tablo 3 Nahiye ve Köyler (1889)

NAHİYELER	KÖYLER
Nefs-i Uşak	112
Banaz	34
Göbek	7
TOPLAM	153

SS.D.A.O 1317, s.456

Yukarıdaki tablolardan da anlaşılacağı üzere 1856'dan 1884 yılına kadar geçen süre zarfında Uşak Kazasının Köy sayısında azalma olmuştur.

1892 yılında Uşak Merkez kazaya bağlı 112 köy vardır. Bu rakama Banaz ve Göbek Nahiyeleri de eklenince köy sayısı 160'ı bulmaktadır.¹⁵ Bu köylerin isimleri şöyledir:¹⁶ Hacı Kadem Mende, Karaağaç, Çınarcık, Çukurağıl, Kudurgal, Kayaagıl, Çardak, Eski Sıran, Sarıdere, Karabeyli, Selvioğlu, Havaçlar, Yavu, Selikler, Beytur, Emikse, Gölcük, Tatlıca, Afkan, İlyaslı, Akkeçili, Omurca, Köseler, Sandıklar, Marlık, Karahasan, Elmacık, Habibler, Otdemirler, Kapucak, Karayol, Kılcan, Akkilise, Tağ Yenice, Bağbaşı, Yaşamışlar, Kurt, Tasağdemirler, Sorgun, Ciğerdede, Bacacıoğlu,

¹³ S.D.A.O., 1302/1884-1885, s.468,469.

¹⁴ S.D.A.O., 1317/1889-1900, s.456.

¹⁵ H.V.S., 1310/1892-1893, s.366.

¹⁶ H.V.S., 1310/1892-1893, s.368,369.

Nefere, Çarık, Ota, Göğmem maz kıptiyan, Şeyh Hasan, Mungarip, Karacahisar, Zib, Kâfiruiran, Leşler, Güldüzler, Göçer, Bölme, Halife, Muharrem Şah, Kedyünü, Kurudemirler, İkisıra, Bozkuş, Kapaklar, Karga, Karlık, Karayakuplu, Alfaklar, Budaklar, Kökez, Salmanlar, Hamidiler, Çiftlik Mea, Erice, Karabayalık, Akarca, Yapağılar, Hacım Sultan, Koyunbeyli, Susuz, Viran, Teyen, Kalın Kilise, Aziziler, Çakıbeli, Karahallı, Karbasan, Kayalı Kebir, Kayalı Sağır, Çalı Yenice, İshaklar, Hacı Kırkyaran, Yeni, Kavaklı, Paşalar, Dumanlı, Kayıklı, Çokafi Buğdaylı, Göl, Duraklı, Deli Hisarlı, Karalar, Karabedirli, Karalar, Kuruş, Tatar, Dedebelli, Yayalar, Saiak, Selçuklar, Pınarbaşı, Sivaslı, Bulgak Ma'a Çirdamler, İldeniz.

1896 – 1897 yıllarında ise Uşak'taki Nahiye ve köy sayıları şu şekildedir:¹⁷ (Bkz. Tablo 4)

Tablo 4. Nahiye ve Köyler (1896 – 1897)

NAHİYELER	KÖYLER
Nefs-i Uşak	111
Banaz	38
Göbek	9
TOPLAM	158

S.D.A.O., 1314 s.649.; S.D.A.O., 1315., s.405

Görüldüğü gibi 1856 yılındaki nahiye ve köy sayısı 1896 ve 1897 yıllarında değişmemiştir.

1316 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesinde, Uşak kazasında mevcut köyler, hane sayıları ve nüfusları şu şekildedir:¹⁸ (Bkz. Tablo 5.)

¹⁷ S.D.A.O.,1314/1896-1897, s.649 ; S.D.A.O., 1315/1897-1898, s.405

¹⁸ H.V.S., 1316/1898 - 1899, s.357 - 359.

Tablo 5. Köyler, Hane sayıları ve nüfusları (1898-1899)

Mahal	Hane	Nüfus	Mahal	Hane	Nüfus
Hacı Kadim	15	95	Karaağaç	49	270
Mende	86	475	Çınarcık	23	109
Çukurağıl	24	102	Karayol	19	99
Kadergöl	59	301	Kılcan	58	307
Kayağıl	60	238	Akkilise	108	698
Çardak	59	410	Dağıyece	41	237
Eskisaray	40	230	Bağbaşı	72	380
Sarıdere	27	129	Yaşamışlar	18	138
Karabeyli	35	188	Güiz	17	121
Selvioğlu	60	420	Bağdemirler	34	191
Havaçalar	28	137	Sorgun	29	198
Bavi	11	45	Çukurdere	24	167
Melekler	20	98	Peçecioğlu	43	307
Balyur	19	62	Nefere	32	177
Emekse	18	51	Gülzerler	2	23
Gölcük(Göçek)	29	115	Şihhasan	1	17
Toyluca	47	256	Çarık	20	342
Evan	246	1228	Orta	92	556
İlyaslı	129	705	Göğemmaakıptıyan	96	325
Akkeçili	40	238	Mansup	41	271
Omurca	83	566	Karacahisar	53	309
Köseler	40	125	Zip	43	235
Sandıklar	17	99	Kafir Viran	57	317
Marlık	6	40	Leşler	19	127
Karahasan	27	149	Göçer	20	117
Elmacık	36	191	Kafa	34	210
Habibler	16	65	Muharremşah	62	333
Ovademirli	35	260	Kedyünü	17	103
Bölme	89	510	Kuru Timurlar	8	81
Kuyucak	30	187	İkisıra	29	155
Bazkuş	101	563	İshaklar	40	197
Kabaklar	56	480	Has	212	1000
Karpa	59	398	Farkı Varan	181	935
Karık	42	190	Beği	110	596
Karayakuplu	43	365	Kavaklı	36	180
Ali Fakihler	71	680	Paşalar	138	401
Budaklar	49	273	Dumanlı	65	497
Göğsüz	90	599	Kayıklı	83	517
Selmanlar	42	300	Çokaklı	74	390
Semetler	43	347	Buğdaylı	138	740
Çiftlik mearıca	38	310	Kül	118	543
Karabayalık	54	338	Dili Hisarlı	214	1108
Akarca	48	335	Duraklı	28	163

Yabağlar	80	465	Kucalar	29	138
Hacım Sultan	82	531	Karabedirler	131	460
Koyunbeyli	60	311	Karalar	82	467
Susuz Viran	107	598	Karayuş	127	768
Tekin	47	290	Tatar	127	796
Kayış Kilise	50	355	Dedeballılar	44	218
Azizler	78	465	Yayalar	120	624
Çoğubelli	18	131	Sazak	43	284
Karahallı	398	2600	Selçuklar	137	680
Karigan	186	937	Pınarbaşı	184	599
Kayalıkebir	144	520	Sivaslı	234	1560
Kayalısığır	37	115	İldeniz	61	414
Çalıkeşe	13	78	Bulgaz mea Cebbar	288	1827

H.V.S., 1316, s.357- 359

1900 yılında ise 1884 yılındaki nahiye ve köylerin sayısı aynen kalmıştır.¹⁹ 1908 yılında Uşak'ta nahiye ve köy sayısı şöyledir:²⁰ (Bkz. Tablo 6.)

Tablo 6. Nahiye ve Köyler (1908)

NAHİYELER	KÖYLER
Nefs –i Uşak	118
Banaz	38
Göbek	9
TOPLAM	165

S.D.A.O., 1326, s.774.

1908 yılına gelindiğinde, geçmiş yıllara oranla köy sayısında bir artma olduğu görülmektedir. Fakat 1909 yılına baktığımızda köy sayısının 164 olduğunu görmekteyiz.²¹

Karahallı, 1908 yılında Uşak kazası' na bağlı bir nahiye haline getirildi.²² H.1327/M.1909 tarihli Salname – i Devlet – i Aliyye –i Osmaniye'de Karahallı nahiye olarak geçmektedir.²³ 1909 ve 1910 yıllarında Karahallı, nahiye olarak verildiği için sözü geçen yıllarda Uşak'ın köy sayısı 164 olarak verilmiştir.²⁴

¹⁹ S.D.A.O. 1318/1900-1901, s.502.

²⁰ S.D.A.O. 1326/1908, s.774.

²¹ S.D.A.O. 1327/1909, s.641.

²² TUTSAK, "Uşak Kazasında Mülki...", s.313.

²³ S.D.A.O. 1327/1909, s.641.

²⁴ S.D.A.O. 1328/1910, s.659.

B. CUMHURİYET DÖNEMİ

Ülkenin mülki – idari yapısında Cumhuriyet' in ilanından sonra bir takım değişiklikler yapılmıştır. 18 Mart 1924 tarihli ve 442 sayılı Köy Kanunu ile iki binden az nüfusa sahip yerleşim yerleri köy sayıldı ve köyler, Cumhuriyet devrinde mülki taksimatın temeli haline getirildi.²⁵

Uşak 1953 yılına kadar Kütahya Vilayeti'nin bir kazası idi. Cumhuriyet' in ilk yıllarında Uşak kazasının, merkez nahiyesi, Banaz, Sivaslı, Karahallı ve Ulubey nahiyeleri bulunmaktaydı.²⁶ Uşak kazasının köy sayısı hakkında değişik kaynaklar farklı rakamlar vermektedir. 1927 – 1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi²⁷ nde ve 1929 – 1930 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığında²⁸ köy sayısı 255'tir. Son Teşkilat-ı Mülkiye' de Köylerimizin Adları²⁹ adlı kitapta bu rakam, 166, Uşak Halkevi Bir Yıllık Çalışması'nda ise köy sayısı 147' dir³⁰ 1923 – 1933 On Cumhuriyet Senesinde Uşak³¹ adlı kitapta ise bu sayı 164 olarak verilmiştir.

Cumhuriyet' in ilk yıllarında Uşak merkez kazaya bağlı köylerin isimleri şöyledir:³²

Akse	Dağtimurlar	Has	Küçükkayalı
Alifakıhlar	Dağyenice	Hanyeri	Külçen
Bağbaşı	Dutluca	Hocalar	Kurt
Bozkuş	Elmacık	Kedyünü	Kabaklar
Bölme	Eskisaray	Kılcan	Kalfa
Ciğerdede	Evzun	Kıran	Karaağaç
Çalyenice	Göğem	Kırka	Karabeyli

²⁵ **Düstur, Üçüncü Tertip**, V, 2.baskı, 11 Ağustos 1339/1923 - 30 Ekim 1340/1924, Ankara, 1948, s.584.

²⁶ **Kütahya Mecmuası**, 45. Teşrin-i Evvel 1927, s.16.

²⁷ **1927-1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (T.C.D.S.)**, İstanbul, 1928, s.1148.

²⁸ **1929-1930 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı**, İstanbul, 1930, s.542.

²⁹ Türkiye Cumhuriyeti Dahiliye Vekaleti Müdüriyet-i Umumiyesi (T.C.D.V.M.U.), **Son Teşkilat Mülkiye' de Köylerimizin Adları**, Hilal matbaası, İstanbul, 1928, s.900.

³⁰ TUTSAK, "Uşak Kazasında Mülki...", s.314.

³¹ **Uşak Ticaret ve Sanayi Odası, 1923-1933 10 Cumhuriyet Senesinde Uşak**, Ticaret Matbaası, İzmir, 29 Teşrin-i Evvel 1933, s.1.

³² T.C.D.V.M.U., **a.g.e.**, s. 900 – 902.

Çarık	Gücer	Koyunbeyli	Karabol
Çınarcık	Habibler	Köseler	Karahasan
Çukurağıl	Hacıka-dem	Kudurkül	Karayakublu
Marlık	Nadara	Kurudere	Karlık
Mende	Orta	Kurutimurlar	Katırcık
Mesudiye	Ovatimurlar	Kuyucak	Kayaağıl
Mildi	Paçacıoğlu	Selvioğlu	Şeyhhasan
Munkırap	Sarıdere	Sevindikler	Şükranıye
Muharremşah	Selikler	Sorkun	Yavı
Susuzvıran	Yapağlar	Süleymanlı	Yaşamışlar
			Zib

1940'taki idari taksimata göre Uşak Kazası'nın nahiyelerine bağlı köy sayısı şöyledir:³³ (Bkz. Tablo 7.)

Tablo 7. Nahiye ve Köyler (1940)

NAHİYELER	KÖYLER
Merkez kaza	46
Banaz	35
Karahallı	13
Sivaslı	25
Ulubey	21
TOPLAM	140

Dahiliye Vekaleti İdare Taksimatı, 1940.,s.117

Tablodan da anlaşıldığı üzere, 1940 yılına gelindiğinde nahiye sayısında bir değişiklik olmamasına rağmen, köy sayısında bir azalma meydana gelmiştir.

1944 yılındaki İdare Taksimatına göre ise, nahiye sayısında bir değişme olmamasına karşılık, Uşak Merkez nahıyesinin köy sayısı 46'dan 51'e yükselmiştir.³⁴

³³ Dahiliye Vekaleti, **İdare Taksimatı**, 1940, s.117.

³⁴ Dahiliye Vekaleti, **İdare Taksimatı**, 1944, Ankara, 1944, s.105.

Kütahya Vilayeti' ne bağlı bir kaza olan Uşak, 9 Temmuz 1953 tarihinde 6129 sayılı kanun ile Vilayet haline getirilmiştir. Aynı tarih ve aynı sayılı kanun ile Banaz, Ulubey, Karahallı ve Sivaslı nahiye merkezleri de birer kaza olmuşlar, Manisa vilayetine bağlı Eşme kazası da adı geçen kazalarla birlikte Uşak Vilayetini oluşturmuştur.³⁵

1953 yılında Uşak Vilayetine bağlanan nahiye ve köylerin isimleri şöyledir:³⁶

Akse	Hacıkadem	Kırka	Paçacıoğlu
Bağbaşı	Hocalar-Yavu	Koyunbeyli	Sarıdere
Bölme	İkisaray	Kudurkül	Selikler
Bozkuş	İlyaslı	Kuyucak	Selvioğlu
Ciğerdede	Kabaklar	Kürt	Sorkun
Çarık	Kalfa	Leşler-Gücer	Susuzviran
Çınarcık	Karaağaç	Muharremşah	Ürün
Çukurağıl	Karabeyli	Marlık	Yapağılar
Dağdemirler	Karacahisar	Mende	Yaşamışlar
Dağyenice	Karahasan	Mesudiye	Zep Güldezler
Elmacık-Habibler	Karlık	Mıngırıp-Şeyhhasan	Eskisaray
Kayağıl	Nadara	Göğem	Kediyünü
Orta	Kılcan	Ovademirler	

Güre Nahiyesi:

Güre	Halilefendiçiftliği	Selviler	Aktaş
Hüsam	Ormandamı	Buğdaylı	Hopuş
Mollamusa	Beylerhanı	Köprübaşı	Mıdıklı
Emirfakılı	Karakuyu		

³⁵ **Düstur, Üçüncü Tertip**, XXIV, Kasım 1952 – Ekim 1953, Başvekil Devlet Matbaası, Ankara 1953.

³⁶ **Aynı Düstur**, s.1518,1519.

1970 tarihinde Uşak iline bağlı ilçe, bucak adları ile köy ve belde sayısı şöyledir:³⁷ (Bkz. Tablo 8)

Tablo 8. İlçe, Bucak Adları, Köy ve Belde Sayıları (1970)

İlçelerin Adı	Bucakların Adı	Köy Sayısı	Belde Sayısı
Merkez	Merkez	56	1
	Güre	16	
Banaz	Merkez	43	2
Eşme	Merkez	70	2
Karahallı	Merkez	15	1
Sivaslı	Merkez	21	1
Ulubey	Merkez	28	1

Türkiye Mülki İdare Bölümleri, 1971, s.875

Aynı tarihte, Uşak Merkez ve Güre Bucacağına bağlı köylerin isimleri ise şöyledir:³⁸

1- Uşak – İl Merkezi	16- Demirören (Marlık)	33- Karahasan	48- Selviler
2- Altıntaş (Leşler)	17- Doğançık (Muharremşah)	34- Karlık	49- Selvioğlu
3- Bağbaşı	18- Elmacık	35- Kaşbelen(Mende)	50- Sorkun
4- Belkaya (Kürtköy)	19- Eskisaray	36- Kayaağıl	51- Susuzören
5- Bozköy (Zep)	20- Aynehan	37- Kedyünü	(Susuzviran)
6- Bozkuş	21- Gücer	38- Kılcan	52- Ürün
7- Bölme	22-Göğem (Göğen)	39- Kırka	53-Yapağılar
8- Ciğerdede	23- Gökçedal (Nadara)	40- Koyunbeyli	54- Yaşamışlar
9- Çamyuva (Mingırap)	24- Hacıkadem	41- Kuyucak	55- Yavi
10- Çarık	25- Hocalar	42- Mesudiye	56- Yeşildere
11- Çevreköy (Akse)	26- İkisaray	43- Ortaköy	(Kudurkül)
12- Çınarcık	27- İlyaslı	44- Ovademirler	57- Yoncalı
13- Çukurağıl	28- Kabaklar	45- Paçacılar	
14- Dağdemirler	29- Kalfa	46- Sarıdere	
15- Dağyenice	30- Karaağaç	47- Selikler	
	31- Karabeyli		
	32- Karacahisar		

³⁷ **Türkiye Mülki İdare Bölümleri ve Bunlara Bağlı Köyler Belediyeler (1 Haziran 1970 Durumu)**, T.C. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, Seri:II, S.4, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1971, s.875.

³⁸ **Türkiye Mülki İdare Bölümleri**, s.887.

Güre Bucağı

1- Güre – Bucak Merkezi	7- Gökçetepe (Hüsam)	13- Mollamusa
2- Akbulak	8- Mıdıklı	14- Ormandamı
3- Aktaş	9- Halilefendi Çiftlikköyü	15- Üçkuyular
4- Beylerhanı	10- Karaköse	16- Zahman
5- Buğdaylı	11- Karakuyu	
6- Emirfakılı	12- Köprübaşı	

Uşak İlinin 1985 tarihindeki Merkez ilçesine bağlı, bucak ve köylerin isimleri ve nüfusları şu şekildedir:³⁹

Uşak İli Merkez İlçesi:

Şehir 88.267

Merkez Bucağı

<u>İdari Birim</u>	<u>Nüfus</u>	<u>İdari Birim</u>	<u>Nüfus</u>
Altıntaş (Leşler)	303	Hacıkadem	199
Bağbaşı	502	Hocalar	143
Belkaya (Kürtköy)	122	İkisaray	422
Bozköy (Zep)	304	İlyaslı	2.207
Bozkuş	1364	Kabaklar	625
Bölme	1485	Kalfa	450
Ciğerdede	537	Karaağaç	361
Çamyuva (Mıngırap)	682	Karabeyli	164
Çarık	442	Karacahisar	798
Çevreköy	1149	Karahasan	322
Çınarcık	166	Karlık	323
Çukurağıl	264	Kaşbelen (Mende)	1000
Dağdemirler	328	Kayaağıl (Kayağıl)	528
Dağyenice	201	Kedyünü	311
Demirören (Marlık)	89	Kılcan	562
Derbent	1189	Kırka	379
Doğancık (Muharremşah)	743	Koyunbeyli	729
Eğlence	571	Kuyucak	188
Elmacık	362	Mesudiye	573
Eskigüney	661	Ortaköy	793
Eskisaray	593	Ovademirler	401

³⁹ T.C. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, **Türkiye Mülki İdare Bölümleri Belediyeler Köyler (1 Kasım 1985 Durumu)**, Ankara, 1986, s.807 – 809. ; **Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1985, Genel Nüfus Sayımı, İli:Uşak**, Ankara, 1986, s.5 – 7.

Eynehan	295	Paçacıoğlu	767
Göğem (göğen)	420	Sarıdere	258
Gökçedal	458	Selikler	208
Gücer	214	Selviler	80
		Selvioğlu	754
		Sorkun	351
		Susuzören (Susuzviran)	902
		Şükranıye	380
		Ürün	156
		Yapağılar	660
		Yaşamışlar	179
		Yavı	185
		Yeşildere (Kudurkül)	330
		Yoncalı (Teğen)	367

Güre Bucağı

<u>İdari Birim</u>	<u>Nüfus</u>	<u>İdari Birim</u>	<u>Nüfus</u>
Güre (Bucak Merkezi)	1.072	Güneli	380
Akbulak (Hopuş)	367	Halilefendi Çiftliğiköyü	84
Aktaş	279	Karaköse	102
Alayurt (Sirge)	383	Karakuyu	950
Beylerhan	304	Kısıık	210
Boyalı	108	Köprübaşı	191
Buğdaylı	235	Mollamusa	374
Çamyazı	321	Ormandamı	104
Çatalbayır	303	Ortabağ	379
Dışkaya	219	Taşkonak	330
Emirfakılı	201	Ulucak	769
Gökçetepe	69	Üçkuyular	593
		Yeniköy	426
		Yenişehir	540
		Zahman	396

1998 yılına gelindiğinde Uşak merkeze bağlı köy sayısında artma olmuş, yukarıdaki 87 köye, Fakılı, Hisar ve Kapancık köylerinin de eklenmesiyle bu rakam 90'ı bulmuştur.⁴⁰

⁴⁰ Cumhuriyet' in 75. yılında Uşak, s.14,15.

Bugünkü idari taksimata baktığımızda ise durum şöyledir.⁴¹
(Bkz.Tablo9.)

Tablo 9. İlçe Belediyelerinin Köy ve Mezra Sayıları (1998)

İlçesi	Belediyeleri	Köy sayısı	Mezra sayısı
Merkez	İlyaslı	90	129
Banaz	Büyükoturak, Kızılçasöğüt	45	10
Eşme	Ahmetler, Yeleğen, Güllü	57	113
Karahallı	Karabasan	14	1
Sivaslı	Ağaçbeyli, Tatar, Selçikler, Yayalar	17	11
Ulubey	Avgan, Hasköy	25	15

Cumhuriyetin 75. Yılında Uşak., s.19

Tablo 9' da da görüldüğü gibi, bugün Uşak'ın merkez ilçe ile birlikte 6 ilçesi, 19 belediyesi, 248 köyü ve 279 mezrası bulunmaktadır.

II. NÜFUS

A. NÜFUSUN GELİŞİMİ

1- Cumhuriyet Öncesi Nüfus

Uşak'ta kent nüfusu ile ilgili bilgilere ilk olarak Osmanlı Devleti döneminde rastlamaktayız. Evliya Çelebi, Uşak'taki ev, camii, dükkan, kahve, çarşı sayıları hakkında bilgi vermesine rağmen ilk devir insan nüfusu hakkında bilgiler vermemektedir.⁴² Ancak 1650 yılında Uşak nüfusunun 15-20 bin olduğu tahmin edilmektedir.⁴³

1838 yılında ise Uşak Kazasının, şehir nüfusu 15 bin kadardır. Bunun üçte ikisini Türk, gerisini de Ermeniler ile ticaret ve sanayi faaliyetleriyle uğraşan Rumlar teşkil etmektedir.⁴⁴ 1868 yılında ise Batı Anadolu Bölgesini gezen

⁴¹ Cumhuriyet' in 75. yılında Uşak, s.19.

⁴² Evliya Çelebi, Seyahatnamesi, Anadolu, Suriye, Hicaz (1671-1672), IX, Devlet matbaası, İstanbul 1935, s.38.

⁴³ 1973 Uşak İl Yıllığı, s.33.

⁴⁴ Charles TEXIER, Küçük Asya, çev: Ali Suad, II, matbaa-i Amire, İstanbul, 1340, s.373-375.

Fransız Compte A.de Moustier Uşak'a da uğramış ve şehrin nüfusunun yaklaşık 15 bin olduğunu bunun yarısının da Hıristiyan olduğunu belirtmiştir.⁴⁵

Şemseddin Sami'nin **Kâmus-ül Alâm** adlı eserinde Uşak kaza merkezinde XIX. Yüzyılın sonlarında 13 bin kişinin yaşadığı belirtmektedir. O yıllarda kazaya bağlı olan Banaz ve Ulubey nahiyeleri ile 158 köyün toplam nüfusu ise 76 bin olarak belirtilmektedir. Ayrıca kaza merkezinde 750 dükkân, 8 han, 4 hamam, 2 kütüphane, 17 cami, 2 medrese, 35 deri tabakhanesi, 706 halı tezgahı, 1 ortaokul ve birkaç tane de ilkokul mevcuttur.⁴⁶

1893 yılında Osmanlı Devleti'nde yapılan genel nüfus sayımına göre Uşak Kazasının toplam nüfusu, 74.492 olarak belirtilmiştir. Bu nüfus sayımına göre nüfusun dağılımı şöyledir:⁴⁷ (Bkz. Tablo 10)

Tablo 10. Uşak'ta Nüfus Dağılımı (1893)

Topluluk Adı	Kadın	Erkek	Toplam
Müslüman	37.070	34.535	71.605
Rumlar	725	707	1.432
Ermeniler	340	320	660
Katolikler	432	341	773
Yabancı Vatandaşlar	14	8	22
TOPLAM	38.581	35.911	74.492

TUTSAK, a.g.e., s.72.

1890 yılında Uşak'ta bulunan Vital Cuinet kazanın nüfusu hakkında şu bilgileri vermektedir.⁴⁸ (Bkz. Tablo 11, Tablo 12)

⁴⁵ Haşim TÜMER, **Uşak Tarihi**, Gün Matbaası, İstanbul, 1971, s.43.

⁴⁶ Şemseddin Sami, **Kâmus-ül Alâm**, IV, Ankara, 1996, s.3155.

⁴⁷ Sadiye TUTSAK, **Cumhuriyet' in İlk Yıllarında Uşak (1923-1933)**, Uşak Belediyesi Kültür Yayınları no:2, İzmir, 1998, s.72.

⁴⁸ Vital CUINET, **La Turquie D'asie Paris**, II,1894 (Enést Leroux Editeur, 28 Rue, Bonaparte, 28) s.215, 216.

Tablo 11. Uşak Kaza Merkezinin Nüfusu (1890)

Topluluk Adı	Nüfusu
Müslüman	11.000
Rum ortadoks	1.484
Ermeni gregoryan	600
TOPLAM	13.084

CUINET, a.g.e., s.216.

Tablo 12. Uşak Kazasının Nüfusu (1890)

Topluluk Adı	Nüfusu
Müslüman	72.466
Rum ortadoks	2.384
Ermeni gregoryan	1.414
TOPLAM	76.269

CUINET, a.g.e., s.215.

H.1310 (M.1892-1893) Hüdavendigâr Vilayet-i Salnamesinde kazanın nüfusu, 73.772 olup; bunlardan 36.578'i erkek, 37.194'ünün de kadın olduğu belirtilmektedir.⁴⁹ Aynı salnamede Uşak merkez kazasının nüfusu 6633 erkek, 6451 kadın olmak üzere toplam 13.0874 olarak zikredilmiştir.⁵⁰ Ayrıca merkezde 17 camii şerif, 2 tekke, 9 medrese, 1 kilise, 2431 hane, 750 dükkan, 2 hamam, 12 han, 1 eczane, 1 hastane, 1 silahhane, 2 kütüphane, 1 hapisane, 1 askeri tabur, 1 hükümet konağı ve telgrafhane vardır.⁵¹

⁴⁹ H.V.S. 1310/1892-1893, s.366.

⁵⁰ H.V.S. 1310/1892-1893, s.367.

⁵¹ Ay.Yer.

H.1315 (M.1897-1898) Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesinde ise Uşak kazasının nüfusu şöyle verilmiştir.⁵² (Bkz. Tablo 13)

Tablo 13. Uşak Kaza Nüfusu (1897)

Topluluk Adı	Erkek	Kadın
İslam	34.416	37.649
Rum	752	778
Ermeni	306	336
Bulgar	49	64
Diğer milletler	18	14
TOPLAM	35.523	38.841

H.V.S., 1315, s.38.

Bu verilerden hareketle, 1897'de Uşak'ta toplam nüfus 74.364'tür.

H.1316 (M.1898-1899) Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesinde Uşak Kazası'nda, 32.133 erkek, 34.622 kadın, 1.548 Rum, 317' si erkek ve 339'u kadın olmak üzere 656 Ermeni'den oluşan toplam 74.610 nüfus bulunmaktadır.⁵³ Aynı salnamede Uşak kaza merkezindeki nüfus ise şöyledir.⁵⁴ (Bkz. Tablo 14)

Tablo 14. Uşak Kaza Merkezinin Nüfusu (1898)

Topluluk Adı	Erkek	Kadın	Toplam
Müslüman	3054	7583	10637
Rum	767	781	1548
Ermeni	317	339	656

H.V.S., 1316.,s.357

Tablo 14'ten de da anlaşılacağı üzere 1898'de Kaza merkezinin nüfusu, 12.841' dir. Ayrıca, 2431 hane, 11 mahalle, 16 cami, 14 mescid, 6 türbe

⁵² Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, 1315, Matbaa-i Vilayet, Bursa, b.t.y., s.38.

⁵³ H.V.S. 1316/1898-1899, s.356.

⁵⁴ H.V.S. 1316/1898-1899, s.357.

11 medrese, 2 kilise, 11 han, 5 hamam, 20 boyahane, 15 tabakhane, 1 hükümet konağı, 1 telgraf ve postahane, birer Duyun-u Umumiye ve Bank-ı Osmani, Zabıta ve polis dairesi, 70 öğrencisi bulunan bir rüştiye ile 350 öğrencisi bulunan 4 ibtidai ve 8 sübyan mektebi vardır.⁵⁵

H.1324 (M.1906-1907) Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesinde 85.594' ü Müslüman geri kalanı da gayri Müslüman olmak üzere Uşak Kazası'nın Nüfusu 89.145'tir.⁵⁶

2. Cumhuriyet Devrinde Nüfus

1923'te Cumhuriyet kurulduğunda Uşak'ın nüfusu 15 bin kadardı. Türklerin yanı sıra 948 Ermeni, 2928 Rum ve 53 diğer milletlerden insan mevcuttu.⁵⁷ 1924 Türk Ticaret Salnamesinde Uşak merkezinin nüfusu 15 bin, Uşak kazasına bağlı nahiye ve köylerin (150 civarında köy ve Karahallı, Ulubey ve Banaz Nahiyeleri) nüfusu ise 70 bin' dir.⁵⁸ Buna göre 1924'te Cumhuriyet' in 1. yılında Uşak'ta 85 bin kişi yaşamaktadır. 1926 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Devleti Salnamesinde ise Uşak'ın kaza nüfusu, 91.298 kişi olarak verilmektedir.⁵⁹

Cumhuriyet Devri'nin ilk nüfus sayımı 28 Ekim 1927' de yapılmıştır. Bu sayım sonuçlarına göre Uşak Kazası'nın toplam nüfusu 88.643 olarak tespit edilmiştir. Bunun 40.965'i erkek, 47.678'i kadındır. Yine aynı nüfus sayımı sonuçlarına göre merkezde 8.499'u kadın, 8388'i erkek olmak üzere toplam 16.887 kişi bulunmaktadır.⁶⁰

Yukarıdaki verilerden anlaşılacağı üzere Uşak kazası merkezinde ve genelinde kadın nüfusu daha fazladır. Bunun nedeni uzun yıllardır devam eden savaşlar ve Milli Mücadele yıllarında ve Uşak'ın işgali sırasında şehit düşen erkek nüfusun fazlalığı olsa gerektir.

⁵⁵ Ay.Yer.

⁵⁶ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, 1324, Matbaa-i Vilayet, Bursa, 1324, s.425.

⁵⁷ Bilge PURUTÇUOĞLU, Uşak Şehir Etüdü, Saraçoğlu Matbaası, Uşak, 1970, s.10.

⁵⁸ TUTSAK, a.g.e., s.74

⁵⁹ 1926 Türkiye Cumhuriyeti Devleti Salnamesi, b.y.y., b.t.y., s.794.

⁶⁰ 1929-1930 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı, İstanbul, 1930, s.525.

1927'de yapılan genel nüfus sayımına göre Uşak Kazası'nda nüfusun şehir ve köylere göre dağılımı şöyledir:⁶¹ (Bkz. Tablo 15.)

Tablo 15. Nüfusun Şehir ve Köylere Göre Dağılımı (1927)

Yeri	Erkek	Kadın	Toplam
Şehirde	8.391	9.176	17.567
Köyde	38.015	41.644	79.659
TOPLAM	46.406	50.820	97.226

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, 1939., s.14.

İhsa-i Yıllık'ta ise 1927 genel nüfus sayımında Uşak kaza merkezinin nüfusuyla nahiye ve köylerinin nüfus dağılımı şöyledir:⁶² (Bkz. Tablo 16.)

Tablo 16. Nüfusun Şehir ve Köylere Göre Dağılımı (1927)

Yeri	Erkek	Kadın	Toplam
Şehirde	8.499	8.383	16.882
Nahiye ve Köylerde	38.723	33.060	71.783
TOPLAM	47.222	41.443	88.665

İhsa-i Yıllık, 1928, s.25.

Uşak Kazası nüfusu ile ilgili yukarıdaki tablolarda kazadaki kadın, erkek, şehirde yaşayan, köy ve nahiyelerde yaşayan nüfus ile ilgili rakamlar birbirini tutmamaktadır. Ama yine de 1927 yılında Uşak kaza merkezinde köy, nahiye, kadın ve erkek nüfusunu öğrenmemiz açısından önemlidir.

1927-1997 yılları arasında Uşak'ta toplam nüfus ve Mutlak Nüfus Artışı şöyledir:⁶³ (Bkz. Tablo 17.)

⁶¹ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, Genel Nüfus Sayımı, LX, Hüsnü Tabiat Basımevi, İstanbul, 1939, s.14.

⁶² Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet Merkez İstatistik Müdüriyet-i Umumiyesi, İhsa-i Yıllık, I, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1928, s.25.

⁶³ DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1985, Ankara 1985, s.3538.

Tablo 17. Toplam Nüfus ve Mutlak Nüfus Artışı (1927-1997)

Yıllar	Toplam Nüfus	Mutlak Nüfus Artışı
1927	88.643	-
1935	97.226	8.583
1940	1.000.585	3.359
1945	107.335	6.750
1950	117.645	10.310
1955	165.374	47.729
1960	184.753	19.379
1965	190.536	5.783
1970	210.512	19.976
1975	229.679	19.167
1980	274.224	17.545
1985	271.261	24.037
1990	290.283	19.022
1997	315.950	25.667

DİE, 1985, s.3538.

Genel nüfus sayımı sonuçlarına bakıldığında 1927 – 1997 yılları arasındaki nüfusu incelediğimizde, 1950'ye kadar olan dönemde nüfus artışı yavaş olurken, 1950 – 1965 yılları arasında il nüfusu 150.536' dan 210.512' ye yükselerek büyük artış göstermiştir. 1997 yılında ise bu rakam, 315.950' ye yükselmiştir.

Sayım dönemlerine göre toplam nüfus artışları incelendiğinde ise artışın aynı oranda olmadığı görülür. Nitekim 1927 – 1935 yılları arasında 8.583, 1935 – 1940 yılları arasında 3.359, 1940 – 1945 yılları arasında 6.750, 1945 – 1950 yılları arasında 10.310, 1950 – 1955 yılları arasında ise 47.729 ile en fazla nüfus artışı, Uşak'ın il olduğu döneme rastlar. 1955 – 1960 yılları arasında

19.379, 1960 – 1965 yılları arasında 5.783 kişidir. Bu dönemde artışın az oluşu il dışına verilen göçlerin çok oluşundandır. 1965 – 1970 yılları arasında 19.976, 1970 – 1975 yılları arasında 19.167, 1975 – 1980 yılları arasında 17.545, 1980 – 1985 yılları arasında 24.037, 1985 – 1990 yılları arasında 19.022 ve 1990 – 1997 yılları arasında ise 25.667 kişi arttığı görülmektedir.

1955 – 1997 yılları arasında Uşak ilinin Kentsel ve Kırsal Nüfus miktarları ve oranları şöyledir:⁶⁴ (Bkz. Tablo 18.)

Tablo 18. Kentsel ve Kırsal Nüfus. (1955-1997)

Yıllar	Toplam Nüfus	Kentsel Nüfus	%	Kırsal Nüfus	%
1955	165.374	41.631	25.2	123.743	74.8
1960	1.847.333	49.932	27.1	134.801	72.9
1965	190.536	57.133	30.0	133.403	70.0
1970	207.512	69.923	33.7	137.586	66.3
1975	229.679	86.817	37.8	142.862	62.2
1980	247.224	103.474	41.9	143.750	58.1
1985	271.261	126.078	46.5	145.183	53.5
1990	290.283	146.809	50.6	143.474	49.4
1997	315.950	172.496	54.6	143.454	45.4

DİE., 1985.,s. 35-38

Uşak'ın kentsel ve kırsal nüfusu değerlendirildiğinde 1955 – 1997 yılları arasında kentsel nüfus oranının sürekli olarak arttığını, kırsal nüfus oranının ise sürekli olarak azaldığını görüyoruz.

1927 – 1997 yılları arasında Uşak' ta Nüfus artışı şöyledir:⁶⁵ (Bkz. Tablo 19)

⁶⁴ DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1985, s.35-38.

⁶⁵ DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1985, s.35-38.

Tablo 19. Uşak' ta Nüfus Artışı (1927-1997)

Sayım Yılı	Nüfus	Artan Nüfus	Yıllık Artış
1927	16.967	-	-
1935	17.567	600	0.44
1940	181.149	1.182	0.66
1945	18.779	630	0.69
1950	19.636	857	0.91
1955	23.496	3.860	3.93
1960	29.021	5.525	4.70
1965	35.517	6.436	4.47
1970	46.392	10.876	6.12
1975	58.578	12.186	5.25
1980	71.469	12.891	4.40
1985	88.267	16.798	4.70
1990	105.270	17.003	3.85
1997	124.042	18.772	2.34

DİE., 1985, s. 35-38.

Tablo 19 da da görüldüğü gibi nüfus, 1950 yılına kadar çok az artmıştır. 1950 – 1965 yılları arasında artış hızı kazanmaya başlamış, 1965 yılından sonra ise artış daha da fazlalaşmıştır.

1955 – 1990 yılları arasında Toplam Nüfusun Ekonomik Kollara göre Dağılımı ise şöyledir.⁶⁶ (Bkz. Tablo 20)

⁶⁶ DİE, 1990 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal Ekonomik Nitelikleri, DİE Yayınları, no:1616, Ankara, 1990, s.16,17.

Tablo 20. Nüfusun Ekonomik Kollara Göre Dağılımı. (1955-1990)

SEKTÖRLER	1955	1965	1975	1985	1990
Tarım	81.9	79.6	73.0	68.5	60.0
Sanayi	10.5	7.3	10.6	11.5	16.1
Hizmetler	2.7	4.5	6.5	8.5	9.9
İnşaat	0.5	1.9	3.2	2.8	3.3
Ticaret	1.7	1.7	3.2	4.7	5.6
Ulaşım	0.9	1.4	1.9	2.2	2.9
Diğer	1.8	3.6	1.6	1.8	2.2
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

DİE., 1990, s.16,17.

DİE tarafından yapılan istatiktiksel verilere göre Uşak ilinde tarım kesiminde çalışan nüfus az bir azalma ile fazlalığın son yıllara kadar devam ettiği görülmektedir. Bunu sanayi sektöründe çalışanlar izlemektedir. Bu iki kesimden sonra da hizmet sektörü gelmektedir. Örneğin; 1955' te nüfusun %81,9'u tarım kesiminde çalışırken, bu oran 1975'te %73.0'a 1990'da ise %60.0' a gerilemiştir. Ama yine de tarım sektöründe çalışanların oranı diğer sektörlere göre daha yüksektir.

Sanayi sektöründe çalışanların oranı 1955'te %10.5 iken, 1965'te %7.3'e düşmüştür. 1975'te ise bu oran %10.6' ya çıkmıştır. 1985'te ise bu oran %11.5, 1990'da da %16.1 olarak gerçekleşmiştir.

Sanayi sektörünü izleyen, hizmetler kesiminde de sürekli bir yükselme söz konusudur. Uşak'ta inşaat, ticaret ve ulaşım sektöründe çalışanların oranı pek yüksek değildir. Ancak her üç sektör de 1955 – 1990 yılları arasında belli bir yükselme göstermektedir.

B. NÜFUS HAREKETLERİ

Göç olayının temelinde, insanların geçimlerini sağlamak için daha

uygun yerlere gitmek ve buralarda iş bulmak, çeşitli imkanlardan faydalanmak ve yerleşmek bulunmaktadır.⁶⁷ Uşak'tan da göçler genellikle bu amaçla olmuştur.

Uşak'ın nüfusunda 19. yüzyılda büyük bir harekete, yani göç olayına pek rastlanmaz. Genellikle durgun bir dönemdir. Ancak 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Uşak'tan diğer ülkelere, (özellikle Yunanistan'a) diğer ülkelerden de Uşak'a (Yunanistan, Makedonya v.d.) önemli göç olayları görülmüştür. 1920 yılında Uşak'ın kent nüfusu 20.000 kişi idi. Bu nüfusun 2.919'u Rum, 948'i Ermeni ve 53'ü yabancı olmak üzere 3.920 gayri müslim bulunuyordu. Bu kişilerin hemen hemen tamamı 1 Eylül 1922'de Uşak'ın düşman işgalinden kurtarılmasından sonra şehri terkederek Yunanistan'a kaçmışlardır. Bu kişiler Uşak'ta Kemalöz Mahallesi ile Ünalın Mahallelerinde yoğun olarak oturuyorlardı. Yaklaşık olarak 100 hane idiler. Bunların Uşak'ı, terkinden sonra Manastır, Selanik ve Kosova' dan getirilen Batı Trakya Türkleri Rum ve Ermenilerin terk ettiği evlere yerleştirildiler.⁶⁸

Uşak'ta iç göçlere gelince; Uşak Cumhuriyet' in ilk yıllarından itibaren kendi öz kaynaklarını kullanarak yerel sanayisini kuran ve geliştirilen ender şehirlerdendir. Bu yönüyle Uşak kenti eğitim – öğretim görmek için ve memur olarak tayin olanlar dışında ekonomik nedenlerle hemen hemen göç vermemiştir. Gelişen sanayi dalları sürekli insan gücü aramış, Uşak merkez ve köylerinin çalışabilir nüfusunu istihdam hazırlanmıştır. Bu da ilden diğer illere göçü çok azaltmıştır.⁶⁹ Ancak 1950 yılından sonra hem kırsal, hem de kentsel kesimden şehir dışına göç başlamıştır. Bunun sebepleri, il ekonomisinin durgunluğu, yeterli iş imkanının olmaması ve tarımda traktör kullanımının yaygınlaşmasıdır. 1960 – 1965 yılları arasında da göç devam etmiştir. Yalnız bu yıllarda, çevredeki küçük köy ve kasabalarda dokumacılık ve tarım araçları

⁶⁷ İbrahim ATALAY, **Türkiye Coğrafyası**, 4.Basım, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1994, s.295.

⁶⁸ Nurettin BİLGİN, **Uşak Kent Coğrafyası**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1999) s.85,86.

⁶⁹ BİLGİN, **a.g.t.**, s.86.

yapımı gibi küçük sanayi dallarında gelişmeler olmuştur. Bu durum göç hareketini biraz yavaşlatmıştır. 1973 yılında, Uşak kalkınmada öncelikli yöreler kapsamına alındığından devletin sağladığı teşvik kredilerinden yararlanmak üzere pek çok sanayici il merkezinde yatırım yapmaya başlamıştır. Bu durum özellikle imalat sanayinde gelişmelere, buna paralel olarak, ulaştırma ve ticaret sektörlerinin canlanmaya başlamasına sebep olmuş ve il dışına göçü yavaşlatmıştır ama yinede il dışına göçler devam etmiştir.⁷⁰

1975 –1980 yılları arasında Uşak en fazla göçü 2.696 kişi ile İzmir'e vermiştir. Bunu İstanbul, Ankara, Manisa, Denizli ve Aydın illeri izlemekteydi.⁷¹

1985 – 1990 yılları arasında 24.308 kişi Uşak'a göç etmiştir. Göç edenlerin 14.677'si diğer illerinden, 4.451 kişisi de köyden olmuştur. Söz konusu yıllar arasında 23.737 kişi de il dışına göç etmiştir.⁷²

Günümüzde ise Uşak Sanayinde kaydedilen gelişmeler işçi ihtiyacını doğurduğu için dışarıya göç oranı oldukça azalmıştır.

C. NÜFUS YOĞUNLUĞU

Uşak'ta nüfus yoğunluğunu il merkezi olduktan sonra aldık. Uşak merkezinin yüzölçümü 1.333 km² olup, yıllara göre km².ye düşen insan sayısı şöyledir.⁷³ (Bkz. Tablo 21.)

⁷⁰ Uşak, "Yurt Ansiklopedisi, Anadolu yayıncılık, İstanbul 1982-1984, s.7497-7500.

⁷¹ Alaettin TANDOĞAN, Türkiye'de 1975-1980 Döneminde İller Arası Göçler, Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları no:5, Trabzon, 1989, s.30-33.

⁷² DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1995, Ankara, 1996, s.95,96.

⁷³ BİLGİN, a.g.t., s.95.

Tablo 21. Nüfus Yoğunluğu (1955-1997)

YILLAR	Uşak merkez ilçede Aritmetik Nüfus Yoğunluğu		Uşak ilinde Aritmetik nüfus Yoğunluğu	
1955	41.6		30.9	
		kişi/km ²		kişi/km ²
1960	47.7	//	34.5	//
1965	52.7	//	35.6	//
1970	60.1	//	38.8	//
1975	72.3	//	43.0	//
1980	82.7	//	46.2	//
1985	96.3	//	50.7	//
1990	108.8	//	54.3	//
1997	132.0	//	59.1	//

BİLGİN, a.g.t., s.95.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Uşak Merkez ilçede nüfus yoğunluğu 1955 – 1980 yılları arasındaki 25 yıllık dönemde iki kat artmış ve 41.6' dan 82.7'ye yükselmiştir. 1980 –1997 yılları arasındaki 17 yıl içerisinde de %50'lik artışla 1997 yılında km².ye 132 kişi düşmüştür. Uşak il genelinde ise nüfus yoğunluğu 1955'te 30.9 iken 47 yıllık dönem sonunda 59.1 olmuştur.

1997 Genel Nüfus sayımına göre Uşak'ın mahallelerinin kapladığı alan ve nüfus miktarları ile yoğunlukları şöyledir:⁷⁴ (Bkz. Tablo 22.)

⁷⁴ Uşak İl Sağlık Müdürlüğü İstatistikleri, 1998.

Tablo 22. Mahallelerin Alanları ve Nüfus Yoğunlukları (1997)

MAHALLE ADLARI	ALAN (km²)	NÜFUSU	Yoğunluk km²/kişi
ATATÜRK	8.0	12.385	154.8
AYBEY	1.6	6.018	376.1
BOZKURT	0.3	1.991	663.6
CUMHURİYET	2.8	12.405	443.0
DİKİLİTAŞ	3.0	10.469	348.9
DURAK	0.6	2.808	468.0
ELMALIDERE	2.4	7.850	327.0
FATİH	4.3	5.266	122.4
FEVZİ ÇAKMAK	4.8	6.495	135.3
IŞIK	0.5	3.711	724.2
İSLİCE	0.2	5.242	2621.0
KARAAĞAÇ	3.5	8.026	229.3
KEMALÖZ	5.0	10.331	206.6
KURTULUŞ	0.5	3.829	765.8
KÖME	0.1	1.450	1450.0
M.AKİF ERSOY	2.0	8.139	406.9
ÖZDEMİR	0.07	520	742.8
SARAYALTI	2.5	7.395	295.8
ÜNALAN	1.0	9.712	971.2
GENEL TOPLAM	43.17	124.042	287.3

Uşak İl Sağlık Müdürlüğü, 1998.

D. NÜFUSUN YAŞ VE CİNSİYET YAPISI

1. Yaş yapısı

1998 yılı itibariyle Uşak'ta yaş gruplarına göre nüfus miktarları şöyledir.⁷⁵

(Bkz. Tablo 23.)

Tablo 23. Yaş Gruplarına Göre Nüfus Miktarı (1998)

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam	ORAN %
85 + yaş	183	248	431	0.24
80 – 84 yaş	312	367	679	0.38
75 – 79 yaş	633	752	1385	0.78
70 – 74 yaş	1313	1354	2667	1.51
65 – 69 yaş	2279	2555	4834	2.74
60 – 64 yaş	2537	2776	5313	3.01
55 – 59 yaş	3000	3165	6165	3.50
50 – 54 yaş	3504	3653	7157	4.06
45 – 49 yaş	4650	4132	8782	4.18
40 – 44 yaş	5837	5803	11640	6.61
35 – 39 yaş	6635	6609	13244	7.52
30 – 34 yaş	7700	7689	15384	8.72
25 – 29 yaş	8074	8030	16104	9.14
20 – 24 yaş	8066	8625	16691	9.48
15 – 19 yaş	8718	8535	17253	9.80
10 – 14 yaş	8751	8657	17408	9.88
5 - 9 yaş	7793	7367	14836	8.42
0 - 4 yaş	8167	7561	15738	8.90
TOPLAM	88152	87878	176030	100

Uşak İl Sağlık Müdürlüğü, 1998.

⁷⁵ Uşak İl Sağlık Müdürlüğü İstatistikleri, 1998.

Tablo 23'te de görüldüğü gibi Uşak nüfusu içerisinde en fazla orana sahip yaş grubu %9.88 ile 10 – 14 yaşları grubudur. 65 yaşın üzerinde yer alan tüm yaşlıların oranının toplamı ancak %5.61' dir. Buradan Uşak'ta ortalama yaş ömür süresinin düşük olduğu anlaşılmaktadır.

1998 yılı itibariyle Uşak'ta yaş grupları ve oranları ise şöyledir:⁷⁶ (Bkz. Tablo 24.)

Tablo 24. Yaş Gruplarının Oranları (1998)

Yaş Grupları	Oranı %
0-14 Çocuk Nüfus	27.20
15-64 Yetişkin Nüfus	67.19
65 + yaşlı nüfus	5.61
TOPLAM	100

Uşak İl Sağlık Müdürlüğü, 1998.

Görüldüğü gibi Uşak'ta yetişkin nüfus oranı en fazla nüfusa sahip olan gruptur.

2. Cinsiyet Yapısı

Uşak nüfusu içerisinde 0 – 19 yaş gruplarında erkek nüfus oranı fazla, 20 – 49 yaş gruplarında yaklaşık birbirlerine eşit oranda, 50 + yaş gruplarının hemen hepsinde de kadın nüfus oranı fazladır. Buna göre erkek çocuk doğum oranları Uşak'ta fazla, kız çocuk doğum oranları ise azdır. 50 yaşın üzerinde erkek nüfusun azalması, erkeklerin ölüm oranlarının fazla yani ortalama ömürlerinin kısa olduğunu gösterir. 1988 yılı verilerine göre Uşak'ta her 100 erkeğe 99,6 kadın düşmektedir. Uşak'ta kent nüfusunun %50.07'sini erkek nüfus, %49,93'ünü de kadın nüfus oluşturmaktadır.⁷⁷

3. Doğurganlık Oranı

Efektif doğurganlık oranına göre Uşak'ta her doğum yapabilecek yaştaki 1000 kadına 339 çocuk düşmektedir. Türkiye' de 755 olan bu oran,

⁷⁶ Uşak İl Sağlık Müdürlüğü İstatistikleri, 1998.

⁷⁷ BILGEN, a.g.t., s.101.

Uşak için Türkiye ortalamasının çok altındadır denilebilir. Kentler geliştikçe doğurganlık oranı düşmektedir. Kırsal kesimlerde ise doğurganlık oranı daha yüksektir.⁷⁸

III. UŞAK ŞEHİRİ

A. KONUMU VE ULAŞIM İMKÂN LARI

Uşak ulaşım olanakları bakımından elverişli bir coğrafi konuma sahiptir. Uşak ili, Ege bölgesi ile İç Anadolu Bölgesi arasında bir geçit oluşturan İç Batı Anadolu eşiği üzerinde yer almaktadır. İl alanı geniş bir plato görünümündedir. Dağlar ise, kuzey, kuzey doğu ve doğu kesimlerinde toplanmıştır. İlin orta kesiminde, güney ve güney batısında ovalar yer alır.⁷⁹

Uşak ili M.Ö. II.binde, Hitit' lerin batısında Arzawa – Aniyya ülkesi sınırları içinde yer almaktaydı. Buralar daha sonra M.Ö. I.binde Frig sınırları içinde kalmış, daha sonra M.Ö. 620'li yıllarda Lidya' nın egemenliği altına girmiştir. Bu süre içinde Efes' ten başlayıp Sus' a kadar devam eden Kral yolu yapılmış ve bu yol Uşak sınırları içersinden geçmektedir.⁸⁰ Görülüyor ki Uşak tarihi devirlerde bile önemli ulaşım merkezlerinden birini oluşturuyordu. Anadolu' da Lidya Krallığı sona erdikten sonra, Pers egemenliği kurulmuş, İran ülkesini Sard' a bağlayan büyük bir yol yapılmıştır. Bu yol da Uşak üzerinden geçmiştir. Roma İmparatorluğu zamanında ise Anadolu' yu baştan başa geçen bir takım yollar yapılmıştır.⁸¹

Uşak coğrafi konumu itibariyle Bizanslıların Güneydoğu sınırında yer alıyor. Bu nedenle Haçlı seferleri sırasında birkaç defa Bizanslılar ile Selçuklular arasında el değiştirmiştir. Selçuklular devrinde Uşak'ta ticari hayatı geliştiren yollar köprüler inşa edildi. Şehri korumak için bütün Uşak'ı kuşatan beş kapılı kale yapıldı. Bugün bunların bazıları yıkılmış ve yok olmuştur. Çanlı Köprü, Sarıkız Köprüsü, Halı pazarı Köprüsü, Taşhan, Lonca Han ve şehri kuşatan beş

⁷⁸ Ay. Yer.

⁷⁹ TURAN, a.g.t., s.30.

⁸⁰ Cumhuriyet'in 75. yılında Uşak, s.3.

⁸¹ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.348.

kapılı kale, Selçuklu döneminde Uşak kentinin ne derece bayındır olduğunu gösteren eserlerdir.⁸²

Osmanlı döneminde Uşak'la ilgili olarak, 1639 yılında buraları gezen Kâtip Çelebi, Cihannuma' da şunları yazmaktadır: "Uşak, Kütahya' dan Şarka bir merhale Murad Dağı Kurbinde bir dere içinde kaleli bir kasaba, 150 pare köyü bulunan mamur bir kazadır. Kasabası vasi bir sahranın şarkisine düşüp, köyleri ol sahraya düşmüştür. Metâi, seccade ve kaliçe meşhurdur."⁸³

Uşak Kazası, **Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesinde** (H.1310/1892 – 1893 - H.1316/1898-1899), Kütahya sancağına bağlı bir kaza olup, kuzeyinde Kütahya ve Gediz kazaları, doğusunda Karahisar sancağı, batısında ve güneyinde ise Aydın Vilayeti ile çevrilidir. Uşak kasabası bir merkez kazadır. Kasaba Kütahya' ya 24, Bursa' ya 54 saat mesafede olup, etrafı bağ be bahçelerle çevrilidir.⁸⁴ Uşak Gediz'den geçmek üzere Kütahya' ya bir şose ile bağlanmıştır. Uşak kasabasının başlıca iskelesi İzmir idi. Çünkü, İzmir – Turgutlu demiryolu hattının Alaşehir İstasyonu Uşak' a 12 saat uzaklıktaydı.⁸⁵ Afyon' a kadar uzanan, İzmir – Uşak demiryolu Konya ve Ankara hatlarıyla birleştirildi. Böylece uşak kasabası birçok belde ve kasaba ile irtibatlı hale geldi.⁸⁶ Uşak – İzmir arası ayrıca; İzmir – Aydın demiryolunun son durağı olan Çivril istasyonu ile de İzmir' e ulaşılabilirdi. Çivril – Uşak arasındaki yol kervanlarla aşılıp Çivril istasyonuna varılırdı. Tüccarlar, ya İzmir' e gönderecekleri malları yüklerler, ya da Uşak' a götürecekleri malları indirip Uşak' a götürürlerdi.⁸⁷ Uşak'tan Kütahya' ya karayolu ile Gediz Ovası üzerinden ve Banaz – Altıntaş üzerinden gitmek mümkündü.⁸⁸

31 Aralık 1916 tarihinde Afyon Sancağı mutasarrıfı Dahiliye Nezareti' ne gönderdiği arizada, Uşak kazasının Kütahya' ya uzak oluşu arada düzgün bir yolun bulunmayışı ve Kütahya' ya gitmek isteyen Uşaklıların bataklık ya da

⁸² TÜMER, a.g.e., s.20.

⁸³ TÜMER, a.g.e., s.34.

⁸⁴ H.V.S., H.1310/1892-1893, s.366. ; H.V.S., H.1316/1898-1899, s.356.

⁸⁵ H.V.S., H.1310/1892-1893, s.367.

⁸⁶ H.V.S., H.1316/1898-1899, s.357 ; H.V.S., H.1324/1906-1907, s.426.

⁸⁷ CÜNET, a.g.e., s.219.

⁸⁸ H.V.S., H.1302/1884-1885, s.456.

taşlık yollardan bin bir zahmetle gitmek zorunda kaldıklarını belirterek Uşak kazasının Afyon Karahisar Livasına bağlanmasını talep etmiştir. Fakat Dahiliye Nezareti bu isteği kabul etmemiştir.⁸⁹

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye' de motorlu kara taşıtlarının artması nedeniyle kara yolu yapımına önem verilmiştir. Nitekim, 1966 yılında İzmir – Afyon karayolu açılmıştır. İzmir' den gelen devlet karayolu, Kula ilçe merkezinin 22 km. doğusunda Uşak sınırları içersine girer. Güre Bucak merkezi ve Banaz ilçe merkezleri E – 23 Karayolu üzerindedir. Bu yol Banaz' dan sonra Afyon'a ulaşır. Uşak'ın Ankara ve İstanbul'a bağlantısı bu yoldan sağlanır. Afyon' dan kuzeye ayrılan yol Kütahya – Manisa devlet karayoluna bağlanır. İl merkezine ana eksenden ayrılarak güneydoğuya yönelen bir devlet yolu, ilin Denizli' ye bağlantısını sağlar. Sivaslı ilçe merkezi bu yol üzerindedir. Karahallı ilçe merkezi ise, Sivaslı' nın güneyinden ayrılan bir il yolu üzerindedir. Uşak şehrinde İzmir – Afyon devlet yolundan ayrılan bir il yolu güneye uzanarak Ulubey' e ulaşır. 1970'lerin ortalarında açılan bu yol Ulubey' den batıya yönelerek Eşme ilçe merkezinden geçer. Daha sonra kuzeybatıya kıvrılır ve il sınırları dışında yeniden İzmir – Ankara kara yoluna bağlanır.⁹⁰

Uşak ili bütünüyle İç Batı Anadolu Bölümünde yer alır. Kuzeyden Kütahya' nın Gediz, Altıntaş, Dumlupınar ve Pazarlar, doğudan Afyon'un Sincanlı, Sandıklı ve Hocalar, güneyden Denizli ilinin Çal, Güney, Bekilli ve Çivril, batıdan ise, Manisa'nın Sarıgöl, Kula ve Selendi ilçeleri ile çevrilidir.

İç Anadolu ve Ege Kıyılarını birbirine bağlayan, önemli ticaret ve ulaştırma yollarının ortasında ve üzerinde yer alan Uşak il merkezi⁹¹ karayolunun gelişmesine bağlı olarak yöresel bir ticaret merkezi haline gelmiştir. Ayrıca, şehrin sahip olduğu coğrafi konumu da sanayi faaliyetlerinin gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Kara yolu ve demir yolu taşımacılığının yanı sıra hava yolu taşımacılığı da başlamıştır. 1998 tarihinde açılan Uşak Hava

⁸⁹ TUTSAK, "Osmanlı Devletinin...".

⁹⁰ TURAN, a.g.t., s.31,32.

⁹¹ BILGEN, a.g.t., s.7.

Limanı, henüz tam anlamıyla hizmet vermemektedir. Ama iler ki yıllarda Uşak' a önemli avantajlar sağlayacaktır.⁹²

B. FİZİKSEL YAPISI

XVI. yüzyılın ikinci yarısında iskan edilmiş olduğu tahmin edilen⁹³ Uşak'ı, 1639 yılında gezen Kâtip Çelebi, burasının Kütahya'dan doğuya doğru uzanan Murad Dağı yakınında bir dere içinde kalesi olan bir kasaba olarak tarif etmektedir.⁹⁴ Kâtip Çelebi' den yaklaşık 10 yıl sonra buraları gezen Evliya Çelebi ise, Uşak'ın Gevher Han Sultan hassı olup, müstakil bir kaza olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, şehir bir kale ile çevrilidir. Kale surlarının uzunluğu iki bin kadem cüremdedir. Kale beş kapılı olup bu kapıların adları; doğuda Banaz Kapısı, kible tarafında Honaz Kapısı, güneye bakarı Kamer kapısı, Batıda ki Kule Kapısı ve kuzeydeki de Gediz Kapısı' dır. Kale dayanıklı ve müstahkem değildir. Kale kare şeklinde olup, cephaneliği ve neferlerin barınmasını sağlayan kışlası yoktur⁹⁵.

Evliya Çelebi Uşak'ın fiziki yapısı hakkında yukarıdaki bilgilerden başka şunları da bildirmektedir. Uşak'ın dört tarafında bayırlar vardır. Şehir bir bayırlı ve bahçeli çukur uz içinde kurulmuş kasabadır. 3600 toprak örtülü güzel ev vardır, ancak bir tanesi kiremit örtülüdür. Şehir içinde 14 camii olup, bunların en büyüğü Ulu Camii' dir. Şehir içinde iki hamam vardır. 370 dükkân, 7 han, bir o kadar lonca hanı ve 7 kahvesi vardır. Ama bezestanı yoktur. Cümle çarşı içinde Sultan Alaeddin Taş Hanı değişik bir tarzdadır.⁹⁶

1830'lu yıllarda Anadolu'yu gezen, Uşak ve çevresi hakkında önemli bilgiler veren Charles Texier, kazanın fiziki yapısı hakkında şu bilgileri vermektedir; Uşak şehri, kuzeye doğru ve önünde doğudan batıya devam eden bir ovaya hakim tepenin eteğindedir. Binaları çığ kerpiçten yapılmıştır. Kerpiçten yapılmasının nedeni, taş olmamasından değildir. Genellikle binalar taştan ve kırmızı tuğladan yapılmıştır. Şehre hakim müstahkem nokta tamamıyla bir

⁹² TURAN, a.g.t., s.32.

⁹³ BAYKARA, "Batı Anadolu da...", s.736.

⁹⁴ TÜMER, a.g.e., s.34.

⁹⁵ Evliya ÇELEBİ, a.g.e., s.39.

⁹⁶ Evliya ÇELEBİ, a.g.e., s.40.

kaledir. Uşak kasabasında âsâr-ı âtikadan büyük abidâttan hiçbir eser görülmez. Fakat beyaz mermerlerden yapılmış mimari süsleme parçaları daima çıkar. Ev duvarları ve kabristanlarda görülür.⁹⁷ Vital Cuinet ise 1890'lı yıllarda Uşak'ta, 11 mahalle, 17 minareli camii, 2 tekke, 1 grek kilisesi, 1 Ermeni kilisesi, 4 hamam, 750 dükkan, 706 halı ve kilim atölyesi, 30 fırın, 35 tabakhane, 45 çeşme, 20 kahve, 8 han, 2 askeri karakol, 1 cezaevi, 1 mezbaha ve 2431 ev olduğunu; bu evlerin sadece 60 tanesinin tuğladan yapıldığını, geri kalanının ise ahşaptan yapıldığını kaydetmektedir.⁹⁸

1892 yılında Uşak kasabasında 11 mahalle olup, 17 camii şerif, 2 tekke, 9 medrese, 1kilise, 2431 ev, 750 dükkan, 2 hamam, 12 han, 1 eczane, 1 hastahane, 1 silahhane, 2 kütüphane, 1 hapisane, 1 askeri taburu, 1 hükümet konağı ve telgrafhane vardı.⁹⁹ 1898 yılında ise, yine 2431 ev ve 11 mahalle vardı. 16 camii, 14 mescid, 6 türbe, 11 medrese, 2 kilise, 11 han, 5 hamam, 20 boyahane, 15 tabakhane, 1 hükümet konağı, 1 telgrafhane ve postahane, 1 Osmanlı Bankası ve raji ve belediye zabıta polis dairesi ve 70 öğrencisi bulunan bir rüştiye ile 350 öğrencisi bulunan 4 ibtida-ı ve 8 sübyan mektebi vardır.¹⁰⁰

1894 yılında halk arasında "Koca Yangın" olarak nitelendirilen yangında kasabanın yaklaşık beşte dördü yandı. Yanan mahallelerin haritalarının çıkarılması için Ticaret ve Nafia Nezareti mühendis tayin etti.¹⁰¹ Kasabanın haritası mühendisler tarafından tamamlanıp, inşaatına başlanmasına karar verildi, fakat dükkanların çoğu uğradıkları hasarı belirleyemedikleri için, sadece 45 ev ve barakadan ibaret inşaat yapılmıştır.¹⁰²

1906 yılında kasabada 1 hükümet konağı, 1 depoyu humayun, 1 telgrafhane ve postahane, birer Duyun-u Umumiye ve Bank-ı Osmani, Raji ve Belediye, Zabıta ve polis dairesi, 19 Camii Şerif, 23 mescid, 1 Rüşdi ve 8 ibtidai Mektebi, birer Rum ve Ermeni Mektebi ve Kilisesi vardır.¹⁰³ Ayrıca, halı, kilim ve

⁹⁷ TÜMER, a.g.e., s.41,42.

⁹⁸ CUINET, a.g.e., s.216.

⁹⁹ H.V.S., H.1310/1892-1893, s.367.

¹⁰⁰ H.V.S., H.1316/1898-1899, s.357.

¹⁰¹ TUTSAK, "Osmanlı Devleti'nin..."

¹⁰² H.V.S., H.1316/1898-1899, s.357.

¹⁰³ H.V.S., H.1324/1906-1907, s.426.

bunların imalinde kullanılan iplerin üretimine mahsus, buharla çalışan 3 fabrika bulunmaktadır.¹⁰⁴

29 Ağustos 1920'de Yunanlılar tarafından işgal edilen Uşak¹⁰⁵, 26 Ağustos 1922 tarihinde Afyon'da başlayan Türk taarruzuyla Yunan birlikleri 30 Ağustos'ta tamamen dağıtılmış, Uşak'tan İzmir'e çekilirken¹⁰⁶ 31 Ağustos akşamı Uşak şehri Yunanlılar tarafından ateşe verilmiştir.¹⁰⁷ Bu yangında Kurtuluş mahallesinin yarısı, Hamidiye, Sarayaltı¹⁰⁸ ve Durak mahallelerinin tamamı yandı.¹⁰⁹ Ayrıca 650 ev, 1 resmi bina, 3 hamam, 2 mektep, 1 hastahane, 5 han ve otel, 5 camii ve mescid, 4 medrese, 2 kiremithane, 2 fabrika, 26 çeşme ve su terazisinin yandığı, Uşak Ticaret ve Sanayi Odası tarafından yapılan incelemede belirtilmiştir.¹¹⁰

Görüldüğü gibi Yunanlıların Uşak Şehri'ndeki tahribatı büyük olmuştur. Bu tahribat neticesinde de Uşak'ın fiziki yapısı büyük ölçüde değişmiştir.

Bundan sonra Uşak'ta şehrin fiziki yapısını değiştirmek için yeniden imar ve inşaa işlerine gidildi. O dönemin Belediye Reisleri Mustafa Helvacıoğlu (1923 – 1925), Mustafa Kaşıkçı (1925 – 1927) ve Süleyman Kökoğlu (1927 – 1929) Uşak'ta yolların düzenlenmesi, içme suyu temini ve diğer bayındırlık işlerinde önemli adımlar attılar.¹¹¹

1926 yılında, Uşak'ta 5 un ve iplik fabrikası ile merkezde 9 mektep, nahiyelerinde ise 27 mektep vardır. Bunun yanı sıra 7 büyük şirket, Ticaret Odası, Cumhuriyet Halk Fırkası, Muallimler Birliği, Hilal-i Ahmer, Tayyare Cemiyeti, Türk Ocağı ve Himaye-i Etfal Cemiyetlerinin şubeleri vardır. Bundan başka 3 spor kulübü, esnaf cemiyeti ve terziler cemiyeti de bulunmaktadır.¹¹² Cumhuriyet'in ilk yıllarında Uşak'ın kapladığı alan, bugünkü Uşak'ın ancak

¹⁰⁴ H.V.S., H.1324/1906-1907, s.427.

¹⁰⁵ Şevket Süreyya AYDEMİR, **Tek Adam**, II, Remzi Kitabevi, 14. basım, İstanbul, 1998, s.447.

¹⁰⁶ TUTSAK, "Milli Mücadelede Uşak...", s.307.

¹⁰⁷ Türkmen PARLAK, **İşgalden Kurtuluş II**, s.225.

¹⁰⁸ "Kurtuluş Savaşında Uşak", **Dünkü Bugünkü Uşak**, s.28.

¹⁰⁹ TUTSAK, "Milli Mücadelede ...", s.309.

¹¹⁰ TUTSAK, "Milli Mücadelede ...", s.309,310.

¹¹¹ BİLGİN, a.g.t., s.113.

¹¹² Uşak Ticaret ve Sanayi Odası, **1923 – 1933 10 Cumhuriyet Senesinde Uşak**, s.33.

%15'i kadardı. O zamanlar, batıda Küçükpazar' dan Kocakıran çeşmesine kadar; güneyde şimdiki dörtyolun batısı ve vilayetin doğusu; doğuda o zaman mezarlık olan şimdiki hal binasının olduğu yere kadar, kuzeyde ise; Mutaf Camiinin güneyinden Aliağa Camisine kadar olan saha Uşak'ı oluşturuyordu. Belediye Başkanlığı'nın bulunduğu bina, bugünkü Dülgeroğlu Oteli olarak hizmet veren Paşa Hanı'ndaydı. Kaymakamlık ise bugünkü Kurtuluş İlköğretim Okulunun bulunduğu yerdeydi. 1927 yılında Belediye Reisi Mustafa Bey, merkezde yer alan mezarlığın şehir dışına taşınması için vilayetten ödenek istedi ve 15 bin liralık ödenek aldı. Uşak Belediyesi Kamil Kabalak döneminde (1933 – 34) şehrin içinde bulunan ve çevreyi kirleten demirci barakalarını yıktırdı ve yerlerine yeni binalar yaptırdı. Hakkı Bey'in reisliği döneminde (1934 - 1937) Mühendis Şakir Kılıç'ın yaptığı plan dahilinde, Uşak'ta 1950'lere kadar süren imar faaliyetleri daha programlı hale getirildi.¹¹³

1950 yılında Uşak, doğuda Emniyet Müdürlüğü üstünden kuzeyde Doğala Mezarlığı'na, batıda Karakıran'ın tamamından, güneyde Ünaian ve Kurtuluş (Sabah) mahallelerinin tamamı ve Devlet Hastanesi'ni içine alıyordu. 1950'den önce tren yolunun yakın çevresinde hiçbir konut yoktu ve her taraf tarlalarla kaplı bulunuyordu. 1957'de Şekerevleri olarak adlandırılan yerde düzenli konutlar yapıldı. Yine dörtyolun güneyine 1958 yılından sonra Yüzbeş Evler adı verilen 105 konutluk bir site yapıldı. 1965'ten sonra dönemin Belediye Başkanı Hakkı Yağcı, şehir içinde ana yolların büyük bir kısmını kesme taşla kaplattırdı. 1965 – 66 yıllarında İzmir, Uşak – Ankara devlet yolu ulaşımına açıldı. Aynı yıllarda Sigorta Hastanesi de yapıldı. Dokuzsele Çayı'nın Çokkozlar Deresi'yle birleştiği yerde bulunan Tabakhane, şimdiki Zahire pazarının bulunduğu yerin bitişiğine, yani Sivaslı yolu üzerine taşındı. 1970'li yıllarda da imar işlerine önem verildi. İsmet Paşa Caddesi yeniden düzenlendi, yeni parklar yapılarak yeşil alanlar çoğaltıldı. 1980 yılından sonra Uşak'ta konut artışında patlama görüldü. Kemalöz Mahallesiinde küçük sanayi sitesi inşa edildi. Daha sonra 1995 ve 1998 yıllarında toplu konut kooperatifleri ile kentte adeta konut seferberliği yapıldı. Belediye, gecekondulaşma ve kaçak yapıyı önlemek

¹¹³ BİLGİN, a.g.t., s.116.

amacıyla toplu konut hizmetine atıldı. Ayrıca Bir Eylül Sanayi Sitesi, Çanlı Deri sanayi Sitesi ile Uşak Organize Sanayi bölgeleri devreye girdi.¹¹⁴ Böylece Uşak ve çevresine büyük bir istihdam sağlanıp, işsizlik büyük oranda giderilmiş oldu.

C. GENEL YAPISI

1. Mahalleleri

Uşak'ta ilk yerleşme yeri, bugünkü şehrin 9 km. kadar batısında bulunmaktaydı. Bugün Uşak'ın ilk kurulduğu yerde Hacı Kadem Köyü vardır. Bu köyün eski adı "Mende" idi.¹¹⁵ Mende Köyü 13. yüzyılda Selçuklu Türkleri'nin hakimiyetindeydi. Mende Beyi ve oğulları ile kalabalık Türkmen grubu, Mende Köyü'ne yerleşmişlerdir.¹¹⁶ Aktif ticari hayatın devam etmesiyle birlikte nüfus fazlaştı. Bey, oğlunu, bugünkü Uşak Şehri içinde akmakta olan Dokuzsele Çayı'nın kuzey kenarında bir çiftlik ve mandıra yaparak oraya yerleştirdi.¹¹⁷ İşte 13. yüzyılda, Mende Bey'i Ey-Beğin adından gelen Aybey Mahallesi kurulmuş oldu.¹¹⁸

1530 tarihinde Uşak Kazası'nda Cami, Mescid –i Hacı Hasan, Mescid-i M.Çelebi, Mescid-i Kassab Hasan, Mescid-i Hacı Sadık, Burhan Fakih, Hacı Hızır, Mescid-i Mesbed, Mescid-i Hacı Baturlu, Mescid-i İpek, Selman Fakih olmak üzere 11 mahalle bulunuyordu.¹¹⁹ Bu mahallelerin en büyüğü Cami mahallesi olup; 83 hane, 6 mücerret, 1 müderris, 1 hatip, 2 hıfz-ı Kur'an, 1 muhassıl, 5 sipahizade, 2 sahibi berat, 3 pir ve 1 mahlul ve divaneden oluşmaktaydı. En küçüğü olan Selman Fakih Mahallesi, 15 hane ve 1 imamdan mürekkepti.¹²⁰

¹¹⁴ BİLGİN, a.g.t., s.117,118.

¹¹⁵ Besim ATALAY, "Uşak'ta Milli Hareket" (Kısaca; Uşak'ta Milli...), **Yakın Tarihimiz**, II, 20 Temmuz 1962, s.207.

¹¹⁶ TÜMER, a.g.e., s.29.

¹¹⁷ ATALAY, "Uşak'ta Milli...", s.207,

¹¹⁸ BİLGİN, a.g.t., s.150.

¹¹⁹ **438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri**, s.63.

¹²⁰ Ay. Yer.

H.1286 – 1287/1869 – 1870 tarihli Uşak Şeriye Sicilinde Uşak'ın mahallerinden olan, Sabah, Kamer, Burhan Fakih, Hacı hasan, Hacı Hızır, Karaağaç, Cum'a, İpek mahallelerinin ismi geçmektedir.¹²¹

Uşak'taki bu mahalleler XVII,XVIII ve XIX. Yüzyıllarda sayı olarak aynı kalsalar da alansal olarak büyüdüler. Kazada bulunan Müslüman halk hemen hemen bütün mahallelere yayılmış durumdaydı. Gayr-ı Müslimler ise daha çok iki mahallede yoğunlaşmışlardı. Bunlardan ilki Kemalöz Mahallesi¹²², diğeri ise Ünalın (Hacı Hasan) Mahallesi' dir.¹²³ 1892 ve 1898 yıllarında mahalle sayısının 11 olarak verilmesi¹²⁴, bunu doğrulamaktadır.

1928 yılında da Kaza merkezinde 11 mahalle vardır.¹²⁵ Bu mahalleleri kuruluş sırasına göre şöyle sıralayabiliriz:¹²⁶

- 1- Aybey (Eybek – İbek) Mahallesi
- 2- Küme (Cuma) Mahallesi
- 3- İslıce Mahallesi
- 4- Özdemir (Burhan Fakih) Mahallesi
- 5- Karaağaç Mahallesi
- 6- Ünalın (Hacı Hasan) Mahallesi
- 7- Kurtuluş (Sabah) Mahallesi
- 8- Kemalöz (Gavur) Mahallesi
- 9- Işık (Kamer) Mahallesi
- 10- Bozkurt (Hacı Hızır) Mahallesi
- 11- Durak (Hamidiye – Yörükler) Mahallesi

1967 yılına gelindiğinde bu 11 mahalleye ilave olarak Sarayaltı Mahallesi ve Fevzi Çakmak Mahallesi adıyla 2 yeni mahalle eklendi.¹²⁷ 1973'e

¹²¹ **U.Ş.S.1**; M.Murat ÖNTUĞ, Erdoğan SOLAK, " Uşak Şer'iyye Sicillerinin Şekil ve Muhteva Açısından Değerlendirilmesi", **A.K.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, S.5 (Baskıda)

¹²² O zamanlar halk, Gâvur Mahallesi derdi.

¹²³ BİLGİN, **a.g.t.**, s.151.

¹²⁴ **H.V.S., H.1310/1892-1893**, s.367; **H.V.S., H.1316/1898-1899**, s.357.

¹²⁵ T.C.D.V.M.U., **a.g.e.**, s.15.

¹²⁶ BİLGİN, **a.g.t.**, s.151.

¹²⁷ **1967 Uşak İli Yıllığı**, s.15.

kadar Kalfa Mahallesi'nin de eklenmesiyle bu sayı 14'e yükselmiştir.¹²⁸ Bu tarihten 1997 yılına kadar mahalle sayısı 16 olmuş, 1997 yılında kurulan Fatih, Mehmet Akif Ersoy ve Dikilitaş Mahalleleri ile birlikte mahalle sayısı 19'a ulaşmıştır.¹²⁹

2. Park, Bahçe ve Yeşil Alanları

Uşak'ta park yapımına geçiş hamlesi 1940'ta atılmıştır. Şimdi Pazar yeri olan Koca Mezar bu amaçla ağaçlandırılmaya çalışılmış, fakat bu hamlenin plansız olmasından dolayı, şehir haritasına girmemiştir. Karakıran semtinde planlı bir şekilde büyük bir park meydana getirme çabaları sürerken, şehir içinde küçük parkların, yeşilliklerin yaşatılması için çalışılmıştır. Halkevi güneyindeki bahçe ile mahalle aralarındaki kullanılmayan arsalar üzerinde yetiştirilen camlıklar bunlardandır.¹³⁰

Uşak'ta yeşil alanlar ve oyun bahçeleri giderek artmaktadır. Bunlar arasında önemli olanları şunlardır: İlicak Subaşı Parkı, Memur Evleri Parkı, Atatürk Parkı'dır.¹³¹ Uşak'ta en geniş yeşil alanı 70 hektar genişliğindeki Merkez Akse Çamlığı oluşturmaktadır;¹³² Uşak kent merkezine 3 km. uzaklıkta olup, şehrin kuzeydoğusunda¹³³ Orman İşletme Merkez Bölgesine bağlı Elmadağ serisinin Kurtbaba mevkiinde bulunmaktadır. Kızılçam serisi ormanlardan meydana gelen bu çamlıkta Eylül ayı sonuna kadar mesire imkanı bulunabilmektedir.¹³⁴ Şehre 15 km. uzaklıktaki Göğem Köyü Çamlığı¹³⁵ ve 5 km. uzaklıktaki Kalfa Koruluğu önemli yeşil alanlardandır. 1998 yılında ihalesi biten ve inşaatına başlanan 55 dönümlük Çokkozlar Dinlenme ve Mesire Parkı, Çinge Parkı, Yeni Otogar Parkı, Kadir Uysal Parkı önemli dinlenme ve oyun alanlarındandır. Bunlardan Atatürk Parkı ile Çokkozlar Dinlenme ve Mesire Parkı'nın yapımları devam etmektedir. Atatürk Parkı'nda bir kültür sitesi

¹²⁸ 1973 Uşak İl Yıllığı, s.44.

¹²⁹ UKTAD, S.5, s.9,10.

¹³⁰ TÜMER, a.g.e., s.138.

¹³¹ BİLGİN, a.g.t., s.146.

¹³² İlimiz Uşak, s.84.

¹³³ Onur TÜLEMİŞ, Uşak Halk Kültürü Tanıtım Rehberi, Güneş Ajans Basın – Yayın, İzmir, 1999, s.43.

¹³⁴ 1973 Uşak İl Yıllığı, s.121.

¹³⁵ İlimiz Uşak, s.84.

yapılmaktadır. 8400 m² açık, 960 m² kapalı alana sahip olan bu sitede başta oda tiyatrosu olmak üzere sinema, panel, sempozyum gibi sosyal ve kültürel etkinlik gerçekleştirilebilecektir. Uşakta, yeşil alanları genişletmek amacıyla Belediye, fidan dikme, taşıma ve sökme işlevini görebilen bir araç satın almıştır. Ayrıca Ilıcak Subaşı'nda 9 dönümlük bir alana fidanlık kurularak 28 değişik türde süs bitkisi üretimine başlanmıştır.¹³⁶

3. İstasyon, Garaj ve Hava Alanı

Anadolu'da ilk demiryolu İngilizler tarafından İzmir ve hinterlandında iki kol halinde tesis edildi. 1866 yılında yapımı tamamlanan demiryollarının ilki İzmir – Aydın, diğeri İzmir – Kasaba (Turgutlu) hattıdır.¹³⁷ İngilizlere ait Aydın Demiryolu Şirketi 1879 ve 1888 tarihlerinde yeni elde ettiği imtiyazla demiryollunu Anadolu'nun içlerine kadar uzatma hakkına sahip olmuştur.¹³⁸

Alaşehir – Afyon demiryolunun yapım imtiyazını alan İngilizler 252 km. uzunluğundaki hattın yapımına 1894'te başladı ve 1896'da bitirdi.¹³⁹ Orta Anadolu'yu Batı Anadolu'ya bağlayan bu hattın yapılması ile İzmir'den sonra ikinci büyük istasyon Uşak oldu.¹⁴⁰ 1898 yılında işletmeye açılan bu yol sayesinde Uşak, Afyon – Kütahya – Eskişehir üzerinden Ankara ve İstanbul'a, batıda ise Manisa üzerinden İzmir'e bağlı hale geldi. Uşak'ın demiryolu ile Ankara'ya uzaklığı 560 km., İstanbul'a 610 km. ve İzmir'e de 287 km.'dir. İl içinde 11 adet tren istasyonu mevcuttur.¹⁴¹ Demiryolu ağının Uşak toprakları içindeki uzunluğu 147 km.'dir. 1998 yılı itibariyle, Afyon – Uşak – İzmir arası karşılıklı posta treni, Eskişehir – Afyon – Uşak – İzmir arası karşılıklı raybus treni, Uşak – Haydarpaşa (İstanbul arası) karşılıklı yataklı tren seferleri yapılmaktadır.¹⁴²

¹³⁶ BİLGİN, a.g.t., s.146.

¹³⁷ TUTSAK, "Osmanlı Devleti'nin..."

¹³⁸ Mehmet Ali UYSAL, **Cumhuriyet Döneminde Denizli Kazası** (A.K.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 1999), s.207.

¹³⁹ ELDEM, a.g.e., s.164.

¹⁴⁰ TUTSAK, "Osmanlı Devleti'nin..."

¹⁴¹ **1967 Uşak İl Yıllığı**, s.355.

¹⁴² **Cumhuriyet'in 75. Yılında Uşak**, s.157.

Uşak'ta otobüs işletmeleri ise 1967 yılında Belediyenin hizmete açtığı Belediye Garajından hizmet vermekteydi. Bu yıllarda Uşak'ta en önemli otobüs işletmesi Akgün Seyahat ve Turizm Acentesidir.¹⁴³ 1973 yılında ise 7 yazıhane mevcut olup, Varan, Saran, Meram, Akşehir, Pamukkale, Kent, Arı, Aran, Sağlam, Hakiki Koç, Uşak, Çayırağası, Es, Azimkar, Şentur, Truva, Gazanfer Bilge, Topçam, Seç, Güven ve Pan Turizm otobüsleri her saat garajdan kalkarak yurdun her yerine yolcu taşımaktadırlar.¹⁴⁴ Uşak'ta yeni yapılan şehirler arası otobüs terminali, Ankara – İzmir karayolu üzerinde 1995'te hizmete girmiştir.¹⁴⁵

Uşak'ın İzmir – Ankara karayolu üzerinde bulunması nedeniyle kara yolu ulaşım sıkıntısı bulunmamaktadır.

Uşak Havaalanının yapımına 1991 yılında başlanmış, 2560 m. uzunluğunda ve 30 m. Genişliğindeki pist, 1996 yılında uçak iniş ve kalkışlarına hazır hale getirilmiştir. 1998 yılında prefabrike terminal binası ve kulesi ile otoparkı tamamlanmış, 20 Haziran 1998 tarihinde düzenlenen törenle hizmete açılmıştır.¹⁴⁶ Her hafta pazartesi günleri İstanbul'a bir uçak seferi düzenlenmektedir. Böylece karayolunun ve demiryolunun yanı sıra hava alanının da hizmete girmesiyle ulaşım problemi büyük oranda çözümlenmiştir.

4. Mezarlıkları

Uşak'ta eski ve yeni birçok mezarlık vardır. Bugün bunların bazıları ortadan kaldırılmış, bazıları ise gömüye kapalı durumdadır. Ortadan kaldırılan mezarların başında, Aşıklar Mezarlığı gelmektedir. Mezarlık, Şeker Fabrikasına giden yolun Akse köyüne ayrılan bucağında içi dokuz yatırlı bir mezarlıktır. Bu dokuz yatır, Uşak'ın ilk kurucularından olan dokuz aşığa aittir. Eski tapu kayıtlarında bu mezarlığın bulunduğu semtin Aşıklar Mezarlığı diye geçmesi bu durumu doğrulamaktadır.¹⁴⁷ Bir diğer kaldırılan mezarlık ise Koca Mezar' dır. 200 dönümlük alanı kaplayan bu mezarlık, Buğday Pazarı semtindeydi. Bugün

¹⁴³ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.354.

¹⁴⁴ 1973 Uşak İl Yıllığı, s.281.

¹⁴⁵ BİLGİN, a.g.t., s.173.

¹⁴⁶ Cumhuriyet'in 75. Yılında Uşak, s.158.

¹⁴⁷ TÜMER, a.g.e., s.30.

burada pazar yeri vardır. Karadede Mezarlığı, şehrin batısında yer alıyordu. Bugün burada okullar inşa edilmiştir. Dombay Mezarlığı Valilikten 1 Eylül Stadına kadar olan alanda, Doğala Mezarlığı kentin kuzeyinde Doğala denilen semtte idi. Çavuş Mezarlığı, bugünkü Halkevi binasının olduğu yerde idi.¹⁴⁸

Gömüye açık olan mezarlıklar şunlardır: Şehitler Mezarlığı, Elmalı Dere Mazarlığı ve Yenişehir Mezarlığı, Şehitler Mezarlığı, Karaağaç Mahallesinde şehrin kuzeybatısında yer alır. Elmalıdere Mezarlığı aynı adı taşıyan mahallede Gül Sokağının kuzeyinde yer alır. Yenişehir Mezarlığı 1978'de gömüye açılmıştır. Şekerevleri semtinde Çivril Caddesi üzerinde yer alır.¹⁴⁹

D. ŞEHİR ALTYAPISI

1. Su

1931 yılında Uşak'ta 150.000 TL. sermayeli Su Anonim Şirketi kuruldu. Şirket sermayesinin %10'u tahsil edilmiştir.¹⁵⁰ Daha sonra Uşak şehrinin su ihtiyacını 1961 yılının Mayıs ayında faaliyete geçen, Karabol (Kayaağıl) Köyü civarındaki elektrik motorları vasıtasıyla tahrik edilen pompaj istasyonu ile temin edilmektedir. Pompaj istasyonunda 200'er kilovatlık elektrik motörü, saniyede 30 litre su basabilen 2 adet santrifüj pompa ve 1 adet indirici transmatör mevcuttur. Pompaj istasyonu vasıtasıyla basılan su, 10 km.'lik terfi hattı ile, 157 m. yükseklikte bulunan Uşak – Karakıran su deposuna nakledilmektedir. Bu su deposu şehrin büyük bir kısmını beslemektedir. Şehirde mevcut ikinci depo Şehitler Mezarlığı yanında olup, Işık ve Aybey Mahallelerini beslemektedir.¹⁵¹ 1969 yılında şehre 8 km. mesafede bulunan Kürt Deresi drenajından kendi cazibesinden gelen ve boşa akan suları beslemek maksadıyla Aybey Mahallesi Doğala mevkiinde 60 m³'lük su deposu yapılmıştır.¹⁵²

Günümüzde ise Uşak, su ihtiyacının bir kısmını Çokrağan'dan, Karaboldere ve Bölme'nin yakınındaki, D.S.İ. tarafından açılan kuyulardan

¹⁴⁸ BİLGİN, a.g.t., s.164.

¹⁴⁹ Ay. Yer

¹⁵⁰ TUTSAK, a.g.e., s.80.

¹⁵¹ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.373.

¹⁵² 1973 Uşak İl Yıllığı, s.301.

sağlamaktadır. Motopomplarla şehre gönderilen sular kentin muhtelif yerlerindeki su depolarında biriktirilerek konut ve işyerlerine gönderilir. Kent içindeki depolar şunlardır: Karakıran Deposu, Aybey Deposu, Doğala Deposu, Bölme Deposu ve Havaalanı Deposu.¹⁵³

Uşak'ta mevcut su şebekelerini yenilemek ve yeni su kaynakları oluşturmak amacıyla içme suyu inşaatı, İller Bankası 3. Bölge Müdürlüğü tarafından ihale edilen ve 1993 yılında ihalesi tamamlanan inşaatın 1 Eylül 1998 tarihi itibarıyla, 375 km. olacak olan şebekenin 217 km.'si tamamlanmıştır. Ayrıca bunlara ilave olarak Küçükler Barajı inşaatına başlanmıştır. Bu baraj açıldığında Uşak'ın yaklaşık 35 yıllık su ihtiyacı karşılanmış olacaktır.¹⁵⁴

2. Elektrik

Uşak şehir merkezine, belediyenin çalışmaları sonucunda 1902 yılında elektrik getirilerek, kaza aydınlatıldı. 1931 yılında Uşak kaza merkezinde 25.000 TL. sermayeli bir elektrik şirketi kuruldu. Zamanla elektrik fabrikası kaza merkezinin ihtiyacına cevap veremez duruma geldiğinden, şirket kurulduktan sonra yeni bir elektrik fabrikası kuruldu ve 6 Mart 1932 yılında bu fabrikanın açılış töreni yapıldı.¹⁵⁵ 1935 yılında hissedarların kararı ile sermayede büyük payı olan belediye, 1936 yılında adı geçen şirketi satın almıştır. Cereyan işini de kendi makinesinden temin etmeye başlamıştır.¹⁵⁶ 1953'te bu makinenin yerine dizel jeneratörler getirilerek konutların yanında kısmen sanayiye de elektrik vermeye başlandı. Şehir 1960 yılında Gediz üzerinde kurulan hidroelektrik santralinden, elektrik almıştır. 1969 Gediz depreminde santral arızalanınca, Kent, Funçbilek Termik Santralinin bağlı bulunduğu Kuzeybatı Anadolu Elektrik İşletmeleri Afyon tesisine bağlanmış ve 1980 yılından itibaren Türkiye Elektrik Kurumu'nun Uşak Çevreköy yolu üzerindeki şalt sahasından beslenmektedir.¹⁵⁷

Uşak'ta 1998 tarihinden itibaren elektrik hizmetleri, TEDAŞ (Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi) tarafından verilmektedir. Uşak'ta birisi

¹⁵³ BILGEN, a.g.t., s.166.

¹⁵⁴ İller Bankası 3. Bölge Müdürlüğü, **Uşak İçme Suyu İhalesi Raporu**, İzmir, 1998.

¹⁵⁵ TUTSAK, a.g.e., s.80.

¹⁵⁶ Mustafa YEŞİL, **Kütahya XV. Yıl**, Vakıf Matbaa, İstanbul, 1938, s.117.

¹⁵⁷ BILGEN, a.g.t., s.168.

Çevreköy'de, diğeri de Elmalidere'de olmak üzere 2X50 MWA'lık trafolar bulunmaktadır. Uşak sanayi cereyanı bu iki trafodan beslenmektedir. Uşak Organize Sanayi Bölgesi ve Deri Organize Sanayi Bölgesi'ne indirici trafo merkezlerinin yapım çalışmaları sürmektedir.¹⁵⁸

IV. SAĞLIK

A. UŞAK'TA SAĞLIK KURUM VE KURULUŞLARI

1. Uşak Memleket Hastahanesi

Uşak'ta hastahane kurulmadan önce Uşak ileri gelenlerinden Kırkyaranlı Hacı Veli Ağazade Mehmet Efendi olarak bilinen hayırsever bir kişi Tren İstasyonu Caddesi üzerinde olan 7700 arşın ve içinde 2 tatlı su kuyusu bulunan, oldukça geniş bahçesi olan evinin tamamını 15 Zilhicce 1323 (13 Ocak 1906) tarihinde ve 645 sayılı İlâmatı Şeriye Müdüriyeti ile fetva eminliğinden tasdikli kapatılan Uşak Şer'i Mahkemesinden verilen vesika ile Müslüman ahalinin tedavisi için vakfetmiştir. Bina üzerinde gerekli tadilat yapılarak 1915 yılından itibaren Guraba Hastahanesi adını almıştır.¹⁵⁹

Uşak'ın Yunan işgalinden kurtulduğu 1 Eylül 1922 günü düşman tarafından çıkarılan yangın neticesinde bu hastahane de yanmıştır. Yanmış olan bu hastahanenin arsası üzerine Hacı Gedikzade Mehmet Efendi tarafından 1922 yılı içinde tek katlı bina yaptırıldı. Hastahane zührevi hastalıklar tedavi ediliyordu. 1923 yılı içinde bina üzerinde tadilat ve birtakım ilaveler yapılarak tam teşekküllü bir hastahane haline getirilmiştir. 45 yataklı olan hastahane; 1 baştabip doktor, 1 öpöratör, 1 dahiliye mütehassısı, bakteriyolog, 1 eczacı, 1 idare memuru ve gassal, 1 dahili ve 1 harici hastabakıcı, 1 başhademe, etüt memuru, 1 berber ve hamamcı, 1 bahçıvan ve kapıcı, 3 erkek hademe, 3 kadın hademe, 1 aşçı, 1 çamaşırcı, 1 laboratuvar hademesinden ibaret olan kadrosu ile çalışmalarına devam etmiştir. 1924 yılında harici hastabakıcılık kadrosu kaldırılarak yerine 1 hemşirelik ihdas olunmuştur. 1925 yılında da, Kütahya Vilayeti Merkez Belediyesi Genel Meclisinin kararıyla, Vilayetin 1 Mart 1925

¹⁵⁸ TEDAŞ Uşak Müdürlüğü, **Uşak Elektrik Durum Raporu**, Uşak, 1998.

¹⁵⁹ YEŞİL, **Kütahya XV Yıl**, s.79.

tarihli ve 132/240 sayılı emriyle baştabiblik kaldırılarak, baştabiblik vazifesi operatör doktor tarafından yürütülmüştür. Hastahane binasının ihtiyaca cevap vermemesi üzerine 1926 yılında yeni bir bina yapılmış, fakat binanın eksikleri nedeniyle ancak 1938 Haziran'ında yeni binaya geçilebilmiştir. Ayrıca 1927 yılında 1 hemşire daha alınmış, yatak sayısı da 50'ye çıkarılmıştır.¹⁶⁰

Uşak kaza merkezinde bulunan hastahane 1930 yılında dahiliyede 217, hariciyede de 82 hasta tedavi görmüştür. Dahiliyeye gelen hastaların 211'i iyileşmiş, 6'sı vefat etmiştir. Hariciyeye gelen hastalarında 71'i iyileşmiş, 11'i ise vefat etmiştir. Hariciye bölümündeki hastaların 45'i ameliyat edilmiştir.¹⁶¹

Hastahane, 1954 yılına kadar Özel İdare tarafından idare edilmiştir. O yıl, hastahane 25 yataklı idi; yatakların 10'u dahiliye, 10'u hariciye, 5'i de kadın – doğum için ayrılmıştı. 1954 yılının Temmuz ayında Sağlık Bakanlığı'na bağlanıp Devlet Hastanesi olmuştur. 1955'te Göz Hastalıkları ve Röntgen, 1956'da Çocuk Hastalıkları, Kulak – Boğaz – Burun, 1960'da Diş Tabipliği ve Beviye, 1961'de İntani Hastalıklar ve Bakteriyoloji Servisleri açılmıştır.¹⁶²

¹⁶⁰ YEŞİL, *Kütahya XV. Yıl*, s.79,80.

¹⁶¹ TUTSAK, *a.g.e.*, s.80.

¹⁶² **1967 Uşak İİ Yıllığı**, s.90.

1967 yılında Uşak Devlet Hastanesi, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı olup, 245 yataklıdır. Servisler ve yatak sayıları şöyledir:¹⁶³ (Bkz. Tablo 25.)

Tablo 25. Uşak Devlet Hastanesinin Servisleri ve Yatak Sayıları (1967)

Servis Adı	Yatak Sayısı
Göğüs Hastalıkları	75
Dahiliye	30
Hariciye	30
Nisaiye	20
Asabiye	10
Kulak, Boğaz, Burun	15
Göz Hastalıkları	15
Bevliye	10
Çocuk Hastalıkları	15
İntani Hastalıklar	15
Röntgen Servisi	-

1967 Uşak İl Yıllığı, s.88.

Devlet Hastanesinde 12 mütehassis hekim, 16 hemşire, 5 memur ve 62 hastabakıcı hizmet görmektedir. Hastanede, 1966 yılında 29.541 kişi poliklinik muayenesinden geçirilmiş, 6.020 hasta çeşitli servislerde yatırılmış, 1.204 hasta ameliyat edilmiş, 162 hasta ölmüş, 3.162 hasta röntgen muayenesinden geçirilmiş ve 338 doğum olayı gerçekleştirilmiştir.¹⁶⁴

1973 yılında Uşak Devlet Hastanesi'nde, 11 mütehassis hekim, 1 pratisyen hekim, 1 diş hekimi, 5 sağlık memuru, 21 hemşire ve 1 ebe bulunmaktadır. Hastanede 1963 – 1972 yılları arasında, 261.353 hasta poliklinikte, 57.798 hasta da yatarak tedavi edilmiştir.¹⁶⁵ Sonraki yıllarda, Uşak

¹⁶³ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.88.

¹⁶⁴ Ay. Yer.

¹⁶⁵ 1973 Uşak İl Yıllığı, s.141-143.

Devlet Hastanesi Ek Pavyonu, Besim Atalay'ın vasiyeti üzerine ölümünden sonra Ankara'da bulunan iş hanı satılarak inşaata başlanmıştır ve Uşak'lı hayırsever vatandaşlar ile Sağlık Bakanlığı'ndan sağlanan ödeneklerle modern bir yapı haline getirilmiştir. Ek pavyon 4 katlı olup, kalorifer ve asansör de mevcuttur. Eski hastane binasından yeni yapılan ek pavyona katlardan geçit vermek suretiyle hastane bir bölüm haline getirilmiş ve hizmet kolaylığı sağlanmıştır.¹⁶⁶ 1980 yılında Uşak Devlet Hastanesi'nin yatak kapasitesi 325'i bulmuştur.¹⁶⁷ 1989 yılında Devlet Hastanesi'nde, 41 doktor, 170 hemşire, 161 hastabakıcı ve 21 personel hizmet vermekteydi. 152.961 hasta ayakta tedavi edilirken, 13.141 hasta da yatakta tedavi görmüştür. Hastanenin yatak kapasitesi ise 325 idi.¹⁶⁸ 1998 yılında da Uşak Devlet Hastanesi'nin yatak kapasitesinde bir artış olmamış, 325 yatak sayısını muhafaza etmiştir.¹⁶⁹

2. Sigorta Hastanesi

Sosyal Sigortalar Kurumuna bağlı olup, Yüzbeş Evler mevkiindedir. 13.979.400 TL.'ya mal olan 50 yataklı hastane, 1968 yılı sonunda hizmete açılmıştır.¹⁷⁰ 1972 yılında, Sosyal Sigortalar Kurumu Hastanesi'nde, 6 mütehassıs hekim, 1 diş hekimi, 2 sağlık memuru, 5 hemşire ve 2 ebe görev yapmaktadır. Hastanede, 1969 – 1972 yılları arasında, 16.769 hasta poliklinikte, 828 hasta da yatakta tedavi edilmiştir.¹⁷¹ 1984 yılında S.S.K. Hastanesi'nde, 18 doktor, 32 hemşire, 54 hastabakıcı ve 23 personel görev yapmaktadır. 50 yatak¹⁷² kapasiteli olan hastanede aynı yıl, 98.802 hasta ayakta tedavi edilirken, 3.433 hasta ise yatakta tedavi görmüştür.¹⁷³ 1998 yılına gelindiğinde ise hastanenin yatak kapasitesi 190 olmuştur.¹⁷⁴

¹⁶⁶ Sabahattin GÜZELAY, "Uşak'ta Önemli Resmi Yapılar", **Uşak Halk Eğitim Dergisi**, I, S.6, Aydın Matbaası, Ankara, Ocak 1979, s.24,25.

¹⁶⁷ **İlimiz Uşak**, s.86.

¹⁶⁸ Uşaklılar Derneği, **a.g.e.**, s.n.y.

¹⁶⁹ **Cumhuriyet'in 75. Yılında Uşak**, s.26.

¹⁷⁰ **1967 Uşak İl Yıllığı**, s.92.

¹⁷¹ **1973 Uşak İl Yıllığı**, s.141-143.

¹⁷² **İlimiz Uşak**, s.86.

¹⁷³ Uşaklılar Derneği, **a.g.e.**, s.n.y.

¹⁷⁴ **Cumhuriyet'in 75. Yılında Uşak**, s.26.

3. Uşak Şeker Fabrikası Reviri

Uşak Şeker Fabrikası'nın 25 yataklı bir reviri bulunmaktadır. Burada fabrika çalışanlarının ve yakınlarının ayakta ve yatırılarak tedavileri sağlanmaktadır. Revirde 1 operatör ile 1 çocuk hastalıkları mütehassısı, 1 ebe, 2 hemşire ve 1 sağlık memuru görev yapmaktadır.¹⁷⁵ 1973 yılında, Uşak Şeker Fabrikası Revirinin yatak kapasitesi 30'dur.¹⁷⁶ 1989'da Şeker Fabrikası Revirinde, 1doktor, 2 hemşire, 4 hastabakıcı ve 4 personel görev yapmaktadır. Aynı yıl revirde, 2.358 hasta ayakta, 8 hasta da yatakta tedavi edilmiştir.¹⁷⁷

4. Uşak Verem Savaş Dispanseri

Ayakta tedavi veren bir sağlık kurumu olan dispanser, 1957 yılında açılmıştır. 1967 yılında dispanserde 1 mütehassısı hekim ile 6 sağlık teknisyeni görev yapıyordu. Sağlık Bakanlığı'na bağlı olan dispanser, Uşak'ın kadastro tarama muayenelerini yapmaktadır. 100 miliamperlik kuvvetli bir mikrofilm makinesi vardır. Uşak Verem Savaş Dispanseri'nin 1965 – 1967 yılları arasındaki çalışmalarına ait istatistik şöyledir:¹⁷⁸ (Bkz. Tablo 26.)

¹⁷⁵ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.90.

¹⁷⁶ 1973 Uşak İl Yıllığı, s.144.

¹⁷⁷ Uşaklılar Derneği, a.g.e., s.n.y.

¹⁷⁸ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.90.

Tablo 26. Uşak Verem Savaş Dispanserinin Çalışma Şekli (1965-1967)

Çalışma Şekli	Yıllar		
	1965	1966	1967
Müracaatçıların Sayısı	2.236	6.245	2.948
Hasta bulunanların sayısı	105	152	293
Radyoskopi sayısı	711	-	-
Radyografi sayısı	510	545	740
Çekilen mikrofilm sayısı	-	5.195	10.017
Balgam muayene sayısı	869	759	922
Neticeleri	135	71	106
müsbet menfi	734	688	816

1967 Uşak İl Yıllığı, s.90.

Verem Savaş Dispanseri'nin 1957 yılından 1972 yılına kadar geçen 16 yıllık sürede toplam hizmet kapasitesi şöyledir: 4.380 ilk muayene edilen hasta, 4.047 radyoskopi, 7.529 radyografi, 4.745 evciyografi, 19.396 ilaç yardımı, 6.664 sendimantasyon, 27.410 tarama ve 37.341 mikrofilm şeklindedir.¹⁷⁹

5. Diğer Sağlık Kurum ve Kuruluşları

Uşak'ta, halk sağlığı için ayakta tedavi veren Merkez Hükümet Tabipliği; 1 doktor, 4 sağlık memuru ve 3 köy grup ebesi tarafından yürütülmektedir. Belediye Sarayı'nın üst katında hizmet veren tabipliğin zamanının büyük kısmını adli hekimlik işgal etmektedir. Tabiplik merkez ve merkeze bağlı köylerde oturan vatandaşların sağlıklarının korunması yolunda çalışmalar yapmaktadır.¹⁸⁰ 1973 yılında tabiplikte 1 pratisyen doktor, 6 sağlık memuru ve 9 ebe görev yapmaktadır.¹⁸¹

¹⁷⁹ 1973 Uşak İl Yıllığı, s.144.

¹⁸⁰ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.90.

¹⁸¹ 1973 Uşak İl Yıllığı, s.141.

Uşak'ta Sıtma Eradikasyon Şubesi mevcut olup Kütahya iline bağlıdır. 1959 yılında hizmete girmiştir.¹⁸² 1967 yılında kadrosunda 1 sağlık memuru ve 25 sağlık koruyucusu bulunmaktadır.¹⁸³ Uşak Sıtma Eradikasyon Şube Şefliğinin 1960 – 1972 yılları arasındaki toplam hizmet kapasitesi şöyledir: “ 2.277 geziye tabi köy sayısı, 20.113 gezilen köy sayısı, 199.825 ziyaret edilen ev sayısı, 9.766.008 görülen nüfus sayısı, 148.231 kan alınan şahıs sayısı, 132 sıtma vakası sayısı, 126.285 tek doz tedavi yapılan şahıs sayısı”, şeklindedir. Sarf edilen sıtma ilacı sayısı ise; “ 446.678 Klorokin, 224.305 pimetomin, 14.616 primokin” kadardır.¹⁸⁴

Uşak merkezde, 1988 yılında 2 sağlık ocağı bulunurken¹⁸⁵, 1998 yılında bu rakam 13'e yükselmiştir.¹⁸⁶ Ayrıca 15 Mayıs 1999 tarihinde açılan ve 10'u pratisyen olmak üzere 28 doktoru, 7 hemşiresi, 2 laborantı, 1 röntgen teknisyeni ve 3'te diğer çalışanları bulunan “Sistem Tıp” isminde 3 yataklı Poliklinik mevcuttur. Poliklinikte yıl sonuna kadar toplam 5.000 hasta tedavi görmüştür. Bunun yanı sıra ilde, Özel Öztan Sağlık Hastanesi, Uşak Tıp Merkezi adında 1 poliklinik ve Belediye İş hanında Uşak Halk Diş Polikliniği mevcuttur. 1999 yılı itibariyle 4 tıbbi malzeme üreten sektör Türkiye ihtiyacının önemli bir bölümünü karşılamaktadır.

B. UŞAK'TA SAĞLIK HİZMETLERİ

Cumhuriyet'ten önce Uşak'ta; 1886¹⁸⁷ ve 1888 yıllarında Belediye Memleket tabibi Randollu Efendi' dir.¹⁸⁸ 1894 yılında ise, Baştabip Halil Efendi, Belediye Memleket Tabibi de Todurak Efendi' dir.¹⁸⁹ 1895'te Şevket Bey¹⁹⁰, 1904'te Muharrem Efendi¹⁹¹, 1906'da Mihran Efendi¹⁹², dir.

¹⁸² 1973 Uşak İl Yıllığı, s.146.

¹⁸³ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.92.

¹⁸⁴ 1973 Uşak İl Yıllığı, s.146.

¹⁸⁵ Uşaklılar Derneği, a.g.e., s.n.y.

¹⁸⁶ BİLGİN, a.g.t., s.126.

¹⁸⁷ H.V.S., H.1304/1886-1887, s.192.

¹⁸⁸ H.V.S., H.1306/1888-1889, s.231.

¹⁸⁹ H.V.S., H.1312/1894-1895, s.261.

¹⁹⁰ H.V.S., H.1313/1895-1896, s.322.

¹⁹¹ H.V.S., H.1322/1904-1905, s.218.

¹⁹² H.V.S., H.1324/1906-1907, s.421.

XIX. Yüzyılın sonu ve XX. Yüzyılın başlarında Uşak'ta önce 1 olan¹⁹³ hastane sayısı daha sonra 2'ye yükselmiştir.¹⁹⁴ Cumhuriyet' ten önce doktorlar genellikle azınlıklardandır. Daha sonra 1927 – 1928 yılından itibaren Hükümet Tabibi Cavid Bey'le¹⁹⁵ birlikte bu görevi Türk doktorların yaptığını görüyoruz.

Cumhuriyet' in ilk yıllarında Uşak'ta, zaman zaman merkezde ve evlerde poliklinikler açılarak fakir halka parasız muayene ve kısmen de ilaç yardımı imkanları sağlanıyordu. Halka zehirli gazlara karşı korunma yöntemleri veriliyordu.¹⁹⁶

Her çeşit tabii afet ve felaket anında halkın yardımına koşan Hilal-i Ahmer Cemiyeti, 1929 yılında fakirlere 147.619 kg. buğday dağıttı.¹⁹⁷

Cumhuriyet' in ilk yıllarında Uşak'ta ve çevresinde bulaşıcı hastalıklara sık rastlanırdı. Özellikle kızamık, hepatit, difteri, şarbon, polio, sıtma, verem, tifo gibi salgın hastalıklar vardı.¹⁹⁸ 1964 – 1972 yılları arasında görülen bulaşıcı hastalık vakası ile ölenlerin toplam sayısı şöyledir:¹⁹⁹ (Bkz. Tablo 27.)

Tablo 27. Bulaşıcı hastalık Vakaları (1964-1972)

Hastalık	Difteri	Kızamık	Tifo	Hepatit	Boğmaca	Şarbon	Polio	Epi Meningit
Hastalığa yakalanan	103	922	49	95	116	24	50	2
Hastalıktan ölen	6	2	6	2	-	-	3	-

1973 Uşak İl Yıllığı, s.148.

Bu bulaşıcı hastalıklarla uzun süre aşılama kampanyaları yapılarak mücadele edildi. Belediye zabıtası ile İl Sağlık Müdürlüğü'nün ortaklaşa yaptığı

¹⁹³ H.V.S., H.1310/1892-1893, s.367.

¹⁹⁴ YEŞİL, Kütahya XV. Yıl, s.76.

¹⁹⁵ S.D.A.O., 1927-1928, s.1160.

¹⁹⁶ YEŞİL, a.g.e., s.36.

¹⁹⁷ TUTSAK, a.g.e., s.79.

¹⁹⁸ BILGEN, a.g.t., s.126.

¹⁹⁹ 1973 Uşak İl Yıllığı, s.148.

çalışmalar ve denetimler sonucunda, şehre içme suyunu sağlayan sular ile yiyecek – içecek imalathaneleri ve satıcılar, denetim ve kontrol altında tutularak, bulaşıcı hastalıklarla mücadele edilmiştir. Bu hastalıklar sebebiyle ölenlerin sayısı giderek azalmıştır.²⁰⁰

1997 yılında Uşak merkezde bulunan sağlık birimleri şöyledir.²⁰¹ (Bkz. Tablo 28.)

Tablo 28. Sağlık Kuruluşları (1997)

Sağlık Birimleri	Sayısı
Devlet Hastanesi	1
S.S.K. Hastanesi	1
Özel Hastane	1
Verem Savaş Dispanseri	1
Halk Sağlığı Laboratuvarı	1
A.Ç.S.A.P. Merkezi	1
Sağlık Ocağı	13
Revir	1
Sağlık Evi	31

Cumhuriyetin 75. Yılında Uşak, s.27.

Aynı yıl Uşak'ta, 74 uzman ve 80 pratisyen olmak üzere 154 doktor, 13 diş doktoru, 1 fizyoterapist, 1 diyetisyen, 5 biyolog, 1 psikolog, 5 mühendis, 12 anestezi teknisyeni, 1 ameliyat teknisyeni, 31 laboratuvar teknisyeni, 35 röntgen teknisyeni, 9 diş protez teknisyeni, 15 çevre sağlığı teknisyeni, 43 sağlık memuru, 207 hemşire, 255 ebe, 6 idareci, 42 memur, 15 şoför, 76 hizmetli, 8 teknisyen ve 20'de diğer personel olarak hizmet vermektedirler.

1997 yılında Uşak Merkez' de tedavi edilen hastalarla ilgili bilgi şöyledir.²⁰² (Bkz. Tablo 29.)

²⁰⁰ BILGEN, a.g.t., s.126.

²⁰¹ Cumhuriyet'in 75. Yılında Uşak, s.27.

²⁰² BILGEN, a.g.t., s.127.

Tablo 29. Sağlık Hizmetleri (1997)

Sağlık Hizmeti	Adet/ kişi
Poliklinik Tedavisi	673.069
Sevkedilen Hasta Sayısı	19.236
Yatan Hasta sayısı	36.483
Yatılan Gün Sayısı	102.618
Ortalama kalış Süresi	387
Yatak İşgal Oranı	%52.55
Büyük Ameliyat Sayısı	1.664
Orta Ameliyat Sayısı	1.562
Küçük Ameliyat Sayısı	1.267
Ambulans Sayısı	5
Binek Otomobil Sayısı	8

BİLGİN, a.g.t., s.127.

Uşak'ta XIX. yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyılın başlarında 1 eczane mevcuttu.²⁰³ 1923 yılında Uşak Memleket Hastanesi açıldığında hastanenin 1 eczacısı bulunuyordu.²⁰⁴ 1930'lu yıllarda eczane sayısı 2'ye yükselmiştir.²⁰⁵ 1963 yılına kadar 3 olan eczane sayısında 1979 yılından itibaren büyük bir artış olmuştur. Sırasıyla 1979 yılında 18, 1981 yılında 2, 1983 yılında 4, 1985 yılında 2, 1986 yılında 2, 1987 yılında 4, 1988'de 3, 1990'da 1, 1992'de 5, 1993'te 3, 1994'te 2, 1995'te 5, 1996'da 5, 1997'de 1 ve 1999'da 5 olmak üzere toplam 62 kişi eczane ruhsatı almıştır.²⁰⁶ Uşak Merkez' de 1999 yılı sonu itibariyle eczane sayısı ise 54'tür.²⁰⁷

²⁰³ H.V.S., H.1310/1892-1893, s.362.

²⁰⁴ YEŞİL, Kütahya XV. Yıl, s.79.

²⁰⁵ YEŞİL, Kütahya XV. Yıl, s.77.

²⁰⁶ T.C. Denizli Eczacı Odası Uşak İl Temsilciliği Eczane Ruhsatları.

²⁰⁷ 16. Bölge Denizli ve Uşak Eczacı Odası Merkez Eczane Listesi; Uşak Merkez ve İlçeleri Doktor-Dış Hekimi-Eczacılar Kataloğu, Vet-İş Ecza Deposu ve Ticaret A.Ş., s.2-5.

V. FOLKLÖR

A. UŞAK EVLERİ

Eski Uşak evlerinin çoğu kerpiçten yapılmıştır. 1671 tarihinde Uşak'a gelmiş olan Evliya Çelebi, Uşak evlerinin, 3.600'ünün toprak örtülü dayalı-döşeli ve süslü olduğunu, yalnız bir tanesinin kiremit örtülü olduğunu²⁰⁸ belirtmektedir. Charles Texier ise binaların çığ kerpiçten yapıldığını, bunun nedeninin taş yokluğundan dolayı olmadığını, yalnız umumi binaların taştan veya kırmızı tuğladan inşa edildiğini²⁰⁹ söylemiştir. 1894 yılında Uşak'ı gezmiş olan Vital Cuinet ise binaların büyük çoğunluğunun ahşaptan yapılmış olduğunu²¹⁰ belirtmektedir.

Görüldüğü gibi kerpiç yapı ve toprak örtü zaman geçtikçe yerini, ahşap yapıya ve kiremit örtüye bırakmıştır.

Uşak 1867, 1894 ve 1922 yıllarında üç büyük yangın geçirdiğinden²¹¹ eski Uşak evleri yapı şekline daha sonraki yıllarda pek rastlanılmaz.²¹²

Eski Uşak evlerinin hemen hemen hepsinde avlu bulunmaktadır. Ahşaptan yapılan avlu kapısı genellikle ön cephededir. Evlerin pek çoğu iki katlıdır ve aileler genellikle alt katta oturur. Seyrekte olsa üç katlı inşa edilmiş evlere rastlanır.²¹³ İlk katında mutfak ve tuvalet bulunmaktadır. Evlerde banyo bulunmaz, yıkanma işi odaların birinde bulunan kilerde yapılırdı.²¹⁴

²⁰⁸ Evliya ÇELEBİ, a.g.e., s.38.

²⁰⁹ TÜMER, a.g.e., s.41.

²¹⁰ CUINET, a.g.e., s.216.

²¹¹ TÜMER, a.g.e., s.144.

²¹² Mahmut AKOK, "Kütahya ve Uşak Şehirlerinin Eski Evleri", *Türk Etnografya Dergisi*, S.6, 1968, s.14.

²¹³ AKOK, a.g.m., s.38.

²¹⁴ *Uşak Ticaret ve Sanayi Odası Gazetesi*, 1 Ağustos, 1989.

Üst kata ahşap bir merdivenle çıkılır ve geniş bir sofaya varılır. Üç katlı evlerde ise bunlardan farklı olarak, zemin katında çeşitli depolar bulunur.²¹⁵

Eski ahşap evlerin kapıları, yüklükleri, ocak üstü davlumbazları tahta oymalı çiçeklerle süslenirdi. Her odada mutlaka bir ocak bulunur ve iki kenarına taş yastık konurdu. Maketler, özel yapılmış halı serili veya beyaz patiska örtülü olur; köşe sedirlere minder döşenirdi. Maketlere, sedirdeki minderler üstüne diz çökülerek veya bağdaş kurularak oturulurdu. Zengin evlerde altı sinili piriç mangal, diğerlerinde saç mangal olur, ocakta yanan odunların közü bu mangallara atılır, oda içi bu mangallarla ısıtılırdı.²¹⁶

Dış sofalı evlerde, iki veya daha fazla odanın kapısı hayata açılmaktadır. İç sofalı evlerde ise sadece dikdörtgen hayat ile, bu hayatı dikine kesen yatay hayatlar ile ve bu hayatlara açılan odalar bulunmaktadır. Evlerin yapımında malzeme olarak ahşap, taş ve kerpiç kullanılır. Taş temel üzerine inşa edilen evlerin duvarları ahşap hatıllar arasını kerpiçten örerek oluşturulur. Her katın tavanı ahşap, çatı ise kiremitle kaplıdır.²¹⁷ Aydınlatma aracı olarak evlerde kandil veya petrol lambası kullanılırdı. Su ihtiyacı ise evin altına açılan kuyulardan sağlanırdı.²¹⁸

B. KILIK – KIYAFET

1. Kadın Giyimi

Uşak'lı kadınlar önceleri yuvarlak yakalı, uzun etekli gömlek giyerlerdi; bunun altına ayaklarına kadar uzanan kalçadan lastikli dizlik ve iç zıbın denilen önden bele kadar, arkadan da kalçayı örten bir iç giyimleri vardı.²¹⁹ Ayrıca kadınlar içlerine, "camadan" denilen, daha çok beyaz kumaş üzerine işlemeli ya da renkli kumaşlarla diktikleri, işli yerler öne gelecek şekilde bir içlik giyerlerdi. Elbiselerin altına uçkurluğu diril kumaştan, alt parçaları gudmu denilen ipek ve

²¹⁵ AKOK, a.g.m., s.14.

²¹⁶ TÜMER, a.g.e., s.125.

²¹⁷ Uşak Ticaret ve Sanayi Odası Gazetesi, 1 Ağustos, 1989.

²¹⁸ TÜMER, a.g.e., s.126.

²¹⁹ TÜLEMLİŞ, a.g.e., s.31.

pamuklu karışımı kumaştan, paçaları lastikli, şalvar tipinde olan “gudulu don” giyerlerdi.²²⁰

Kadınlar dışarıya çıkacakları vakit önleri ve yanları yırtmaçlı, kolları uzun ve bol, elbiseler giyip, bunların üzerine de işlemeli bir kemer takarlardı. Ayrıca yine uzun, bel kısmından büzgülü, koyu renkli olan bir başka sokak giysisi daha vardı. Yeni gelinler, bu elbiselerin büzgülü olan kısımları pul ve boncuk işlemesiyle süslü olanını giyerlerdi.²²¹ Başlarında, tabak şeklinde, gümüş işlemeli, pullarla süslü “tepelik”, daha çok altın paralarla ve çeşitli boncuk, pullarla işlemeli alna takılan “başlık”²²², yazmayla tutturulup başa geçirilir ve saçla bir bütün oluştururdu.²²³ Aksesuar olarak altın bilezik, yüzük, bele kadar sarkan kolye, altın – inci karışımı küpe²²⁴, cingil denilen gümüşten salkım zincirlerin ve paraların oluşturduğu bir göğüs takısı; boyuna, ipe dizili boncuk ve “hamayli” takarlardı.²²⁵ Ellerine siyah eldiven takıp, sedefli ve içi aynalı çanta taşırlardı. Evde nalın, dışarıda keçmeli (kilitli) ponponlu, sivri burunlu bir ayakkabı²²⁶, yaşlı kadınlar ise “capçın” denilen mest biçiminde ayakkabı; bunların içine de yün ve kıldan örülen nakışlı çorap giyerlerdi.²²⁷

2. Erkek Giyimi

Erkeklerin iç giyimi, kadınlardan farklı olarak gömlek boyları kısadır.²²⁸ Diz kapağa kadar bele ipe bağlamalı, genellikle kadife kumaştan, ön kısmı işlemeli uçkur don giyerlerdi.²²⁹ Dış giyim ise kemerli, dizlerine kadar bolca uzanan, sonra ayak bileklerine kadar daralan, düğmeli kilot pantolon veya şalvardan oluşurdu. İşlemeli, uzun kollu cepken, bele bağlanan bir poçu ve yün çorap giysileri tamamlayan diğer unsurlardı. Başlarına pamuklu veya ipekli bir poşu bağlarlardı. Ayakkabı olarak daha çok kabaralı ve demirden yapılmış

²²⁰ UKTAD, S.1, 1998, s.n.y.

²²¹ TÜLEMİŞ, a.g.e., s.31.

²²² UKTAD, s.n.y.

²²³ TÜLEMİŞ, a.g.e., s.31.

²²⁴ Ay. Yer.

²²⁵ UKTAD, s.n.y.

²²⁶ TÜLEMİŞ, a.g.e., s.31.

²²⁷ İlimiz Uşak, s.54.

²²⁸ Ay. Yer.

²²⁹ UKTAD, S.2, s.21.

ayakkabı²³⁰ ve lüks olarak görülen daha çok Aydın, Söke taraflarından ısmarlama yaptırılan körüklü çizme giyerlerdi.²³¹

C.EVLİLİK VE DÜĞÜNLER

Uşak ve havalisinde, evlilik çağına gelen gençler giyim, kuşam ve davranışlarıyla bu tavırlarını çevresine hissettirmeye başlarlar. Bir yandan kız bulmak, beğenmek ve beğenilmek için yarene katılır, düğünlerde seymene iştirak ederlerdi. Başta güzel ahlâk, büyüğe saygı, küçüğe sevgi göstermekle birlikte hamarat olanlar, güzel giyinip güzel konuşanlar beğenilme konusunda daha şanslı olurlardı. Bu tespitler, evlenecek oğlan tarafından bir kızda yoğunlaştıysa önce bunu yakın akrabalarına, ben filancayı beğendim diye söyler ve davranışlarıyla da belli ederlerdi. Sonra da ebeveynine belirtirdi. Bunu hisseden yakınları oğlanın falanca kızda gözü var deyip, ona sorarlardı. O da “eh öyle münasip gördünüz” gibi olumlu bir yanıt verirse anne babanın işi o beğenilen kızı gidip istemektir.²³²

Evleneceği kızı kendi bulamayan oğlana aileler, bilhassa annesi, tanıdıkları yoluyla kına gecesi ve düğünleri takip etmek suretiyle veya tavsiyeler üzerine kız aramaya koyulurdu. Tavsiye edilenlerin ve beğenilenlerin biri üzerinde durulur, anne bizzat kız evine veya komşularından birinin evine giderek kızı ve ailesini görürdü.²³³

Aday belirlendikten sonra, kız evinin ve kızın ağzı aranır, kız ya da ailesi meseleye olumlu bakıyorsa, oğlanın aile büyükleri ve kız tarafını iyi tanıyıp, ağzı laf yapan onları ikna edebilecek biriyle dünürçülüğe gidilir.

Kızı istemeye gitmeden önce, bu akşam size oturmaya geleceğiz, diye dünür gidilecek eve haber verilirdi. Akşam olunca kız evine gidilir, hoş-beş edildikten sonra laf döndürülüp dolaştırılıp kız istemeye getirilir. Bu süre içinde yenilip içilir, sohbet edilirdi. Kız, kahve veya çay getirdiğinde onun davranışlarına, boyuna posuna iyice alıcı gözüyle bakılır, kız tarafı da oğlanın

²³⁰ TÜLEMİŞ, a.g.e., s.31.

²³¹ UKTAD, s.21.

²³² UKTAD, S.3, s.11.

²³³ İlimiz Uşak, s.55.

davranışlarını ölçmek için çayına tuz atarlardı. Eğer oğlan tuzlu çayı içerse her şeye katlanacak, geçimi hoş olacak, olgun ve kızı seviyor şeklinde yorumlanırdı. Dünürçübaşı daha sonra “Allah’ın emri Peygamber’ in kavliyle kızınız filancayı, oğlumuz filancaya istemeye geldik” diye isterdi. Kız evi “nasip, kısmetse olur” der, düşünüp taşındıktan sonra olumlu veya olumsuz bir cevap verirdi. Kızın gönlü yoksa “hayırlısıyla nasibinizi başka kapıda arayın” denilir, eğer olumluysa kız oğlan evinin elini öper ve böylece “söz kesme” olayı tamamlanırdı. Bu andan itibaren kız ve oğlan yavuklu olmuş olurdu.²³⁴

Oğlan evinin yaşlı kadınları, gelinleri ve kızları topluca kız evine giderler, kız bayramlık elbiselerinden birini giyip, başına örtüsünü örter ve gelenlerin ellerini öperdi. Kayınvalide kızın başındaki örtüyü alıp, getirdiği örtüyü örterdi. Kızın başından alınan örtü oğlana götürülür, buna, “Çember alam” denilirdi. Çember almanın ardından oğlan evi kız evine meyve ve çerez gönderirdi.²³⁵

Oğlan evi akraba ve ahabplarına haber gönderip, birlikte kız evine giderlerdi. Kız evi misafirlere izzet ve ikramda bulunurdu. Kız bu arada oğlan evinin diktirdiği elbiselerden birini giyer, büyüklerin ellerini öperdi. Daha sonra kıza kıymetli ziynet eşyası takılırdı. Ardından oyunlar oynanır, yenilir, içilirdi.²³⁶ Bu törende yapılan masraflar oğlan evi tarafından karşılanırdı. Böylece nişanlılık dönemi başlamış olurdu. Nişandan birkaç gün sonra “Büyük çerez” yapılırdı. Oğlan evi, önceki çerezden daha büyük bir çerez hazırlayarak bunları, üstü işlemeli ve renkli örtülerle, siniler içinde kız evine gönderirdi. Büyük çerezi, oğlan evine mensup kalabalık bir genç kız kafesi götürürdü. Kız evi, gelen genç kızlara bahşiş verir, onlara ikramda bulunurdu. Kısa süre sonra kız evi de, oğlan evine aynı tertip çerez gönderirdi. Bu devreye Ramazan veya Kurban Bayramlarından biri rastlarsa, oğlan evi kız evine münasip hediyeler, hatta kurban için boynuzları süslü, üstü boyalı koç yollardı. Oğlan bu devrede eşi olacak kızı görmez, evinin önünden dahi geçmezdi.²³⁷

²³⁴ UKTAD, s.11.

²³⁵ İlimiz Uşak, s.55.

²³⁶ Ay. Yer.

²³⁷ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.79.

Büyük çerezden sonra düğün hazırlıklarına hız verilir, oğlan evi, kızı ve kız evini hamama davet ederdi. Buna “gelin kız hamamı” denirdi. Oğlan evi hamamı kiralar, yakın akrabalar, hısımlar bu hamama çağırıldı. Biraz yıkandıktan sonra gelin kız, göbek taşına oturtulur, hısımlar ve akrabadan oğlan kız saadet içinde yaşayan bir kadın, gelin kızın başını sabunlar, yıkar, bütün akrabalarda kızın başına birer tas su dökerlerdi. Sonra gelin kız bohçası açılır, kız havlularla kurulanır, büyük nişanda takılan altınlar başına takılır ve üzerine tel ilave olunurdu. Bu sırada hamam içinde darbuka eşliğinde türküler söylenirdi. Yıkayıp havlulara bürünenlere kahve ikram edilir, gelin kız da başının havlusunu ile el öper, sonra hamamdan çıkıp giyinirdi. Hamam günü, kız evinden oğlan evine bir sını börek göndermek adetti.²³⁸

Kına gecesinin olacağı günün sabahı mahalle muhtarı, imam, oğlan babası ve iki de şahit, kız evine nikah kıymaya gelirlerdi. Nikah kıyıldıktan sonra, kız evinde Kına Gecesi yapılırdı. Kına gecesinde çeşitli eğlenceler yapılır, oyunlar oynanır, türküler söylenirdi.²³⁹ Bu türküler içinde Uşak’a özgü olanı “Çattılar Gazan Taşını” isimli kına havasıdır. Bu türkünün sözleri şöyledir.²⁴⁰

Çattılar gazan taşını da (Ney haydi vay vay vay)
 Vurdular düğün aşını da (Ney haydi vay vay vay)
 Süslesinler gelinin de başını da (Ney haydi vay vay vay)
 Yaren gınan gutlu olsun da (Ney haydi vay vay vay)
 Şimdi düğünün datlı olsun da (Ney haydi vay vay vay)

Gelinde hamama vardın mı da (Ney haydi vay vay vay)
 Yunduğun yeri gördün mü de(Ney haydi vay vay vay)
 Şimdi gıymatın bildin mi de(Ney haydi vay vay vay)
 Yaren gınan gutlu olsun da (Ney haydi vay vay vay)
 Şimdi düğünün datlı olsun da(Ney haydi vay vay vay)

²³⁸ Ay. Yer.

²³⁹ İlimiz Uşak , s.56.

²⁴⁰ UKTAD, S.6, s.46.

Duz torbası duzsuz galdı da(Ney haydi vay vay vay)
 Gız evleri ıssız galdı da(Ney haydi vay vay vay)
 Gız bubası yolsuz galdı da(Ney haydi vay vay vay)
 Yaren gınan gutlu olsun da (Ney haydi vay vay vay)
 Şindi düğünün datlı olsun da(Ney haydi vay vay vay)

Atladı geçti eşiği de(Ney haydi vay vay vay)
 Sofrada galdı gaşığı da(Ney haydi vay vay vay)
 Haftada oğlan beşiği de(Ney haydi vay vay vay)
 Yaren gınan gutlu olsun da (Ney haydi vay vay vay)
 Bundan düğünün datlı olsun da(Ney haydi vay vay vay)

Kına yakılacağı vakit, gelin kız başını bozar giyimini değiştirdi. Orta yere bir hamur tahtası, onun üzerine de bir yastık konur, gelin kız bu yastığa oturur, çalgıcılar “Yar elin kınan kutlu olsun”türküsünü tekrarlardı. Kına, saadeti düzgün, analı-babalı iki kıza yaktırılırdı. Kına yakılırken gelin kızın avuçlarına ve ayak altlarına para basılırdı. Kına gecesinde, sabaha karşı kibleye doğru akan bir çeşmeye gidilir, gelin kızın el ve ayaklarındaki sargılar çıkarılır, dualar edile edile yıkanır.²⁴¹

Kına gecesinden sonra sıra gelin almaya gelir. Öğle namazına müteakip, gelin kız, oğlan evi tarafından tekbir ve dualar arasında evinden alınır ve gelin arabasına bindirilirken²⁴² oğlan evi, gelin arabasının etrafına ufak madeni paralar saçar, gelin arabası uğurlanırdı. Sonra oğlan evinden gelenler ile kız evinden olan davetliler, arabalara binip gelin arabasını takip ederek, düğün evine giderlerdi. Oğlan evine giderken “Ulu Cami”nin etrafını dolaşmak adettendi.²⁴³

Gelin arabası düğün evinin önünde durunca, arabanın iki yanına kilim çekilirdi. Gelin arabadan inerken ayakları altına ekmek sacı ve namaz postu serilir, eline bir dilim ekmek verilirdi. Daha sonra çalgılar çalınır, oyunlar

²⁴¹ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.80.

²⁴² İlimiz Uşak, s.56.

²⁴³ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.80.

oyanırđı. Aynı gün kız evinden oğlan evine siniler içinde baklava, börek, tavuk, peksimet, fincan, bardak, tepsi gibi Őeyler gelirdi. Daha önce gelen çeyizler gelin odasına döŐenmiŐ ve gelin odası hazırlanmış olurdu.²⁴⁴

Akşam yemeğinden sonra güvey ve arkadaşları yatsı namazına gider, dönüŐte imam tarafından nikah duası okunur, güvey sadıcı tarafından sırtı yumruklanarak gelin odasına konurdu. Gelin evinden gelen yemek ve tatlılar yendikten sonra, güvey nde, gelin arkada olmak üzere iki rekat namaz kılınırđı. Zifaf gecesini sona erince, odadan çıkarılır ve evdeki büyüklerin elleri plrd.²⁴⁵

Düğün gecesini takip eden gnde oğlan ve kız evinin yakınlarının katıldığı bir tören daha olurdu. Buna "Yan Günü" denirdi. Gelin ve damat bir hafta boyunca bir iş yapmaz, her gün akraba ve komŐuları tarafından yemeğe davet edilirdi. Evliliğin ikinci haftası ile birlikte oğlan evinin yemekli davetleri başlar buna "ardı sıra" denilirdi.²⁴⁶

D.DOĞUM VE ÖLÜM ADETLERİ

Hamile kadınların doğumlarına kadar yediklerine ve içtiklerine dikkat etmesi gerektiğine inanılır. Eğer kadın günden güne gzelleŐiyorsa doğacak çocuğun erkek, günden güne irkinleŐiyorsa kız olacağına inanılır. Doğan ocuğun göbeği kuruduktan sonra herhangi bir cami avlusuna veya okul bahçesi v.b. yerlere gömülür. Doğumu yeni olmuş kadın evde yalnız bırakılmaz. Zira al basacağına inanılır. Kadının bulunduğu oda çeşitli otlarla tütsülenerek her türlü kötülüklerden uzaklaŐması sağlanır. Kırkı çıkmayan kadının dışarı çıkması hem kendi, hem de çocuğun sağlığı açısından doğru bulunmaz.²⁴⁷ Kız evi tarafından çocuğa beŐik, yatak, yorgan, battaniye, çamaşır hazırlanır ve merasimle götürülür.²⁴⁸ Annenin kırkı doluncaya kadar önce kendi yakınları, daha sonra da komŐuları evlerine ziyarete gelerek altın, elbise v.b. hediyeler götürür. Çok geçmeden çocuğun adı bulunur, ad vermeden önce namaz kılınır ve kuşağa alınan çocuğun kulağına önce ezan okunur, sonra da  kez

²⁴⁴ Ay. Yer.

²⁴⁵ İlimiz UŞak, s.56.

²⁴⁶ TLEMIŐ, a.g.e., s.32.

²⁴⁷ TLEMIŐ, .ag.e., s.33.

²⁴⁸ 1967 UŞak İl Yıllığı, s.81.

konulacak isim söylenir.²⁴⁹ Ev sahibi gelen misafirlere lokum, şeker ve çerez gibi ikramlarda bulunur. Bir de göbek adı verme geleneği vardır.²⁵⁰

Uşak'ta ölü gömme adeti ise şöyledir: Ölüm olayının hemen ardından ölen kişinin çenesi bağlanır ve gözleri yumulur. Daha sonra ölü soyularak ince bir örtü ile örtülür. Dua okunduktan sonra ölüye şişmemesi için karnının üstüne demirden yapılmış bir eşya konulur ve elleri iki yanına uzatılır. Ölü gömme hazırlıkları vakit geçmeden yapılır, ölü temiz bir koku ile kokulandırılmış ve tütsülendirilmiş bir teneşir üzerine konulur, avret yerleri örtülerek, abdest aldırılır. Üzerine sabunlu su dökülerek başı ve yüzü yıkandıktan sonra sol yanına çevrilip sağ yanı, sonrada sol yanı yıkanır. Karnı mest edildikten sonra, kurularak kefene sarılır. Tabuta konularak hızlı bir şekilde mezarlığa götürülür. Mezara kible yönünde konulur. Sonra kefenin düğümü çözülerek kerpiç ile mezarın üstü kapatılıp, kamışlarla örtüldükten sonra kabrin üzerine toprak atılarak örtülür. Kimileri ölünün en çok değer verdiği eşyasını mezarın başına koyar. Ölüm olayının hemen ardından üç gün boyunca ölü evine "eren"²⁵¹ gidilir. Bu arada ölünün ailesi de ekmek ve helva dağıtır. Yedi gün boyunca Yasin, Tebareke okunur. Ölünün kırkı çıkınca da kırk bir gün boyunca bir ipe kırk bir düğüm atılıp, onun mezarı başına gömülür. Ardından elli ikisi yapılır. Bu olay burun düşmesi diye nitelendirilir. Elli ikinci gün mevlidi yapılır. Mevlitte çorba, bamyası, pilav, et, keşkek gibi yemekler ya da pide ve ayran verilir. Mezarlığa ziyarete gidilince Yasin Suresi ve Kuran-ı Kerim' den ayetler okunur. Ziyaretler genellikle dini bayramların arefe günleri veya birinci günleri yapılır.²⁵²

E.UŞAK AĞZI KELİME ÖZELLİKLERİ

Geçmişle günümüz arasında bir köprü vazifesi kuran dil ve kelime, insanların duygu, düşünce ve isteklerini anlatır. Her bölgenin, her yörenin, hatta

²⁴⁹ Fatma EFE, d.y.: Uşak, d.t.: 1939.

²⁵⁰ TÜLEMİŞ, a.g.e., s.33.

²⁵¹ Eren: Ölü evine yemek götürmektir.

²⁵² TÜLEMİŞ, a.g.e., s.33,34.

her kazanın kendine has bir takım dil ve kelime özellikleri vardır. Uşak'ında kendine özgü olan bu dil ve kelime özelliklerinden örnekler verelim:²⁵³

Aba: Abla	Çilte: Minder
Acıg: Birazcık	Çinil: Omuz
Alaf: Ateş	Çokaşmak: Toplanmak
Alama: Büyük Taş	Çövür: Dikenli ağaç dalı
Annaç: Karşı	Debennemek: Dalaşmak
Avgan: Su birikintisi	Dahar: Küp yarımı testi parçası
Avsıtmak: Aldatılmak	Dam: Hapishane, ahır
Ayan: Muhtar	Danatop: Bir araya gelmek
Ayran gevme: Boş konuşmak	Dayaklamak: Kilitlemek
Badırbayın: Dağınık	Debennemek: Dolaşmak
Bağırdanlık: Boyuna takılan boncuk	Deştiye: Boşu boşuna
Berenarı: Şöyle böyle, üstün körü	Deştevan: Korucu
Belinlemek: Korku ile sıçramak	Deperotu: Havuç
Bıkalamak: Bağlamak	Deze: Teyze
Boğu: Bohça	Dığan: Kızartma tavası
Boyalak: Başı boş, serbest	Dingilmek: Yatırmak
Böcü: Böcek	
Bubasse: Papatya	Dorazan: Gırtlak
Bungun: Sıkıntılı, kederli	Duma: Nezle, soğuk algınlığı
Bürtek: Dışa çıkık	Döğlek: Kavun
Carga: Eğreti kır evi	Ebermek: Getirmek
Cıbil: Fakir	Efen: Kolay
Cice: Abla	Emsiz: Beceriksiz
Culav: Şerbet	Enteri: Gömlek
Çampır: Patiska kumaş	Enseri: Çivi
Çapar: Kaşı, kirpiği sarı, çilli	
Eşire: Kavgacı, huysuz	

²⁵³ Nedim ORTA, **Folklor Giriş Uşak Folkloründen Örnekler**, Saraçoğlu Matbaası, Uşak, 1968, s.17,18 ; TÜLEMLİŞ, a.g.e., s.25,26. ; UKTAD, S.1, s.n.y. ; UKTAD, S.2, s.56,57. ; UKTAD, S.3, s.56,57. ; UKTAD, S.4, s.56,57. ; UKTAD, S.5, s.56,57. ; UKTAD, S.6, s.57.

Evcimek: Evine Bağlı
 Evlek: Dönümün dötte biri
 Evzeli: Zahmetli
 Ferace: Kadınların giydiği siyah üstlük
 Fecir: Işık
 Ferfene: Ziyafet
 Firdlenmek: Şüphelenmek
 Fısnamak: Mayalanıp, kabarmak
 Gali: Artık

Gama: Beceriksiz
 Garıkmak: Sesi kısılmak
 Gayneşik: Yaramaz
 Germe: Yüksek
 Gevmece: göz önünde çıkan başsız
 Kaşınan çıban
 Gınık: Beleş
 Gınap: İp
 Gıyık: yorgan iğnesi
 Gıcıldamak: Acele etmek, telaşlanmak
 Goga: Ağabey
 Gosan: Farzedelim
 Gön: Deri
 Gölük: Eşek
 Götteş: Yandaş, dost
 Gubuz: Yalan
 Gudubet: Yaramaz
 Gutnu: İpekli dizlik kumaş
 Güren: Şimşek
 Gümnü: Çömlek
 Hadendi: Tez, çabuk
 Hamaşlama: Ayakta tıştırma

Isıran: Hamur kesme aleti
 İrazi: Mennun, razı
 İbasına ermek: Sonuca varmak
 İçgilli: Alıngan, şüpheli
 İlik: Düğme
 İlet: Dert, bela
 İligmen: Kandil
 İlistir: Kevgir
 İlvan: çalım
 İsbirte: Kibrit
 İtey: Üzerinde hamur açılan bez
 Kaçan: Ne zaman
 Kakavanta: Fazla eşya
 Kavurga: Kavrulmuş darı
 Kaykı: Aksi
 Keleter: Büyük sepet
 Keri: Sonra
 Kelep: İp dürgesi
 Kıran: Yamaç
 Kırkışmak: Yarışmak
 Kıtmek: Kandırmak
 Kösmek: Yıkılmak
 Köme: Yiğın
 Kurumsamak: Canı çekmek
 Künkü: Kambur
 Lapbada: Aniden
 Lom sözlü: Lafını bilmeyen
 Mamıt: Deyiş atmak
 Maket: Tahta sedir
 Müzmal: Perişan

Handırğa: Nerede	Nacap: Nasıl
Haranı: Toprak tencere	Naçar: Çaresiz
Harım: Çalı çırpıdan çit	Nenecen: Boşver
Hayat: Eski evlerdeki salon	Obal: Vebal
Haybasıl: Dağınık	Oku: Davetiye
Heleşe: Eğlence	Oturmacı: Misafir
Herzek: Geveze, çenesi düşük	Öğrek: Birkaç beygirin toplu olarak durması
Hingadak: Birden bire	Öngücü: Eninde sonunda
Hobu: Kışlık askı kavunu	Össen: Herhalikarda
Homurca: Doğumlarda çocuklara dağıtılan pilav, kavurga	Öfen: Önceki gün
Hoz: Yabancı	Per: Küçük çivi
Hulku kabarmak: Öfkelenmek	Peşkir: Havlu
Hönkürmek: haykırarak ağlamak	Pontür: Pantolon
Hönkürde: Orada	Pürelemek: Örtmek
Ibrık: toprak testi	Sağdıç: Arkadaş
İkiş olmak: Ayakları tutulmak	Samıtlamak: Aptallaşmak
İngastan: Yalancıkdan	Uğumlu: Kanaatkar
İmızgamak: Uyuklamak	Uluk: Beceriksiz
Sanıralı: Hastalıklı	Ürüsüm: Örf, adet
Senek: Ağaçtan yapılmış su kabı	Velesbit: Bisiklet
Seyis: kısırlaştırılmış erkek keçi	Yağlık: Mendil
Sındı: Makas	Yalım: Herhalde
Sırça: Cam	Yedek: Cezve
Sırta: Sevgi, ilgi	Yeldirme: Manto yerine giyilen üstlük
Şarpo: Baş örtüsü	Yengatten: Yeni baştan
Şavk: Işık	Yengetmek: Oynatmak
Şılak: Parlak	Yepeşlemek: Sıvazlamak
Şırkın: Kör düğüm	
Şırlağan yapı: Haşhaş yağı	

Şimbil: Güzel, sevimli
Tene aşı: Bulgur Pilavı
Teper otu: Havuç
Tetir: Leke
Tırkaz: Kapı kilidi
Tulup: Pamuk

Yılık: Eğri, yamuk
Yivmek: Ortadan kaybolmak
Yüzcek: Yüz yüze
Zağar: Av köpeği
Zarplı: Kuvvetli
Zikkım: Zakkum

F. NİNNİLER

Ninni, annenin çocuğunu kucağında, salıncakta ya da beşikte uyutmak için kendine özgü bir besteye söylediği basit sözlü türkülerdir. Ninnilerde, anne çocuğuna ilişkin isteklerini, iyi dileklerini, kendi sevinç ve üzüntülerini, yanık bir hava içinde anlatır.²⁵⁴ Tüm Anadolu'da yaygın olan gelenek, Uşak'ta da devam etmektedir. Uşak'a ait ninnilerden birkaç örnek verelim.²⁵⁵

Nenniler dedim melingeçli
Gül dalları salıngaçlı
Halası var kelep saçlı
Nenni yavrum nenni

Nenni nenni nen ister
Bey babasından don ister
Basma donu beğenmez
Kadifeden don ister

Nenni dedim hibayınan
Yüzün örtün abayınan
Allah seni bize versin
Saltanatlı babayınan

Müşteni annenden aldım
Dokuz ay gününü saydım
Doğmadan adını goydum
Ninni yavrum diye diye

Nenniler dedim uyutamadım
Uyutup da büyütemedim
Nenni telli kuzum nenni
Gerdanı benli kuzum nenni

Hem okudum hem goştum
Garlı garlı dağlar aştım
En sonunda ayrı düştüm
Ninni yavrum diye diye

²⁵⁴ Cem DİLÇİN, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, no:517, 4. Baskı, Ankara, 1997, s.290.

²⁵⁵ TÜLEMİŞ, *a.g.e.*, s.22,23 ; *İlimiz Uşak*, s.62.

Öte yakanın bulutu
Bu yakayı bürüdü
Oğlumun babası
Bu gıylarda biridi
Nenni oğluma nenni

Nenni dedim uyuttum nenni
Allah dedim büyüttüm nenni
Tıpiş tıpiş yürüttüm nenni
Nenni bebeğim nenni

Şu dağların eteği
Dibindedir aslan yatağı
Iramış gitmiş
Annesinin yolları
Nenni oğluma nenni

Nennen dedim yatırdım
Allah dedim kaldırdım
Oğlum nenen, nenen
Bitanecik oğluma nenen

Merdiven endiremedim
Yönünü yöntemini döndüremedim
Ben gurbetin içinde
Yavrumu bilemedim
Nenni oğluma nenni

Ninniler benim olsun
Uykular senin olsun
Adını ben koyayım
Sesini ben duyayım
Saçını ben Öreyim
Nenni yavruma nenni
Ninni kınalı kuzuma ninni

G.MANİLER

Türk halkı arasında mani söylemek bir gelenek haline gelmiştir. Özellikle konusu aşk olan maniler, genç kız ve erkekler tarafından söylenir. Uşak'ta da bu gelenek hala devam etmektedir. Uşak'a ait manilerden birkaç örnek verelim.²⁵⁶

Ayna koydum samana

Kalın örgü örmezler

Şavkı vurdu cihana

Beni sana vermezler

Herkes sevdiğine bakacak

Gel yarım kaçıverem

Davul zurna bahane

Karanlıkta görmezler

²⁵⁶ TÜLEMİŞ, a.g.e., s.14,15 ; UKTAD, S.1, s.n.y. ; İlimiz Uşak, s.59. ; Cumhuriyet'in 75. Yılında Uşak, s.71,72.

Bahçelerde biberim
 Toplamaya giderim
 Yarın gelmiş deseler
 Koçu kurban ederim

Lodos kuytusuna
 Dalmış gış uykusuna
 Yarımden mektup gelmiş
 Uyandım gokusuna

Çaydan öte geçemem
 Su bulanık içemem

Mendil verdim pulu yok
 Ortasında gülü yok

Eller bildiğini desin
 Ben o yardan geçemem

Düştün eller diline
 Kurtulmanın yolu yok

Duvar üstünde gazan
 Yarimin adı Hasan
 Hasan beni alırsa
 Ne gamım var ne tasam

Nergiz açar derede
 Benim yarım nerede
 Eller yarını almış
 Ben kaldım köşelerde

Evleri sıralıdır
 Sevdiğim buralıdır
 Geçme kapımın önünden
 Yüreğim yaralıdır

Ocaktan indim gurumunan
 Bende geldim yariminen
 Sizin gibi mani atanın
 Ağzını dikerim sıırımınan

Fasulyeyi kaynattım
 Toprak tenceresinde
 Ben yarimle konuştum
 Mutfak penceresinde

Uzun kavak dik duru
 Dibine eyik duru
 Nasıl yarım demeyem
 Mektubu gelip duru

Gara goyun etli olur
 Gavurması datlı olur
 Buralardan yar seven
 Ölmez ama dertli olur

Yer altında karınca
 Okumaya varınca
 Okumayı unutmuş
 Oğlan kızı görünce

Hey aşmıyor aşmıyor	Zeytin kara ben kara
Kışın güller açmıyor	Zeytine vermem para
Fotoğrafı var ama	Gel yarım buluşalım
Gülüyor konuşmuyor	Onbire çeyrek kala

H. ATASÖZLERİ VE DEYİMLER

Halkın dünya görüşünü, kültür seviyesini en iyi gösteren belgelerden biri de deyimler ve atasözleridir. Uşak yöresine ait atasözü ve deyimlerden örnek verelim.²⁵⁷

Atasözleri	Deyimler
Adam sel kadın göldür	Adı batmak
Akılsız köpeği yol gocatır	Ağmaz yanından asılmak
Babanın akçası ananın bohçası	Aşı dünden kaynamak
Bitli baklanın kör alıcısı olur	Başına çorap örmek
Elin gülü ele kokmaz	Başı kazan olmak
El kalmış olur vade yetmiş olur	Ciğerini sökmek
Gün geçer kin geçer	Çenesi düşmek
Görünen dağın ardı yakındır	Çökerdip gidivermek
Güvenme dayına, ekmek al yanına	Dibine darı ekmek
Hak var rahmet var	Dipsiz kile boş ammar
Harman yelinen düğün elinen	Eli hamur karnı aç
İyilik iyilikte dursa koca öküze bıçak olmaz	Harbi konuşmak
İnine sığmayan tilki kuyruğuna çan takar	Hortlamak
Kar yağdığı gün tozar	Kabak çiçeği gibi açmak
Kapanması güç olan kapıyı açma	Kaleminden kan damlamak
Kendi başını deremeyen gelin başı deremez	Kök söktürmek
Leyleğin boklusu yuvada kalır	Namerte muhtaç olmamak
Mantarlı pabucun sıtaralı topuğu olur	Name gevme
Ne umarsın bacından bacın ölüyor acından	Numara yapmak

²⁵⁷ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.83,84 ; TÜLEMİŞ, a.g.e., s.24 ; UKTAD, S.2, s.55 ; UKTAD, S.3, s.55; Cumhuriyet'in 75. Yılında Uşak, s.72,73.

Ömür biter iş bitmez
 Sabah ola hayır ola
 Sevmediğin ot başucunda biter
 Sekiz günlük ömre, sekiz günlük nafaka gerek
 Sıpalı eşek deste bozar
 Yalamayınca doyulmaz, yıkamayınca giyilmez
 Yeni testi suyu soğuk tutar
 Ocağı söndürmek
 Ocağı tütme
 Ömür çürütmek
 Pireyi deve yapmak
 Rahmet okumak
 Sakalı değirmende ağartmak
 Şeytana uymak
 Sinekten yağ çıkarmak
 Ucu ucuna gelmek
 Yaka silmek
 Yüreğinin yağı erimek
 Zıkkımın kökünü yemek
 Zıvanadan çıkmak

I.İNLEMELER

Uşak yöresinde inlemelere genelde intizar denir. Halk arasında sıkça kullanılan inlemelerden bazı örnekler verelim:²⁵⁸

Aliller ol da sürüm sürüm sürün inşaallah
 Allah canını taksit taksit alsın
 Allah hekim bilmedik dertler versin
 Allah örüğünü uzatmasın
 Allah senin boyunu devirsin
 Atılıp gidesice guduz
 Başı bostan bekleyesice
 Bin befer ol inşaallah
 Boyu posu devrilesice
 Bi mememden emdiğin irin, bi mememden emdiğin gan olsun
 Boğazına gurdolsun
 Bu yıla ermişsin geleceğe erme inşaallah
 Cavırın dölü bulgar tohumu

²⁵⁸ UKTAD, S.2, s.53 ; TÜLEMİŞ, a.g.e., s.24 ; Cumhuriyet'in 75. Yılında Uşak, s.74.

Canıncan ciğerinden yanasıca
Dar yerlerde bol bıçak önüne gelesice
Domuz mezarına gonasıca
Eli ayağı kötürüm olasıca
Eline ayağına sarı şimşekler düşesice
Gözünün yaşı ekmeğinin gatiği olsun
Gayıplara gariş inşallah
Gençliğine doyma, olmalara gomalara erme
İki gözü önüne akasıca köpek
Inşallah kapı kapı dilenesin
Inşallah sabaha suyun vurulsun
Körler olup, eller çalasıca
Malsız mülksüz kalasıca
Musalla taşına konasıca
Ocağına incir ağaçları dikilsin
Ölüsüne köpekler çokaşsın
Yüzü teneşire gelesice
Yedi yıl sağına yedi yıl soluna yatasıca
Zang ölümden git emi
Zebep olanın zebebi kesilsin

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKTİSADİ HAYAT

I. TARIM

A.ARAZİ DAĞILIMI

XX. yüzyılın başlarında (1909) Uşak Merkez ilçede 73.972, kazalarında da 857.559 dönüm tarla bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra, 32.163 dönüm bağ, 6896 dönüm bahçe, 2657 dönüm de çayırılık alan mevcuttu. Ayrıca iki adet de çiftlik vardı.¹1925 yılında çiftlik sayısı dörde çıkmıştır.²

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Uşak ve Banaz ovalarının 130.000 dönümünde ve diğer engebeli alanlarla birlikte 500.000 dönümlük bir alanda hububat yetiştirilmekteydi.³

Eski usullere göre yapılan tarım, Cumhuriyet yönetimi ile birlikte gerek yöntem olarak ve gerekse kullanılan araçlar bakımından yenileşmeye doğru gitmiştir.⁴ 1925 yılında yapılan bir incelemede Uşak çiftçisinin % 75'i tarlasını hâlâ ilkel yöntemlerle işlerken, ancak % 25'inin pulluk ve yeni tarım aletleri kullandığı ve Uşak' ta 12 tane traktörün bulunduğu tespit edilmiştir.⁵ Daha Sonra Uşak'ta kurulan pulluk fabrikası yılda 4.500 dökme pulluk ve 3.500 demir pulluk üreterek ziraatın gelişmesinde büyük rol oynamıştır.⁶

1927 yılında Uşak köylerinde tarım maksadı ile kullanılan arazi miktarı 300 dönüm kadardı.⁷

1925 yılından 1929 yılına kadar ekilen arazi miktarı ve elde edilen ürün miktarı şöyledir:⁸ (Bkz. Tablo 30.)

¹ H.V.S., H.1324/1906-1907, s.425.

² Ziraat Vekâleti Mecmuası, S.8, b.y.y., 1927, s.30.

³ Uşak Halkevi Bir Yıllık Çalışmaları, İstanbul, 1937, s.98

⁴ Uşak Ticaret ve Sanayi Odası, 1923-1933 10 Cumhuriyet Senesinde Uşak, İzmir 29 Teşrin-i Evvel 1933, s.18.

⁵ Ziraat Vekâleti Mecmuası, S.8.,s.29.

⁶ Uşak Ticaret ve Sanayi Odası, a.g.e., s.14.

⁷ Uşak Ticaret ve Sanayi Odası, a.g.e., s.18.

⁸ TUTSAK,a.g.e., s.110.

Tablo 30. Ekili Alan ve Ürün Miktarı (1925-1929)

Yıllar	Ekilen Arazi/Dönüm	Hasılat/ kg.
1925	1.382,3	126.362
1926	2.825	255.117
1927	902	59.708
1928	714	40.575
1929	967	60.503

TUTSAK, a.g.e., s.110

1965'li yıllarda Uşak ili yüzölçümü 504.100 hektardır. İilde kullanılan arazinin dağılışı ve genel yüzölçüme oranları şöyledir:⁹ (Bkz. Tablo 31.)

Tablo 31. Arazi Dağılımı ve Oranı (1965)

Arazi Cinsi	Alan/Hektar	Oranı%
Tarla Arazisi	181.741	34.02
Bağ, bahçe arazisi	5.952	1.01
TOPLAM	187.693	35.03

1967 Uşak İl Yıllığı, s.308.

Görüldüğü gibi, Uşak arazisinin 187.693 hektarı ve % 35,03'ü tarım için kullanılmaktadır.

Geriye kalan arazilerin, 142.345 hektarını Ormanlık ve çalılık alanlar, 126.676 hektarını mera ve otlaklık alanlar ve kalan 77.386 hektarını da dağlık, taşlık alanlar oluşturmaktadır.

1975 yılında Uşak ili tarım alanları, Türkiye geneli tarım alanlarının %0,7'sini, 1976-1978 yılları arasında da ancak %0,6'sını oluşturuyordu.¹⁰

⁹ 1967 Uşak İl Yıllığı, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1968, s.308.

¹⁰ Uşaklılar Derneği, Uşak Dünü Bugünü Yarını, Uşaklılar Derneği Yayınları no:1, Ankara, 1989, s.n.y.

İlde tarım amaçlı kullanılabilen arazi miktarı 1986 yılı itibariyle 241.814 hektardır. Bu miktar toplam arazinin %45.3'ünü teşkil etmektedir.

1985 yılı itibariyle başlıca tarım ürünlerinin ekim alanları ve üretim miktarları şöyledir:¹¹ (Bkz. Tablo 32.)

Tablo 32. Tarım Ürünlerinin Alanları ve Üretim Miktarları (1985)

Ürün Cinsi	Alan/hektar	Üretim/ton
Hububat	113.391	266.875
Baklagiller	32.602	32.040
Endüstri bitkileri	8.749	118.562
Bağ	5.154	30.266
Sebze	10.516	141.578
Yem Bitkileri	1.222	5.544

Uşaklılar Derneği, a.g.e., s.n.y.

Tarımın genel durumunda verilen rakamlar incelenecek olursa, il toplam arazisinin % 43'ünün tarla tarımı için uygun olduğu görülmektedir. Ancak bu miktarın büyük bir bölümünde kuru tarım yapılmaktadır.

1997 yılı Uşak il topraklarının arazi dağılımı şöyledir:¹² (Bkz. Tablo 33.)

Tablo 33. Arazi Dağılımı (1997)

Arazi türü	Alan/Hektar	Oran%
Sulu Tarım Alanı	13.477	2.5
Kuru Tarım Alanı	228.637	42.8
Çayır ve Mera	36.837	6.9
Orman ve Fidanlık	236.678	44.3
Tarım Dışı Alan	18.771	3.5
TOPLAM	534.400	100.0

Uşak Tarım İl Müdürlüğü Raporu, 1998.

¹¹ Uşaklılar Derneği, a.g.e., s.n.y.

¹² Uşak Tarım İl Müdürlüğü Raporu, 1998.

Görüldüğü gibi 534.400 hektar olan Uşak il topraklarının 13.477 hektarında ve %2.5'lük alanında sulu tarım, 228.637 hektarlık alanında ve %42.8'lik alanında da kuru tarım yapılmaktadır.

Uşak merkez ilçe yüzölçümü 133.300 hektardır. Merkez ilçede arazi dağılımı ise şöyledir:¹³ (Bkz. Tablo 34.)

Tablo 34. Merkez İlçe Arazi Dağılımı (1997)

Arazi Türü	Alan/ Hektar	Oran %
Tarım Arazisi(kuru+sulu)	70.237	52.7
Nadas	1.669	1.3
Ormanlar	42.392	31.8
Çayır-Mera	10.637	7.8
Yerleşme Yeri	4.325	3.3
Boş-Elverişsiz Yerler	4.040	1.1
TOPLAM	133.300	100.0

Uşak Tarım İl Müdürlüğü Raporu, 1998

Tablodaki tarım arazilerini oluşturan 70.237 hektarlık arazinin %93'ünde kuru tarım, %7'sinde ise sulu tarım yapılmaktadır.

Uşak'ta tarım yapılan alanlar merkeze bağlı köyler ile Uşak'ın doğusundaki Uşak Ovasıdır. Sorkun, Mesudiye ve Göğem Göletlerinden Uşak Ovasına su verilir.

Uşak'ın güneyinde ve güney batısındaki topraklar kıraç olduğu için tarım yapmak zorlaşır. Buradaki plato ve geniş düzlükler üzerinde tahıl tarımı yapılmaktadır.

¹³ Uşak Tarım İl Müdürlüğü Raporu, 1998.

B.TARIM ÜRÜNLERİ

1.Bağcılık

XIX. Yüzyılda Uşak'ta bağcılık yaygındı. Uşak üzümü ve bu üzümlerden elde edilen şarap çok rağbet görmekteydi. Ayrıca gelir getiren önemli bir ihraç ürünüydü.¹⁴ 1310 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesinde de, bu civarda bağlara iyi bakıldığından, mahsulün iyi alındığı ve kuru üzümün her tarafa nakil ve ihraç edildiği anlatılır.¹⁵

Milli Mücadele yıllarında Uşak' ın Yunan işgali altında olduğu dönemde bağcılık büyük ölçüde zarar görmüştür. Yunan askerleri odun temini için asma kütüklerini kesmişler, geri çekilirken de bağları yakmışlardır.¹⁶ Uşak' ta yanmaktan kurtulan bağlar, 1923 yılında floksera hastalığından harap oldu. Uşak' ta bağcılık işiyle meşgul olan çiftçiler İzmir Ziraat Başmüdürlüğü' ne başvurarak gerekli önlemlerin alınması konusunda bilgi istediler. Ayrıca adı geçen müdürlükten bağcılığın tekrar canlanabilmesi için asma çubuklar gönderilmesini istemişlerdir. ¹⁷ 1927- 1928 Devlet Salnamesine göre 7.300 dönümlük alana dikilen asma çubuklardan 185.000 kg. üzüm alınmıştır.¹⁸

1960'lı yıllarda Uşak ilinin birçok alanında, çekirdeksiz, kuru, sofralık, pekmez ve şaraplık üzüm yetiştirilmektedir.

1966 yılında 2.993 hektarlık bağ alanından 11.060 ton üzüm elde edilmiştir.Bunun yanısıra kurutulmak için 2695 ton yaş üzüm ayrılmış ve 671 ton kuru üzüm elde edilmiştir. ¹⁹

1967 yılından 1972 yılına kadar Uşak' taki bağ alanları ve elde edilen üzüm miktarı şöyledir:²⁰ (Bkz. Tablo 35.)

¹⁴ "Uşak", **Yurt Ansiklopedisi**, X, s.7474

¹⁵ **H.V.S., H.1310/1892-1893**, s.369.; **H.V.S., H.1316/1898-1899**, s.356.

¹⁶ Sadiye TUTSAK, **Cumhuriyet' in İlk Yıllarında Uşak**, (1923-1933), Uşak Belediyesi Kültür Yayınları No:2, İzmir, 1998, s.113.

¹⁷ TUTSAK, **a.g.e.**, s.113-114.

¹⁸ **1927-1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi**, İstanbul, 1928, s.148.

¹⁹ **1967 Uşak İl Yıllığı**, s.328

²⁰ **1973 Uşak İl Yıllığı**, Ticaret Matbaacılık TAŞ., İzmir, b.t.y., s.240.

Tablo 35. Bağ Alanları ve Ürün Miktarı (1967-1972)

Yıllar	Alan/He ktar	Çekirdekli Yaş Üzüm(ton)	Çekirdeksiz yaş üzüm(ton)	Çekirdeksiz kurutmak için ayrılan üzüm(ton)	Elde edilen kuru üzüm (ton)
1967	3035	12970	-	3345	821
1968	3100	9920	2303	1850	460
1969	3190	11250	3550	2315	588
1970	3200	11800	3600	2575	670
1971	3295	12420	4850	3400	1025
1972	3381	14600	5900	3900	1275

1973 Uşak İl Yıllığı, s. 240.

1998 yılında bağ alanları ve elde edilen üzüm miktarları şöyledir:²¹

(Bkz. Tablo 36.)

Tablo 36. Bağ Alanları ve Ürün Miktarı (1998)

Ürünün Cinsi	Ekiliş Alanı/Hektar	Üretim(ton)
Çekirdekli üzüm	2.867	27.093
Çekirdeksiz üzüm	1.896	18.104

Cumhuriyet'in 75. yılında Uşak, s.116.

2.Baklagiller

Bunlar arasında nohut, taze ve kuru fasulye, mercimek ve bakla besi bakımından mühim yer tutar. Burçak, korunga, mürdük, fiğ ve yonca da hayvan yemi olarak kullanılmaktadır. Uşak' ın iklimi, toprak ve sulama imkanları baklagil yetiştiriciliğine müsait olduğu halde, bu ziraat fazla yapılmamaktadır.²²

1923 yılında 130.000 dönümlük bir alana nohut ekimi yapılmıştır. 1924 yılında ise, 1.390 dönümlük alana nohut ekilmiş ve bir önceki yıla oranla büyük bir düşüş yaşanmıştır. 1925'te, 2.780 dönümlük alandan 229.510 kg. nohut elde

²¹ Cumhuriyetin 75. Yılında Uşak, s.116.

²² 1967 Uşak il Yıllığı, s.325.

edilmiştir. 1927' de ise 145.000 kg. nohut elde edilerek iki yıl öncesine göre yine büyük bir düşüş yaşanmıştır. 1932 yılında ise bu rakam 600.000 kg.' a çıkmıştır. 1925 yılında 56 dönümlük alandan 3.174 kg. bakla elde edilmiştir. Aynı yıl 23 dönümlük bir alandan 22 kg. bezelye elde edilmiştir.

1927'den 1932 yılına kadar fasulye, börülce, fik ve burçak ekiliş alanı ve elde edilen ürün miktarı şu şekildedir:²³ (Bkz. Tablo 37.)

Tablo 37. Baklagil Ekim Alanları ve Ürün Miktarı (1927-1932)

YILLAR	Fasulye		Börülce		Mercimek		Fik		Burçak	
	Dönüm	Kg.	Dönüm	Kg.	Dönüm	Kg.	Dönüm	Kg.	Dönüm	Kg.
1927	958	84.998	94	12.322	777	25.045	1.473	271.822	28.394	824.642
1928	-	150.000	-	-	-	-	-	-	-	30.000
1928-1929	-	-	-	-	-	-	-	2.478	2.478	-
1932	-	-	-	-	-	-	-	-	-	500.000

Kütahya Mecmuası, 1926, s.11.

1966 yılında ise ilde baklagillerin ekiliş alanı; alınan ürün ve genel ekiliş oranı şöyledir:²⁴ (Bkz. Tablo 38.)

²³ **Kütahya Mecmuası**, 5, 1 Şubat 1926, s.11. ; **1927-1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi**, s.148. ; **1927-1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı**, s.662-665 ; TUTSAK, a.g.e., s.116,117.

²⁴ **1967 Uşak İl Yıllığı**, s.325.

Tablo 38. Baklagil Tarımı (1966)

Cinsi	Ekiliş Alanı/Hektar	Üretim/Ton	Hektara Verim/kg.	Genel Ekiliş Oran/ %
Bakla	230	207	900	0.18
Fasulye	1.120	1.246	1100	0.88
Nohut	2.200	2.060	900	1.74
Mercimek	675	430	630	0.50
Fiğ	350	230	67	0.27
Mürdük	430	270	620	0.34
Burçak	5.770	4.800	830	4.57
Korunga	570	456	800	0.45
Yonca	185	34.800(yaş)	80.000(yaş)	0.16

1967Uşak İl Yıllığı, s.325.

1972 yılında Uşak'ta baklagillerin ekiliş alanı, alınan ürün ve hektar başına elde edilen verim şöyledir.²⁵ (Bkz. Tablo 39.)

Tablo 39. Baklagil Tarımı (1972)

Cinsi	Ekim Alanı(hektar)	Üretim(ton)	Hektar başına Verim(kg.)
Bakla	225	250	1110
Börülce	110	110	917
Fasulye(kuru)	1535	1972	1246
Mercimek	755	468	620
Nohut	2580	2700	1050

1973 Uşak İl Yıllığı, s.234.

²⁵ 1973 Uşak İl Yıllığı, s.234.

1997 yılında baklagillerin ekiliş alanı ve yıllık üretim miktarları ise şöyledir.²⁶ (Bkz. Tablo 40.)

Tablo 40. Baklagil Tarımı (1997)

Ürünler	Ekiliş Alanı/hektar	Yüzde(%)	Yıllık Üretim(ton)
Nohut	38.540	92.7	42.378
Yeşil Mercimek	1.100	2.7	992
Fasulye	952	2.3	1.500
Börülce	923	2.2	938
Bakla	50	0.1	90
TOPLAM	41.565	100.0	45.898

Uşak Tarım İl Müdürlüğü Raporu, 1998.

Tablo 43'te de görüldüğü gibi Uşak'ta ekili topraklar içinde 4156 hektarlık bir alanda baklagiller tarımı yapılmaktadır. 38.540 hektarlık alandan 42.378 ton nohut elde edilmiştir. Ekimi yapılan diğer ürünler ise; yeşil mercimek, fasulye, börülce ve bakladır.

3. Tahıllar

Uşak'ta her türlü tahıl ürünü yetişmektedir.²⁷ Uşak'ta 1923'ten 1932 yılına kadar buğday, arpa, yulaf, mısır, darı ve çavdar ekilen alan ve elde edilen ürün miktarı şöyledir.²⁸ (Bkz. Tablo 41, Tablo 42.)

²⁶ Uşak Tarım İl Müdürlüğü Raporu, 1998.

²⁷ H.V.S., H.1316/18981899, s.356,360.

²⁸ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı 1928-1929, s.662-665 ; TUTSAK, a.g.e., s.115.

Tablo 41. Tahıl Tarımı (1923-1932)

YILLAR	Buğday		Arpa		Yulaf	
	Ekilen arazi (dönüm)	Mahsül (kg.)	Ekilen arazi (dönüm)	Mahsül (kg.)	Ekilen arazi (dönüm)	Mahsül (kg.)
1923	240.933	-	138.888	-	1.446	-
1924	463.000	-	150.000	-	3.950	-
1925	356.513	641.500	148.000	513.200	339	-
1927	116.377	4.778.073	72.737	5.234.493	791	157.386
1927/1928	216.659	21.655.900	128.700	15.444.000	-	-
1928/1929	182.263	18.226.300	151.697	18.203.640	-	-
1932	-	30.000.000	-	10.000.000	-	-

T.C. Devlet Yıllığı, 1928-1929, s.662-665; TUTSAK, a.g.e., s.115.

Tablo 42. Tahıl Tarımı (1924-1932)

YILLAR	Mısır		Darı		Çavdar	
	Ekilen Arazi (dönüm)	Mahsül (Kg)	Ekilen Arazi (dönüm)	Mahsül (Kg)	Ekilen Arazi (dönüm)	Mahsül (Kg)
1924	29.500	-	5.000	-	2.900	-
1925	31.950	-	5.500	-	7.910	-
1927	4.801	149.484	13.157	1.276	31	22.192
1927/1928	4.200	630.000	-	-	-	-
1928/1929	39.000	3.850.000	-	-	3.226	369.120
1932	-	150.000	-	-	-	-

T.C. Devlet Yıllığı, 1928-1929, s.662-665; TUTSAK, a.g.e., s.115.

Tablo 41 ve Tablo 42'de de görüleceği üzere Cumhuriyet' in ilk yıllarında, Uşak'ta en çok ekilen tahıl ürününü buğday ve arpa oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra yulaf, mısır, darı ve çavdar üretimi de yapılmaktadır.

1966 yılında ilde tahıl ürünlerinin ekiliş alanı, alınan ürün ve genel ekiliş oranları şöyledir:²⁹ (Bkz. Tablo 43.)

Tablo 43. Tahıl Tarımı (1966)

Cinsi	Ekiliş Alanı/Hektar	Üretim/ton	Hektar Verimi/kg.	Genel ekiliş oran %
Buğday	63.300	60.260	952	50.18
Arpa	29.330	31.335	1.068	16.62
Mahlût	250	200	800	0.13
Mısır	3.360	3.385	1.065	1.79
Darı	40	30	750	0.02
Yulaf	2.845	1.730	608	1.51
Çeltik	40	75	1.875	0.02

1967 Uşak İl Yıllığı, s.323.

Görüldüğü gibi ilde buğday, ekiliş oranı bakımından %50.18'le ilk sırada yer alıyor. Bunu, %16.62 ile arpa takip etmektedir.

1972 yılı tahıl ürünlerinin ekiliş alanları ve üretim miktarı şöyledir:³⁰ (Bkz. Tablo 44.)

Tablo 44. Tahıl Tarımı (1972)

Ürünler	Ekiliş Alanı(Hektar)	Üretim(ton)	Hektarca Verimi(kg.)
Buğday	60.150	70.400	1167
Arpa	24.450	30.115	1232
Mısır	3.155	3.765	1066
Yulaf	2.975	2.975	1000

1973 Uşak İl Yıllığı, s.233.

1997 yılı itibariyle tahıl ürünlerinin ekiliş alanları ve yıllık üretim miktarı şu şekildedir:³¹ (Bkz. Tablo 45.)

²⁹ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.323.

³⁰ 1973 Uşak İl Yıllığı, s.233.

³¹ Uşak Tarım İl Müdürlüğü Raporu, 1998.

Tablo 45. Tahıl Tarımı (1997)

Ürünler	Ekiliş Alanları(Hektar)	Yüzdesi(%)	Üretim (ton)
Buğday	554.465	89.3	123.582
Arpa	63.450	10.2	175.702
Yulaf	1.275	0.2	2.715
Mısır(tane)	1.240	0.2	2.487
Mısır(hasıl)	420	0.1	9.600
TOPLAM	620.850	100.0	314.086

Uşak İ Tarım Müdürlüğü Raporu, 1998.

Uşak'ta, tahıllar arasında insanlar için besin kaynağı hammaddesi olması bakımından buğday tarımının önemi büyüktür. 1997 yılında ilde, 55.465 hektarlık alanda buğday tarımı yapılmakta ve yılda yaklaşık 123.582 ton buğday üretilmektedir. Buğdayı, 63.450 hektarlık alanda ve yılda 175.702 tonluk üretimle arpa izlemektedir. Ayrıca mısır ve yulaf da ekilen tahıllar arasındadır, ancak bunların kapsadığı alan buğday ve arpaya oranla oldukça azdır.

4.Endüstri Bitkileri

Uşak'ta XIX. Yüzyılın sonlarında susam, haşhaş, pamuk gibi sanayi bitkileri yetiştirilmekteydi. İhtiyaçtan fazlası ise ihraç ediliyordu.³² Uşak Şeker Fabrikasının kurulmasından sonra pancar üretimine son derece önem verilmiştir.³³ Ayrıca tütün üretimi de bol miktarda yapılmaktadır.³⁴

20.Yüzyılın ilk çeyreğinde Uşak'ta tütün ekiminin arttığı görülmektedir.³⁵ Tütün ziraatına büyük önem veren Uşak' lı çiftçiler, siyah ve sarı tütün olmak üzere iki çeşit tütün yetiştiriyorlardı. Siyah tütün Almanya' ya ihraç ediliyordu. Karahallı nahiyesi, tütün tarımı açısından elverişli araziye sahip olmasına rağmen, Karahallılı çiftçiler tütüne fazla rağbet etmemişlerdir. 1931 yılında

³² H.V.S.,H.1310/1892-1893, s.369. ; H.V.S., H. 1316/1898-1899, s.360.

³³ Uşak Ticaret ve Sanayi Odası, a.g.e., s.18.

³⁴ Ziraat Vekaleti Mecmuası, 8, 1927, s.30.

³⁵ Ay.Yer.

Uşak'ta çok fazla tütün üretilmiştir. Ancak, çiftçiler maddi imkansızlıklar sebebiyle mahsulünü tarladan kaldırmakta güçlük çekmişlerdir. Bu amaçla çiftçiler Ziraat Bankasından ve devletten yardım beklemişlerdir.³⁶

1927' den 1932 yılına kadar Uşak'ta ekilen ve elde edilen tütün miktarı şu şekildedir.³⁷ (Bkz. Tablo 46.)

Tablo 46. Tütün Tarımı (1927-1932)

Yıllar	Ekiliş Alanı (dönüm)	Üretim (kg)
1927	868	17.121
1927-1928	2.320	23.200
1928	-	85.000
1928-1929	2.300	230.000
1931	50.000	-
1932	15.000	-

1927-1928 T.C.D.S., s.148; **T.C.Devlet Yıllığı 1928-1929**, s.662-665; **TUTSAK, a.g.e.**, s.113.

Uşak'ta haşhaş üretimi, XX. Yüzyıl öncesine dayanır. Cumhuriyet' in ilk yıllarında Uşak'ta yetiştirilen afyonlar, morfin bakımından yüksek olduğu için, fahiş fiyatlarla Avrupa'ya gönderilmiştir. Dönemin hükümeti, yetiştirilen afyonun kaliteli olmasından dolayı yedi adet tohum çalkalama makinesi göndermiştir. Bu makinelerle tohumlar, insan eli değmeden ve daha bilinçli bir şekilde toprağa saçılıyordu.³⁸

1925 yılından 1932 yılına kadar Uşak'ta ekilen ve elde edilen afyon miktarı şöyledir.³⁹ (Bkz. Tablo 47.)

³⁶ TUTSAK, a.g.e., s.112,113.

³⁷ **1927-1928 T.C.D.S.**, s.148; **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı 1928-1929**, s.662-665.; TUTSAK, a.g.e., s.113.

³⁸ Uşak Ticaret ve Sanayi Odası, a.g.e., s.20.

³⁹ **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı 1928-1929**, s.662-665.; TUTSAK, a.g.e., s.114.

Tablo 47. Afyon Tarımı(1925-1932)

Yıllar	Ekiliş Alanı (dönüm)	Üretim
1925	-	4.895 Kıyye ⁴⁰
1926	-	10.000 kg.
1927	5.322	21.654 kg.
1927-1928	3.750	7.500 kıyye
1928-1929	8.900	17.800 kg.
1932	-	500 kıyye

T.C. Devlet Yıllığı 1928-1929, s.662-665; TUTSAK, a.g.e., s.114.

Uşak'ta pamuk üretimi XX. Yüzyıl öncesine dayanmakta olup⁴¹ daha çok Karahallı nahiyesinde yapılmaktaydı.⁴²

Uşak şeker pancarı üretimini Nuri Şeker' e borçludur. 1888-1889 yıllarında Viyana' da şeker fabrikası müdürlüğü yapan Mustafa Şeref Bey' den kendisine şeker pancarı tohumu göndermesini istedi. Nuri Bey, iki sene içinde gönderilen tohumları çoğalttı ve üçüncü yılda pancar ziraatına elverişli toprak ve yöntemi bularak ilk pancar üretimini gerçekleştirdi. Nuri Bey, sonucun olumlu olması nedeniyle aynı yıl içerisinde pancar yetiştirmek isteyen çiftçilere tohum vererek onları şeker pancarı yetiştirmeye teşvik etmiştir.⁴³

Şeker pancarı üretimine Uşak ikliminin çok elverişli olmasına rağmen, Balkan ve I. Dünya Savaşları, hemen arkasından Milli Mücadele' nin başlaması şeker pancarı üretiminin yaygınlaşmasını menfi yönde etkilemiştir.⁴⁴ Şeker pancarı üretimi Cumhuriyet' in ilanından sonra biraz hareketlenmeye başladı. 1925 yılında Uşak'ta 2000 dönümlük alanda şeker pancarı üretimi yapılmaktaydı.⁴⁵

⁴⁰ Kıyye= Okka (400 dirhem): 1,283 kg' lık Osmanlı ağırlık birimidir. Bkz. Walter HINZ, **İslam' da Ölçü Sistemleri**, Çev. Acar Sevim, Marmara Üniversitesi Yayınları no: 487, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990, s. 30.

⁴¹ H.V.S., H. 1310/1892-1893, s.369.

⁴² 1926 T.C.D.S., s.797.

⁴³ Vasfiye ÖTÜKEN, **Türkiye'de Şeker-Nuri Şeker' in Hatıraları**, Dizer Konca Matbaası, İstanbul, 1955, s.92,93.

⁴⁴ TUTSAK, a.g.e., s.111.

⁴⁵ Ziraat Vekaleti Mecmuası, S.8, 1927, s.28.

Uşak Şeker fabrikası kurulduktan sonra, pancar üretimini artırma çalışmaları yapıldı. 1927 yılında 2.804 dönüm araziye pancar ekilmiş ve 783.171 kg. pancar üretilmiştir.⁴⁶ 1931 yılında Uşak' ta 40.000 ton şeker pancarı üretilmiştir.⁴⁷

1966 yılında ilde yetiştirilen sanayi bitkilerinin ekiliş alanı ve üretim miktarları şöyledir: ⁴⁸ (Bkz. Tablo 48.)

Tablo 48. Sanayi Bitkileri Tarımı (1966)

Cinsi	Ekiliş Alanı (Hektar)	Üretim (ton)	Hektar Verimi (kg)	Genel Ekilişe oranı (%)
Şeker Pancarı	1.700	25.900	15.000	1.37
Tütün	1.260	1.527	1.200	1.00
Afyon	1.470	4	0,3	1.16 sakız
		438	320	Tohum
Pamuk	1.315	178	130	Lif
		397	300	1.04
Susam	1.265	542	340	1.02

1967 Uşak İl Yıllığı, s.326.

1972 yılında Uşak'ta üretilen endüstri bitkilerinin ekiliş alanı ve üretim miktarı şöyledir:⁴⁹ (Bkz. Tablo 49.)

⁴⁶ Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Müdüriyet-i Umumisi, **1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri**, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1928, s.72,73.

⁴⁷ TUTSAK, a.g.e., s.112.

⁴⁸ **1967 Uşak İl Yıllığı**, s.326.

⁴⁹ **1973 Uşak İl Yıllığı**, s.236.

Tablo 49. Endüstri Bitkileri Tarımı (1972)

Ürünler	Ekiliş Alanı(Hektar)	Üretim(ton)	Hektar başına verim(ton)
Şeker Pancarı	1360	40.800	3000
Tütün	3545	2.190	618
Ayçiçeği	205	205	1000
Pamuk	490	129	267
Keten	160	160	1000
Susam	1520	763	500
Patates	635	9400	1493

1973 Uşak İl Yıllığı, s.236.

1997 yılı itibariyle Endüstri bitkilerinin ekiliş alanları ve yıllık üretim miktarları şöyledir.⁵⁰ (Bkz. Tablo 50.)

Tablo 50. Endüstri Bitkileri Tarımı (1997)

Ürünler	Ekiliş Alanı(Hektar)	Yüzde (%)	Üretim (ton)
Şeker Pancarı	1882	6.8	69110
Tütün	13195	48.0	13104
Ayçiçeği	715	2.6	6136
Haşhaş	9158	33.3	6105
Pamuk	1015	3.7	1500
Susam	1542	5.6	909
TOPLAM	27507	100.0	96864

Uşak Tarım İl Müdürlüğü Raporu, 1998.

Endüstri bitkileri üretimi, 27507 hektarlık bir alanda yapılmaktadır. En önemli endüstri bitkileri; tütün, haşhaş ve şeker pancarıdır. Bunların yanı sıra susam, pamuk, ayçiçeği, gibi endüstri bitkilerinin üretimi yapılmakla beraber, önemli bir yer tutmazlar.

⁵⁰ Uşak Tarım İl Müdürlüğü Raporu, 1998.

C.HAYVANCILIK

XIX. yüzyılın sonlarında Uşak'ta, meralık alanlarda çok miktarda koyun ve keçi beslenmekte idi.⁵¹ Uşak ili ekonomisinde hayvancılık önemli yer tutar. İklimin kurak, sulanabilen arazinin az ve engebelerin fazla olması, köy sakinlerini hayvancılığa önem vermeye zorlamaktadır.⁵²

1926 yılında Uşak'ta Şeker Fabrikasının kurulması sonucunda oluşan küspenin hayvanların beslenmesinde kullanılması hayvancılığın gelişmesinde büyük rol oynamıştır.⁵³

1927-1929,1967 ve 1972 yıllarına ait hayvan sayıları şöyledir: (Bkz. Tablo 51.)

Tablo 51. Hayvan Sayıları (1927-1929,1967 ve 1972)

Hayvan Adı	1927 –1928	1928 –1929 ⁵⁴	1967 ⁵⁵	1972 ⁵⁶
At	630	659	1110	943
Kısarak	649	657	-	-
Merkeb	9.021	9.067	5582	5125
Katır	65	69	853	1053
Deve	252	78	-	-
İnek	9.056	8.250	15253	16308
Tiftik keçisi	1.235	1.351	115	-
Öküz	18.590	18.667	-	-
Manda	3.593	2.456	625	494
Koyun	51.135	58.428	72864	88077
Keçi	59.336	68.258	44680	48896

1927-1928,T.C.D.S.,s.797;1967 Uşak İl Yıllığı,s.331;1973 Uşak İl Yıllığı, s.253

⁵¹ H.V.S., H. 1310/1892-1893, s.369.

⁵² 1967 Uşak İl Yıllığı, s.328.

⁵³ ÖTÜKEN, a.g.e., s.108.

⁵⁴ 1927-1928 T.C.D.S., s.797.

⁵⁵ 1967 Uşak İl Yıllığı,s.331.

⁵⁶ 1973 Uşak İl Yıllığı, s.253.

İlde, dericiliğin ve gıda sanayinin gelişmesine paralel olarak hayvancılık da gelişmiştir. Yörede, 1997 yılında toplam küçükbaş hayvan sayısı 373.841, sığır sayısı ise 6.471 adet kadardır. Kanatlı hayvanların toplamı ise, yaklaşık 385.898' i bulmaktadır. 1997 yılı verilerine göre, bu hayvanlardan elde edilen yıllık et üretimi 4.300 ton, süt üretimi 96 bin ton, yün yapağı ve kıl üretimi 335 ton, peynir üretimi 3.800 ton, yağ üretimi 1.400 ton, balmumu üretimi 78 bin kg., deri üretimi ise 34 bin adet civarındadır.⁵⁷

1998 yılı Uşak ili merkez ilçesi hayvan varlığı şöyledir.⁵⁸ (Bkz.Tablo 52)

Tablo 52. Merkez Kaza Hayvan Sayısı (1998)

Sığır	Koyun	Kıl Keçisi	Arı Kovanı	Kümes hay.	At	Eşek	Katır
27.188	173.250	32.177	1.208	96.969	598	2.652	377

Cumhuriyet'in 75. Yılında Uşak, s.118.

II. TİCARET

Uşak öteden beri bir ticaret ve sanayi şehri olarak bilinir. Bu bakımdan ticarî hayat çok hareketlidir.⁵⁹ Uşak, İzmir' in ticaret alanı içerisinde bulunuyor.⁶⁰ İzmir'den yurtdışına yapılan ihracatın yaklaşık olarak yarısı Uşak'tan giden mallarla yapıyordu.⁶¹ Uşak Kasabasının başlıca iskelesi İzmir'di. Çünkü; İzmir – Kasaba demiryolu hattının Alaşehir İstasyonu, Uşak' a 12 saat uzaklıktaydı. Bundan dolayı tüccarlar, mallarını önce Alaşehir'e, oradan da trenle Kasaba ve Manisa'dan İzmir limanına götürürlerdi.⁶² Uşak'ta imal edilen ve halkın önemli gelir kaynağını oluşturan halı, kilim ve seccadeleri İzmir'e gönderiyor, oradan da bol miktarda Avrupa ve Amerika'ya ihraç ediliyordu.⁶³ Uşak halıları Avrupa'da

⁵⁷ Uşak Tarım İl Müdürlüğü Raporu, 1998.

⁵⁸ Cumhuriyet' in 75. Yılında Uşak, s.118.

⁵⁹ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.236.

⁶⁰ H.V.S., H. 1302/1884, s.456.

⁶¹ TUTSAK, "Osmanlı Devleti' nin..."

⁶² H.V.S., H. 1310/1892-1893, s.367.

⁶³ H.V.S., H. 1316/1898-1899, s.356,357.

gerek zerafeti ve gerekse mükemmelliği bakımından büyük ilgi görüyordu. Bilhassa Paris ve Londra' da Uşak halıları çok tutuluyordu.⁶⁴

Uşak'tan ihraç edilen mallar halı ve kilimle sınırlı değildi. Bunların yanı sıra, palamut, mazi, kuru üzüm⁶⁵, yaş üzüm, şarap⁶⁶, hububat, fasulye, mercimek, susam, haşhaş, burçak, alef gibi tarım ürünlerinin de ihtiyaçtan fazlası İzmir'e gönderiliyordu.⁶⁷ Bilhassa palamut İzmir' den İtalya ve Rusya'ya sevk ediliyordu.⁶⁸

H. 1324/1906 Hüdavendigâr Vilâyeti Salnamesi'ne göre ihraç edilen tarım ürünlerinin miktarı şöyledir:⁶⁹ (Bkz. Tablo 53.)

Tablo 53. İhraç Edilen Tarım Ürünleri (1906)

Ürün	Miktar	Gelir (guruş)
Hinta	750.000 kile	15.000.000
Şair	500.000 kile	5.000.000
Afyon	85.00 çiki	680.000
Palamut	605.000 kantar	18.000.000

H.V.S., H.1324, s.425.

Uşak Kazası sattığı malların yanı sıra, ihtiyaç duyduğu şeker, kahve, sabun gibi maddeleri İzmir'den alıyordu. Dışardan aldığı bu ihtiyaç maddelerine yılda yaklaşık olarak 80.000 lira ödüyordu. I. Dünya Savaşı çıkmadan önce bahsedilen maddelerin, özellikle İzmir'deki gaz yağının Aydın vilayetinin ihtiyacını karşılayacağı düşüncesiyle dışarıya sevkiyatı yasaklandı. Aydın Vilayeti valisi, 22 Şubat 1914 tarihli bir yazıyla koyduğu yasağı Dahiliye Nezareti'ne ilettili. 18 Mart 1914 tarihli yazıyla Nezaret, Uşak'ta gaz, şeker, kahve, sabun gibi maddelere şiddetle ihtiyaç duyulduğunu Aydın'a bildirdi.

⁶⁴ H.V.S., H. 1324/1906-1907, s.426.

⁶⁵ H.V.S., H. 1310/1892-1893, s.369.

⁶⁶ H.V.S., H. 1316/1898-1899, s.356.

⁶⁷ H.V.S., H. 1316/1898-1899, s.259,360.

⁶⁸ H.V.S., H. 1324/1906-1907, s.425.

⁶⁹ Ay.Yer.

Fakat İzmir'deki gazın kendi vilayetlerine bile yetmeyeceği gerekçesiyle Uşak' a gönderilmedi.⁷⁰

1925 yılında Uşak'ta buğdayın kilosu 10 kuruştan, arpanın kilosu 5 kuruştan, 1 okka afyon ise 24 liraya satılıyordu.⁷¹ Hayvanlar ise, at 80 –100, inek 40-50, öküz 70 – 80, manda 150 – 160, merkep 15 –20, manda ineği 70 – 80, deve 200 liradan satılmaktaydı.⁷²

Yetiştirdiği tarım ürünlerini İzmir'e gönderen Uşak, 1927 yılında İzmir demiryolu hattı ile nakliye ücretlerine zam yapılması üzerine, yetiştirdiği tarım ürünlerini Afyon demiryolu hattı İstanbul'a göndermeye başlamıştır. Dolayısıyla bu durum İzmir' in iktisadi durumunu olumsuz yönde etkilemiştir.⁷³

Cumhuriyet' in ilk yıllarında tarımsal ürünlerin yanı sıra sanayi ürünlerinin ticareti de Uşak'ta yaygın olarak yapılmaktaydı. Halı ticaretinde 1925 yılından itibaren bir düşüş gözlenmiştir. 1925'ten 1934 yılına kadar halı satışından elde edilen miktarlar şöyledir:⁷⁴ (Bkz. Tablo 54.)

Tablo 54. Halı Ticareti (1925-1934)

Yıllar	Miktar (TL)
1925	4.900.000
1927	4.000.000
1930	3.100.000
1931	1.900.000
1932	800.000
1934	400.000

ATALAY, a.g.e., 1967, s.21,22.

⁷⁰ TUTSAK, "Osmanlı Devleti'nin..."

⁷¹ Ziraat Vekaleti Mecmuası 8, 1927, s.28.

⁷² 1926 T.C.D.S., s.297.

⁷³ TUTSAK, a.g.e., s.161.

⁷⁴ Besim ATALAY, Türk Halıcılığı ve Uşak Halıları, T. İş Bankası Yayınları, b.y.y., 1967, s.21,22.

Halı satışlarının 1925 yılından itibaren bu kadar düşmesinde 1926 ve 1929 – 30 Dünya ekonomik buhranının büyük etkisi olsa gerektir.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Uşak'ta halıcılık gittikçe gerilemeye başlamış, dericilik önem kazanmaya başlamıştır. Deriler özellikle yurt dışından rağbet görmüştür.⁷⁵ Uşak'ta imal edilen şayaklar da kazanın önemli ticaret malları arasındadır. Kaza zirai ve sanayi ürünlerinden yılda ortalama beş yüz milyon lira gelir elde etmekteydi.⁷⁶

Uşak' a, 1967 yılında üretilen ürün ve imal edilen mallardan 250 milyon liranın üzerinde bir para girdisi olmuştur. İlin 1967 ithalat tutarı 134.134.130 lira, ihracatı ise 203.271.800 liradır. Bu ticaretten Uşak' a 69.137.670 lira girmiştir.⁷⁷

1980 yılı genel nüfus sayımına göre il faal nüfusunun %3'ünü oluşturan 3.405 kişi ticaretle uğraşmaktadır. 1980 yılı sanayi ve işyerleri sayımı sonuçlarına göre, Uşak'taki 1567 ticari kuruluştan 78'i toptan, 1.489'u perakende ticaretle uğraşmaktadır.⁷⁸

1995 –1997 yılları arasında Uşak' ın deri ihracı tutarı 180 milyon dolar, battaniye ihracatından 150 milyon dolar, halı, kilim ve iplik ihracatından da 20 milyon dolar olmak üzere Uşak Sanayisi 350 milyon dolarlık ticaret potansiyeline sahip hale gelmiştir.⁷⁹

1995 yılında Uşak belediyesinin 16 mahallede yaptığı numarataj çalışmaları sonunda ticari ve sanayi ile ilgili 8038 işyeri belirlenmiştir. Bu rakam 1998'te 8.897 işyerine ulaşmıştır. Bunun 8.181' i ticari işyeridir. Bunların 584' ü küçük, 153'ü de büyük sanayi tesisi olmak üzere 737'si endüstri tesisi, 7.301'i de ticarethanedir.

⁷⁵ Uşak Halkevi Bir Yıllık Çalışmaları, s.103.

⁷⁶ Uşak Ticaret ve Sanayi Odası, a.g.e., s.16.

⁷⁷ 1967 Uşak İl Yıllığı, s. 236,239.

⁷⁸ Uşaklılar Derneği, a.g.e., s.n.y.

⁷⁹ Yeni Asır, Uşak eki, 10 Mayıs 1996.

1995 yılında Uşak'ta ticari işyeri sayıları.⁸⁰ (Bkz. Tablo 55.)

Tablo 55. Ticarethaneler (1995)

Ticaret Türü	İşyeri sayısı	Oranı (%)
Perakende Ticaret	3600	49.3
Toptan Ticaret	950	13.0
Banka-Finans Kurumu	21	0.3
Kişisel büro ve mesleki hizmetler	2731	37.4
TOPLAM	7.301	100.0

BİLGEN, a.g.t., s.136.

Uşak, yakın çevresinin olduğu kadar uzak mesafeler içinde canlı bir alış-veriş merkezidir. Üretim olarak daha çok sanayi mamullerine dayanan Uşak endüstrisinin malları, elbiselik zig deri, pamuklu dokuma mamulleri, fayans, mısır nişastası, peluş, battaniye, kilim, halı, şeker v.s. başta İstanbul, İzmir, Konya, Gaziantep, Kayseri, Ankara ve diğer illerimize satılmaktadır. Uşak diğer illerden, gıda maddesi, makine ve yedek parçası almaktadır. Kent merkezinde 12 işyerinin faaliyet gösterdiği Uşak hal binasına, değişik il ve ilçelerden %95 oranında yaş sebze ve meyve gelmektedir. Halde 1995 yılında yapılan satışların tutarı 44.105.000.000 TL.' dir. Uşak Belediyesi satışlardan 3.604.150.500 TL. gelir elde etmiştir.⁸¹

Uşak'ta dış ticaret son 15 yıl içerisinde oldukça gelişmiştir. 1992 –1995 yıllarında Uşak'ta ticaret hacmi şöyledir.⁸² (Bkz. Tablo 56.)

⁸⁰ BİLGEN, a.g.t., s.136.

⁸¹ 1995 yılı Uşak Sanayi ve Ekonomik Durum Raporu, Uşak sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü Yayını, Uşak, 1996, s.36.

⁸² Uşak Genç İşadamları Derneği, Dış Ticaret Raporu, UGIAD Yayını, Uşak, 1995, s.1-7.

Tablo 56. Ticaret Hacmi (1992-1995)

YIL	İTHALAT (Dolar)	İHRACAT (Dolar)
1992	16.103.930	14.132.190
1993	25.829.245	17.915.645
1994	22.644.341	19.032.922
1995 (ilk 6 ay)	15.162.823	12.372.000

Dış Ticaret Raporu, 1995, s.1-7.

A.ÇARŞI VE PAZARLAR

XIX. yüzyılın sonlarında Uşak'ta her hafta Perşembe günleri Pazar kurulur ve çok miktarda alış – veriş yapılırdı.⁸³ 1967 yılında il merkezinde her hafta Salı günleri Belediye hayvan satım mahallinde kurulan pazarda, küçük ve büyükbaş hayvan alım – satımları yapılır. Yine Salı günleri, son yıllarda belediyece halı – kilim satım mahalli olarak gösterilen Cumhuriyet meydanındaki şadırvanda el ve makine dokuması kilimler satılır, her hafta Çarşamba günleri, belediyece tesis edilen halde, Pazar kurulur. Şehir halkının çoğunluğu eski bir alışkanlığın devamı olarak, yiyeceklerini ve çeşitli gıda maddelerini bu pazardan temin ederler. Gene aynı gün sebze ve meyve halinden ayrı olarak Cumhuriyet meydanında basma pazarı Paşa hanı aralığında da yağ – peynir pazarı kurulur.⁸⁴ 1972 yılına kadar Uşak'ta pazarlar ve mahalleri aynen kuruldukları yerlerde durumlarını muhafaza etmişlerdir.⁸⁵

1990'lı yıllar da , Uşak pazarının yine Çarşamba günleri kurulduğunu görüyoruz. Bu pazarın yanı sıra Salı ve Cumartesi günleri de üç ayrı yerde semt pazarları kurulmaktadır. Şehirde büyük bir ticari canlanmanın görüldüğü Çarşamba günü kurulan genel pazarın merkezi, belediye hal binası ve yakın çevresidir. Pazar giderek genişlemiş ve günümüzde doğuda halı pazarından emniyet müdürlüğü ve jandarma karakolunun doğusuna; batıda Dikilitaş yolu üzerinden batıya doğru Can sokak girişine; güneyde Yıldırım Beyazıt Caddesi

⁸³ H.V.S., H.1310/1892-1893, s.367. ; H.V.S., H. 1316/1898-1899, s.357.

⁸⁴ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.245.

⁸⁵ 1973 Uşak İl Yıllığı, s.175.

boyunca;kuzeyde ise odun pazarının kuzey kısmına kadar ulaşmıştır. Ayrıca Çarşamba günleri ve diğer günler zahire pazarı canlı bir şekilde aktivitesini korur. Salı günleri de Sivaslı yolu üzerindeki Çanlı tabakhane mevkiinde hayvan pazarı kurulur. Uşak merkezinde 1966 yılında hizmete giren toptancı hali Uşak'taki en canlı ticaret merkezlerinin başında gelir.⁸⁶

B.KOOPERATİFLER

Cumhuriyet' in ilk yıllarında, Uşak Çiftçiler Birliği Kooperatifi kuruldu. Bu kooperatifin amacı, ortaklarının tarım ürünlerini alıp – satmaktır. Ayrıca kooperatif, ziraat aletleri olarak ortaklarına dağıtmıştır. 2300 ortağa sahip olan kooperatif 1929 yılında yurtdışından 1.000 pulluk getirip, az kârla ortaklarına vermiştir. Kooperatif 1932 yılında buğday fiyatlarının düşmesi yüzünden 6.500 TL. zarar etti. 1932 yılında kooperatif kurma işi çok hızlandı ve mevcut dört kooperatifin yanında Haziran ayında dört kooperatifte kurulma aşamasındaydı. Temmuz ayı sonunda 12 olan kooperatifin ortak sayısı 1.215' i buldu. Toplam taahhüt miktarı ise 55.280 TL.' ye ulaştı. Kurulan bu kooperatiflere ek olarak 11 kooperatif te kurulma aşamasındaydı.⁸⁷

1926 yılında Uşak' ta, 20.000 TL. sermayeli Esnaf Şirketi, 10.000 TL. sermayeli Sebat Şirketi, 36.965 TL. sermayeli Türk Debbağ –ı Feyz Komandit Şirketi, 600.000 TL. sermayeli Terakki – i Ziraat Türk Anonim Şirketi, 9.000 TL. sermayeli Pamukçu ve Kunduracı Kooperatif Şirketi, 5.700 TL. sermayeli İşçi ve Sanatkâran Kooperatif Şirketi bulunuyordu.⁸⁸

1952 yılında kurulan Mahdut Mesuliyetli Uşak – Afyon ve civarı pancar ekicileri İstihsal kooperatifi'nin idare merkezi Uşak'tadır. Afyon, Sincanlı, Simav, Çay ve Banaz' da şubeleri vardır. Kooperatifin taahhüt edilen sermayesi 10.491.435 TL., ödenmiş sermayesi 5.275.762 TL.' dir. Ortak sayısı ise 23. 806' dir. Kooperatif 1967 yılında bilançoysu 512.304.066 TL. kârla kapatmıştır.⁸⁹

⁸⁶ Uşak Belediyesi Zabıta Müdürlüğünden alınan bilgi (1999)

⁸⁷ TUTSAK, a.g.e., s.160.

⁸⁸ 1926 T.C.D.S., s.795.

⁸⁹ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.247.

1967 yılı itibariyle Uşak ilinde 24 adet Tarım Kredi Kooperatifi bulunmaktadır. Merkez ilçeye bağlı 9 tarım Kredi kooperatifi 70 köye dağılmış durumda olan 4.437 üyesine ortalama olarak 6.181.000 TL. ikrazatta bulunmuştur. Bu miktar, 1965'te 4.484.000 TL., 1966' da da 5.075.000TL kadardı.⁹⁰

Uşak'ta 1965 yılından itibaren faaliyete geçen ve özellikle köylerde kurulan Çok Yönlü Kalkınma Kooperatiflerinin sayısı 1967 yılında 31' i bulmuştur. Ortak sayısı 1466, ödenmiş sermayeleri ise 102.103 TL. civarındadır.⁹¹

1954 yılında kurulan, Esnaf ve Kefalet Kooperatifi' nin amacı, küçük esnaf ve sanatkârı kredi yönünden desteklemektir. Bu kooperatife gerekli krediyi Halk Bankası vermektedir. 1967 yılı itibariyle 1 tane olan kooperatif, 765 üyesine 2.500.000 TL. kredi temin etmiştir.⁹²

1967 yılında Uşak'ta 5 adet Topraksu Kooperatifi vardır. Üye sayısı 147 olup, 2.725 TL. ödenmiş sermayeleri vardır.⁹³

1972 yılı sonunda kalkınma kooperatiflerinin sayısı 40'a çıkmıştır. Esnaf Kefalet Kooperatifi de ortaklık oranını %30, kredi hacmini de %47 civarında arttırmıştır. Köy Kalkınma Kooperatifi sayısı 32, Orman kalkınma Kooperatifi sayısı 1 ve Topraksu Kalkınma kooperatifi sayısı da 7'dir.⁹⁴

1987 yılında ise Uşak' ta 36 Tarım Kredi Kooperatifi, 6 Esnaf ve Sanatkârlar Kefalet Kooperatifi, 14 Küçük Sanat Kooperatifi, 23 Tüketim Kooperatifi, 5 Motorlu Taşıtlar Kooperatifi, 65 Köy Kalkınma Kooperatifi ve diğer kooperatiflerle birlikte 267 adet kooperatif faaliyetine devam etmektedir.⁹⁵

Uşak Esnaf ve Sanatkârlar Kredi - Kefalet Kooperatifine bağlı 22 oda ve birlik, 2500 kişi de kayıtlı olarak vardır. 1997 yılı içinde bu kooperatif aracılığı ile

⁹⁰ Ay.Yer.

⁹¹ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.247,248.

⁹² Ay. Yer.

⁹³ Ay. Yer.

⁹⁴ 1973 Uşak İl Yıllığı, s.181.

⁹⁵ Uşaklılar Derneği, a.g.e., s.n.y.

esnafa 297 milyar TL. kredi dağıtıldı. 1998 yılının ilk 7 ayında ise esnafa dağıtılan kredi miktarı 338 milyar 138 milyon TL.' ye ulaşmıştır. Yıl sonuna kadar bu rakamın 450 milyar TL. olacağı tahmin edilmektedir.⁹⁶

C.BANKALAR

Uşak'ta şubesi açılan ilk banka 1891 yılında açılan Osmanlı Bankasıdır.⁹⁷ Osmanlı Bankası, aynı yıl içinde yapımı biten Hacı Gedik hanı içinde 6 yıl kaldıktan sonra, 1898'de Paşa Hanının üst katına taşınmıştır.⁹⁸ H. 1313/M.1895 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi'nde Bank – ı Osmani Şubesi'nin Dir – i Ketur' unun Hanımoğlu Rariyus Efendi, 'ikinci Dir – i Ketur' unun da Katip Mösyö Ruçi olduğu belirtilmektedir.⁹⁹

Uşak'ta şubesi açılan bir diğer banka ise eski Hükümet Konağının alt katında olan, o zaman ki adı Menafi sandığı olan Ziraat Bankasıdır. Banka 1892 yılında açılmıştır.¹⁰⁰ Bazı kaynaklarda bankanın açılış tarihi 1919¹⁰¹ olarak verilmiş olsa da, H. 1312/1894 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesinde Ziraat bank Şubesi Reisi olarak Hafız Efendi' nin verilmesi¹⁰² bankanın 1892 yılında açıldığını doğrulamaktadır. 1894' te Ziraat Bank Şubesi'nin diğer çalışanlarının isimleri ise şöyledir: Yiğit Başlı Ali Ağa, Haytaoğlu Hacı Ohannes Efendi, Evrahamoğlu Hiralmebu Efendi, Muhasebe Katibi Ali ve Yusuf Efendi, Kâtib –i Sani Münhal, Tarik Katibi Mehmet Efendi, Bank – I Dava Vekili Raşit Efendi' dir.¹⁰³

Cumhuriyet'in ilanından sonra 1929 yılında İş Bankası' nın kurulmasıyla¹⁰⁴ kazadaki banka sayısı üçe yükselmiştir. Bu üç bankanın tüccarlara krediler açması, kazanın iktisadi yönden canlanmasında büyük rol oynamıştır.¹⁰⁵ Osmanlı ve İş Bankası' nın açtığı kredi 500.000 TL.' dir. Ayrıca

⁹⁶ Uşak Esnaf ve Sanatkârlar Kredi – Kefalet Kooperatifi' nden alınan bilgi.(1998)

⁹⁷ 1927-1928 T.C.D.S., s.152.

⁹⁸ Haşim TÜMER, Uşak Tarihi, s.289.

⁹⁹ H.V.S., H. 1313/1895-1896,s.357.

¹⁰⁰ TÜMER, a.g.e., s.289.

¹⁰¹ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.245 ; TUTSAK, a.g.e., s.159 ; 1973 Uşak İl Yıllığı, s.176.

¹⁰² H.V.S., H. 1312/1894-1895, s.262.

¹⁰³ Ay. Yer.

¹⁰⁴ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.245.

¹⁰⁵ Uşak Ticaret ve Sanayi Odası, a.g.e., s.18.

Uşak Ziraat Bankası 1932 yılının Temmuz ayı sonuna kadar çiftçiye 300.000 TL. kredi vermiştir.

Daha sonra Uşak'ın il merkezi olmasından itibaren sırasıyla, 5 Ağustos 1954 yılında Şekerbank, 3 Mart 1957 yılında Emlak Kredi Bankası, 1958 yılında Halk Bankası, 22 Ekim 1965 yılında Yapı ve Kredi Bankası, 1 Eylül 1967 yılında Akbank ve 6 Kasım 1967 yılında da Garanti Bankası açılmıştır.¹⁰⁶ Ayrıca 1958 yılında Eskişehir Bankası kurulmuştur.¹⁰⁷ Böylece Uşak'ta, 1967 yılı itibariyle banka sayısı 10'a ulaşmıştır.

Bu bankaların Uşak ticaret hayatına kredi katkıları 1967 yılında 30.000.000 TL.'dir. Mevduatları toplamı ise 45.000.000 TL. civarındadır.¹⁰⁸

Daha sonraki yıllarda sırasıyla Öğretmenler Bankası, Vakıflar Bankası, Türk Ticaret Bankası ve 1 Kasım 1972 yılında da Etibank açılmıştır.¹⁰⁹

Böylelikle 1972 yılının sonlarında ildeki banka sayısı 14'e yükselmiştir.

1987 yılı sonlarına gelindiğinde önceki banka şubelerine, Ziraat Bankası Halıpazarı Şubesi, Pamukbank, Töbank ve Anadolu Bankası'nın açılmasıyla banka şubesi sayısı 18'e yükselmiştir.¹¹⁰

1998 yılında ise, il merkezinde bulunan banka şubeleri 22'yi bulmuştur. Bu banka şubeleri şunlardır.¹¹¹

1- Akbank	12- Pamukbank
2- Egebank	13- Sümerbank
3- EGS Bank	14- Şekerbank
4- Emlakbank	15- Tarişbank
5- Esbank	16- Toprakbank
6- Etibank	17- Türk Ticaret Bankası

¹⁰⁶ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.245,246.

¹⁰⁷ TÜMER, a.g.e., s.289

¹⁰⁸ 1967 Uşak İl Yıllığı, s. 246.

¹⁰⁹ 1973 Uşak İl Yıllığı, s. 176.

¹¹⁰ Uşaklılar Derneği, a.g.e., s.n.y.

¹¹¹ Cumhuriyet' in 75. Yılında Uşak, s.128.

7- Garantibank	18- Vakıfbank
8- Halkbank	19- Yapı Kredi Bankası
9- İmarbank	20- Yaşarbank
10-İş Bankası	21- Ziraat Bankası (Merkez Şubesi)
11-Kentbank	22- Ziraat Bankası (Halıpazarı Şubesi)

III. SANAYİ

A.DOKUMACILIK

Tarihi çağlardan bu yana, Uşak ve çevresinde ilkel dokuma tezgahlarında ev ve atölyelerde halı ve kilim üretimi yapılıyordu. Bölgede, dış pazara yönelik üretimin gelişmesiyle beraber halı dokumacılığında kullanılan malzemelerin üretilmesi zorunlu hale geldi. Başta bu malzemeler geleneksel metotlarla yapılıyordu. Ancak üretimin artmasıyla, geleneksel olarak üretilen malzemeler talebi karşılayamaz hale geldi. Bu durum, fabrikasyon üretimini zorunlu hale getirdi. Böylece, Uşaklı iş adamları ilk yün ipliği fabrikasının yapımına başlamışlardır. 1905 – 1910 yılları arasında üç adet iplik fabrikası faaliyete geçti.¹¹²

Teknolojik yönden kaydedilen gelişmeler sonucunda kamçılı el tezgahlarının yerini modern tezgahlar almıştır. Böylece ev ve atölye tipi üretimden fabrika türü üretime geçilmiştir. Dokuma sanayinde tesis sayısı hızla artmıştır. İplik ve dokuma tesislerindeki gelişmeler boya, baskı ve tekstil gibi bazı alt kollarında üretime geçmesine neden olmuştur. Bazı dokuma fabrikaları, 1979 yılında düz ve desenli battaniye üretimine geçmiştir. Dokuma sanayisinin alt kollarını dokuma, iplik, halı, kilim, boya, baskı ve battaniye sanayi oluşturmaktadır.¹¹³

¹¹² Uşak Ticaret ve Sanayi Odası Rehberi, Uşak, 1987, s.55.

¹¹³ Gülderen TURAN, Uşak Şehrinin Sanayi Coğrafyası, (Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 2000) s.36.

1. Halıcılık ve Kilimcilik

Halıcılığın kökeni Orta Asya' ya kadar dayanmaktadır. Türk aşiretleri dokudukları halıları, çeşitli yıllarda Anadolu' ya göç etmeleri neticesinde beraberlerinde yeni yerleştikleri bölgelere götürmüşlerdir. Uşak halıcılığı da Orta Asya'dan göçüp gelen yürüklerle başlamıştır. Murat ve Ahır dağı yaylaları ile Manisa ve Aydın kışlakları arasında çok önemli bir konuma sahip olan Uşak' a halıcılık Kaçar, Karakeçili, Kızıkeçili, Tekeli, Kınıklı gibi Türkmen boyları tarafından getirilmiştir. Uşak'ta dokunan halılar genellikle ev ve aile arasında kullanılıyordu.¹¹⁴

Uşak'ta halıcılık XVI. Yüzyılda gelişmeye ve ekonomik yönden değer kazanmaya başladı. İstanbul camilerine ve saraylarına konulmak için Uşak'tan halı siparişi alınması halıcılığın canlanmasında büyük bir etken olmuştur.¹¹⁵ Bu dönemde Uşak halılarının güzelliği İngilizlerinde ilgisini çekmiş, önceleri fazla halı almayan İngilizler, sömürgelerini genişlettikten sonra çok miktarda halı ithal etmeye başlamışlardır. İngilizlerin yanı sıra Hollanda, İtalya Prensleri, İzmir'den saraylarını ve kiliselerini süslemesi için İzmir halısı diye ün salan Uşak halılarını ithal etmişlerdir.¹¹⁶

XVIII. yüzyılın sonlarıyla, XIX. Yüzyılda Uşak'ta halıcılık altın çağını yaşadı. Uşaklı kadınlar, tezgahlarda gece – gündüz çalışmalarına karşın verilen halı siparişlerini yetiştiremiyorlardı.¹¹⁷

Osmanlı Padişahı Uşak'ta halıcılığın daha da gelişmesi için XIX. Yüzyılda para yardımında bulundu. Uşak ve Gediz kazalarında üretilen halı ve kılıç¹¹⁸ imalini arttırmak amacıyla Temmuz 1852'de bir irâde çıkardı. Uşaklı Hacı Mehmet Ağa'ya 800, Gedizli Hacı Ahmet Ağa'ya 500 kese para yardımı

¹¹⁴ Besim ATALAY, **a.g.e.**, s.21,22.

¹¹⁵ Gonca SAMUK, "Tarihte Uşak Halıları" **Kaynaklar**, III, Ankara, 1984, s.40.

¹¹⁶ ATALAY, **a.g.e.**, s.22.

¹¹⁷ ATALAY, **a.g.e.** s.6.

¹¹⁸ **Kılıç**: " Küçük halı, seccade yerine kullanılır bir tabirdir." Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993, s.151.

yaptı.¹¹⁹ Uşak'ta halıcılığın gelişmesinde Avrupalı tüccarlarında katkılarının olduğunu görüyoruz. 1864 yılında üç İngiliz Uşak'ta halı ticarethanesi kurdular. Uşak'tan Avrupa'ya halı ihracatını bu İngilizlerin kurduğu şirket gerçekleştirmiştir.¹²⁰

İngilizler Uşak'ta dokunan halılara büyük ilgi duyuyorlardı. Bunu bilen birkaç İngiliz sanayici 1893 yılında Uşak kasabasına gelip, halıcılık işini bilen dört kişiyi çok para vereceklerine inandırarak İngiltere'ye götürmüşlerdir.¹²¹

XX. yüzyılın başlarında Uşak kasabasının nüfusu 15.000 civarında olup, bu nüfusun büyük bir kısmı halıcılıkla uğraşıyordu. Bu yıllarda 2000 halı tezgahında 8000 kadar kız işçi çalışıyordu. Kasabadaki 2000 halı tezgahından 1200'ü aralıksız kalıçe dokuyordu. 1900 yılında Paris'te açılan halı sergisinde Uşak halısı birincilik kazanmıştır.¹²²

I. Dünya Savaşı'na kadar uşak halılarının İzmir limanından dış ülkelere ihracı sürdü. Ancak savaşın patlak vermesinden sonra Uşak halı dokumacılığı büyük ölçüde sekteye uğradı.¹²³

I. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan ekonomik buhran, İzmir'den Uşak halısı ithal eden İngiltere, Fransa, Almanya, Hollanda ve Mısır gibi ülkeleri de büyük ölçüde etkilemiştir.¹²⁴ Ekonomik buhran bu devletlerin harcamalarını kısmalarına, dolayısıyla halı ithalini durdurmalarına sebep oldu. Ancak ikliminin rutubeti nedeniyle halı ithali ihtiyacı duyan İngiltere bu ihtiyacını sömürgelerindeki insanları kullanarak, Uşak halılarını taklit ettirmek istemiştir.¹²⁵

Cumhuriyet' in ilk yıllarında Uşak' ta halıcılık halkın en başta gelen geçim kaynakları arasında olmasına rağmen, bölgede halıcılık bir türlü eski

¹¹⁹ Sadiye TUTSAK, "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Uşak'ta Halıcılık ve Tarak İsyanı" (Kısaca; Uşak'ta Halıcılık), A.K.Ü., **Sosyal Bilimler Dergisi**, S.3, Sonbahar, 1999, s.66.

¹²⁰ Zeki SÖNMEZ, "Batı Anadolu Türk Halıcılığının 19. Yüzyıldaki Durumu", **Türk Dünyası Araştırmaları, Türk Halıları Özel Sayısı**, 32, İstanbul 1984, s.100.

¹²¹ TUTSAK, "Uşak'ta Halıcılık...", s.66.

¹²² TUTSAK, "Uşak'ta Halıcılık...", s.67.

¹²³ Ay. Yer.

¹²⁴ **Uşak Halkevi Bir Yıllık Çalışmaları**, s.105.

¹²⁵ ATALAY, **a.g.e.**, s.61.

canlılığını elde edemedi. 1923 – 1933 yılları arasında nüfusu yaklaşık 93.000' i bulan Uşak' ta halı tezgahı 1.500'e, çalışan işçi sayısı da 4000' e düşmüştür.¹²⁶

1940' larda II. Dünya savaşı' nın oluşturduğu ekonomik durgunluk yerini 1950' lerde halı dokumacılığının canlanmasına bırakmışsa da, halıcılık eski önemine bir türlü kavuşamamıştır. Hatta özel teşebbüs ve devletin desteği ile Uşak halılarının geliştirilmesine çalışılmışsa da önemli bir netice elde edilememiştir.¹²⁷ Gün geçtikçe unutulmaya başlayan Uşak halılarının yerine, Konya halısı dokunmaya başlandı. Bunlar işin ehli olmayan kimseler tarafından adi malzemeler kullanılarak desen ve renk uyumu olmayan kalitesi düşük halılardı. Daha sonra devletin açtığı halı kursları ve sergileri eski Uşak halıcılığını bir türlü yaşatamamıştır.¹²⁸

1967 yılında Uşak ve civarında 3600 kadın işçinin çalıştığı 1200 tezgahta 72000 m² halı dokunmuş ve 11.520.000 TL. kazanılmıştır. 1972 yılında 4500 kadın işçinin çalıştığı tezgah 1500'e çıkmış, 90.000 m² halı dokunmuş ve 36.000.000 TL. kazanç sağlanmıştır.¹²⁹

1998 yılında, 13 işyerinde 37 makinede günde 4.000 m² halı dokunmuştur. Aynı yıl, 150 kadar el tezgahında yılda 6000 m² civarında ihracata yönelik halı üretilmiştir.¹³⁰

Uşak' ta kilim dokumacılığı da çok eski yıllardan beri devam etmektedir.¹³¹ XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda, dokumaları çok ince, parlak renkli olan ve sandık örtüsü olarak kullanılanlar genç kızların çeyizleri için dokudukları kız kilimleri ve delikli kilimler örneklerine çok az rastlanan kilimlerdir.¹³² XVIII Yüzyılda dokunan bu kilimler genellikle İstanbul'a satılıyordu. 1797 yılında İstanbul' dan yazılan bir hükümden edindiğimiz bilgiye göre, Uşak'tan Serasker için 1202 adet "Sayısına" denilen eski bir Türk kilimi satın alınmıştı.¹³³

¹²⁶ Uşak Ticaret ve Sanayi Odası, a.g.e., s.1,2.

¹²⁷ Cumhuriyetin 75. Yılında Uşak, s.77.

¹²⁸ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.273.

¹²⁹ 1973 Uşak İl Yıllığı, s.199.

¹³⁰ TURAN, a.g.t., s.39.

¹³¹ ATALAY, a.g.e., s.73.

¹³² Yurt Ansiklopedisi, X, s.7515.

¹³³ ATALAY, a.g.e., s.74.

XIX. yüzyıldan sonra Uşak halılarının Avrupa piyasalarında birdenbire tutulması üzerine kilim yapımı yerini haliya bırakmıştır. 1967 yılında Uşak' ta kilimciliği meslek edinmiş köyler bulunmaktadır. Esas ticari kıymeti olan kilimler, il merkezindeki fabrikalarda imal edilmektedir. Uşak'ta halen faaliyette olan 109 adet otomatik kilim dokuma tezgahı vardır. Bu tezgahlarda senede 300 iş günü itibariyle 392.400 adet kilim dokunmaktadır. Ortalama 90 TL.' dan 35.316.000 TL. tutarında gelir sağlanmaktadır.¹³⁴

1972 yılında, 1967 yılına göre, dokunan kilim sayıları aynı kalmıştır. Fakat bir çift kilimin değeri 600 TL.' dan 1400 TL.' ye yükselerek, kilim imalinden 2.520.000 TL. kazanılmıştır. Aynı yıl itibariyle, 105 otomatik dokuma tezgahında 300 iş günü hesabıyla, 1000 kişinin çalışmasıyla 300.000 kilim dokunmuştur. Bir kilim ortalama 200 TL.' dan 60.000.000 TL. gelir elde edilmiştir.¹³⁵

1998 yılında kilim, haliya göre daha kolay dokunması, ucuz olması ve taşıma kolaylığı nedeniyle önemini yitirmemiştir. Uşak' ta yılda 500.000 m² civarında makine kilimi dokunmaktadır. Bu iş kolunda 10 fabrika ve 65 atölye üretimini sürdürmektedir. Söz ettiğimiz yılda 12.000 kadar el tezgahında yılda yaklaşık 200.000 m² kilim dokunmuştur. Üretimin %95' i yurt dışına ihraç edilmiştir.¹³⁶

Uşak' ın Eşme ilçesi el dokuması kilimleriyle gerek yurt içinde ve gerekse yurt dışında çok büyük üne sahiptir. Bölgede sipariş üzerine, ticari amaçlı olarak dokunan kilimler, 4000' i aşkın tezgâhlarda dokunmaktadır.¹³⁷

¹³⁴ 1967 Uşak İl Yıllığı, s. 278.

¹³⁵ 1973 Uşak İl Yıllığı, s.205.

¹³⁶ TURAN, a.g.t., s.41.

¹³⁷ Neriman Günay KIRZIOĞLU, Eşme Kilimleri, A.K.M. Yayını, no:78, Ankara, 1994, s.148.

2. İplik Sanayi

Uşak'ta dokunacak olan halıların iplikleri ellerde hazırlanıyordu.¹³⁸ Kirman, çıkırık, eleme gibi el aletleriyle hazırlanan iplikler, düzgün olmayıp, yumruların oluşması iyi taranamamasına yol açıyordu.¹³⁹

XIX yüzyılın son çeyreğinde, Uşak kazasında yün ipliği imalatı için fabrikalar kuruldu. Uşak'ın büyük halı tüccarlarından, Tiritioğlu Mehmet Paşa, Hamzazade Hacı Hüseyin, Hacı Gedikzade ve Hacı Mustafa Efendiler halı ipliği ve şayak dokumak üzere 1898 yılında bir fabrika kurdular. Bu fabrikanın arkasından Yılcızcıadeler ve 1902 yılında Bacakzadeler birer iplik fabrikası kurmuşlardır.¹⁴⁰ 1905 yılında ise Bıçakçızade Biraderler ve Mehmet Zeki Kumpanyası iplik fabrikaları açılmıştır.¹⁴¹ Bu fabrikaların kurulması, halı ipi yapan köylüleri, eriş yapan yörükleri zor durumda bıraktı. Fabrikanın kazançlarını çekemeyen 29 kadar kasaba eşrafı el altından halkı fabrikalara karşı kıskırtmaya başladı.¹⁴² İlk önce halk bir takım hareketlerde bulundu, sonradan bazı insanlarda toplanarak 1907 yılının bir Cuma günü fabrikalara saldırdılar.¹⁴³ 1500 kadar çalışan kadın, çocuk ve çapulcularında araya girmesi, ayrıca Mende, Kuyucak, Bölme gibi civar köy halkının da katılmasıyla bu fabrikalar günlerce yağmalanmıştır. Uşak'ta yapağı ve yünden halı ipliği imal edilen fabrikalara eskiden "Tarak" denmesi, bu yağma hareketini adını da "Tarak Yağması" olarak kalmasına neden olmuştur.¹⁴⁴

1910 yılında Uşak'ta tüm bu yağmalama hareketleri olmasına rağmen Hamzazade ve ortakları Şayak fabrikası kurmuşlardır.¹⁴⁵ XX. Yüzyılın başlarında Türkiye'de çok az sayıda fabrika olduğu düşünülürse, Uşak'ta iplik fabrikalarının kurulması önemini bir kat daha arttırmaktadır. Nitekim 1913

¹³⁸ TUTSAK, "Uşak'ta Halıcılık...", s.69.

¹³⁹ ATALAY, a.g.e., s.46.

¹⁴⁰ Gündüz, ÖKÇÜN, **Osmanlı Sanayii**, 1913-1915 İstatistikleri, İstanbul, 1984, s.130 ;

TUTSAK, "Uşak'ta Halıcılık...", s.69.

¹⁴¹ ÖKÇÜN, a.g.e., s.130 ; **Yurt Ansiklopedisi**, X, s.4990.

¹⁴² ATALAY, a.g.e., s.47. ; TÜMER, a.g.e., s.269. ; TUTSAK, a.g.e., s.123.

¹⁴³ TUTSAK, "Uşak'ta Halıcılık...", S.69.

¹⁴⁴ TÜMER, a.g.e., s.268,269.

¹⁴⁵ TUTSAK, a.g.e., s.123.

sanayi sayımına göre, Türkiye’de yün ipliği üretimi ve yün dokumacılığı yapan 13 kuruluştan üç tanesi Uşak kazasında bulunuyordu.¹⁴⁶

Uşak’taki iplik fabrikaları Cumhuriyet devrinde eski işlevlerinin yanında dokumacılığın diğer sahalarına; kazmir, şayak, kumaş dokuma işlerine yöneldiler.¹⁴⁷ Cumhuriyet’in ilk on yılında Uşak’taki fabrika sayısı 5’e yükselmiştir.¹⁴⁸ 1950 yılına kadar bu sanayi dalında önemli bir gelişme olmamıştır fakat, dış ülkelerden yeni makineler ithal edilerek, iplik sanayi canlı tutulmaya çalışılmıştır.¹⁴⁹ 1967 yılında ilde faaliyet gösteren 38 adet yün iplik fabrikası bulunmaktadır. Bu fabrikalarda, yılda 70.200.000 TL. değerinde, 9.900 ton yün ipliği imal edilmektedir.¹⁵⁰ Bu rakamın 1972 yılında 250.000.000TL. ve 10.000 ton’ a çıktığını görüyoruz.¹⁵¹ 1983 yılında ilde yün ipliği ve yünlü dokuma imal eden büyüklü küçüklü 78 atölye ve fabrika bulunmaktadır.¹⁵² 1996 yılında pamuk ipliği üreten üç ring tesisi bulunmaktadır. Bu fabrikalarda 1.700 ton kadar üretim gerçekleştirilmiştir. Aynı yılda, halı, kilim, battaniye ve trikotaj ipi üreten çalışır durumda olan 110 fabrikada 60.000 ton iplik üretilmiştir.¹⁵³

3. Boya Sanayi

Uşak’ta boyama işleri XIX. Yüzyılın ortalarına doğru ilerlemeye başlamıştır. Halı ticareti ile uğraşan her tüccarın kendine has bir boyahanesi vardı. Bu yüzyılda halıcılığın kazada oldukça yaygın olması, boya ve yapağının bolluğu bu küçük sanayi dalını sürekli canlı tutmuştur.¹⁵⁴ 1898 yılında kazada kilim ve halı iplerini boyamaya mahsus 20 adet boyahane bulunmaktaydı.¹⁵⁵ 1906 yılında ise boyahane sayısının 30’a yükseldiğini görmekteyiz.¹⁵⁶

¹⁴⁶ Uşak Ticaret ve Sanayi Odası Rehberi, s.55.

¹⁴⁷ Uşak Ticaret ve Sanayi Odası, a.g.e., s.14.

¹⁴⁸ TUTSAK, “Uşak’ta Halıcılık...”, s.71.

¹⁴⁹ Uşak Ticaret ve Sanayi Odası Rehberi, s.57.

¹⁵⁰ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.276.

¹⁵¹ 1973 Uşak İl Yıllığı, s.200.

¹⁵² İlimiz Uşak, s.49.

¹⁵³ Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü, 1996 Yılı Uşak İli Sanayi ve Ticaret Durumu Raporu, Uşak, 1997, s.16.

¹⁵⁴ Charles, TEXIER, Küçük Asya, Çev.: Ali Suad, II, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1340, s.378.

¹⁵⁵ H.V.S., H.1316/1898-1899, s.357.

¹⁵⁶ H.V.S., H.1324/1906-1907, s.427.

Önceleri boya için kullanılan bitkiler, dere yolu denilen bağlarda yetiştirilirdi. Bunlardan kök boyası elde edilirdi. Ayrıca, taze ceviz kabuğu, soğan kabuğu, mazi, palamut, sarı ot kökü, çam kabuğu, nar kabuğu da boya elde etmede kullanılırdı. Bunlarla boyanarak dokunan halı ve kilimlerin renkleri solmazdı. 1960 yılında ise kök boyaların yerine, Avrupa' dan getirilen boyalar kullanılmaya başlanmıştır.¹⁵⁷ 1967 yılında ilde, 11 boyahane 1.300.000 TL.' lik 1.000 ton yün ipliği boyanırken¹⁵⁸, 1972 yılında boyahane adedi 17' ye yükselmiştir. Bu tesislerde 5.000 ton yün ipliği boyanmış ve 25.000.000 TL. gelir sağlanmıştır.¹⁵⁹

Pamuklu dokuma tezgahlarında arttırılan hammaddeler, 1998 yılında 11 işyerinde yapılan işlemlerle mamul hale getiriliyordu. İl merkezinde yer alan en önemli boya ve baskı tesisi Kasarteks Tekstil Fabrikasıdır. Tesisin 1999 yılındaki yıllık üretimi 1.4 milyon m. kadardı. Aynı yıl fabrikada 186 işçi çalışıyordu. Bunu 9 milyon m. kapasite ile Ağaoğlu Yün İplik Tekstik Fabrikası izliyordu. Arslan Tekstil, Sever Tekstil, Atak Basma ve Boya bu konuda çalışan diğer tesislerdir.¹⁶⁰

B. DERİCİLİK

Uşak'ta dericiliğin tarihini M.Ö.V.Yüzyıla kadar dayandırmak mümkündür. Bu bölgelerde hüküm sürmüş olan Frigyalılar devrinden beri devam edegelen dericilik, geniş meralardaki hayvancılığa dayanmaktadır.¹⁶¹ Dericiliğin tarihsel gelişimine baktığımızda, ilk zamanlarda Türkler tarafından çok ilkel yöntemlerle işlenmekteydi. Daha sonraları ise modern makinelerle işlenmeye başlamıştır. 1894 yılında Uşak' ta 35 adet tabakhane bulunuyordu.¹⁶² Ticaret ve Nafia Nezareti, sanayi istatistiklerinden elde edilen bilgilere göre, 1897 yılında kaza merkezinde 60 adet deri atölyesi bulunuyordu. Buralarda 170 kadar da işçi

¹⁵⁷ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.283.

¹⁵⁸ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.284.

¹⁵⁹ 1973 Uşak İl Yıllığı, s.208.

¹⁶⁰ TURAN, a.g.t., s.46.

¹⁶¹ Fatma ÇETİNKAYA; Yusuf ÇETİNKAYA, "Uşak Dericiliği ve Sorunları", Uşak Sanayici ve İşadamları Dergisi, S.2, Ocak-Şubat-Mart, 1996, s.22.

¹⁶² 1973 Uşak İl Yıllığı, s.201.

çalışmaktaydı. İşlenen derilerin değeri ise 5 milyon guruş civarındaydı.¹⁶³ 1316 Tarihli Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi' ne göre ise, 1898 yılında kaza merkezinde 15 tabakhane mevcuttur.¹⁶⁴ 1906 yılında kazadan takriben 115714 kilo meşin ve sahtiyân ihraç edilmiştir.¹⁶⁵ 1913 yılında yapılan sanayi sayımına göre kazada 40 kadar debbağ sayılmıştır.¹⁶⁶

1926 yılında deri sanayi makineleşmeye bağlı olarak yörede hızlı bir gelişme göstermiştir. Dericilikle uğraşanların büyük bir bölümü ihraç etmek üzere kuzu derisi işlemektedir. Diğerleri ise, işlenmiş oğalak derisi, kösele, çeşitli renklerde astarlık ve yüzlük deriler üretmeye başlamışlardır.¹⁶⁷ Daha sonra Teşvik- i Sanayi Kanunu' nun sağladığı imkanlar sayesinde mevcut debbağhanelere ilave olarak 3 debbağhane daha kurulmuştur.¹⁶⁸ Cumhuriyet' in ilk yıllarında Uşak' ta dericilikle uğraşan 124 esnaf bulunup, 400 civarında işçi çalıştırıyorlardı.¹⁶⁹

1937 yılında yeni tabakhane 2 fabrika ve 90 tane de tabakhane olduğu tespit edilmiştir.¹⁷⁰ 1967 yılı sonu itibariyle il merkezinde 250 işveren bulunmakta ve 1250 işçi çalıştırmaktadırlar.¹⁷¹

Debegat sanayinin 1965 – 1967 yılları arasındaki yıllık imalatı şöyledir:¹⁷²
(Bkz. Tablo 57)

¹⁶³ Vedat ELDEM, **Osmanlı İmparatorluğu' nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, b.y.y., 1970., s. 142.

¹⁶⁴ H.V.S., H.1316/1898-1899, s.357.

¹⁶⁵ H.V.S., H.1324/1906-1907, s.425.

¹⁶⁶ ÖKÇÜN, a.g.e., s.112.

¹⁶⁷ **Uşak Halkevi Bir Yıllık Çalışmaları**, s.103.

¹⁶⁸ Uşak Ticaret ve Sanayi Odası, a.g.e. s.14.

¹⁶⁹ **Uşak Halkevi Bir Yıllık çalışmaları**, s.103.

¹⁷⁰ ÇETİNKAYA, a.g.m., s.22.

¹⁷¹ **1967 Uşak İl Yıllığı**, s.278.

¹⁷² **1967 Uşak İl Yıllığı**, s.278,279.

Tablo 57.Debegat Sanayi İmalatı (1965-1967)

YILLAR	1965		1966		1967	
	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer
İMALATIN CİNSİ						
Tabak Yünü	800000	6600000	900000	8100000	950000	10450000
Piklaj	225000	2250000	260000	2860000	270000	3510000
Meşin	200000	1000000	190000	1170000	250000	1750000
Sahtiyan	150000	975000	180000	1440000	200000	1800000
Kıl	100000	400000	100000	450000	100000	500000

1967 Uşak İl Yıllığı, s.278,279.

Debegat sanayi Uşak'ta 1972 yılında elde ettiği gelir miktarı, diğer yıllara göre % 50 civarında bir artış kaydederek 66.260.000 TL.' ye yükselmiştir.¹⁷³

1967 yılında bazı deri fabrikaları; ham derileri İzmir'den Avrupa ve Amerika'ya ihraç ediyordu. 1973'te Uşak'ın kalkınmada öncelikli yöreler kapsamına alınmasıyla, nitelikli deri ve konfeksiyon yatırımlarına başlanmıştır. 1973 – 1980 yılları arasında ildeki yatırımlar genellikle yerel sermayelerce gerçekleştirilmiştir. 1982 yılında deri atölyelerinde tabak yünü, kıl, meşin ve astarlık deri üretilmiştir. Bunun yanı sıra 60'a yakın işyerinde, yeni eklenen makinelerle süet ve işlenmiş deri üretimine başlanmıştır.¹⁷⁴

1995 yılından sonra, dericilik alanında yeni atılımlar olmuştur. Modern makinelerin getirilmesiyle, üretim ve kalite yükselmiştir. Söz konusu yılda 500 deri atölyesinde 3.000 civarında işçi çalışıyordu. Yılda 35 milyon adet kadar ham deri işlenip elbiselik deri haline getiriliyordu. Bu, Türkiye deri üretimini %60' dır. 1999 yılında ise 60 civarındaki deri konfeksiyon atölyesinde, günde ortalama 50 adet deri giysisi üretilmektedir. Uşak derilerinin en büyük pazarı Rusya' dır. Bunun yanı sıra, İngiltere, Yunanistan, Romanya, Suudi Arabistan ve İran'a da ihraç edilmektedir. İstanbul Laleli pazarından bavul ticaretiyle deriler pazarlanmaktadır. Tüm bunlara rağmen 1998 yılında Uşak dericiliği

¹⁷³ **1973 Uşak İl Yıllığı, s.203.**

¹⁷⁴ ÇETINKAYA, a.g.m., s.23.

büyük bir krize girmiştir. 500 deri fabrikasından, 1999 yılında yaklaşık 40 tanesi çalışır durumdadır.¹⁷⁵

C. ŞEKER SANAYİ

1. Uşak Şeker Fabrikasının Kurulması

1830'lu yıllarda Avrupa'da şeker sanayi tekrar canlanmaya başladı. Osmanlı Devleti'de 1840 yılında kendi ülkesinde bir şeker sanayi oluşturmak amacıyla bir takım girişimlerde bulunmuştur. XIX. Yüzyıl ile XX. Yüzyılın başlarında şahısların bir şeker fabrikası kurma düşüncesine çok iyimser yaklaşan Osmanlı Devleti, sosyal, ekonomik ve idari yapısının şeker fabrikası kurulmasına o dönemde pek uygun olmadığı için, özellikle kapitilasyonların varlığı ve şartları ağır olan ticari anlaşmalar imzalanmasından dolayı bir şeker fabrikası kurulamamıştır.¹⁷⁶

Uşak'a bir şeker fabrikası kurma fikri, XX. Yüzyılın başlarında Nuri Bey' in aklına gelmiştir. Nuri Bey, sadece tahıl üretimi yapan ve maddi yönden pek iç açıcı durumda olmayan köylüye, değişik zirai kazanç sağlayacak yolları arıyordu. Bundan hareketle Avrupa' dan şekerin pancardan üretildiğini öğrendi ve pancar yetiştirerek, şeker üretmek, böylece köylüyü bu içler acısı durumdan kurtarmak fikri kafasında oluştu.¹⁷⁷

Nuri Bey, pancar kokusu giderilmiş koyu şerbeti elde ettikten sonra, dükkân dükkân dolaşarak göstermiş, şeker fabrikası kurma yolunda esnafı ikna etmeye çalışmıştır¹⁷⁸ Nuri Bey, ülkenin ekonomik yönden kalkınmasının zorunlu olduğunu biliyor, kendi imkan ve vasıtalarını kullanarak bir şeker fabrikası kurmanın zamanının geldiğine inanıyordu. O, şeker fabrikası kurmak istemesinin nedenini şöyle açıklıyor: "Zira şeker fabrikası kuracak olursam mevad-ı ihtidaiyesi gibi kendi memleketimizde bulunduğundan hiçbir sebeple harice, yabancı devletlere muhtaç olmayacak, tamamen çiftçilikle geçinmekte

¹⁷⁵ TURAN, a.g.t., s.54.

¹⁷⁶ Cumhuriyet' in 50. Yılında Şeker Sanayimiz, Mars. Matbaa, Ankara 1973, s.20.

¹⁷⁷ 30. Yılında Türkiye Şeker Sanayii, b.y.y., b.t.y., s.157.

¹⁷⁸ Türkiye Şeker Sanayii 1926-1976, Mars Matbaa, Ankara, 1976, s.155.

olan memleketime yeni gelir kaynağı temin etmiş olacaktım. İşte bu sebepler Uşak'ta bir şeker fabrikası kurma düşünceme başlıca etkindir.”¹⁷⁹

Nuri Bey, uzunca süren bir çalışmanın ardından Uşak Terakki Ziraat Türk Anonim Şirketi'nin kuruluş nizamnamesini onaylatmak için gittiğinde, Ziraat Vekili Mehmet Sabri Bey, İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey ve hükümetten bazıları bu işin çok zor olduğu gerekçesiyle onu, bu fikrinden vazgeçirmeye çalıştılar. Hüseyin Rauf Bey, Nuri Bey' e “Baba, sen bu fabrikayı ne ile kuracaksın? Bu iş çok zor” dediğinde, Nuri Bey, “ Uşak, mülhakatıyla beraber 25 bin hanedir. Bunun 5 binini saymayalım, geriye 20 bin hane kalır. Bu 20 bin haneden her gün bir yumurta alsam, 20 bin yumurta eder. Yumurtanın tanesi 2,5 kuruştan günde 500 lira eder ki, buda yılda 182.500 lira gibi büyük bir meblağdır.” Demesi Rauf Bey' in hoşuna gitmiştir. Ziraat Vekili Mehmet Sabri Bey' de, Nuri Bey' e “ Kaç yüz bin tarlan var da bu fabrikanın pancar ihtiyacını karşılayacaksın?” demesine, Nuri Bey, şu çok ilginç cevabı vermiştir: “ Ham maddesi toprağa dayanan herhangi bir fabrikanın kurulması için zannettiğimiz gibi büyük arazi parçasına ihtiyaç yoktur. Eğer böyle olsaydı, Fransa' dan memleketimize gelip tütün inhisarını alan Fransız şirketinin tütün yetiştirecek binlerce dönüm arazisinin olması gerekirdi.” demiştir. Nuri Bey' in bu konuşmaları, Rauf Bey' i nizamnameyi onaylama konusunda yumuşatmıştı.¹⁸⁰ 46 maddelik şirket nizamnamesi hükümet tarafından kabul oldu ve 19 Nisan 1923 yılında “Uşak Terakki Ziraat Türk Anonim Şirketi” kuruldu.¹⁸¹ 51 kişilik kurucu heyeti bulunan¹⁸², şirket 30.00 TL: sermaye ile kurulmuş¹⁸³, daha sonra yeni hissedarların katılımıyla bu para 600.000 TL. olmuştur.¹⁸⁴ Zaten şirketin amacı yeni hissedarlar bularak Uşak Şeker Fabrikasını inşa etmektir.¹⁸⁵ Yıllardır devam edegelen savaşlar sonucu fakirleşen halk, şirketin 2 TL.' lik bir hissesini dahi almakta güçlük çekiyordu. Büyük mali sıkıntılar çeken şirketin çalışmaları,

¹⁷⁹ ÖTÜKEN, a.g.e., s.39.

¹⁸⁰ ÖTÜKEN, a.g.e., s.44 – 46

¹⁸¹ **Türkiye Şeker Sanayi 1926-1976**, s.60.

¹⁸² Sebahattin GÜZELAY, “Uşak'ta Önemli Resmi Yapılar”, **Uşak Halk Eğitimi Dergisi**, I, S.6, Aydın Matbaası, Ankara, Ocak 1979, s.25.

¹⁸³ **Kütahya Mecmuası**, S.3., 29 Ağustos 1929, s.10.

¹⁸⁴ GÜZELAY, a.g.m., s.25.

¹⁸⁵ Habil AKILTEPE, Sabri MALKOÇ; İhsan MOLBAY, **Türkiye Şeker Sanayi ve Şeker Pancarı Ziraatı**, Mars Matbaası, Ankara, 1964, s.24.

çok yavaştı.¹⁸⁶ 30 Nisan 1925 yılında yapılan toplantıda şirketin sermayesini 1.200.000 TL.' ye çıkarmak kararı alındı ve 6 Kasım 1925 yılında da hükümet, alınan bu kararı onayladı.¹⁸⁷

Nuri Bey, bir yandan hisse senetleri satışıyla meşgul oluyor, diğer yandan şeker fabrikasını kurabilmek için Avrupa'daki şirketlere mektup yazıyordu. Amacı, 500 ton şeker pancarını kesebilecek ucuz ve sağlam bir fabrika kurmaktı. Mektup yazılan 14 şirketten sadece Fransa, Almanya, İngiltere ve Çekoslavakya'dan temsilciler geldi. İstanbul'da yapılan toplantı sonucunda,¹⁸⁸ Çekoslavakya'nın Skoda firmasının teklifi uygun görülmüş¹⁸⁹, Skoda temsilcisiyle Nuri Bey arasında geçen uzun tartışmalar sonucunda, %20'si peşin %33'ü fabrika malzemesinin Uşak'a gelmesinden sonra, kalan %30'unun da 6 sene sonra ödenmesi şartıyla 404.000 dolara Uşak Şeker Fabrikasını kurma görevi Skoda şirketine verilmiştir.¹⁹⁰

Bu anlaşmada,Uşak Terakki Ziraat Türk Anonim Şirketi, Sanayi ve Maadin Bankası'nı, Skoda şirketi' de Bahr – ı Sefid Bankası' nı kefil olarak gösterdi. Skoda Şirketi, Şeker Fabrikasını 14 Ekim 1926 tarihine kadar, şeker üretmeye başlayacak şekilde bitirmesi gerekiyordu. Bitiremediği takdirde, 15 Ekim 1926 tarihinden itibaren birinci hafta gecikme için 300 dolar, ikinci hafta gecikme için, 500 dolar, üçüncü hafta gecikme için, 700 dolar, dördüncü hafta gecikme için 1000 dolar'ın yanında bu gecikmenin bu süreleri de aşması halinde, fabrikanın makine değeri olan, 384.000 dolar geri vermeyi kabul ediyordu.¹⁹¹

Uşak Şeker Fabrikasının inşaatı bir yıl içinde bitmiş, makine ve aletler monte edilmişti. Fabrika, 1926 yılı Aralık ayında işlemeye hazır hale getirilmişti.¹⁹² Üç yıl gibi uzun ve yorucu bir çalışmadan sonra sıra fabrikanın

¹⁸⁶ TUTSAK, a.g.e., s.132.

¹⁸⁷ 30. Yılında Türkiye' de Şeker Sanayii, s.75.

¹⁸⁸ TUTSAK, a.g.e., s.132,133.

¹⁸⁹ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.293. ; Turan VELDET, 30. Yılında Türkiye Şeker Sanayi, Türkiye Şeker Fabrikası Anonim Şirketi Yayınları, no:48, Ankara, 1958, s.75.

¹⁹⁰ ÖTÜKEN, a.g.e., s.58,59.

¹⁹¹ Kütahya Mecmuası, 13, Teşrin – i Evvel 1341, s.10.

¹⁹² ÖTÜKEN, a.g.e., s.67.

açılmasına gelmişti. Nuri Bey, açılışın çok canlı ve renkli olmasını istiyordu.¹⁹³ Nuri Bey, fabrikanın açılışı için Ankara' dan, İstanbul' dan, Manisa' dan, Konya' dan gelecek misafirler için özel vagonlar tahsis ettirdi. 17 Aralık 1926 tarihinde davetliler fabrikanın bahçesinde hazır bulundular. Törende İktisat Vekili Rahmi Bey, Mebus Gedik, Bulkazlı Hüseyin Ağa ve Halaçlar Köyü'nden Yusuf Ziya Bey kürsüde konuşma yaptılar.¹⁹⁴

Açılış töreni bittikten sonra, üç gün evvelden gelmiş olan İktisat Vekili Rahmi Bey ile Mebuslar akşam trenle Uşak' tan hareket etmişlerdir.¹⁹⁵ Nuri Bey ilerki günlerde 500' den fazla, 400 gr.'lık gayet zarif şeker keselerini iki büyük çuval içinde Ankara' ya götürmüş, B.M.M. azalarına ve ileri gelen askeri erkana dağıtmıştır. Ayrıca, süslü sepetler içersine her biri 2 okkaya yakın olan şekerleri de, Mustafa Kemal Paşa' ya, İsmet Paşaya ve Meclis-i Milli Reisi Kazım Paşa' ya takdim etmiştir.¹⁹⁶ Nuri Bey Mustafa Kemal Paşa' ya numune şekerleri götürdüğünde Paşa kendisine "Her sahada madalyamız vardı. Sen ilk iktisat madalyasını bize kazandırdın." Diyerek, Nuri bey'in bu çabalarını takdir etmiştir.¹⁹⁷

2.Uşak Şeker Fabrikasını Durumu

Şeker Fabrikası ilk üretim yılında, yağışların az olması, çiftçilerin bu konuda tecrübeli olmayışları nedeniyle pancar ziraatı bakımından istenilen seviyeye ulaşamamıştır.¹⁹⁸ Nuri bey' i çekemeyenler, pancar ziraatıyla uğraşan köylülere; "Nuri Bey hükümete müracat ederek pancar ekilen tarlalardan 10 sene müddetle arazi vergisi alınmaması konusunda 13 maddelik bir kanun çıkartmıştır. Bu suretle 11 sene arazi vergisinden muaf tutulan pancar tarlaları elinizden alınacak ve Uşak Şeker Fabrikası' nın mülkiyetine kaydedilecektir. Onun için sakın pancar ekmeyiniz!" şeklinde olumsuz propagandalar yapmışlardır Ama Nuri Bey köy köy dolaşarak köylüleri bu söylenenlerin yalan

¹⁹³ TUTSAK, a.g.e., s.135.

¹⁹⁴ ÖTÜKEN, a.g.e., s.68,69.

¹⁹⁵ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.295.

¹⁹⁶ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.296,297.

¹⁹⁷ Türkiye Şeker Sanayi 1926-1976, s.66.

¹⁹⁸ Türkiye Şeker Sanayi 1926-1976, s.65.

olduğu konusunda ikna etmeyi başarmıştır.¹⁹⁹ Ancak yine de, bu olumsuz propagandaların etkisi ile merkezde ve Banaz kazasında pek pancar ekimi yapılmadı ve fabrika pancar azlığı nedeniyle 1 yıl üretimi durdurmak zorunda kaldı.²⁰⁰

Fabrika ilk üç yılda, normal üretim kapasitesinin çok çok altında üretim yapmıştır. Bunun birinci sebebi; pancar tarlalarındaki kelebeklerin oluşturduğu kurtlardır. Bunlar, pancarı tam kök salma döneminde yapraklardan köküne kadar sararak yok ediyordu. İlk üç yıl, yeterli pancar olmadığından dolayı, fabrika normal randımanının ancak %5 - % 10 kapasitesi oranında üretim yapabilmıştır. Fabrika ancak dördüncü yılında normal üretimine geçebilmiştir.²⁰¹ İkinci sebebi ise su getirilmemesidir. Çokrağan suyu Uşak Şeker Fabrikasına getirilmek istenmiş fakat, getirilememiştir. Eğer çokrağan suyu Uşak Şeker Fabrikasına getirilebilseydi, fabrikanın elektrik sorunu halledilecek, diğer işlerde duyulan su ihtiyacı da giderilecekti.²⁰²

Uşak Şeker Fabrikasının 1926 yılındaki sermayesi 1.200.000 TL.' dir. Bu sermaye 1930 yılına kadar hep aynı kaldı. Bu sermayeye özel şahıslar 321.994 TL., devlet müesseseleri ise 640.548 TL. nispetinde katılımda bulunmuştur.²⁰³ Fabrika mali sıkıntılar dolayısıyla 1930 yılına kadar hep zarar etmiştir. Yıllara göre edilen zarar şöyledir:²⁰⁴ (Bkz. Tablo 58)

¹⁹⁹ ÖTÜKEN, a.g.e., s.84,85.

²⁰⁰ Ay.Yer.

²⁰¹ ÖTÜKEN, a.g.e., s.87.

²⁰² İhsan ABİDİN, Şeker, Akşam Matbaası, İstanbul, 1934, s.45.

²⁰³ TUTSAK, a.g.e., s.139.

²⁰⁴ ABİDİN, a.g.e., s.44-48.

Tablo 58. Uşak Şeker Fabrikasının Ettiği Zararlar.(1925-1930)

Yıllar	Edilen Zarar (TL)
1925	700
1926	137.000
1927	529.000
1928	934.000
1929	1.016.000
1930	1.137.000
TOPLAM	3.753.700

TUTSAK, a.g.e., s.139.

Tablo 65 te de görüldüğü gibi, Uşak Şeker Fabrikası 1925' ten 1930 yılına kadar devamlı zarar etmiştir. Edilen zarar 3.753.700 TL.' dir.

1930 yılına kadar Uşak Şeker Fabrikası' nın hiç kâra geçmemesi, her yıl zarar ettiği söylentilerinin çıkması kamuoyunda hoşnutsuzluk yaratmaya başladı. Sanayi ve Maadin Bankası azası, Nisan ayı başında bu sebeple inceleme yapmak üzere Uşak' a gelmiştir. Ayrıca Uşak Şeker Fabrikası' nın 4 Haziran' da yapacağı toplantıya İktisat Vekaleti adına İzmir Mıntika Ticaret Müdürü' nün katılması bu hoşnutsuzluğu daha da su yüzüne çıkarıyordu.²⁰⁵

Uşak Şeker Fabrikası' nın kapatılıp kapatılmayacağı konusunda tartışmalar çıkmış, tartışmaların giderek yaygınlaşması üzerine İktisat Vekaleti, 1930 yılının Mart ayı başında fabrikanın tasfiyesine karar vermiştir. Uşak Terakki Ziraat Türk Anonim Şirketi' nin Ekim ayında yapılan umumi heyet toplantısında da idare meclisi başkanlığına Haşim Tekin ile Sanayi ve Maadin Bankası İdare meclisinden Abdullah Bey seçilmişlerdi.²⁰⁶

Fabrikanın 180 hissedarı, Uşak Şeker Fabrikası' nı yöneten Terakkii Ziraat Türk Anonim Şirketi' nin idaresi sırasında gördüğü bozukluklar ve israf

²⁰⁵ TUTSAK, a.g.e., s.141.

²⁰⁶ TUTSAK, a.g.e., s.144.

yüzünden, Ticaret Mahkemesi' ne Ekim 1930' da dava açtı.²⁰⁷ Uşak Şeker Fabrikası idarecilerine karşı açılan bu davanın nasıl sonuçlandığına dair kaynaklarda bir bilgiye ulaşılammıştır.²⁰⁸

Uşak Şeker Fabrikası'nın istikrarlı bir şekilde çalışmamasının sebepleri şunlardır.²⁰⁹

- 1- Uşak Şeker fabrikasının ilk üç yılında istikrarlı bir şekilde çalışmamasının temel sebebi, su idi. Fabrikanın su ihtiyacını gidermek için özel mühendisler tarafından 380 m. artezyen kuyusu açılmış, fakat ihtiyacı karşılayamamıştır. Daha sonra bu kuyu kapatılmıştır.
- 2- Pancar fiyatlarının köylüler tarafından yüksek tutulması, fabrikayı mali yönden sıkıntıya düşürmüştür. Uşak Şeker Fabrikası pancarın 1 okkasını üretim yerinde 2 kuruşa satın alıyordu. Ayrıca satın alınan pancarların nakliyesi, tahliyesi, ölçülmesi gibi diğer masraflar fabrikaya ait olduğundan maliyet çok daha yükseliyordu.
- 3- Uşak Şeker fabrikası için pancar ziraatı yapan çiftçilere bu konuda bilgi verilmemesi, çiftçiler için gerekli olan malzemelerin tam olarak sağlanamaması ve çiftçilerin acemiliği yüzünden fabrikaya yeterince pancar yetiştirilemiyordu. Bu imkansızlıklar içinde, fabrika ister istemez pancar fiyatlarını yüksek tutmak zorunda kalıyordu. Fiyatlar çiftçiyi tatmin etmezse pancar ziraatı yapmaktan vazgeçmeleri mümkündür.

Fabrika 1.200.000 TL. ile yürütülemeyeceğinden, Milli Bankalar ve maliye Vekaleti 4.000.000 TL. kredi açtı. Çünkü fabrikanın tasfiyesi fabrikanın işlememesinden değil, sermayenin az olmasından kaynaklanmaktaydı. 7 Ağustos 1931 tarihinde toplanan Uşak Terakki Ziraat Türk Anonim Şirketi Heyet – i Umumiyesi sermayenin artırılması için yapılan ilanların tahakkukunu kabul etmedi. Şirketin en fazla iştirak hissesini elinde bulunduran Sanayi ve Maadin bankası bu toplantıda, Uşak Terakki Ziraat Türk Anonim Şirketi' nin tasfiyesi kararını çıkartmıştır. Sonuçta, Uşak Şeker fabrikası' nın Sanayi ve Maadin

²⁰⁷ Ay. Yer.

²⁰⁸ TUTSAK, a.g.e., s.150.

²⁰⁹ TUTSAK, a.g.e., s.150-151.

bankası' na devredilmesi kararı alınmıştır.²¹⁰ Bundan sonra, Uşak Şeker Fabrikası, 12 Mayıs 1933 tarih ve 2058 sayılı kanun gereğince 4 Temmuz 1933 tarihinden önce " Devlet Sanayi Ofisi" ne, sonra da 11 Temmuz 1933 tarih ve 2262 sayılı kanun gereğince " Sümerbank" a devredilmiştir.²¹¹ Daha sonra, şeker fabrikalarının işletme idaresinin tek elden yürütülmesi amacıyla, 6 Temmuz 1935 tarihinde kurulan "Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'ne devredilmiştir.²¹²

3.Uşak Şeker Fabrikası' nın Üretimi

Fabrika, ilk yılında, yağışların az oluşu ve çiftçilerin acemiliği nedeniyle pancar üretiminde pek verimli olamamıştı.²¹³ Pancarlar, at, deve ve eşek sırtında taşınıyor, fabrikanın tam kapasiteyle çalışmasına imkan sağlamıyordu.²¹⁴

1926 yılında Uşak Şeker Fabrikası için üretilen pancarların yörelere göre ortalama ağırlıkları ve yüz kilodan elde edilen şeker miktarı şöyledir:²¹⁵ (Bkz.Tablo 59.)

²¹⁰ TUTSAK, a.g.e., s.151-152.

²¹¹ Türkiye Şeker Sanayii 1926-1976, s.62.

²¹² Türkiye Şeker Sanayii 1926-1976, s.106. Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. T.C. Ziraat Bankası, Sümerbank ve Türkiye İş Bankası A.Ş. tarafından, Ticaret kanunu hükümlerine göre 22 milyon TL. sermaye ile 6.7.1935 tarihinde kurulmuş bir Anonim Şirkettir.

²¹³ Türkiye Şeker Sanayii 1926-1976, s.65 ; Cumhuriyet' in 50. yılında Şeker Sanayimiz, s.21-22.

²¹⁴ ÖTÜKEN, a.g.e., s.85.

²¹⁵ TUTSAK, a.g.e., s.138.

Tablo 59. Uşak Şeker Fabrikasına Gelen Pancarlar ve Üretilen Şeker Miktarı(1926)

Yöre	100 kg.'dan alınan şeker miktarı	Pancarların adet itibariyle ortalama ağırlıkları (gr)
Uşak	17,1	626,5 Yapraksız
Kılcan	18,2	540 Yapraksız
Banaz	19	252 Yapraksız
Bozkurt	19	217 Yapraksız
Ulubey	19,8	366 Yapraksız
Mosanaltı	17,7	37 Yapraksız
Karalar	16,3	680 Yapraksız
Soma	17,3	1.353 Yapraksız
Oyuk	17	255 Yapraksız
Sabancılar	17,1	248 Yapraksız
Afyonkarahisar	15,7	603 Yapraksız
Bozöyük	12,4	1.081 Yapraksız

TUTSAK.,a.g.e.,s.138

Uşak Şeker Fabrikası pancar üretimi yapılacak alanın kenarındadır. Kalpaklar, Banaz, Oturak, Dumlupınar, Yıldırım Kemal, Bal Mahmut, Afyon, Çay, Alaşehir, Iğın, Kütahya, Tavşanlı, Eskişehir, İnönü, Bozöyük, Pazarcık gibi uzak yerlerden fabrikaya işlenmek üzere pancar geliyordu.²¹⁶

Uşak Şeker Fabrikası 1926 yılında, 1262 ton pancar işleyerek²¹⁷,

12.550 kg. şeker üretmiştir.²¹⁸ 1927 yılında fabrika günde 300 – 380 ton arasında pancar işliyordu.²¹⁹ Bu yıl pancar ekimi yapan çiftçi sayısı 3664, ekilen pancar 1567 hektar, işlenen pancar 8573 ton idi. Bu yılda şeker fabrikası 46 gün

²¹⁶ ABİDİN, a.g.e., s.14.

²¹⁷ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.302. ; Mustafa YEŞİL, Kütahya İlinin Kısa Coğrafyası, Matbaa-i Ebûzziya, İstanbul, 1938, s.53'te ; İşletilen Pancar, 1231 ton, üretilen şeker miktarını da 113 ton olarak vermiştir.

²¹⁸ TUTSAK, a.g.e., s.140.

²¹⁹ Ay. Yer.

faaliyet göstermiştir.²²⁰ Bu faaliyet sırasında çalışan amele sayısı ise 500 kadar²²¹ olup, üretilen şeker miktarı ise 808 tondur.²²² 1928 – 1945 yılları arasında fabrikanın pancar üretimi şöyledir:²²³ (Bkz.Tablo 60.)

Tablo 60. Uşak Şeker Fabrikası Pancar Üretimi (1928-1945)

Yıl	Ekim Yapan Çiftçi Sayısı (adet)	Ekilen Pancar (hektar)	1 günde işlenen pancar (ortalama ton)	Faaliyet süresi (gün)
1928	6.367	2.378	306,4	49
1929	8.303	2.420	501,9	63
1930	8.597	4.866	496,7	74
1931	11.606	5.370	564,2	110
1932	12.442	5.272	635,5	113
1933	13.703	6.068	651,3	166
1934	18.618	5.441	-	140
1935	8.777	2.690	-	-
1936	5.339	1.974	740	44
1937	10.430	3.898	839	52
1938	6.802	2.853	839	51
1939	16.871	7.231	936	85
1940	22.882	12.573	885	118
1941	16.451	8.268	894	104
1942	13.491	5.882	985	68
1943	21.373	9.603	1024	90
1944	20.898	8.976	1101	84
1945	23.475	11.753	1026	81

1967 Uşak İl Yıllığı s. 302

²²⁰ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.302.

²²¹ TUTSAK, a.g.e., s.302.

²²² 1973 Uşak İl Yıllığı, s.222.

²²³ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.302.

1928 – 1945 yılları arasında işlenen pancar ve elde edilen şeker miktarı ise şöyledir.²²⁴ (Bkz. Tablo 61)

Tablo 61. Uşak Şeker Fabrikası Üretimi (1928-1945)

Yıl	İşlenen pancar (ton)	Üretilen Kristal Şeker (ton)	Üretilen Küp Şeker (ton)
1928	9.631	1.288	-
1929	23.423	3.210	-
1930	31.831	4.930	-
1931	54.159	8.650	-
1932	69.102	11.170	-
1933	102.238	9.670	5.479
1934	102.428	10.244	4.982
1935	-	-	-
1936	30.198	3.788	1.267
1937	36.849	4.102	2.126
1938	38.438	2.866	3.223
1939	79.924	7.478	5.443
1940	105.589	15.054	3.055
1941	92.695	16.112	4.703
1942	65.978	7.691	3.245
1943	92.144	10.265	4.548
1944	92.845	10.464	5.054
1945	82.000	9.623	4.078

1973 Uşak İl Yıllığı s.222, 223.

1928 – 1945 yılları arasında çalıştırılan personel durumu ise şöyledir.²²⁵ (Bkz. Tablo 62)

²²⁴ **1973 Uşak İl Yıllığı**, s.222,223.

²²⁵ **1967 Uşak İl Yıllığı**, s.304,305.

Tablo 62. Uşak Şeker Fabrikası Personel Durumu (1928-1945)

Yıl	Memur		İşçi		Hizmetli	
	Daimi	Geçici	Daimi	Geçici	Daimi	Geçici
1928	95	-	248	-	-	-
1929	96	-	317	-	-	-
1930	108	-	308	-	-	-
1931	64	63	94	392	-	-
1932	84	75	63	416	-	-
1933	105	118	65	645	-	-
1934	151	110	65	882	-	-
1935	28	-	11	55	-	-
1936	97	-	130	1.194	-	-
1937	117	-	125	1.541	-	-
1938	65	-	145	1.473	-	-
1939	61	-	247	969	76	-
1940	62	-	90	1.194	32	-
1941	69	-	244	1.219	13	-
1942	70	-	280	1.017	36	-
1943	66	-	210	1.465	89	-
1944	77	-	201	1.176	82	-
1945	80	26	189	1.515	37	-

1967 Uşak İl Yıllığı s.304,305.

1946 – 1973 yılları arasında işlenen pancar ve elde edilen şeker miktarı şöyledir.²²⁶ (Bkz. Tablo 63)

²²⁶ 1973 Uşak İl Yıllığı, s.222,223.

Tablo 63. Uşak Şeker Fabrikası Üretimi (1946-1973)

Yıl	İşlenen Pancar (ton)	Üretilen Kristal Şeker (ton)	Üretilen Küp Şeker (ton)
1946	128.650	17.544	3.462
1947	115.947	17.221	2.289
1948	112.441	14.928	3.785
1949	129.977	17.224	5.000
1950	143.800	26.109	4.003
1951	221.500	29.431	4.500
1952	188.700	26.085	5.000
1953	161.850	21.434	5.500
1954	118.650	16.499	4.004
1955	117.930	15.491	4.011
1956	95.599	11.689	5.010
1957	154.468	16.322	7.754
1958	148.127	15.247	6.537
1959	164.748	21.302	6.018
1960	193.191	21.686	7.688
1961	141.527	17.487	6.414
1962	118.147	12.227	5.553
1963	126.403	12.927	6.177
1964	209.317	26.077	9.005
1965	132.622	16.124	6.189
1966	165.377	22.069	5.325
1967	196.337	24.246	6.656
1968	177.123	22.684	5.848
1969	123.478	14.169	4.192
1970	170.693	22.667	2.576
1971	289.950	23.836	5.110
1972	233.000	28.062	5.612
1973	220.000	27.010	5.000

1973 Uşak İl Yıllığı, s.222,223

1946 – 1973 yılları arasında çalıştırılan personel durumu ise şöyledir.²²⁷

(Bkz.Tablo 64.)

Tablo 64. Uşak Şeker Fabrikası Personel Durumu (1946-1973)

Yıl	Memur		İşçi		Hizmetli	
	Daimi	Geçici	Daimi	Geçici	Daimi	Geçici
1946	76	16	201	1473	69	-
1947	73	22	186	1304	71	-
1948	87	66	196	1516	77	40
1949	73	77	174	1240	80	40
1950	88	63	195	1227	95	57
1951	86	64	214	1382	102	65
1952	97	113	233	1233	126	66
1953	70	129	235	1348	129	-
1954	62	97	280	1318	142	-
1955	81	75	281	1112	151	-
1956	79	62	282	1032	159	-
1957	76	58	249	1196	169	-
1958	83	59	252	1197	170	-
1959	88	49	253	1305	173	-
1960	85	40	245	1284	174	-
1961	84	31	252	1250	168	-
1962	87	49	254	1275	169	-
1963	83	46	245	1132	174	-
1964	79	59	255	1074	170	-
1965	84	59	257	964	170	-
1966	84	76	252	936	170	-
1967	85	71	239	862	166	-
1968	83	32	224	870	159	-
1969	80	41	219	752	154	-
1970	85	55	182	520	153	-
1971	84	74	185	575	187	-
1972	85	60	183	505	182	-
1973	85	30	183	500	177	-

1973 Uşak İl Yıllığı, s.224,225

²²⁷ 1973 Uşak İl Yıllığı, s.224,225.

1976 yılında, Uşak Şeker Fabrikası'nda 297.977 ton pancar işlenmiş ve 42.429 ton şeker üretilmiştir.²²⁸ Aynı yıl fabrikanın pancar işleme kapasitesi, 1300 ton/gün, kampanya süresi ise 130 gündür.²²⁹

1982 yılında ise, 330.000 ton pancar işlenerek 37.400 tonu kristal, 6.500 tonu küp şeker olmak üzere toplam 43.900 ton şeker üretilmiştir. 1983 yılında fabrikada 1435 kişi çalışmaktaydı.²³⁰

1983 – 1987 yılları arasında Uşak Şeker Fabrikasında işletme faaliyetleri, Tarımsal faaliyetler ve ödenen bedeller şöyledir:²³¹ (Bkz. Tablo 65,66,67)

Tablo 65. Uşak Şeker Fabrikası İşletme Faaliyetleri (1983-1987)

Yıllar	1983	1984	1985	1986	1987
İşlenen Pancar (ton)	252.600	204.000	205.350	208.500	197.400
Elde Edilen Kristal Şeker	30.492	26.730	27.057	24.351	23.854
Elde Edilen Küp Şeker	6.400	4.730	4.250	3.870	3.740
Elde Edilen Toplam Şeker	36.892	31.460	31.307	28.221	27.594
Pancar işleme Kapasitesi	1.300	1.500	1.500	1.500	1.500
Günlük Pancar İşleme Kapasitesi	1.466	1.525	1.562	1.418	1.484

Uşaklılar Derneği, a.g.e., s.n.y.

Tablo 66. Uşak Şeker Fabrikasında Ödenen Bedeller. (1983-1987)

Yıl	1983	1984	1985	1986	1987
Ödenen (TL)	2.380.280.998	2.320.748.508	4.076.348.049	4.735.791.988	5.992.148.141

Uşaklılar Derneği, a.g.e., s.n.y.

²²⁸ Türkiye Şeker Sanayii 1926-1976, s.74.

²²⁹ Türkiye Şeker Sanayii 1926-1976, s.181.

²³⁰ İlimiz Uşak, s.47,48.

²³¹ Uşaklılar Derneği, a.g.e., s.n.y.

Tablo 67. Uşak Şeker Fabrikasının Tarımsal Faaliyetleri (1983-1987)

Faaliyet Çeşitleri	1983	1984	1985	1986	1987
İş Programı (dekar)	85.000	90.000	95.000	95.000	109.306
Ekim Miktarı (Dekar)	85.332	90.325	83.337	16.236	93.448
Ekim Yapan Köy Adedi	231	229	235	247	246
Çiftçi Sayısı	15.297	16.952	16.322	16.272	17.488

Uşaklılar Derneği, a.g.e., s.n.y.

Şekerin günlük tüketim maddesi olması ve nüfusun artmasına bağlı olarak, bölgede tüketimin giderek artması, pazar hacminin de giderek büyümesine yol açmıştır. Üretilen şeker, Ege Bölgesi' ne pazarlanır. Başta İzmir, Aydın, Manisa ve Denizli' ye gönderilir.²³²

Uşak Şeker Fabrikası'nda üretilen ana ürünler; toz ve küp şekerdir. Bunun yanı sıra yan ürün olarak; küspe ve yaş küspe üretilir. Şeker üretimi her geçen yıl artış göstermiştir. 1995 yılında üretilen şeker miktarı 17 bin ton kadardır. Bu miktar 1997 yılında ise 34 bin ton olmuştur.²³³ Görüldüğü gibi şeker üretimi 2 yılda % 100 artmıştır.

Fabrikada çalışan daimi memur ve işçilerin yanı sıra, genellikle Ekim, Kasım ve Aralık ayları kampanya dönemlerinde çalıştırılmak üzere geçici işçi alınmaktadır. Bu dönemlerde yaklaşık olarak 650 geçici işçi çalışmaktadır. Devamlı olarak çalışanlar ise 400 kişi kadardır. Bölgede şeker pancarı tarımı teşvik edilmiş ve hızla yayılmıştır. 1997 yılında yaklaşık 65 bin dekar pancar üretim alanında 11 kadar köyde pancar tarımı yapılmıştır. 1988 yılında bu tarım bölgelerinden 300 milyon ton civarında şeker pancarı üretilmiştir.²³⁴

²³² TURAN, a.g.t., s.59.

²³³ Uşak Şeker Fabrikası Üretim Raporu 1997, s.3.

²³⁴ TURAN, a.g.t., s.61.

D. TAŞA VE TOPRAĞA DAYALI SANAYİ

Uşak şehir merkezinde, toprağa dayalı sanayi sektörü 1999 yılında 15 tanedir. Bunların 10 tanesi mermer işletme tesisi, ikisi seramik sanayi, 3 tanesi de beton yapım tesisleridir. Bu tesisler, inşaat sanayi'nde kullanılan maddeler üretmektedirler. 1950' li yıllarda kırdan kente olan göçle birlikte kentlerde konut yapımı hız kazanmış; demir,çimento, tuğla gibi inşaat malzemelerinin tüketimi de artmıştır.²³⁵

İnşaat malzemeleri sanayi, hammadde ve pazar alanlarına yakın olmak zorundadır. Çünkü; hammaddenin başka bir alana taşınarak işlenmesi, ağır bir ulaşım girdisini zorunlu kılacağından, tuğla, mermer ve beton blok üreten fabrikalar hammadde kaynaklarına yakın yerlerde kurulmaktadır.²³⁶ Uşak'ta da toprağa dayalı sanayi sektörlerinin kuruluş yerlerinde bu durumu görüyoruz.

Merkezde yer ve duvar karosu üreten Hitit Seramik fabrikası, 1991 yılında kurulmuştur. Fabrikada 1999 yılında 515 kadar işçi çalışmaktadır. Aynı yıl üretilen yer ve duvar karosu 8,5 milyon m² civarında olup, %70'i yurt dışına ihraç edilmektedir. İhraç edilen ülkeler arasında Rusya, Almanya, Kanada, İsveç, Finlandiya, Hollanda ve İngiltere gelmektedir. İl merkezindeki bir diğer tesis de UMPAŞ Seramik Fabrikasıdır. İnşaatına 1998 yılında başlanan fabrika, organize sanayi bölgesi karşısı, Gediz yolu üzerinde yer almaktadır. Tesisler faaliyete geçince, yılda 4 milyon m² kadar yer ve duvar karosu üretimi yapılması planlanmaktadır. 800 kişiye iş imkanı sağlayacak olan fabrika, üretimin %40' lık bölümünü iç piyasaya , %60'lık bölümünü ise ihraç etmeyi planlamaktadır.²³⁷

Hazır beton sanayi kolunda 1999 yılında üç fabrika bulunuyordu. Bunlardan ilki, 1992 yılında üretime başlayan Uğur Serdaroğlu Hazır Beton

²³⁵ TURAN, a.g.t., s.63.

²³⁶ Mustafa MUTLUER, Gelişimi, Yapısı ve Sorunları İle Denizli Sanayii, Denizli Sanayi Odası Yayınları, İzmir, 1995, s.107.

²³⁷ TURAN, a.g.t., s.64.

Fabrikası (USAŞ)dır. Organize Sanayi Bölgesinde kurulan tesiste 1999 yılında 200 kadar işçi çalışıyordu. Diğerleri ise 1994 yılında kurulan Yılmaz Hazır Beton ve 1995 yılında kurulan Oktaş Hazır Beton tesisidir. 1999 yılında bu iki fabrikada 95 işçi çalışıyordu.²³⁸

1967 yılında Uşak merkezde, 3 adet tuğla – kiremit fabrikası vardı. Bu üç fabrikada bir yılda 2.050.000 adet ve 820.000 TL. tutarında kiremit üretilmiştir. Ayrıca 22 işyerinde eski tip, bir fabrikada da delikli tip tuğlalar imal edilmektedir. Eski tip tuğla imal eden 22 işyerinde ortalama olarak 284.000 TL. değerinde 3.560.000 adet düz tuğla, bir fabrikada ise, 30.000 TL. değerinde 300.000 adet delikli tuğla imal edilmiştir.²³⁹ 1981 yılında ilde yine 3 adet tuğla – kiremit fabrikası vardır. 1 milyon adet üretim yapan fabrikalarda toplam 38 işçi çalışmaktadır. Aynı yıl, tuğla üreten 14 işletme mevcuttur. 14 milyon adet tuğla üreten işletmelerde ise toplam 200 işçi çalışmaktadır.²⁴⁰ 1999 yılında ise bir adet dolu tuğla üreten küçük bir işletme kalmıştır. Gencay Tuğla Fabrikası 1999 yılında günde yaklaşık olarak 4 bin adet tuğla üretmektedir.²⁴¹

Uşak'ta taşa ve toprağa dayalı bir diğer sanayi kolu da mermer sanayidir. Uşak ve çevresinde mermer yataklarının bulunması bu sanayi kolunun gelişmesinde etkili olmuştur. Uşak'ta 1906 yılında beyaz ve siyah mermer çıkarılıyordu.²⁴² Uşak'ta çıkarılan mermerlerin toplam rezervleri 10 milyon m³ civarındadır.²⁴³

Uşak'ta ilk kurulan mermer fabrikası 1982 tarihinde üretime başlayan Oğuz Mermer Fabrikasıdır. Bunu 1989 yılında Erenler Mermer Fabrikası, 1990'da Çolakoğlu Mermer Fabrikası ve 1992 yılında da Başer Mermer Fabrikası takip etmiştir. 1999 yılında bu dört fabrikanın yanı sıra, yedi adet atölye şeklinde olan tesisler faaliyet göstermektedir. Bu tesislerde toplam 55 kadar işçi çalışmaktadır. Fabrikaların günlük mermer işleme kapasiteleri ise 400

²³⁸ Ay.Yer.

²³⁹ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.284.

²⁴⁰ Uşaklılar Derneği, a.g.e., s.n.y.

²⁴¹ TURAN, a.g.t., s.66,67.

²⁴² H.V.S., H.1324/1906-1907, s.426.

²⁴³ M.T.A. Türkiye Maden Envanteri, M.T.A. Yayınları, no:179, Ankara, 1980, s.547.

m³ civarındadır. İşlenen mermerler yurt içinde Diyarbakır, Antalya, İstanbul, İzmir, Adana, Gaziantep, Manisa, Aydın ve Denizli illerine pazarlanmakta; yurt dışında ise, Almanya, İtalya, Suudi Arabistan ve Kuveyt'e ihraç edilmektedir.²⁴⁴

²⁴⁴ TURAN, a.g.t., s.67.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

UŞAK'TA EĞİTİM

I. CUMHURİYET ÖNCESİ EĞİTİM

Osmanlı Devleti'nde eğitim faaliyetleri mekteplerde ve medreselerde yürütülüyordu. Mektepler daha çok saray, hükümet ve askerlik işlerinde çalışacak memurları yetiştirmek amacıyla eğitim vermekteydi. Temel eğitim, çocuklara okuma-yazma öğretilmesi ve bunun yanında dini bilgiler vermek amacıyla Sıbyan Mektepleri tarafından yürütülüyordu. Medreseler ise, mekteplerden sonra eğitimin ikinci basamağını yani yüksek öğrenim kısmını teşkil ediyordu.¹

Uşak'ta da Cumhuriyet öncesinde eğitim mekteplerde ve medreselerde verilmekteydi.

A. MEDRESELER

Medrese kelimesi, Arapça'da "Derase" kökünden gelmektedir ve "talebenin kendisinde ilim öğrendiği yer" manasında kullanılmaktadır. Umumi olarak Sıbyan Mektebi'nin üstünde eğitim ve öğretim yapılan orta ve yüksek tahsil müessesesi anlamındadır.² Medreselere genellikle Sıbyan Mektebini bitiren ya da temel bilgileri öğrenen çocuklar alınırdı.³ Bu eğitim müessesesi ilkokul seviyesinin üzerinde, aşağıdan yukarıya doğru yükselen Hâric, Dâhil, Tetimme Sahn dereceli idi.⁴ Medreselerde öğretmenlik yapan profesöre "Müderris" denilirdi. Her medresede eğitim ve öğretim faaliyetini müderris

¹ Osman ERGİN, *Türk Maarif Yılığ*, I,II, Eser Matbaası, İstanbul, 1973, s.5.

² Cahid BALTACI, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İrfan Matbaası, İstanbul, 1976, s.5. ; Medrese Kelimesi için ayrıca bkz. Aptullah KURAN, *Anadolu Medreseleri*, T.T.K. Basımevi, I, Ankara, 1969, s.1 ; Mehmet Zeki PAKALIN, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, M.E.Basımevi, İstanbul, 1993, s.436 ; Johs PEDERSEN, "Mescid", *İslam Ansiklopedisi*, VIII, M.E.Basımevi, İstanbul, 1993, s.50.

³ Yahya AKYÜZ, *Türk Eğitim Tarihi -Başlangıçtan 1993'e-* Kültür Koleji Yayınları, İstanbul, 1993, s.60.

⁴ Yaşar SARIKAYA, *Medreseler ve Modernleşme*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997, s.34 ; Adnan ŞİŞMAN, "Atatürk ve Eğitimde Lâiklik", *Jandarma*, S.91, Ankara 2000, s.25.

yürütürdü.⁵ Müderrisler, “Muid” olarak adlandırılan asistanları öğrenciler arasından seçerlerdi. Muidler, alt derecedeki öğrencilere gösterilen dersleri ve işlenen konuları tekrar anlatırlardı.⁶

Öğrenim süresi, öğrencinin çalışkanlığı alması gereken ders ve başarı durumuna göre değişmekteydi. Bu süre yıllara ve sınıflara göre düzenlenmişti.⁷ Alınacak öğrenci sayısı, medresenin kapasitesine ve vakfiyede belirtilen esaslara göre ayarlanırdı. Yüksek dereceli medreselerde genellikle bir hocaya 15 talebe düşerdi.⁸

Osmanlı Devleti döneminde, Uşak'taki en eski medreseye XVI. Yüzyılda rastlıyoruz.⁹ XVII. Yüzyılın ikinci yarısında Niyazi Mısrî Efendi kendi adında bir medrese açmıştır.¹⁰ XVIII. Yüzyıla gelindiğinde ise Uşak'ta bulunan medreseler hakkında daha somut bilgilere rastlamaktayız. Bu dönem ile ilgili olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan Hurufat¹¹ kayıtları medreseler hakkında detaylı bilgiler elde etmemizi sağlamaktadır. M.Murat Öntuğ 1702 – 1824 arasındaki 122 yıllık bir dönemi kapsayan “Hurufat Defterlerine Göre Uşak'taki Eğitim Müesseseleri” adlı çalışmasında, Uşak kaza merkezinde 7 ve köylerde 5 adet olmak üzere 12 medresenin bulunduğunu tespit etmiştir.¹² Bu dönem sonrasına ait yapılan çalışmada, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Uşak Şerhiye Sicillerinde Uşak'la ilgili bir medrese ve aşağıda isimlerini belirteceğimiz eğitim kurumlarını içeren belgelere dayalı bilgilere yer verilmiştir.

Boduroğlu Medresesi: Boduroğlu Medresesi, Hacı Sıddık Mahallesi'nde bulunan Boduroğlu Camii'nin avlusuna Boduroğlu Hacı Halil Efendi tarafından yaptırılmıştır.¹³ Medrese, Vakfiye' de¹⁴ “Hacı Sıddık

⁵BALTACI, a.g.e., s.26; PEDERSEN, a.g.mad., s.64,65; SARIKAYA, a.g.e., s.35.

⁶P.K.HİTTİ, *İslâm Tarihi*, Çev. Salih TUĞ, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1989, s.831.

⁷AKYÜZ, a.g.e., s.60,

⁸SARIKAYA, a.g.e., s.37.

⁹438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, s.63.

¹⁰Haşim TÜMER, *Uşak Tarihi*, Gün Matbaası, İstanbul, 1971, s.71.

¹¹Hurufatlar hakkında geniş bilgi için bkz. Tuncer BAYKARA, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1990.

¹²M. Murat ÖNTUĞ, “Hurufat Defterlerine Göre Uşak'taki Eğitim Müesseseleri(1702-1824)” (Kısaca; Hurufat Defterlerine...), *A.K.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, S.3, Sonbahar, 1999, s.151-157.

¹³Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Defter(VAD) no: 608, s.328,329.

¹⁴Vakfiye' nin tescil tarihi, 15 Muharrem 1184/11 Mayıs 1770.

Mahallesi'nde" olarak gösterilmesine rağmen daha sonraki yıllarda yapılan memur atamalarında Boduroğlu cami ve Medrese' nin yeri Hacı Hasan Mahallesi olarak gösterilmiştir.¹⁵ 1772-73 tarihinden sonra gönderilen berâtlarda medresenin yeri, sürekli olarak "Hacı Hasan Mahallesi"¹⁶ olarak belirtilmektedir. XIX. yüzyılın başları¹⁷ ile bu yüzyılın sonu olan 1899¹⁸ ve XX. yüzyılın başı olan 1901¹⁹ yıllarında medresenin yeri hep Hacı Hasan Mahallesi olarak verilmiştir.

Boduroğlu Medresesi'ni yaptıran Hacı Halil Efendi, aynı zamanda cami, mektep ve çeşmenin de bânisidir. Medresenin bulunduğu alan 1954 yılında tapulanırken "Ünalın Mahallesi Bodur Sokak" olarak tapulanmıştır. Fakat bu işlem yapılırken medrese binasının ve mektebin yeri gösterilmemiş, hatta bu yapılardan da söz edilmemiştir.²⁰ Buradan medrese ve mektebin bu tarihten önce yıkıldığı anlaşılmaktadır.

Boduroğlu Medresesi'nde 1771-72 yılında ilk olarak müderrislik yapan Boyacı Zâde Mehmed Efendidir.²¹ Mehmed Efendi Müderrislik görevini 1817-18 yılında ölene dek 46 yıl devam ettirmiştir.²² Medresede 1899 yılında Ali Efendi²³, 1901 yılında Memiş Efendi²⁴ ve Boduroğlu Hacı Halil Efendinin torunu Hafız Ali Efendi(1874-1927) ²⁵müderrislik yapmışlardır. Boduroğlu Medresesi'nde müderrislik yapan kişilere bir ev ve ayda 240 akçe yövmiye verileceği Boduroğullarına ait Vakfiyede²⁶ belirtilmektedir.

¹⁵ V.A.D., no:1120, Vr.30; V.A.D., no:551, s.55.

¹⁶ Günümüzde Ünalın Mahallesidir.

¹⁷ V.A.D., no:546, s.210.

¹⁸ S.N.M.U., H.1317/1899-1900, s.1170,1171.

¹⁹ S.N.M.U., H.1319/1901-1902, s.582,583.

²⁰ ÖNTUĞ, "Hurufat Defterlerine...", s.151,152.

²¹ V.A.D., no:1089, Vr.66.

²² V.A.D., no:546, s.210.

²³ S.N.M.U., H.1317/1899-1900, s.1170,1171.

²⁴ S.N.M.U., H.1319/1901-1902, s.582,583.

²⁵ TÜMER; a.g.e., s.68.

²⁶ Boduroğlu Vakfiyesi konusunda geniş bilgi için bkz. M. Murat ÖNTUĞ, "Uşak'ta Boduroğlu Vakıfları ve Vakfiyeleri", **Vakıflar Dergisi**, S.XXVIII(Baskıda).

Hacı Süleyman Ağa Medresesi: Medrese, İslice Mahallesi'nde bulunan Burma Cami avlusundadır. Hacı Süleyman Ağa tarafından yaptırılmıştır.²⁷

1805 yılının Haziran ayında Hacı Mehmed Efendi ücretsiz olarak, Hacı Süleyman Ağa Medresesi'ne müderris atanmıştır.²⁸ Hacı Mehmed Efendinin 1812 yılında ölmesiyle boşalan müderrislik görevine Seyyid Veliyüddin bin Hacı Mehmed getirilmiştir.²⁹

Seyyid Ahmed Medresesi: Medrese Sabah Mahallesi'nde³⁰ bulunan Cami' nin avlusunda yer almakta olup, Seyyid Ahmed tarafından yaptırılmıştır. Medreseye 5 Temmuz 1791 yılında Şeyh Hacı Mehmed müderris olarak tayin edilmiştir.³¹ Daha sonra Kasım 1812 yılında medreseye müderris olarak Seyyid Şeyh Mehmed' in oğlu Hacı Mehmed getirilmiştir. Hacı Mehmed daha sonra hatiplik görevini bırakmış ve yerine hatiplik beratı Seyyid Abdullah'ın oğlu Hacı Mehmed'e tevcih olunmuştur.³²

Hacı Ömer Medresesi: Burhan Fakih Mahallesi³³nde Atik Kara Ali Cami avlusunda³⁴ bulunan Medrese Hacı Ömer tarafından yaptırılmıştır.³⁵

Medrese zamanla kullanılamaz duruma geldiği için, Hacı Osman tarafından tamir ettirilip, eğitim-öğretime tekrar başlanmıştır.³⁶ Medresenin Hacı Osman tarafından tamir ettirilmesi, H.1315/1897 yılında "Hacı Osman Medresesi" diye de anılmasına sebep olmuştur.³⁷

²⁷ V.A.D., no:545, s.246.

²⁸ Ay. Yer.

²⁹ V.A.D., no:546, s.247.

³⁰ Günümüzde Kurtuluş Mahallesi'dir.

³¹ V.A.D., no:551, s.55.

³² V.A.D., no:546, s.207.

³³ Günümüzde Özdemir Mahallesi'dir.

³⁴ Uşak Şerhiye Sicilleri (U.Ş.S.), Defter no:7, s.128.

³⁵ V.A.D., no:551, s.55.

³⁶ Ay.Yer.

³⁷ U.Ş.S., 7, s.128 ; U.Ş.S., 7, s.373.

Hacı Ömer Medresesi'ne Ocak 1792 tarihinde günlük yarım akçe ile Seyyid Cafer müderris olarak atanmış³⁸, Haziran 1794 yılından itibaren ise bu görevini ücretsiz olarak devam ettirmiştir.³⁹

Hacı Veli Medresesi: Hacı Veli tarafından yaptırılan⁴⁰ medresenin nerede olduğu bilinmemektedir.⁴¹

Hacı Veli Medresesi'ne, Mart 1702'de günlük yarım akçe ile Abdullah adında bir zat müderris olmuştur.⁴² Abdullah'ın ölmesi üzerine Ocak 1714 yılında oğlu Osman göreve gelmiş ve müderrislik görevini 1762-63 yılında ölene kadar devam ettirmiştir. Daha sonra büyük oğlu Seyyid Süleyman Halife müderris olmuştur. Ocak 1796 yılında Seyyid Hasan'ın oğlu Seyyid Abdullah ve Ekim 1805 tarihinde de Hafız Ahmet, Hacı Veli Medresesi'nde müderrislik yapmıştır.⁴³ Müderrislerin hepsi günlük yarım akçe ile bu görevlerini yürütmüşleridir.⁴⁴

Tombay Dede Medresesi: Tombay Dede diye bilinen mahalde yer alan bu medresenin yaptıranı tespit edilememiştir. Ancak kesin olmamakla birlikte Tombay Dede tarafından yaptırıldığına dair bilgi mevcuttur.⁴⁵

Medreseye Nisan 1714 tarihinde ücretsiz olarak Ömer adında bir zat müderris atanmıştır.⁴⁶ Aynı yılın Ağustos ayında Ömer'in görevinden ayrılması üzerine yerine, Uşak Müftüsü Veliyüddin müderris olmuştur.⁴⁷ Veliyüddin'in de Nisan 1733'te görevini bırakması üzerine büyük oğlu Davut Halifeye babası bu görevi vermiştir. Davut Halifenin ölümü üzerine Seyyid Mehmed Haziran 1775 yılında medreseye müderris olmuştur. Daha sonra sırasıyla Şubat 1784'te Davud Halifenin oğlu Seyyid Abdülgani ve onun ölümü üzerine Eylül 1784'te Seyyid Hasan Uşaki, Şubat 1785'te Uşak Kazısı Müftüsü Yusuf Efendi ve

³⁸ V.A.D., no:551, s.55.

³⁹ V.A.D., no:551, s.57.

⁴⁰ V.A.D., no:1134, s.17.

⁴¹ ÖNTUĞ, "Hurufat Defterlerine...", s.153.

⁴² V.A.D., no:1134, s.17.

⁴³ V.A.D., no:545, s.247.

⁴⁴ ÖNTUĞ, "Hurufat Defterlerine...", s.154.

⁴⁵ Ay.Yer.

⁴⁶ V.A.D., no:1116, Vr.1.

⁴⁷ V.A.D., no:1116, Vr.4.

Ağustos 1751'de, Seyyid Mehmed müderris olmuştur.⁴⁸ Tombay Dede Medresesi'nde müderrislik yapanlar, bu görevlerini ücret almaksızın sürdürmüşlerdir.⁴⁹

Mumcu – zâde Hacı Mustafa Medresesi: Mumcu–zâde Hacı Mustafa, Hacı Hızır Mahallesi'nde bulunan arsasına bir hücre odası ve bir dershaneden oluşan ve kendi adını taşıyan medreseyi yaptırmıştır. Hacı Mustafa Kasım 1765 yılında medrese binasını vakfedip, medresenin müderrisliğini Mehmed Halife' ye tevcih etmiştir.⁵⁰

Mehmed Halife' den sonra sırasıyla Mayıs 1770 yılında Mehmed Halife'nin oğlu İbrahim, Ekim 1775 tarihinde İbrahim'in kardeşi Ahmed, 17 aralık 1786 yılında Ahmed'in oğlu Mehmed, 20 Ocak 1787'de Mehmed'in oğlu Mustafa, 1813-14 tarihinde Mustafa'nın büyük oğlu Abdullah Hasan, Mumcu – zâde Hacı Mustafa Medresesi'ne müderris olmuşlardır. Bu medresede 1765 – 1813 tarihleri arasında müderrislik yapanların hepsi Börü Mehmed Efendi'nin soyundan gelen kişilerdir.⁵¹

Türkmenoğlu Hacı Ahmed Medresesi: Medrese Türkmenoğlu Hacı Ahmed tarafından⁵² Hacı Hızır Mahallesi'ndeki⁵³ Cami'nin avlusuna inşa edilmiştir.⁵⁴

Müderris Kekin Ali Efendinin vefat etmesi üzerine, müderris kadrosu boşalmış, Ali Efendinin oğulları Ahmet ile Mehmet küçük yaşta oldukları ve ileride müderrislik yapabilecekleri için müderrislik beratı Ahmet'e verilmiştir.⁵⁵ Ahmet küçük yaşta olduğu için bu görevi layıkıyla yerine getirememiş ve medrese işlemez, eğitim-öğretim yapamaz duruma gelmiştir. Şehrin ileri gelenlerinin isteği üzerine, Ahmet bu görevden alınarak, yerine Ömer Efendi

⁴⁸ V.A.D., no:551, s.55.

⁴⁹ ÖNTUĞ, , "Hurufat Defterlerine..." s.155.

⁵⁰ V.A.D., no:1126, s.105.

⁵¹ ÖNTUĞ, , "Hurufat Defterlerine..." s.156.

⁵² B.O.A., C.M., s.734.

⁵³ U.Ş.S., 3. s.99.

⁵⁴ B.O.A., C.M., s.734.

⁵⁵ B.O.A., C.M., s.734.

günlük 5 akçe ile H.1213/1799 yılında Türkmenoğlu Hacı Ahmed Medresesi'ne müderris olmuştur.⁵⁶

Şimdiye kadar vermiş olduğumuz medreseler Uşak Kaza merkezinde yer alan medreselerdir. Bu medreselerin yanı sıra Köylerde de medreseler mevcuttur. Bunlar;

Ali Bey Medresesi: Karahallı Köyü'nde Ali Bey tarafından yaptırılmış, Aralık 1793 tarihinde medreseye ücretsiz olarak Hacı Alaaddin müderris olarak atanmıştır.⁵⁷

Hacı Halil Medresesi: Ulugöbek (Ulubey) Köyü'nde Hacı Halil Efendi tarafından yaptırılmıştır. Hacı Halil'in ölümü üzerine, 1808 tarihinde büyük oğlu Halil müderris olmuştur.⁵⁸

Kara Ali Ağa Medresesi: Ulubey Köyü'nde Kara Ali Ağa tarafından yaptırılmıştır. Medresede Eylül 1763 yılında Şeyh Ahmed Halife, Eylül 1775'te Ömer, 1813-14 tarihinde Şeyh Mehmed⁵⁹ sırasıyla müderrislik yapmışlardır.

Mehmed Efendi Medresesi: Ulubey Köyü'nde bulunan medrese, Mehmed Efendi tarafından inşa ettirilmiştir. Haziran 1774 tarihinde medreseye Ömer isminde bir zat dersiâm⁶⁰ olmuştur. Ömer'in 1813-14 tarihinde ölmesi üzerine büyük oğlu Şeyh Mehmed, Mehmet Efendi Medresesi'ne müderris olmuştur.⁶¹

Ashab-ı Hayır Medresesi: Ulubey Köyü'nde hayırsever kişiler tarafından yaptırılmıştır. Kasım 1773 yılında medreseye Ömer, Şubat 1774'te de Hacı Ahmet müderris olarak atanmıştır.⁶²

⁵⁶ B.O.A., C.M., 734.

⁵⁷ V.A.D., no:551, s.57.

⁵⁸ V.A.D., no:556, s.103.

⁵⁹ V.A.D., no:546, s.207.

⁶⁰ Dersiâm: Medresede talebeye ders veren müderrislerin ünvanı idi. Dersiâm olmak için okunması gerekli olan ilimleri okuyup, heyet karşısında imtihandan geçmek gerekiyordu. Bkz. PAKALIN, a.g.e., I, s.427.

⁶¹ V.A.D., no: 546, s.207.

⁶² V.A.D., no:1123, s.52,53.

H.1302/1884-1885 Hüdavendigâr Vilâyeti Salnâmesi'nde Uşak kazası ve köylerinde bulunan medreseler, yerleri ve yaptırırları Tablo 68' de gösterilmiştir.⁶³

Tablo 68. Uşak Medreseleri (1884-1885)

Medresenin Adı	Medresenin Yeri	Medresenin Banisi
Necatiye (Antebi) Medresesi	Sabah Mahallesi	Necati
İsmail Efendi (Yılcızcade) Med.	Hacı Hasan Mahallesi	Yılcızcade Efendi
Bodurzade Medresesi	Hacı Hasan Mahallesi	Boduroğlu (Hacı Halil)
Çingeli Medresesi	Hacı Hasan Mahallesi	Çingelizade Hacı Hüseyin
Banazlızâde medresesi	Hacı Hasan Mahallesi	Hacı Ömerzâde Şakir Efendi
Kaçar Ahmet Efendi Medresesi	Hacı Hasan Mahallesi	Hacı Ahmet Efendi
Gümilcineli Medresesi	Sabah Mahallesi	-
Buğdaylızâde Medresesi	Sabah Mahallesi	Buğdaylızâde Mustafa Efendi
Hacı Zeybek Medresesi	Sabah Mahallesi	-
Çakaloz Cami Medresesi	Sabah Mahallesi	-
Müftizâde Medresesi	Sabah Mahallesi	-
Adanalıoğlu Medresesi	Burhan Mahallesi Fakih	Adanalıoğlu Hüseyin Efendi
Veli Efendi medresesi	Hacı Hızır Mahallesi	-
Burçaklızâde Hacı Mustafa Med.	Hacı Hızır Mahallesi	Hacı Mustafa
İpek Medresesi	İpek Mahallesi	-
Debbağhane Medresesi	İpek Mahallesi	Hacı Mehmed Ağa
Burmali Cami Medresesi	İslicce Mahallesi	-
Ashabül Hayr Medresesi	Ulubey Nahiyesi	Hayırsever kişiler
Gölbaşı Medresesi	Ulubey Nahiyesi	-

H.V.S., H.1302, s.457.

Hurufat Defterleri ve Şeriyye Sicilleri'nde bulunan medreseleri, Salnamelerdeki medreselerle karşılaştırdığımızda, Boduroğlu Medresesi, Hacı

⁶³ H.V.S., H.1302/1884, s.457.

Hızır Mahallesi'nde kurulan Mustafa Efendi Medresesi ve Ulubey Nahiyesi'nde bulunan Ashab-ı Hayr Medreselerinin devamlılığını koruduğunu görüyoruz.

XIX. Yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başında Uşak'ta bulunan medreseleri 1899-1900 tarihli Maarif Sâlnamesi'nden öğreniyoruz. Salnameye göre Uşak'ta bulunan medreseler, bulunduğu yer, müderrisi, talebe sayısı ve yaptıranını ihtiva eden bilgiler şöyledir.⁶⁴ (Bkz. Tablo 69.)

Tablo 69. Uşak Medreseleri (1899-1900)

Medresenin Adı	Yeri	Müderrisi	Talebe Sayısı	Yaptıranı
Uşak Medresesi	Sabah Mahallesi	Hacı Rasih Efendi	150	Necati Efendi
Hacı Şeyh Medresesi	Sabah Mahallesi	Mehmet Efendi	40	Hacı Şeyh Efendi
Ömer Efendi Medresesi	Sabah Mahallesi	Tahir Efendi	30	Hüseyin Efendi
Maksudzâde Medresesi	Sabah Mahallesi	Ali Efendi	2	Maksudzâde Efendi
Abidin Efendi Medresesi	Sabah Mahallesi	Abidin Efendi	10	Musa Efendi
Mustafa Efendi Medresesi	Hacı Hasan Mah.	Mustafa Efendi	-	Veli Efendi
İsmail Efendi Medresesi	Hacı Hasan Mah.	Abdullah Kesim Efen.	-	İsmail Efendi
Bodurzâde Medresesi	Hacı Hasan Mah.	Ali Efendi	10	Boduroğlu
Hacı Hüseyin Ef. Medresesi	Hacı Hasan Mah.	Muhsin Efendi	15	Hacı Hüseyin Efendi
Mehmet Efendi Medresesi	Hacı Hasan Mah.	Mehmed Efendi	15	Akarcalı Mehmet Ef.
Hüseyin Efendi medresesi	Hacı Hasan Mah.	Hüseyin Efendi	15	Hüseyin Efendi
Hacı İbrahim Ef. Medresesi	Hacı Hasan Mah.	Hacı İbrahim Efendi	10	Hacı İbrahim Efendi
Halil Efendi Medresesi	Hacı Hasan Mah.	Halil Efendi	-	Halil Efendi
İsmail Efendi Medresesi	Hacı Hasan Mah.	İsmail Efendi	-	Yılcıncıâde
Cafer Efendi Medresesi	Burhan Fakih Mah.	Mehmet Efendi	-	Cafer Efendi

⁶⁴ S.N.M.U., H.1317/1899, s.1170,1171.

Hacı Hüseyin Ef. Medresesi	Karaağaç Mah.	Mustafa Efendi	15	Hacı Hüseyin Efendi
Ali Efendi Medresesi	Karaağaç Mah.	Ali Efendi	15	Ali Efendi
Hacı Ahmed Ef. Medresesi	Hacı Hakkı Mah.	Veli Efendi	2	Hacı Ahmed Efendi
Hacı Mustafa Ef. Medresesi	Hacı Hakkı Mah.	Hacı Mustafa Efendi	-	Hacı Mustafa Efendi
Hacı Ahmed Medresesi	İpek Mahallesi	Hacı Ahmed Efendi	1	Okkazâde
Debbağhane Medresesi	İpek Mahallesi	Müftü Efendi	40	Hacı Ahmed Ağa
Hacı Mehmet Ef. Medresesi	Göbek Nahiyesi	Hacı Mehmed Efendi	15	Hacı Mehmed Ağa
Hacı Halil Ef. Medresesi	Göbek Nahiyesi	Hacı Halil Efendi	-	Hacı Halil Efendi
Ömer Efendi Medresesi	Göbek Nahiyesi	Hacı Mehmed Efendi	25	Ömer Efendi
Tutadzade Medresesi	Göbek Nahiyesi	Arif Efendi	-	Mehmed Efendi
Gülşen Efendi Medresesi	Göbek Nahiyesi	Hacı Hafız Efendi	15	Halil Efendi
Hacı Ali Efendi Medresesi	Karasaban Karyesi	Hafız Ahmed	15	Mehmed Efendi
Hacı Osman Ef. Medresesi	Karasaban Karyesi	İbrahim Efendi	15	Hacı Osman Efendi
Hacı Veli Efendi Medresesi	Bulkaz Karyesi	Sefer Efendi	15	Hacı Veli Efendi
Mehmet Efendi Medresesi	Sivaslı Karyesi	-	10	Mehmed Efendi
Karaimam Ef. Medresesi	Sivaslı Karyesi	Karaimam Efendi	15	Karaimam Efendi
Karacan Efendi Medresesi	Kırkyaran Karyesi	Hasan Efendi	15	Karacanoğlu Efendi
Hacı Mustafa Ef. Medresesi	Hacı Karyesi	Hacı Mustafa Efendi	5	Hacı Mustafa Efendi
Hüseyin Efendi Medresesi	Bozkuş Karyesi	Sofu Efendi	10	Hacı Mehmed Efendi
Oturak Medresesi	Oturak Karyesi	Halil Efendi	10	-
Hacı Ömer Ef. Medresesi	Karahallu Karyesi	İbrahim Efendi	15	Hacı Ömer Efendi

Maarif Salnâmesi'nde gösterilen medreselerle, Hüdavendigâr Vilâyeti Salnamesi'nde belirtilen medreseleri karşılaştırdığımızda Sabah Mahallesi'nde kurulan Uşak(Necatiye) Medresesi, Hacı Hasan Mahallesi'nde bulunan Bodurzâde Medresesi, yine aynı mahallede bulunan Hacı Hüseyin (Çingelizâde) Medresesi, İsmail Efendi (Yılcıncızâde) Medresesi, Hacı Mustafa Efendi (Burçaklızâde Hacı Mustafa) Medresesi ve İpek Mahallesi'nde kurulan Debbağhane Medresesi devamlılık arz etmektedir.

Hurufat Defterlerinde ve Şeriyye Sicillerinde tespit edilen medreseleri Maarif Salnamesi'nde geçen medreselerle karşılaştırdığımızda Boduroğlu Medresesi'nin ve Hacı Mustafa Medresesi'nin devam ettiği görülmektedir.

Maarif Salnamesi'nde ve Hüdavendigâr Vilâyeti Salnamesi'nde geçen medreselerin yanı sıra Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde yapılan incelemelerde Hacı Hafız Musa Medresesi de tespit edilmiştir.

Ayıntabi Medresesi: Antepizâdelerden olan Nesip Antep'ten edindiğimiz bilgiye göre;

Ayıntabi Medresesi bugün Anadolu Lisesi olan binanın önünde tek katlı olarak yapılmıştır. 30 odası olan Medresenin müderrisi, Hacı Ahmed Efendi'dir.⁶⁵

Hacı Ahmed Efendi, Antep'te Emirzâdeler diye tanınan ailedendir. Zamanın büyük alimi, Hadimi Hocadan feyz almış, medrese tahsilinden sonra Isparta'ya, oradan da Uşak'a gelmiştir (H.1251/1835). Bu sırada İstanbul'dan Uşak'a gelmiş olan Ahmed Ağa Ayıntabizâde'nin ilmine hayran kalmış ve boş bir arazi satın alarak medrese yapması için Ayıntabizâde'ye vermiştir.⁶⁶ Bu arsa üzerine cami, şadırvanlı medrese, çeşme ve bir köşesine de ikâmeti için ev yaptırmıştır.⁶⁷ Hacı Ahmed Efendi bu medresede ölene kadar müderrislik yapmıştır.⁶⁸ Hacı Ahmet Efendi' den sonra yerine oğlu Hacı Rasih Efendi

⁶⁵ Nesip ANTEP, d.y.: Uşak, d.t.: 1933.

⁶⁶ TÜMER, a.g.e., s.64.

⁶⁷ Osman AŞIK, d.y.: Uşak, d.t.: 1930; Nesip ANTEP.

⁶⁸ TÜMER, a.g.e., s.64.

müderris olmuştur. 1884 ve 1889 yıllarında Ayıntabi Medresesi'nde müderris olarak Hacı Rasih Efendi' yi görüyoruz.⁶⁹

Ahmet Efendi, oğlu Rasih Efendi' yi muhatap alarak onun şahsında insanlara hayati ve manevi nasihatler veren "Risale-i Nushiyye-i Ayıntabi" adlı ahlak konularını içeren eser bırakmıştır.⁷⁰ 10 Zilkade 1315/ 4 Nisan 1898 tarihinde Göbek Nahiyesi'nden Gedizli Hacı Mehmed'in oğlu Halil Efendi Ayıntabi Medresesi'ne ciltlerce kitap bağışlamıştır.⁷¹

Günümüzde, Ayıntabi Medresesi yapılarından hiçbir eser kalmamıştır. Yalnızca medrese içinde bulunan çeşme, Cumhuriyet döneminde medresenin yıkılmasından sonra Orhan Dengiz Anadolu Lisesi bahçesi önüne aktarılmıştır.

Çallı Ömer Medresesi: Medrese Hamidiye Mahallesi'nde⁷² bugünkü Orman İşletme Dairesi'nin bulunduğu yerde 20 kadar odalı, geniş bahçeli, avlusunda bol miktarda suyu olan şadırvandan oluşan 1 katlı binadır.⁷³ Medresenin bir köşesinde taş yapılmış bir cami, diğer köşesinde ise Gülşen-i İrfan Mektebi bulunuyordu.⁷⁴

Müderrisi Çallı Ömer Efendidir. Ayıntabizâde'den feyz almıştır. Öldükten sonra Antepli Medresesi'ne defnedilmiştir.⁷⁵ Ömer Efendi' den sonra Tahir Efendi müderris olmuştur.⁷⁶ Medrese binası 1922 yılında Yunanlıların ricatleri sırasında yakılmış; müderris Tahir Efendi' de Yunan askerleri tarafından şehit edilmiştir.⁷⁷

Adanalıoğlu Medresesi: Kareler Caminin kuzeyinde ahşap yapılmış 8 – 10 odadan oluşan medresenin yapılış tarihi bilinmemektedir. İlk müderrisi Adanalı Hüseyin Efendidir. Hüseyin Efendi vefat edince oğlu Mehmet Efendi

⁶⁹ H.V.S., H.1302/1884-1885, s.457 ; S.N.M.U., H.1317/1899-1900, s.1170.

⁷⁰ Kadir KESİCİ, *Tarihi Seyir İçinde Medreseler Uşak Medreseleri ve Bugünkü Durumları*, Uşak 1985, s.8 (Basılmamış çalışma).

⁷¹ Bağışlanan Kitaplar için bkz. U.Ş.S., 7, s.203.

⁷² Hamidiye Mahallesi, bugün Durak Mahallesi olmuştur.

⁷³ Osman AŞIK.

⁷⁴ TÜMER, a.g.e., s.66.

⁷⁵ KESİCİ, a.g.e., s.10.

⁷⁶ S.N.M.U., H.1317/1899-1900, s.1170.

⁷⁷ Erhan AKTAŞ, *Atatürk ve Uşak*, s.125.

müderris olmuş, onun vefatından sonra Mehmet Efendinin damadı Hacı Ahmed Efendi müderris olmuştur. Ahmet Efendi İstanbul'da tahsil yapmış, bununla da yetinmeyerek Mısır'a gitmiş ve tahsilini ikmal etmiştir.⁷⁸

Adanalı Medresesi, Uşak'ta büyük yangınların (1867, 1894 ve 1922) üçünü de görmüş, son yangında yanıp kül olmuştur.⁷⁹ Günümüzde sadece bir duvarı ayakta. Medresenin kitapları, Kareler Cami avlusunda bulunan medreseye ait kütüphanenin içindedir.⁸⁰ Bugün içersinde 1000 cilde yakın basma ve el yazması eserin olduğu kütüphaneden istifade edemiyoruz. Eserler varisleri tarafından İstanbul'da bulunan İlim Yayma Cemiyeti'ne vakfedilmiştir.⁸¹

Maksudzâde Medresesi: Medrese, Hamidiye Mahallesi'nde, hacmi dar, talebesi az,⁸² fakat ilmi şöhreti çok olan bir medrese idi.⁸³ Medresenin müderrisi, Ali Efendidir.⁸⁴ Ali Efendi derslerinde hür düşünceye önem verirdi, derslerini açık oturum tarzında karşılıklı fikir alış-verişi şeklinde yapardı. Başka medreselerde yalnız İslam Tarihi okutulurken, burada Türk ve Osmanlı Tarihleri'ne de yer verilirdi.⁸⁵

Akseli Müftü Medresesi: Medrese, Aybey Mahallesi'ndeki çay kenarında olup, 30 kadar odası mevcuttu. Medresenin yaptıranı ve müderrisi, Hacı Hasanzâde Mustafa Asım Efendidir. 1848 – 1918 yılları arasında yaşamıştır. Tahsilini Mısır'da tamamlamıştır.⁸⁶

Mustafa Asım Efendi, 30 seneden fazla müftülük yapmasının yanı sıra İdare Meclisi, Belediye Meclisi, Maarif Meclisi gibi yerlerde de hizmetlerde bulunmuştur.⁸⁷

⁷⁸ TÜMER, a.g.e., s.68.

⁷⁹ TÜMER, a.g.e., s.69.

⁸⁰ Osman AŞIK.

⁸¹ KESİCİ, a.g.e., s.12.

⁸² S.N.M.U., H.1317/1899-1900, s.1170,1171'de, Medrese' nin 2 öğrenci olduğu kaydediliyor.

⁸³ TÜMER, a.g.e., s.69.

⁸⁴ S.N.M.U., H.1317/1899-1900, s.1170,1171.

⁸⁵ TÜMER, a.g.e., s.69.

⁸⁶ TÜMER, a.g.e., s.70.

⁸⁷ H.V.S., H.1287/1870-1871, s.85 ; H.V.S., H.1288/1871-1872, s.76 ; H.V.S., H.1289/1872-1873, s.75 ; H.V.S., H.1312/1894-1895, s.260 ; H.V.S., H.1313/1895-1896, s.321 ; H.V.S., H.1322/1904-1905, s.216 ; H.V.S., H.1324/1906-1907, s.418 ; S.D.A.O., H.1326/1908, s.774.

Deruni Ali Efendi Medresesi: Aybey Mahallesi'nde Kurşunlu Cami avlusu içinde kurulmuştur.⁸⁸ Medrese ahşaptan yapılmış olup 8 – 10 odası bulunmaktadır. Yaptıranı ve müderrisi, Deruni Ali Efendidir. Enderun'dan yetişmiş olan zat'ın el yazması H.1171 tarihli bir kitabı vardır.⁸⁹ Uşak'ta ölen Ali Efendi'nin mezarı Kurşunlu Caminin avlusundadır.⁹⁰

Ali Efendi' den sonra Medrese' de, Hacı Ali Efendi (1829-1894) ve Okkaoğlu Hacı Mustafa Efendi (1834-1899) müderrislik yapmışlardır. Daha sonra medrese, mahalle mektebine dönüştürülmüştür.⁹¹ Bugün bina mevcut değildir.

Buğdaylı Medresesi: Bugünkü postane ve Ziraat Bankası'nın bulunduğu yerde⁹² kurulmuş olan medresenin yaptıranı ve müderrisi, Buğdaylızâde Mustafa Efendidir. Yapı; medrese cami, şadırvan üçlüsünden oluşmakta olup, camisi Uşak'ın ilk çifte şerefeli camisi idi. Mustafa Efendinin ölümünden sonra oğlu Mehmed Efendi müderris olmuştur.⁹³

Burçaklı Medresesi: Bugünkü Aybey Mahallesi'nde bulunan medresenin yaptıranı ve müderrisi, Burçaklızâde Hacı Mustafa Efendidir. Hacı Mustafa Efendinin ölümünden sonra oğlu Hüsnü Efendi müderris olmuş, onun da ölümünden sonra Taklakzâde Hafız Abdullah Efendi bu görevi devam ettirmiştir.⁹⁴

Uşak'ın büyük yangınlarından olan 1894 yangınında⁹⁵ tamamen yanmış ve bu medreselerin nadide eserleri yangından kurtarılarak develere yüklenip Kayseri'ye götürülmüştür. El yazması, heyet ilmîne, kelâm ilmîne, Tasavvuf ilmîne..v.s. ait olan bu eserler şimdi Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.⁹⁶

⁸⁸ Osman AŞIK.

⁸⁹ TÜMER, a.g.e., s.73,74.

⁹⁰ Osman AŞIK.

⁹¹ TÜMER, a.g.e., s.75.

⁹² Nesip ANTEP.

⁹³ TÜMER, a.g.e., s.206.

⁹⁴ TÜMER, a.g.e., s.75.

⁹⁵ H.V.S., H.1316/1898-1899, s.357.

⁹⁶ KESİCİ, a.g.e., s.18.

Çeltiklerli Medresesi: Bugünkü Karaağaç Mahallesi'nin Aydın Sokağı'nda olan medresenin yaptıranı ve müderrisi, Çeltiklerli Mehmed Efendidir. Mehmed Efendinin vefatından sonra oğlu Halil Efendi müderris olmuştur.⁹⁷

Çeltiklerli Mehmed Efendinin torunlarından olan Ahmet Çeltik' ten almış olduğumuz bilgiye göre, Çeltiklerli Mehmed Efendi Çeltikler Köyü'nden 4 kardeşi ile birlikte gelmiş ve bu medreseyi yaptırmıştır. Medrese, bugünkü Çeltikler Caminin bulunduğu yerde olup, 20 kadar odası vardı. Medrese şadırvanlı ve çeşmeli idi.⁹⁸

Çivrilili Medresesi: Kurtuluş Mahallesi'nde bulunan medresenin yaptıranı ve müderrisi, Çivrilili Mustafa Efendidir.⁹⁹ Medresenin bulunduğu alanda bugün Hacı Zeybek Caminin yanındaki evler yer almaktadır.

Kürt Hoca Medresesi: Karaağaç Mahallesi'nde bulunan medresenin yaptıranı ve müderrisi Mehmed Ali Efendidir.¹⁰⁰

Kürt Hoca Medresesi'nde İslami ilimlerin yanı sıra, oldukça yaşlı hafız bir hocadan öğrendiğimize göre, hafız da yetiştirilmekteydi. Yani bu medrese bir "Daru'l – Kurra"¹⁰¹ idi.¹⁰²

Hacı Abidin Medresesi: Durak Mahallesi'nde, şimdiki Cinibiz Caminin bulunduğu yerdedir.¹⁰³ Medresenin yaptıranı ve müderrisi Yalvaçlı Hacı Abidin Efendidir.¹⁰⁴

Yılandıcı Camii Medresesi: Bugünkü Kemalözü Mahallesi'ndeki Küçükçarşı semtinin bulunduğu yerdeki Yılandıcı Cami avlusunda idi.¹⁰⁵ Medresenin yaptıranı ve müderrisi, Gediklerlioğlu İsmail Efendidir.¹⁰⁶

⁹⁷ TÜMER, a.g.e., s.75.

⁹⁸ Ahmet ÇELTİK, d.y. Uşak, d.t. R.1337/1923.

⁹⁹ TÜMER, a.g.e., s.76.

¹⁰⁰ TÜMER, a.g.e., s.76.

¹⁰¹ **Daru'l-Kurra:** Hafızların kıraat ilmini okudukları dershanelere verilen addır. Mehmet Zeki PAKALIN, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, I, s.399.

¹⁰² KESİCİ; a.g.e., s.19.

¹⁰³ Ahmet ÇELTİK.

¹⁰⁴ TÜMER, a.g.e., s.76.

¹⁰⁵ Ahmet ÇELTİK.

¹⁰⁶ TÜMER, a.g.e., s.76.

Furdanlı Medresesi: Işık Mahallesi'nde bulunan medresenin yaptıranı ve müderrisi, Furdanlı Mehmed Efendidir.¹⁰⁷ Medrese geçirdiği yangın sonucunda tedris hayatı son bulmuş, tekrar inşa edilmemiştir. Uzunca bir süre yıkıntı olarak kaldıktan sonra yıkıntılar kaldırılıp, yerine binalar yapılmıştır.¹⁰⁸

Saraç Hacı Hasan Medresesi: Bugünkü Özdemir Mahallesi'nde bulunan medresenin yaptıranı ve müderrisi, Çökükzâde Hacı Hasan Efendidir. Hacı Hasan Efendi öldükten sonra oğlu Çökükzâde Ahmet Efendi müderris olmuştur. O' nun da ölümünden sonra Koca Bıçak Şaphaneli Mustafa Efendinin müderrisliğinde tedris hayatı sürmüştür.¹⁰⁹

Alâiyeli(Alanyalı) Medresesi: Karaağça Mahallesi'ndeki İzmir Caddesi üzerinde bulunan medrese, Aksekili Medresesi olarak da tanınır.¹¹⁰ Medresenin yaptıranı ve müderrisi, Hacı İbrahim Efendidir.¹¹¹

Banazlı Medresesi: Ünalın Mahallesi'nde bulunan¹¹² medresenin yaptıranı ve müderrisi, Hacı Ömerzâde Şakir Efendidir. Şakir Efendinin ölümünden sonra Çeltiklerli Müftü Halil Efendi müderris olmuştur.¹¹³ Devrin büyük medreseleri arasında sayılan medresenin yeri, bugün sahipleri tarafından Beden Terbiyesi' ne verilmiştir.¹¹⁴

Çingeli Medresesi: Bugünkü Ünalın Mahallesi'nde yer alan¹¹⁵ medresenin yaptıranı ve müderrisi, Çingelizâde Hacı Hüseyin Efendidir. Hacı Hüseyin Efendinin ölümünden sonra, oğlu Memiş Efendi müderris olmuştur. Memiş Efendinin de ölümünden sonra müderrislik Çingeli Ömer Efendi' ye geçmiştir. Bugün medresenin bulunduğu yerde çocuk parkı bulunmaktadır.

¹⁰⁷ Ay. Yer.

¹⁰⁸ KESİCİ, a.g.e., s.20.

¹⁰⁹ TÜMER, a.g.e., s.75.

¹¹⁰ KESİCİ, a.g.e., s.20.

¹¹¹ TÜMER, a.g.e., s.75.

¹¹² KESİCİ, a.g.e., s.20.

¹¹³ TÜMER, a.g.e., s.76.

¹¹⁴ KESİCİ, a.g.e., s.21.

¹¹⁵ Osman AŞIK.

Akarcalı Medresesi: Ünalın Mahallesi'nde Őimdiki İmam Hatip Lisesi'nin sol tarafına dűŐen yerde idi.¹¹⁶ Medresenin yaptıranı ve műderrisi, Akarcalızade Mehmed Efendi'dir.¹¹⁷ Akarcalı Medresesi medreseler kapatıldıktan sonra bizzat műderrisi tarafından yıkılmıŐtır. Őimdi medresenin bulunduğu yerde evler yer almaktadır.¹¹⁸

TekelioĐlu Medresesi: Bugűnkű Ünalın Mahallesi'nin bulunduĐu yerde olan medresenin yaptıranı ve műderrisi, TekelioĐlu Mehmed Efendidir.¹¹⁹

Kızılızűmlű Medresesi: KaraaĐaç Mahallesi'nde bulunan medresenin yaptıranı ve műderrisi, belli deĐildir.¹²⁰ Daha sonra yıkılan medrese bir sűre bu durumda kaldıktan sonra kiremithane olarak kullanılmıŐ, arkasından da bardakçı ve testicilerin imalat yeri olmuŐtur.¹²¹

Keleter Medresesi: Bugűnkű Tabakhane Hamamı' nın karŐısındaki Keleter Cami' nin avlusunda bulunuyordu.¹²² Yaptıranı ve műderrisi, Veli Hocasade Veli Efendidir.¹²³ Medrese; cami, mektep ve Őadırvandan oluŐan bir kűllűye niteliĐindedir.¹²⁴ Bugűn cami dıŐında bűtűn yapılar yıkılmıŐtır.

Ahırhisarlı Medresesi: Medrese, KaraaĐaç Mahallesi'nde bulunmaktadır.¹²⁵ 1900'lű yıllarda medresenin műderrisi, Hűseyin Efendi idi.¹²⁶ Hayırsever kiŐiler ve medrese műderrisi Hűseyin Efendinin katkılarıyla medresenin iĐinde bir mescit inŐa etmiŐlerdir.¹²⁷ Daha sonraki yıllarda medresenin olduĐu yere fırın aĐılmıŐtır.¹²⁸

¹¹⁶ Osman AŞIK.

¹¹⁷ TűMER, a.g.e., s.76.

¹¹⁸ KESİCİ, a.g.e., s.21.

¹¹⁹ TűMER, a.g.e., s.75.

¹²⁰ KESİCİ, a.g.e., s.22.

¹²¹ Osman AŞIK.

¹²² Ahmet ÇELTİK.

¹²³ TűMER, a.g.e., s.75.

¹²⁴ KESİCİ, a.g.e., s.22.

¹²⁵ U.Ő.S., 7, s.343.

¹²⁶ U.Ő.S., 7, s.343.

¹²⁷ U.Ő.S., 7, s.343.

¹²⁸ KESİCİ; a.g.e., s.22.

Hacı Hafız Musa Efendi Medresesi: Medrese, Uşak'ın Mamuretül Hamidiye Mahallesi'nde bulunmaktadır.¹²⁹ Hacı Hafız Musa Efendinin oğulları medresenin bulunduğu mevkide kendi arsaları üzerine bir cami yaptırmışlardır. Ayrıca 8000 kuruş para vakfetmişler ve bu paranın caminin görevlileri ile diğer masraflarına harcanmasını şart koşmuşlardır. 1324 tarihli Vakfiyede 8000 kuruşun yüzde onbeş' le faize verilmesi ve böylece paranın değer kaybetmemesi amaçlanmıştır. Medrese, ahşaptan yapılmış olup öğrencilerin barınması için on hücre odası yapılmıştır. Vakfiyenin 23 Rebiyül Evvel 1324/ 16 Haziran 1906¹³⁰ tarihli olması bu medresenin bu tarihten önce yapıldığını göstermektedir.

Tanzimat'ın ilanına kadarki dönemlerde, devletin bütün eğitim yükünü taşıyan medreseler, bu dönemden sonra, tüm alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da yenileşme hareketleri sonucu olarak, yerini yavaş yavaş batı tarzı eğitim kurumlarına bırakmaya başladı. Bununla birlikte medrese, Tanzimatçıların kurduğu ve bütünüyle desteklediği yeni okulların yanında bir eğitim kurumu olarak fonksiyonunu devam ettirdi.¹³¹ Ancak devletin izolasyon politikası nedeniyle mali sıkıntılar çeken medreseler yavaş yavaş çöküş sinyalleri vermeye başladı. II: Meşrutiyet' in başlarında pek çok medresede eğitim ve öğretim faaliyetleri durmuştu. Halen açık olan medreselerde ise öğrenim gelişigüzel, sistemsiz ve düzensiz bir şekilde devam edebilmişti. Vakıfların kısmen devletleştirilmesi ile medreseler büyük zarar gördü.¹³²

II. Meşrutiyet' in ilanıyla birlikte oluşan özgürlük atmosferi, medreselilerin sorunlarını dile getirme imkanı sağladı. Ulema, medreselerde köklü bir islâh hareketinin yapılmasını talep etti. Toplumdan gelen baskılar sonucu harekete geçen Meşihât makamı medrese reformunun esasını teşkil eden "Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi" ni 26 Şubat 1910 tarihinde yayınladı.¹³³ Daha sonra 1 Ekim 1914 tarihinde medreselileri mektepliler karşısında ilmen

¹²⁹ V.A.D., no:598, s.190.

¹³⁰ V.A.D., no:598, s.190.

¹³¹ SARIKAYA, a.g.e., s.15.

¹³² SARIKAYA, a.g.e., s.18.

¹³³ SARIKAYA, a.g.e., s.127.

daha geri bırakmamak amacıyla¹³⁴, Şeyhülislâm Hayri Efendi tarafından “İslah-ı Medaris Nizamnamesi” yayınlandı. Bu nizamnâme ile birlikte eğitime elverişli görülen bütün medreseler, yeni yönetmelikle “Dârül Hilâfetü'l – Aliyye Medresesi” adı altında birleştirilmiştir. Öğretim süresi 12 yıl olarak belirlenen bu yeni medrese, “Tali Kısım-ı Evvel”, “Tali Kısım-ı Sâni” ve “Kısım-ı Âli” olmak üzere üç kısımdan oluşuyor ve her kısmın öğretim süresi dört sene olarak belirleniyordu.¹³⁵ İstanbul'da açılan bu medreseler, İstanbul dışında ilk defa 1915 yılı başlarında Uşak'ta açılmıştır. “Tali Kısım-ı Evvel” derecesinde tedris hayatına başlayan bu medresenin oluşturulmasında dönemin Uşak Kaymakamı Asaf Bey ile Kadı ve Müftü Efendilerin büyük çabaları olmuştur. Medrese kısa süre içinde faaliyete geçecek ve medreseye 160 yatılı ve pek çok da nehari(gündüz) talebe alınacaktı. Medresenin müdür vekilliğine Ragıp Bey getirilmiştir.¹³⁶

Ayıntabizâde Salih Uçar, I. Dünya Savaşı'nda Nizamiye 5.Fırka 13.Alay, 2.Tabur İmamı olarak Çanakkale Cephesi'nde Anafartalarda; doğuda ise Bitlis Harbi'ne katılarak askerlik vazifesini yerine getirmiştir. Bu vazifesinde büyük yararlılıklar gösterdiği için İzmir Paye-i Mücerred ile taltif edilerek terhis olmuş, terhisinde bu hizmetlerine mükafat olarak Uşak Daru'l Hilafe Medresesi Müdürlüğüne getirilmiştir. Salih Bey'in müdürlüğü sırasında Yunanlılar Uşak'ı işgal etmişlerdir. Daru'l Hilafe Medresesi, 120 odalı geniş bir yerdir,¹³⁷ bugünkü Orhan Dengiz Anadolu Lisesi' nin bulunduğu yerdedir.¹³⁸

Yatakhane Boduroğlu Medresesi'nde olan Daru'l Hilafe Medresesi, 1919 tarihinde kapatılarak Ayıntabizâde Medresesi'ne nakledildi. 1923 yılında da Kütahya'da açılan yatılı bir okula devredilmiştir.¹³⁹

¹³⁴ Hüseyin ATAY, **Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1983, s.158.

¹³⁵ SARIKAYA, **a.g.e.**, s.148,149.

¹³⁶ Sadiye TUTSAK, “Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyıllarında Uşak Kazası”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, S.16(Baskıda)

¹³⁷ Salih UÇAR, “Kurtuluş Savaşı'nda Uşak'ta Olanlar”, Dünkü Bugünkü Uşak, **Halk Eğitimi Yardım Derneği Dergisi**, 1/5-6, 1 Haziran – Temmuz 1969 (Halk Eğitimi Özel Sayısı), s.45.

¹³⁸ Ahmet Çeltik, d.y., Uşak, d.t. 1921.

¹³⁹ **Uşak Milli Eğitim Müdürlüğü Tanıtma Rehberi**, İstatistik Şubesi, (kısaltma: MEM. Tanıtma Rehberi), Temmuz 1995, s.30.

Taşra medreselerini ıslâh amacıyla en ciddi atılan adım, 1917 tarihli Nizamnâme ile getirilen hükümlerdir. “Taşra Medârisi Teşkilâtı” başlığı altında getirilen yönetmeliği uygulamada maalesef çok geç kalınmıştır. Savaş büyük bir hızla Osmanlı'nın sonunu hazırlamaktadır. Hükümetin medrese ve ilmiye gibi kurumları ıslâh edecek ne gücü vardır ne de ciddi bir iradesi.¹⁴⁰ Osmanlı Devleti bir çok cephede savaşmak zorunda kalmıştı. Savaş elbette sadece can kaybına yol açmıyordu. Ayrıca Devlet-i Aliyye'nin hazinesinin iç ve dış banka ve bankerlere boğazına kadar borçlanmasına neden oluyordu. Bu şartlar altında yapılacak reformlar ne kadar mükemmel olursa olsun, onu uygulayacak eleman ve onun uygulanmasını sağlayacak para olmadığı sürece kağıt üzerinde kalmaya mahkumdur. Zira savaş boyunca onlarca medrese kapalı kalmış, taşrada öğretim hemen hemen durmuştu. Onlarca medrese de baskın ve yangın gibi sebeplerle harap olmuş, yerle bir edilmiştir.¹⁴¹

Tüm bu durumlara rağmen ıslah çalışmaları devam etmiştir. 8 Mayıs 1921 tarihinde “Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi” adlı bir yönetmelik daha hazırlanmıştır. Bu yönetmeliğe göre taşrada kapatılan medreseler Medâris-i İlmiye adıyla yeniden açılacaktı. Fakat bu ıslah taslağı da sonuçsuz kalacaktır.¹⁴²

Mustafa Kemal Paşa, memleketin ilerlemesine mani olan kurumları kaldırmayı planlıyordu.¹⁴³ Mustafa Kemal, medreselerin geleceğinin tartışıldığı bir ev sohbetinde, bu tür kurumları ıslâh etmenin hiçbir işe yaramayacağını söyleyen İsmail Habib için “çocuğun hakkı var” demiştir.¹⁴⁴ Nihayet, 3 Mart 1924 tarihli ve 430 sayılı bir kanunla “Tevhid-i Tedrisat” ilan edilmiş ve bütün medreseler Maarif Vekaleti'ne bağlanmıştır.¹⁴⁵ Daha sonra Maarif Vekili Vasıf Çınar'ın döneminde ilgili kanuna dayanılarak bütün medreseler kapatılmıştır.¹⁴⁶

¹⁴⁰ SARIKAYA, a.g.e., s.175.

¹⁴¹ SARIKAYA, a.g.e., s.189.

¹⁴² ATAY, a.g.e., s.325,326.

¹⁴³ Safa ERKÜN, “Atatürk'ün Ülkü ve İlkeleri Arasındaki Bütünlük ve Uyum”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, VI, S.18, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1990, s.502.

¹⁴⁴ ERGİN, a.g.e., s.133,134.

¹⁴⁵ Tevhid-i Tedrisat hakkında bkz: **Türkiye'yi Laikleştiren Yasalar 3 Mart 1924 Tarihli Meclis Müzakereleri ve Kararları**, Hazırlayan ve Sadeleştiren: Reşat GENÇ, A.A.M. Yayını, Ankara, 1998.

¹⁴⁶ SARIKAYA, a.g.e., s.190.

B. SIBYAN – İPTİDÂİ MEKTEPLERİ

Osmanlı Devleti'nin eğitim ve öğretim sisteminde Sıbyan Mektepleri önemli yer tutmaktadır. İslâm'ın ilk devirlerinde açılan "Küttâb"lara benzeyen ve hemen hemen her yerleşme yeri ile şehirlerin her mahallesinde açılan Sıbyan Mektepleri, okuma çağına gelen 5-6 yaşlarındaki çocukların devam ettikleri eğitim ve öğretim merkezleri idi.¹⁴⁷ Bu mekteplere, vakfiyelerde "Dâru't – talim", "Muallimhâne", "Mektep" ve "Mektephane" denilmektedir.¹⁴⁸ Halk arasında ise bu temel eğitim veren kurumlara, "Mahalle Mektebi", "Sıbyan Mektebi" denilirdi. Bu mektepler genellikle camilere bitişik olarak yapılırdı.¹⁴⁹ Bu okullarda eğitim ve öğretim; alfabe, yazı, okuma, Kur'an-ı Kerim ve "a'mâl-i erbaa" denilen dört işlemin öğretilmesinden oluşuyordu. Öğretmenlerine "muallim", yardımcısına "kalfa" denir ve mektebin vakfyesinde bunların alacakları ücretler belirtilirdi.¹⁵⁰

Mustafa Murat Öntüğ, "Hurufât Defterlerine Göre Uşak'taki Eğitim Müesseseleri" adlı çalışmasında 1702 – 1824 yılları arasında Uşak Kaza merkezinde 24, köylerde de 3 olmak üzere toplam 27 muallimhane tesbit etmiştir.¹⁵¹ Uşak Şeriyeye Sicilleri 2 nolu Defter üzerinde yapılan çalışmada Ramazan Efendi Muallimhanesi de tarafımızdan tesbit edilmiştir.

Boduroğlu Muallimhânesi: Uşak'ta Hacı Hasan Mahallesi'nde bulunan Bodurzade Hacı Halil Efendi tarafından aynı adı taşıyan caminin bulunduğu yere inşa edilmiştir.¹⁵² Bu mektebin tüm ihtiyaçları Boduroğlu Medresesi'nde olduğu gibi vakıf gelirlerinden karşılanıyordu.¹⁵³ 1771-72 tarihinde Boduroğlu Muallimhanesi' ne Eyüp adında bir muallim ücretsiz olarak atanmıştır.¹⁵⁴

Yeni Hamam Yakınındaki Muallimhâne: Kim tarafından yaptırıldığı tesbit edilemeyen bu muallimhâne, Hacı Hasan Mahallesi'ndedir.

¹⁴⁷ BALTACI, a.g.e., s.18,19.

¹⁴⁸ BALTACI, a.g.e., s.19.

¹⁴⁹ AKYÜZ, a.g.e., s.71.

¹⁵⁰ BALTACI, a.g.e., s.19.

¹⁵¹ ÖNTÜĞ, "Hurufat Defterlerine...", s.167.

¹⁵² V.A.D., no:1089, Vr.66.

¹⁵³ ÖNTÜĞ, "Uşak'ta Boduroğlu Vakıfları ve Vakfiyeleri"(Baskıda)

¹⁵⁴ V.A.D., no:1089, Vr.66.

Muallimhâneye 1770 yılının Ekim ayında Hafız Mehmed adında bir muallim atanmıştır.¹⁵⁵

Osman Efendi Muallimhânesi: Cami-i Atik Mahallesi'nde yer alan muallimhâne, Osman Efendi tarafından yaptırılmıştır. Mektebin muallimi İbrahim, Mart 1704 yılında görevine devam ederken, beratının yenilenmiş olduğunu ve Mayıs 1707 ve Aralık 1731 yılları arasında görevini sürdürdüğünü görmekteyiz. 1761 yılının Eylül ayında muallim İbrahim'in ölmesi üzerine, muallimlik görevi büyük oğlu Şeyh Hacı Ebubekir Halife' ye günlük 1 akçe ile tevcih edilmiştir. Bu zatın da Ağustos 1763 tarihinde ölmesiyle, mektebin muallimliğine büyük oğlu İbrahim getirilmiştir.¹⁵⁶

Semerci Mehmed Dede Muallimhânesi: Bu muallimhâne, Semerci Mehmed Dede tarafından Karaağaç Mahallesi'nde bulunan kendi adına yaptırdığı ve aynı adı taşıyan Cami' nin yakınına inşa edilmiştir. Mektebe, günlük yarım akçe ile Mart 1702 tarihinde Mustafa muallim olmuştur. Mustafa'dan sonra Ağustos 1703 yılında Mehmed hoca olmuş ve Ağustos 1734'e kadar 31 yıl muallimlik yapmıştır. Aynı tarihte günlük yarım akçe ile Hasan Halife, Semerci Mehmed Dede Muallimhânesi'ne atanmıştır.¹⁵⁷

Hacı Murad Muallimhânesi: İslice Mahallesi'nde yer alan bu muallimhâne, Hacı Murad Cami yanına, Hacı Murad tarafından yaptırılmıştır. Muallimhâne'ye Nisan 1703 tarihinde günlük bir akçe ile Hasan Halife muallim olmuştur. 1744-45 tarihinde hoca olan Osman'ın ölmesi üzerine oğlu Abdullah Hacı Murad Muallimhânesi'nde muallimlik görevine atanmıştır.¹⁵⁸

Kara Ali Ağa Muallimhânesi: İslice Mahallesi'nde Tuz Pazarı civarında Kara Ali Cami' nin bitişiğinde bulunan muallimhâne, Kara Ali Ağa tarafından yaptırılmıştır. 1774 – 75 tarihinde mektebin muallimliğine Mahmud tayin

¹⁵⁵ V.A.D., no:1089, Vr.64.

¹⁵⁶ V.A.D., no:1126, s.102,103.

¹⁵⁷ V.A.D. no:1124, s.87.

¹⁵⁸ V.A.D. no:1130, s.67.

edilmiştir. Mahmud'un ölümü üzerine, büyük oğlu Ahmed, 1824-25 tarihinde Kara Ali Ağa Muallimhânesi'ne muallim olarak atanmıştır.¹⁵⁹

Hacı Yahya Muallimhânesi: Sabah Mahallesi'nde bulunan muallimhâne, Hacı Yahya tarafından yaptırılmıştır. 1703 tarihinde mektebin muallimi, Yusuf'un oğlu Mustafa'nın ölmesi üzerine Salih'in oğlu Osman günlük bir akçe ile muallim olmuştur. Ağustos 1723 yılında Osman'ın isteği üzerine mektebin muallimliği Himmet Halife'ye geçmiş, Aralık 1768 yılında da Himmet Halife'nin görevinden ayrılmasıyla Ahmed'in oğlu Osman, Hacı Yahya Mektebi'ne muallim olmuştur.¹⁶⁰

Sabah Mahallesi Mescidi'ndeki Muallimhâne: Yaptıranı belli olmayan muallimhâne'ye Kasım 1721 tarihinde günlük yarım akçe ile Şeyh Ahmed muallim olmuştur.¹⁶¹

Hacı İmam Muallimhânesi: Sabah Mahallesi'nde bulunan muallimhâne, Hacı İmam tarafından yaptırılmıştır. Muallimhânedeki 1769 – 70 tarihinde Ahmed ücretsiz olarak hocalık yapmıştır. 1789 yılının Temmuz ayında Ahmed'in ölmesi üzerine oğulları Yusuf ile Halil beraber muallim olmuşlar, Mayıs 1806 tarihinde kardeşlerden Halil'in ölmesi üzerine bu defa Yusuf ve Ahmed mektebin muallimliğini yapmışlardır.¹⁶²

Hacı Ali Muallimhânesi: Sabah Mahallesi'nde bulunan muallimhâneyi Hacı Ali yaptırmıştır. Mektebin muallimliğini yapan Ahmed'in Eylül 1713 tarihinde görevinden ayrılmasıyla boşalan yerini Abdülnebi doldurmuştur. Bu şahsın Eylül 1737 tarihinde ölmesiyle Hacı Ali Muallimhânesi'nde hocalık görevi Hafız İsmail'e verilmiştir.¹⁶³

¹⁵⁹ V.A.D., no:545, s.245.

¹⁶⁰ V.A.D., no:1125, s.5.

¹⁶¹ V.A.D., no:1116, s.11.

¹⁶² V.A.D., no:545, s.247.

¹⁶³ V.A.D., no:1124, s.92.

İpek Cami'ndeki Muallimhâne: yaptıranı belli olmayan muallimhâne'ye, Mart 1702 tarihinde günlük yarım akçe ile Ömer muallim olmuştur.¹⁶⁴

Şeyh Mustafa Mescidi Yakınındaki Muallimhâne: İpek Mahallesi'nde olan muallimhânenin yaptıranı tesbit edilememiştir. Temmuz 1767 tarihinde ücretsiz olarak muallimhâneye hoca atanan Şeyh Şaban'ın görevi, Haziran 1775 yılında tekrar uzatılmıştır.¹⁶⁵

Şeyh Hacı Hüseyin Muallimhânesi: Hayırsever bir vatandaş olan Şeyh Hacı Hüseyin, İpek Mahallesi'ne yaptırmış olduğu mescidin yanına bu mektebi inşa ettirmiştir. Aralık 1773 tarihinde Şeyh Hacı Hüseyin'in büyük oğlu Seyyid Mehmed Halife, günlük yarım akçe karşılığında muallim olmuştur. Seyyid Mehmed'in Ağustos 1736 tarihinde ölmesi üzerine Şeyh Hacı Hüseyin'in büyük oğlu Süleyman Halife, Şeyh Hacı Hüseyin Muallimhânesi'ne muallim olmuştur.¹⁶⁶

Abdülkadir Ağa Muallimhânesi: Kamer Mahallesi'nde bulunan muallimhâne, Abdülkadir Ağa tarafından yaptırılmıştır. Musa'nın oğlu Sinan, Mayıs 1705 tarihinde günlük yarım akçe ile Abdülkadir Ağa Muallimhânesi'ne muallim olmuştur.¹⁶⁷

Kadri Efendi Muallimhânesi: Kamer Mahallesi'nde yer alan muallimhâneyi Kadri Efendi bina ettirmiştir. Mektebe Haziran 1731 tarihinde günlük yarım akçe ile muallim olan Süleyman'ın ölmesi üzerine Mehmet Halife'ye hocalık görevi tevcih edilmiştir. Temmuz 1734 tarihinde Mehmet Halife'nin ölmesi üzerine büyük oğlu Alim Mehmed hoca olmuş, Alim Mehmed'in de Ocak 1788'de ölmesiyle oğlu Mehmed ve 1823-24 tarihinde bu zatında ölmesiyle muallimlik görevi kardeşinin büyük oğlu Mehmed'e tevcih olunmuştur.¹⁶⁸

¹⁶⁴ V.A.D., no:1134, s.17.

¹⁶⁵ V.A.D., no:1120, s.55.

¹⁶⁶ V.A.D., no:1124, s.91.

¹⁶⁷ V.A.D., no:1134, s.19.

¹⁶⁸ V.A.D., no:549, s.200.

Şeyhzâde Ahmed Çelebi Muallimhânesi: Burhan Fakih Mahallesi'nde bulunan muallimhâne, Şeyhzâde Ahmed Çelebi tarafından yaptırılmıştır. İbrahim, günlük yarım akçe vazife ile Mayıs 1706 tarihinde mektebe muallim olarak atanmıştır.¹⁶⁹

Kara Ali Cami Yakınındaki Muallimhâne: Burhan Fakih Mahallesi'nde bulunan muallimhânenin yaptıranı bilinmemektedir. Şubat 1714 tarihinde günlük bir akçe ile Mustafa'ya mektebin muallimliği verilmiştir.¹⁷⁰

Hacı Mustafa Muallimhânesi: Burhan Fakih Mahallesi'nde yer alan muallimhâneyi, Hacı Mustafa yaptırmıştır. Mektebin ücretsiz muallimliğini yapan Mustafa'nın Temmuz 1707 tarihinde ölmesiyle bu görev, Yusuf Halife'ye verilmiştir.¹⁷¹

Burhan Fakih Mahallesi Cami Yakınındaki Muallimhâne: Mektebi yaptıran tesbit edilememiştir. Mektebin masrafları, Hacı Sıddık Mahallesi'nde bulunan ve Sultan Alaeddin tarafından yaptırılan Taş Han'ın kirasından karşılanmaktaydı. Mektebin muallimliğini yapan Mustafa Halife'nin 1723-24 tarihinde ölmesi üzerine büyük oğlu Hüseyin muallim olmuştur. Hüseyin'in Haziran 1727 yılında görevini bırakması üzerine oğlu Süleyman mektebe muallim olmuştur.¹⁷²

Kubbe Muallimhânesi: Burhan Fakih Mahallesi'nde bulunan muallimhânenin yaptıranı tesbit edilememiştir. Nisan 1736 tarihinde mektebin muallimliği günlük yarım akçe ile Süleyman'a verilmiştir.¹⁷³

Alime Hatun Muallimhânesi: Alime Hatun tarafından Hacı Sıddık Mahallesi'nde bulunan Yeni Cami yakınına inşa ettirilmiştir. Mektebin muallimi olan Ömer'in Mayıs 1707 tarihinde görevini bırakması üzerine günlük yarım akçe ile muallimlik, Yusuf'un oğlu Eyüp'e verilmiştir. Eyüp'ün, Kasım 1721 yılında ölmesiyle bu görev oğlu Mustafa'ya tevcih edilmiş, daha sonra 1723-24

¹⁶⁹ V.A.D., no:1134, s.23.

¹⁷⁰ V.A.D., no:1116, s.7.

¹⁷¹ V.A.D., no:1134, s.22.

¹⁷² V.A.D., no:1128, s.123.

¹⁷³ V.A.D., no:1121, s.87.

yılında muallimlik İbrahim'e, Nisan 1724'te Mustafa'ya, Ocak 1726'da Mustafa'nın görevden alınmasıyla Ömer'e, bu zatın görevi bırakmasıyla Eyüp Halife'ye ve Eyüp Halife'nin Ocak 1727 yılında ölmesiyle oğlu Mustafa'ya tevcih edilmiş ve Mustafa'nın berâtı, Mayıs 1731 tarihinde yenilenmiştir.¹⁷⁴ Daha sonra Aralık 1747 tarihinde günlük bir akçe ile muallim olan Mustafa'nın görevden alınmasıyla bu görev Yusuf Halife'ye verilmiştir. Yusuf Halife'nin Aralık 1752 tarihinde ölmesi üzerine, oğlu Osman, Alime Hatun Muallimhânesi'ne muallim olmuştur.¹⁷⁵

Hacı Mehmed Muallimhânesi: Cami-i Kebir Mahallesi'nde bulunan Ulu Cami yakınına, Hacı Mehmed tarafından bina ettirilmiştir. Mektebe, Haziran 1740 tarihinde ücretsiz olarak Mehmed Halife muallim olmuş, 1746'da da berâtı yenilenmiştir. Mehmed Halife'nin ölmesi üzerine 1777-78 tarihinde Hacı Osman oğlu Hafız Hacı Ebubekir mektebe muallim olmuş, bu zatın da ölmesiyle büyük oğulları Hacı Hafız Mahmud ve İbrahim, Mart 1819 tarihinde bu görevi devralmışlardır.¹⁷⁶

Hacı Halil Muallimhânesi: Cami-i Kebir Mahallesi'nde Cami-i Kebir avlusunda yer alan mektep, Hacı Halil tarafından inşa ettirilmiştir. 1762-63 tarihinde mektebin muallimi olan Şeyh Ali Halife'nin ölmesiyle boşalan yerine büyük oğlu Mahmut Halife, muallim olmuştur.¹⁷⁷ Mahmut Halife'nin Mart 1790 tarihinde ölmesiyle oğlu Ali, Ali' nin de Ağustos 1791'de ölmesiyle Mustafa oğlu Abdullah muallim olmuştur. Abdullah'ın da ölmesiyle Hacı Halil Muallimhânesi'ne, imtihan yapılarak Seyyid Mehmed oğlu Seyyid Osman Kasım 1826 tarihinde hoca olmuştur.¹⁷⁸

Defterdar Hüsam Bey Muallimhânesi: Mektep, Nisan 1702 – Şubat 1714 yılları arasında Cami-i Atik Mahallesi'nde, Eylül 1720 tarihinde Cuma Mahallesi'nde ve Aralık 1720'de ise Cami-i Kebir Mahallesi'nde olarak gösterilmektedir. Mektebi yaptıran Defterdar Hüsam Bey, okulun giderlerini

¹⁷⁴ V.A.D., no:1124, s.84.

¹⁷⁵ V.A.D., no:1130, s.68-70.

¹⁷⁶ V.A.D., no:546, s.210.

¹⁷⁷ V.A.D., no:1126, s.103.

¹⁷⁸ V.A.D., no:545, s.248.

karşlamak amacıyla dükkânlarını vakfetmiştir. Mektebin işlerinin yürütülmesi için, müteveli ve Halife tayin etmiştir.¹⁷⁹ Nisan 1702 tarihinde mektebin muallimi olan Ahmed'in görevini bırakmasıyla Süleyman bu göreve atanmıştır. Günlük bir akçe ile görevini sürdüren Süleyman'ın da görevini bırakmasıyla Şubat 1714 tarihinde Mustafa muallim olmuş, bu zatın Aralık 1720'de ölmesiyle kardeşi Ebubekir muallim olmuştur.¹⁸⁰ Ebubekir'in muallimlik berati, Ekim 1739 ve Eylül 1761 yılları arasında yenilenmiş, 43 yıl görevini sürdürmüştür. Ağustos 1763'te ölmesiyle Hacı Mehmed muallim olmuştur. Eylül 1767'de Hafız Osman, aynı ay bu zatın görevini bırakmasıyla Mehmed Halife ve Kasım 1767'de Şeyh Hacı Mehmed ve Abdullah birlikte mektebin muallimliğini yapmışlardır.¹⁸¹

Bali Bey Camiindeki Muallimhâne: Yaptırını tesbit edilemeyen muallimhâne, Uşak Kazası'nın Sivaslı Köyü'nde bulunmaktadır. Mektebin muallimliğini Şubat 1789 tarihinde Mustafa yapmıştır.¹⁸²

Mustafa Muallimhânesi: Uşak Kazası'na bağlı Kırkyaren Köyü'nde bulunan mektep, Mustafa tarafından yaptırılmıştır. Mektebin muallimliğini, Ekim 1799 tarihinde İbrahim yapmıştır.¹⁸³

Seyyid Abdurrahman Efendi Muallimhânesi: Seyyid Cafer oğlu Seyyid Abdurrahman Efendi tarafından, Uşak Kazası'na bağlı Mahmut Paşa Köyü'ne yaptırılmıştır.¹⁸⁴

Ramazan Efendi Muallimhânesi: Burhan Fakih Mahallesi'nde hayırsever bir vatandaş olan Ramazan'ın yaptırdığı cami'nin yanındadır.¹⁸⁵ Mektebin muallimi olan Hafız Mehmed oğlu Osman Halife'nin vefat etmesiyle

¹⁷⁹ V.A.D., no:1129, s.109.

¹⁸⁰ V.A.D., no:1116, s.7-10.

¹⁸¹ V.A.D., no:1126, s.109.

¹⁸² V.A.D., no:1129, s.107.

¹⁸³ V.A.D., no:544, s.78.

¹⁸⁴ V.A.D., no:549, s.200.

¹⁸⁵ U.Ş.S., 2, s.108.

boş kalan muallimlik görevine, 7 Zilkâde 1286/ 9 Şubat 1870 yılında Hafız Musa atanmıştır.¹⁸⁶

Sıbyan Mektepleri, 1869 yılında çıkarılan bir Nizamnâme ile düzenlenmiş, mektepleri her köy ve kasabada açmak suretiyle yaygınlaştırmak yoluna gidilmiştir. Bu okullarda Din, Ahlâk, Matematik, Osmanlı Tarihi, Coğrafya gibi derslerin okutulması zorunlu hale getirilmiştir.¹⁸⁷

XIX. Yüzyılın son çeyreğinde ve XX. Yüzyılın başlarında Sıbyan – İbtidai mekteplerine bir göz atacak olursak; 1884 tarihli Hüdavendigâr Vilâyeti Salnâmesi'nde, Uşak'ta Sıbyan–İbtidai mekteplerin sayısı 60 olarak, bu okullarda okuyan öğrenci sayısı ise 2.600 olarak verilmiştir.¹⁸⁸ **Vital Cuinet**, 1894 yılında basılmış olan eserinde; Sıbyan–İbtidai mekteplerinin sayısını 50, öğrenci sayısını ise 850 olarak tesbit etmiştir.¹⁸⁹ 1907 tarihli Hüdavendigâr Vilâyeti Salnamesi'nde ise Uşak kazasındaki Sıbyan – İbtidai mekteplerinin sayısı 135, talebe sayısı ise 6850 olarak verilmiştir.¹⁹⁰

Dağlar Hoca Mektebi: Devehanı karşısında Perdahcılar ailesine ait evde 1895 tarihinde açılmıştır.¹⁹¹ Mektebin muallimi ve müessisi, Lütfi Efendidir.¹⁹² Çok münevver ve olgun bir kişiliğe sahip olan Lütfi Efendi, rik'a ve sülüs türünde güzel yazılar yazan bir hattât idi. Mektep, 1912 yılında kapanmıştır.¹⁹³

Numune-i Edeb Mektebi: Verem Savaş Dispanseri'nin olduğu yerde bulunan Vakıfhan binasına 1896 tarihinde Hacı Remzi Efendi tarafından açılmıştır.¹⁹⁴ Mektebin muallimi olan Hacı Remzi Efendi, şair ve mütesavvıf bir kişi idi. Sanat yönü çok gelişmiş olan muallim, saz ve kanun çalar; cami, çeşme ve mezar taşlarının kitabelerini yazardı.¹⁹⁵ 15-16 sene kız-erkek çocuklarının

¹⁸⁶ U.Ş.S., 2, s.108.

¹⁸⁷ SARIKAYA, a.g.e., s.61.

¹⁸⁸ S.D.A.O., H.1302/1884-1885, s.425.

¹⁸⁹ Vital CUINET, La Turquie D'asie, II,s.216.

¹⁹⁰ H.V.S., H.1325/1907, s.333.

¹⁹¹ TÜMER, a.g.e., s.77.

¹⁹² M.E.M. Tanıtma Rehberi, s.30.

¹⁹³ TÜMER, a.g.e., s.77.

¹⁹⁴ M.E.M. Tanıtma Rehberi, s.31.

¹⁹⁵ TÜMER, a.g.e., s.79.

karışık olarak okuduğu mektepte, son sınıf programına Fransızca dersi konulmuş ve yeni sistemi uygulayan ilk mektep olmuştur.¹⁹⁶ 1904 Hüdavendigâr Vilâyeti Salnâmesi'nde mektebin muallimi Remzi Efendi, ikinci muallimi de Mustafa Efendi olarak belirtilmiştir.¹⁹⁷ 1906 yılında ise muallim değişmezken ikinci muallim Hasan Efendi olmuştur.¹⁹⁸

Gülşen-i İrfan Mektebi: Orman İşletmesine ait olan yerde, geniş bir bahçe içine, 1 Eylül 1898 tarihinde Ahmet Tahir Efendi tarafından açılan mektebin muallimi de yine aynı kişidir.¹⁹⁹ Ahmet Tahir Efendi, büyük müderris Çallı Ömer Efendinin oğludur. 1874 yılında Uşak'ta doğmuştur. Uşak Rüştüyesine devam etmiş, babasından Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Gülşen-i İrfan Mektebi o güne kadar açılan okulların hepsinden uzun ömürlü olanı ve zamanın bir takım baskılarından sıyrılanı, usulüne uygun bir öğretime ilk yer verenidir.²⁰⁰ Mektepte kaymakamlar, subaylar, belediye doktorları ve bankacılar mesleklerine ait fahri görevler almışlardır.²⁰¹ Resmi ruhsat taşıyan bu mektepte Rüştüye programından daha ileri olarak Riyaziye, Usul Defteri, Hıfzıssıhha dersleri okutulduğu gibi şiire, edebiyata büyük önem verilmiş, ayrıca jimnastikde yapılmıştır. Mektepte jimnastik dersi için barfiks, paralel takımları kullanılmıştır.²⁰² Mektep, kuruluşundan itibaren karma bir eğitim yapmıştır. Öğrenci mevcudu ise 160 – 200 arasında değişmekteydi.²⁰³

1904 Hüdavendigâr Vilâyeti Salnâmesi'ne göre Gülşen-i İrfan Mektebinin öğretim kadrosu şu şekildeydi: Muallim Tahir Ahmed Efendi, ikinci muallim Rakıb Efendi, üçüncü muallim Ömer Lütfi Efendi, Rık'a muallimi Mehmed Ali Efendidir.²⁰⁴ 1906 yılında da muallimler, ikinci muallim dışında aynıdır. Bu tarihte ikinci muallim, Hasan Efendi olmuştur.²⁰⁵

¹⁹⁶ M.E.M. Tanıtma Rehberi, s.31.

¹⁹⁷ H.V.S., H.1322/1904-1905, s.217.

¹⁹⁸ H.V.S., H.1324/1906-1907, s.420.

¹⁹⁹ M.E.M. Tanıtma Rehberi, s.30.

²⁰⁰ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.116.

²⁰¹ Alaaddin HAZIROĞLU, Aşıklar Diyarı Uşşak, Önder Ofset, Uşak, 1988, s.34.

²⁰² TÜMER, a.g.e., s.81,82.

²⁰³ HAZIROĞLU, a.g.e., s.35.

²⁰⁴ H.V.S., H.1322/1904-1905, s.217.

²⁰⁵ H.V.S., H.1324/1906-1907, s.420.

Mektebin muallimi Tahir Efendi, Uşak maarifine büyük hizmet etmiş, memleketin “irfan babası” sayılmıştır.²⁰⁶ 1 Eylül 1922 gününü karşılayan gece Yunanlılar tarafından şehit edilmiştir.²⁰⁷ Gülşen-i İrfan Mektebi 23 yıllık bir tedristen sonra 1922 yılında kapanmıştır.²⁰⁸

Keleter Mektebi: Eski tabakhane semtinde bulunan mektep, Keleter Cami avlusunda 2 katlı bir binanın üst katına 1900 tarihinde açılmıştır.²⁰⁹ Mektebin muallimi, Dömekeli Hoca diye tanınan Mehmed Efendi idi. Mehmed Efendi; 1897 yılında Yunan harbi sonunda Uşak'a gelmiştir. Çok okuyan, hür fikirli bir kişi idi, 1914 yılında mektep kapanana kadar muallimlik yapmıştır. Mektebin bulunduğu bina aynı zamanda Tabak esnafının toplantı yeri olarak da kullanılıyordu. Mektebin idari ve mali işleri Tabak Esnafı tarafından yönetiliyordu.²¹⁰

Eyüb Hoca Mektebi: Burma Cami avlusunda bulunan Vakıf binasının üst katına, 1905 tarihinde Eyüb Hoca tarafından açılmıştır.²¹¹ Sert, disiplinli bir mektep olarak tanınan Eyüb Hoca Mektebi, 1908 tarihinde kapanmıştır.²¹²

Hadika-i Hürriyet Mektebi: 1908 II. Meşrutiyet' in ilanından sonra, Şuhutlu Abdullah Efendi tarafından açılmıştır. Mektep, sırasıyla “Osman Gazi 3 Numaralı Erkek Mektebi”, “Müjde Mektebi” adlarını almış²¹³, son olarak da “23 Nisan İlkokulu” adını almıştır.²¹⁴ Bugün bu bina aynı adla ilköğretim okulu olarak eğitim-öğretim hayatına devam etmektedir.

Gülistan-ı Marifet Mektebi: 1909 yılında Aybey Mahallesi'nde Boşnak Hoca Mehmed Efendi tarafından açılmıştır.²¹⁵ 1926-28 yılları arasında “2

²⁰⁶ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.117.

²⁰⁷ Erhan AKTAŞ, Atatürk ve Uşak, s.125,126.

²⁰⁸ TÜMER, a.g.e., s.82.

²⁰⁹ M.E.M., Tanıtma Rehberi, s.31.

²¹⁰ TÜMER, a.g.e., s.78.

²¹¹ M.E.M., Tanıtma Rehberi, s.30.

²¹² TÜMER, a.g.e., s.77,78.

²¹³ M.E.M. Tanıtma Rehberi, s.31.

²¹⁴ T.C. Uşak Valiliği Milli Eğitim Gençlik ve Spor Müdürlüğü Tanıtma Rehberi (Kısaltma: M.E.G. ve S.M. Tanıtma Rehberi), Mart 1998, s.13.

²¹⁵ M.E.M., Tanıtma Rehberi, s.30.

Numaralı Erkek Mektebi”, 1928 yılında da “Aybey Mektebi” adını almıştır. Mektebin ilk müdürü, Ayanzâde İsmail Efendidir. Daha sonra cumhuriyet’in ilanına kadar, Boşnakzâde Mehmet Efendi müdürlük yapmıştır.²¹⁶ Günümüzde bina, “Aybey İlköğretim Okulu” olarak hizmetine devam etmektedir.

Esnaflı Eytâm Mektebi: 1 Ağustos 1909 tarihinde Karaağaç Mahallesi’nde bulunan Berber Bekir Usta’ nın evinde açılmıştır.²¹⁷ Mektebin kurucuları şunlardır: Doktor Remzi Bey, Ziraat Muallimi Zihni Bey, Pulcu Mustafa Efendi, Hamzazâde Ali Bey, Saraç Çakır Usta, Güldemet Mehmet Efendi, Curukoğlu Mehmet Usta, Humalıoğlu Abdullah Usta, Haytaoğlu Hacı Halil Efendi, Oruçoğlu Hacı Ali Efendi, Pederoğlu Hacı Mustafa Efendi, Hacı İncelerin Mehmet Efendi, Kaçıkçıoğlu Hacı Mustafa Efendi, Yünlüoğlu İsmail Efendi²¹⁸.

Mektep, Berber Bekir Usta’ nın evinde 40 öğrencisiyle iki ay eğitim verdikten sonra, Kulalı Mehmet Efendinin evine taşınmıştır.²¹⁹ Daha sonra bu mektebin bulunduğu ev Akarcılılar ailesi tarafından satın alınarak, Terakki-i Maarif Cemiyeti emrine bağışlanmıştır.²²⁰ Esnaflı Eytâm Mektebi’ nin muallimleri ise şunlardır: Birinci muallim Balıkesirlizâde Ali Fahri Bey, ikinci muallim Ali Hocasâde Hasan Hilmi Bey, Zencircizâde Hafız Hüseyin Efendi, Konyalı Hüseyin Efendi, Varıcızâde İbrahim Efendi.²²¹

Esnaflı Eytâm Mektebi, Terakki-i Maarif Cemiyeti üyesi olan kurucu üyelerin himayesi ve denetiminde 14 yıl eğitim-öğretim hayatına devam etmiştir. Mektep, Yunanlılar’ ın Uşak’ı işgalinden sonra, Yunanlılar tarafından hastane olarak kullanılmıştır.²²² Mektebin II. Meşrutiyet’ in ilan edildiği yıllarda devletin bulunduğu ortam, halkın da cepheden cepheye koştuğu bir dönemde Uşak’taki hayırsever insanların yardımıyla kurulmuş olması, Uşak’ın ve Uşaklıların o dönemde eğitime verdiği önemi gözler önüne seriyor. Yunanlılar mektebi işgal

²¹⁶ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.117.

²¹⁷ M.E.M., Tanıtma Rehberi, s.30.

²¹⁸ TÜMER, a.g.e., s.88,89.

²¹⁹ M.E.M., Tanıtma Rehberi, s.30.

²²⁰ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.118.

²²¹ TÜMER, a.g.e., s.118.

²²² 1967 Uşak İl Yıllığı, s.118.

etmeselerdi belki de daha uzun yıllar bu hayırsever vatandaşların himayesi altında hizmetini devam ettirecekti.

Çamkış Hoca Mektebi: Bu mektep eski Hükümet ve Adliye Konağına giden yolun solunda bulunan çeşmenin yanındaki bir binaya, 1910 tarihinde açılmıştır.²²³ Mektebin kurucusu ve muallimi, Çamkış Hoca diye tanınan Hasan Efendi idi. Mektep, 1914 yılında kapanmıştır.²²⁴

Necm-i Edep Mektebi: 1912 tarihinde açılan mektep, 1922 yılından sonra "1 Numaralı Kız Mektebi" adını alarak şimdiki Halit Ziya Uşaklıgil İlköğretim Okulu binasında eğitim-öğretim hayatına devam etmiş²²⁵, 1925 yılında Mimar Kemal (Gazi Okulu) tipinde ilkokul olarak Özel İdare tarafından yaptırılan şimdiki İl Milli Eğitim Müdürlüğü binasına taşınmıştır. 1962 yılına kadar "Gazi Mustafa Kemal İlkokulu" olarak burada kalmıştır. 1962 tarihinde Ahmet Tahtakılıncı'nın Milli Eğitim Bakanlığı sırasında İlköğretmen Lisesi olarak 1973 yılına kadar hizmet vermiştir. Daha sonra yeni Eğitim Enstitüsü yapıldı ve 1987'de terk edildi. 1988'de restore edilerek Halk Eğitim ve Eğitim Araçları Merkezi'ne tahsis edilmiştir. 3 Nisan 1995 tarihinde de Milli Eğitim Müdürlüğü bu binaya taşınmıştır.²²⁶

Murad-ı Evvel Numune Mektebi: Hasan Hilmi Efendi tarafından daha önce açılmış olan Rüştîye Mektebi'nin iki sınıfı bu mektebe verilmiş, böylelikle 1914 yılında Murad-ı Evvel Numune Mektebi adıyla açılmıştır.²²⁷ Daha sonra bu okul, "Gül Mektebi" adını almıştır.²²⁸

Gül Mektebi, Uşak'ta bulunan Türk Mimari sanatının ender eserlerinden biri olarak göze çarpmaktadır; temeli taş, duvarları kırıktır sıva, tavanları ahşap, 3-3,5 m. Yüksekliğinde, bahçe girişinde altta mahzen, birinci katta üç büyük oda,

²²³ M.E.M., Tanıtma Rehberi, s.30.

²²⁴ TÜMER, a.g.e., s.78.

²²⁵ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.117.

²²⁶ M.E.M., Tanıtma Rehberi, s.31.

²²⁷ 1973 Uşak İl Yıllığı, s.68.

²²⁸ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.117.

bir küçük oda, ikinci katta birinci katın aynısı. Arkasında geniş ve düzenli bir bahçe, iç dekorasyon özenle yapılmış, kapıları özel bir yapıdır.²²⁹

Cumhuriyet döneminde de bina, okul olarak kullanılmıştır. Bina, 1950'li yıllara kadar Gül Mektebi olarak hizmet verdikten sonra, 1995 tarihindeki yangına kadar da "Zafer İlkokulu" olarak hizmet vermiştir.²³⁰ Şimdi ise bu bina, yıkık, terkedilmiş bir halde, yetkililerden ilgi bekleyen bir vaziyette hayatiyetini korumaktadır.²³¹

Hacı Ömer Efendi Mektebi: Burma Cami karşısında Vakıf binasının alt katında bulunan mektebin kurucusu ve muallimi, Hacı Ömer Hoca' dır. Mektebin kuruluş ve kapanış tarihi bilinmemekle birlikte, Eyüb Hoca Mektebi ile aynı yıllarda (1905 – 1908) faaliyet göstermiştir.²³²

Mustafa Rüstem Efendi Mektebi: Bu mektep, Uşak'ta Giritli Hoca diye şöhret yapmış olan Mustafa Rüstem Efendi tarafından Çalıkoğlu Hüsnü Ağa Hanının arka kısmına 1903 tarihinde açılmıştır.²³³ Kız – erkek ayrı ayrı okutulan mektebin erkek kısmında muallim Rüstem Efendi, kızlar kısmında ise muallime Saadet Hanım bulunmaktaydı.²³⁴

Reşadiye Kız Mektebi: Mektep, bugünkü Yılandı Cami Karşısında bulunan Şabanoğlu İsmail Aşkın' ın evinde açılmıştır.²³⁵ Mektebin kaç tarihinde açıldığı tespit edilememiştir. Daha sonra mektep "2 Numaralı Kız Mektebi" adını alarak şimdiki 23 Nisan İlkokulu yanında bulunan binaya taşınmış ve kısa bir süre sonra kapanmıştır. Daha sonra "4 Numaralı Erkek Mektebi" adıyla yeniden açılmış ve sonra da "Nur Mektebi" adını almıştır. Bugün bu bina, "Cumhuriyet İlköğretim Okulu" olarak hizmet vermektedir.²³⁶

²²⁹ Mehmet KEYVANOĞLU, "Gül Mektebi", *Kent*, 28 Temmuz 1998.

²³⁰ *Akşam*, 18 Aralık 1997 ; *Olay*, 15 Kasım 1999 ; *Yeni Asır*, 3 Kasım 1999.

²³¹ Osman VURAL, "Gül Mektebi Sahipsiz mi", *Kent*, 28 Temmuz 1998 ; Hasan Tahsin BESCİ, "Gül Mektebi Yaşatılmalı", *Olay*, 26 Nisan 1999.

²³² M.E.M., *Tanıtma Rehberi*, s.30.

²³³ M.E.M., *Tanıtma Rehberi*, s.31.

²³⁴ TÜMER, *a.g.e.*, s.80.

²³⁵ *1973 Uşak İl Yıllığı*, s.68.

²³⁶ M.E.M., *Tanıtma Rehberi*, s.31.

C. RÜŞTİYE MEKTEBİ

İlk olarak II. Mahmud döneminde, yetişmiş ve eğitilmiş sivil memur ve bürokratların eksikliğini gidermek ve halkın ilmi alanlarda geri kalmışlığını sona erdirmek amacıyla, İstanbul'da iki tane Rüştiye Mektebi açılmıştır.²³⁷ 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne göre: 500 kişiden fazla nüfusu olan her yerleşim yerinde dört yıllık rüştiye açılması öngörülüyordu. Okul, eğer nüfusunun tamamı Müslüman'sa Müslümanlar için, Hıristiyan'sa Hıristiyanlar için olacaktı. Hıristiyan ve Müslümanların birlikte yaşadıkları yerlerde her biri için ayrı rüştiye açılacaktı. Rüştiyelerde Osmanlıca, Arapça, Farsça, Matematik, Coğrafya, Spor, Osmanlı Tarihi ve Dünya Tarihi dersleri okutulacaktır.(Madde 18-26)²³⁸

Uşak'ta da 1869 Nizamnamesi'nden sonra Rüştiye açılmıştır. Çünkü yapılan tetkiklerde Uşak'ta bulunan Rüştiye Mektebi hakkında ilk bilgiye 1876 Tarihli **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye**'de rastlamaktayız. Buna göre, Uşak'taki Rüştiye Mektebi'nin Muallim-i Evvel'i, Hasan Efendidir.²³⁹ Mektebin açıldığı ilk yer, eski hükümet konağı karşısında, Jandarma Komutanlığı'nın bulunduğu yerde eski bir bina idi. Mektep, 1914 yılında yerini yeni açılan İdâdi Mektebi'ne terk etmiştir. 1887 tarihinde mektepte birinci sınıfta 12, ikinci sınıfta 20, üçüncü sınıfta 22 ve dördüncü sınıfta 56 olmak üzere 110 öğrenci öğrenim görmekteydi.²⁴⁰ 1898-1899 tarihli **Hüdavendigâr Vilâyeti Salnamesi**'nde mektebin öğrenci sayısı 70 olarak belirtilmektedir.²⁴¹

Uşak Rüştiye Mektebi'nin muallimleri şunlardır: (Bkz. Tablo 70)

²³⁷ SARIKAYA, a.g.e., s.16.

²³⁸ SARIKAYA, a.g.e., s.61,62.

²³⁹ S.D.A.O., H.1293/1876-1877, s.205.

²⁴⁰ TÜMER; a.g.e., s.82.

²⁴¹ H.V.S., H.1316/1898-1899, s.357.

Tablo 70. Rüştiye Mektebi Muallimleri (1894,1904,1906)

Yıllar	Muallim-i Evvel	Muallim-i Sani	Muallim-i Salis	Rık'a Muallimi	Bevvab
1894 ²⁴²	Hasan Hilmi Efendi	Hüseyin Efendi	-	İsa Talat	Abdullah Ağa
1904 ²⁴³	Hasan Hilmi Efendi	Hüseyin Efendi	Haşim Efendi	Hacı İsa Talat Efendi	-
1906 ²⁴⁴	Hasan Hilmi Efendi	Hüseyin Efendi	-	Hacı İhsan Efendi	-

H.V.S., H.1312,s.246; H.V.S., H.1322, s.217; H.V.S., H.1324, s.420.

Muallim-i Evvel Hasan Hilmi Efendi, Ünyelidir. İstanbul Muallim Mektebi'nden mezun olmuş ve ilk vazife yeri olan Uşak'a tayin edilmiştir. Farsça sı çok kuvvetli olan zat, yüzlerce talebe yetiştirdikten sonra emekli oldu ve Uşak'ta vefat etti.²⁴⁵

İkinci muallim Hüseyin Efendi, Arapça'yı çok iyi bilmesinin yanında İslâm Tarihi konusunda uzmandır. Muallimliğinin yanı sıra Belediye ve İdare Meclislerinde vazife yapmıştır.²⁴⁶

İsa Talat Efendi ise hükümette memurdu. Yazısı çok güzel olduğu için ek vazife olarak mekteplerde yazı dersi verirdi.²⁴⁷

D. İDADİ MEKTEBİ

Osmanlı Devleti'nde İdadi Mekteplerinin açılıp yaygınlaşması, Rüştiye Mekteplerinde de olduğu gibi 1869 Tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin kabul edilmesiyedir. Nizamnameye göre; 1000 kişiden fazla nüfusu olan bölgelerde rüştiye okullarının bir üst derecesi olan üç yıllık İdadiler açılacaktı.

²⁴² H.V.S., H.1312/1894-1895, s.246.

²⁴³ H.V.S., H.1322/1904-1905, s.217.

²⁴⁴ H.V.S., H.1324/1906-1907, s.420.

²⁴⁵ TÜMER; a.g.e., s.82,83.

²⁴⁶ TÜMER; a.g.e., s.83.

²⁴⁷ Ay. Yer.

Bu okullarda Osmanlıca, Coğrafya, Tarih, Mantık, Fransızca, İktisad, Cebir, Aritmetik, Fizik, Kimya ve Resim dersleri okutulacaktır.²⁴⁸

Uşak'ta İdadi Mektebi, 1914 yılının Eylül ayında Konakardı Aybey Mahallesi'nde, Kölezadelere ait bir ev kiralanarak açılmıştır. 1918 yılında mektep, Acemzâde Haşim Bey tarafından Himaye-i Etfal'e vakfedilen İstasyon Caddesi'ndeki binaya taşındı. Osman Nuri Bey'in 1918 Nisanında görevden ayrılmasından sonra bir ay kadar Osman Saffet Bey, 1918 mayısından 1920 Temmuzuna kadar da Mehmet Cihad Bey İdadi Mektebi' nin müdürlüğünü yürütmüştür. 29 Ağustos'ta Uşak'ın işgal edilmesinden sonra 1920 yılının Eylül ayında mektep, tedrisata devam edemeyerek kapatılmıştır. 1 Eylül 1922 tarihinde Uşak'ın Yunan işgalinden kurtulmasından sonra tekrar Himaye-i Etfal'e ait Vakıf binasına geçilerek İdadi, tekrar eğitim-öğretim hayatına devam etmiştir.²⁴⁹

İdadi Mektebi de, 1923 Mayısında kısa süre vekaleten Ethem Ruhi Bey ve 1924 haziranına kadar Sadık Turgut Bey, 1924 Temmuzundan itibaren 1928 Eylülüne kadar Beşir Fuad Bey müdürlük yapmıştır.²⁵⁰

İdadi Mektebi'nin muallim kadrosuna gelince; Eylül 1914 yılında okul ilk açıldığında mektebin müdürü olan Osman Nuri Efendi, Malumat-ı Medeniye, Ahlâkiyye ve Kanuniye derslerine girerdi. Söğütlü olan Nuri Efendi Mülkiye mezunudur, kaymakamlıkta yapmıştır. Muallim Hüseyin Efendi, Arapça ve Din derslerine girerdi. Ahmet Tahir Efendi, Türkçe ve Müzik derslerini okuturdu. Süleyman Avni Bey, Tabii İlmiler (Fizik – Kimya) derslerine girerdi. Ali Cevat Bey, Riyaziye derslerini yürütürdü. Hakkı Bey Fransızca ve Beden Eğitim derslerine girerdi. Abdülkerim Fehim Efendi, Tarih, Coğrafya derslerini yürütürdü. Mehmet Efendi Elisheri dersine girerdi.²⁵¹

İdadi Mektebi'nde bu muallimlerden başka, Kadı Abdüsselâm Efendi, Kaymakam Asaf Bey, Hacı Remzi Efendi, Müftü Ali Rıza Efendi, Eczacı Salim

²⁴⁸ SARIKAYA, a.g.e., s.62.

²⁴⁹ Mustafa YEŞİL, *Kütahya XV. Yıl*, Vakıf Matbaa, İstanbul, 1938, s.55.

²⁵⁰ YEŞİL, a.g.e., s.55,56.

²⁵¹ TÜMER, a.g.e., s.83,84.

Bey, Nüfus Memuru Mehmet Ali Efendi gibi tanınmış zevatlar da zaman zaman derslere girerlerdi.²⁵²

İlk ders yılında, 150 talebe ile eğitim-öğretime başlayan mektep, I. Dünya Savaşı'nın başladığı yıllarda 93 talebeye kadar düşmüştür.²⁵³

Uşak İdadisinin 1914-1924 yılları arasındaki öğrenci, öğretmen durumu şöyledir.²⁵⁴ (Bkz. Tablo 71.)

Tablo 71. İdadi Mektebi (1914-1924)

Ders yılı	Öğretmen Sayısı		Öğrenci Sayısı		Mezun Öğrenci Sayısı	
	Kadın	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek
1914-1915	-	8	-	168	-	-
1915-1916	-	9	-	127	-	-
1916-1917	-	-	-	96	-	6
1917-1918	-	10	-	73	-	7
1918-1919	-	-	-	73	-	11
1919-1920	-	-	-	51	-	8
1920-1921	-	-	-	-	-	-
1921-1922	-	-	-	16	-	4
1922-1923	-	-	-	13	-	-
1923-1924	-	13	-	78	-	3

M.E. Arşivi İstatistikleri

²⁵² TÜMER, a.g.e., s.85.

²⁵³ Ay. Yer.

²⁵⁴ M.E. Arşivi İstatistikleri.

E. GAYRİ MÜSLİM VE YABANCI MEKTEPLER

Uşak'ta 1890'lı yıllarda gayri Müslimlere ait ilkokul seviyesinde 6 okul bulunuyordu. Bu okullardan 3 tanesi Rum Ortodokslara ait erkek, 2 tanesi de kız mektebiydi. Ermeni gregoryanlara ait bir erkek mektebi vardı. Bu mektepten Rumlara ait 1 erkek mektebi vardı. Bu mekteplerden Rumlara ait 3 erkek okulunda 70, 2 kız okulunda 20 ve 1 Ermeni erkek okulunda da 30 olmak üzere toplam 120 gayrimüslim talebe bulunuyordu.²⁵⁵ Fransızlar, 1904 tarihinde o zamanki ismi Gavur Mahallesi olan şimdiki Kemalöz Mahallesi'nde temel eğitim verecek 3 yıllık bir mektep açmışlardır. Okulun öğrencilerinin çoğunu Rum ve Ermeni çocukları oluşturur, Türk çocuklarının sayısı 8-10'u geçmezdi. Mektepte dersler Fransızca yapılırdı. Bu okuldan mezun olan öğrenciler, Fransız Şirketi tarafından yönetilen İzmir – Kasaba(Turgutlu) ve uzantısı olan Demiryolu İşletmesi'ne personel olarak alınırdı.²⁵⁶ Mektep, Fransız misyoner teşkilatına bağlı üç papaz tarafından idare edilirdi. Papazlar, okul işleri dışında yerli halka hiçbir şekilde muhatap olmazlardı. Türklerden çekindikleri için gizli fikirlerini daha çok Rum ve Ermeni azınlık üzerinde işlemeye çalışırlardı. Mektebin bulunduğu saha çok genişti. Bu alan içinde mektep binasının yanı sıra papazların oturduğu lojman vardı.²⁵⁷ **1906-1907 Hüdavendigâr Vilâyeti Salnamesi'**nde o dönemde Uşak'ta birer tane Rum ve Ermeni Mektebi olduğu belirtilmektedir.²⁵⁸

A.Şişman'ın "Osmanlı Devleti'nde XX. Yüzyıl Başları Amerikan Kültür ve Sosyal Müesseseleri" adlı eserinde 1912 yılında mevcut olan Fransız müesseseleri içinde Uşak'ta da bir okulun bulunduğu bilgisi yer almaktadır.²⁵⁹

Uşak Kazasında oturan İtalyan Papazlar, 1921 yılında bir İtalyan Mektebi açmak amacıyla harekete geçmişler, fakat okulda okutacakları talebeleri bulamadıkları için bu gayretleri sonuçsuz kalmıştır.²⁶⁰

²⁵⁵ CUI NET, a.g.e., s.216.

²⁵⁶ M.E.M., Tanıtma Rehberi, s.30.

²⁵⁷ TÜMER, a.g.e., s.85.

²⁵⁸ H.V.S., H.1324/1906-1907, s.426.

²⁵⁹ Adnan ŞİŞMAN, XX. Yüzyıl Başları Amerikan Kültür ve Sosyal Müesseseleri, Alem Basım-Yayın, Balıkesir 1994, s.74.

²⁶⁰ TÜMER, a.g.e., s.86.

II.CUMHURİYET DÖNEMİNDE EĞİTİM

“Tevhid-i Tedrisât” kelimesi, öğretimlerin birleştirilmesi anlamına gelmektedir. Öğretim birleştirilmeden önce Türk toplumunda eğitim alanında bir birlik yoktu. Geleneksel olarak dini eğitim alalarla, batı tarzında eğitim alanlar arasında fikir ayrılıkları doğmuş ve ülkemizde birbirine zıt, birbirini inkâr eden nesiller yetişmiştir.

Cumhuriyet döneminde, Atatürk'ün önderliğinde 3 Mart 1924 tarihinde 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun çıkarılmasıyla ülkemizdeki bütün öğretim ve bilim kurumları Maarif Vekaleti'ne bağlanmış²⁶¹ ve böylece eğitimde birlik sağlanmıştır.

Uşak'ta, 1926-28 yılları arasında 2 Numaralı Erkek Mektebi olarak değiştirilen Gülistan-ı Marifet Mektebi, 1928 tarihinde Aybey Mektebi adını almış ve günümüze kadar Aybey İlköğretim Okulu olarak öğretimini sürdürmüştür.²⁶² 1914 yılında Rüştüye Mektebi'nin bir sınıfında açılan Murad-ı Evvel Numaralı Mektebi daha sonra Gül mektebi adını almış,²⁶³ 1950 yılına kadar Gül Mektebi olarak kalmış ve 1995 yılında Zafer İlkokulu olmuştur.²⁶⁴ Cumhuriyet öncesinde açılan ve açılış tarihi bilinmeyen Reşadiye Kız Mektebi daha sonra 2 Numaralı Kız Mektebi adını almış ve kısa süre sonra kapanmıştır. Daha sonra 4 Numaralı Erkek Mektebi adıyla yeniden açılan okul, Nur Mektebi adını almış²⁶⁵, 1924 yılında ise Cumhuriyet İlkokulu olmuştur.²⁶⁶

1914 yılında açılan Uşak İdadisi, 1924 yılında Uşak Orta Mektebi adını aldı. 1930 yılına kadar aralıksız öğretimine devam etti. 1930 yılında okul kullanılamaz hale gelince şimdiki Halit Ziya Ortaokulu'nun bulunduğu binaya taşındı.²⁶⁷ 1924 yılında, Şevkât Yurdu Mektebi açılmıştır. Mektep, Milli Mücadele yıllarında pek çok çocuğun öksüz ve yetim kalması neticesinde o

²⁶¹ AKYÜZ, a.g.e., s.325.

²⁶² M.E.M., Tanıtma Rehberi, s.30.

²⁶³ M.E.M., Tanıtma Rehberi, s.31.

²⁶⁴ M.E.M., Tanıtma Rehberi, s.31.; VURAL, a.g.m. ; BESCİ, a.g.m. ; KEYVANOĞLU, a.g.m.

²⁶⁵ M.E.M., Tanıtma Rehberi, s.31.

²⁶⁶ Uşak İl Millî Eğitim Müdürlüğü İstatistik Bürosu (Kısaltma: M.E.M. İstatistik Bürosu).

²⁶⁷ YEŞİL, Kütahya XV. Yıl, s.55,56.

çocukları barındırmak ve okutmak amacıyla, Uşak'ta şubesi yeni açılmış olan Çocuk Esirgeme Kurumu'nun himayesinde yapılmıştır. Okul ilk yıllarında sadece gündüz eğitimi verdi. Çocukların öğle yemeklerini ve bir takım ihtiyaçlarını karşılayan okul ikinci ve daha sonraki yıllarda tamamen yatılı hale getirildi, mevcudu artırıldı ve binasına eklemeye yapılarak genişletildi.²⁶⁸

1926 yılında Uşak Kazası'nda, bir Orta Mektep, bir İmam Hatib Mektebi, bir Leyl-i Yetimler Yurdu, üç ilk mektep ve bir ana mektebi mevcuttu. Bu mekteplerde okuyan öğrenci sayısı şöyledir.²⁶⁹ (Bkz. Tablo 72.)

Tablo 72. Uşak Kazası Mektepleri (1926)

Okul Türü	Talebe Sayısı
Orta Mektep	248
İmam Hatib	38
Leyl-i Yetimler Yurdu Mektebi	44
İlk Mektepler	779
Ana Mektep	75
TOPLAM	1184

1926 T.C.D.S., s.799.

1928 tarihinde Harf İnkılâbı'nın başlamasıyla birlikte Uşak Kazası'nda Cumhuriyet Halk Fırkası, Türk Ocağı, Muallimler Birliği, Himaye-i Etfal Cemiyeti ve diğer cemiyetlerin birlikte çalışmalarıyla 15 yerde Millet Mektebi açıldı. 1931 yılında bu mekteplerden 583 kadın, 1.449 erkek olmak üzere toplam 2.032 kişi diploma aldı.²⁷⁰

A.UŞAK' TA İLKÖĞRETİM

Merkez Kazada en eski ilkokul, Aybey İlkokulu'dur. Bunu Zafer İlkokulu ve Cumhuriyet İlkokulu takip etmektedir. 1935 yılına kadar ilkokul sayısı

²⁶⁸ TÜMER, a.g.e., s.90,91.

²⁶⁹ 1926 T.C.D.S., s.799.

²⁷⁰ TUTSAK, a.g.e., s.85.

değişmemiştir.²⁷¹ 1918-1935 yılları arasında merkez ilçeye bağlı ilkokullarda öğretmen, öğrenci, mezun öğrenci durumu ²⁷² Tablo 73' de gösterilmiştir.

Tablo 73. Merkez ilçedeki ilkokulların öğrenci, öğretmen sayısal gelişimi (1918-1935)

Öğretim Yılları	Öğretmen		Kayıtlı Öğrenci		Mezun Öğrenci	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kız	Erkek	Kız
1918-1919	5	1	97	-	5	-
1919-1920	6	1	137	-	3	-
1920-1921	3	-	102	-	-	-
1921-1922	5	-	119	-	-	-
1922-1923	9	1	227	-	28	-
1923-1924	6	-	194	-	-	-
1924-1925	11	2	231	-	33	-
1925-1926	6	1	266	1	57	-
1926-1927	10	2	545	-	40	-
1927-1928	12	1	513	22	60	34
1928-1929	23	5	606	54	62	-
1929-1930	24	3	584	146	43	1
1930-1931	24	4	610	176	47	3
1931-1932	22	6	770	384	57	7
1932-1933	21	7	797	386	52	10
1933-1934	28	7	1014	481	36	10
1934-1935	26	7	1143	558	99	27

APİS, no:19, s.13,14.

Tablo 73'de de görüldüğü gibi Uşak Merkez kazada 1918 – 1935 yılları arasında geçen sürede gerek erkek ve kadın öğretmen sayısında ve gerekse

²⁷¹ M.E.M., İstatistik Bürosu.

²⁷² APİS, no:19, s.13,14.

kayıtlı kız ve erkek öğrenci sayısında birkaç istisna dışında devamlı artış olmuştur.

Merkez Kazaya bağlı Köylerde ilk ilkokulun 1927 yılında İlyaslı'da açıldığını görüyoruz. Bu okulu 1929'da açılan Çevreköy, Güre ve Susuzören İlkokulları izlemiştir. 1932 yılında Beylerhan, karakuyu, Ulucak ve 1933'te Bozkuş İlkokulları açılmıştır.²⁷³

Uşak Merkez Kazada 1935 yılına Kurtuluş İlkokulu, 1942'de Bireylül İlkokulu ve 1953'te Hasan Hilmi İlkokulu'nun açılmasıyla, Uşak il olana kadar 3 olan ilkokul sayısı 6'ya yükselmiştir.²⁷⁴ 1935 yılından 1953 öğretim yılına kadar merkez ilkokullarındaki öğretmen, öğrenci ve mezun öğrenci durumu²⁷⁵ Tablo 74' de gösterilmiştir.

Tablo 74. Merkez ilçedeki ilkokulların öğrenci, öğretmen sayısal gelişimi (1935-1953)

Öğretim Yılı	Öğretmen		Kayıtlı Öğrenci		Mezun Öğrenci	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kız	Erkek	Kız
1935-1936	25	13	1236	642	157	38
1936-1937	22	15	1205	697	171	59
1937-1938	25	12	1218	694	172	52
1938-1939	26	10	1198	687	174	58
1939-1940	23	12	1205	654	200	66
1940-1941	21	14	1272	768	93	92
1941-1942	20	15	1266	755	172	73
1942-1943	23	16	1257	741	133	64
1943-1944	21	19	1339	772	169	83
1944-1945	22	16	1388	845	235	97
1945-1946	22	16	1384	850	268	141
1946-1947	24	16	1291	953	208	174
1947-1948	26	20	1353	984	231	136
1948-1949	26	27	1297	1002	189	146
1949-1950	31	24	1318	966	178	176
1950-1951	36	19	1292	922	184	147
1951-1952	39	17	1355	1040	174	121
1952-1953	39	17	1315	1097	132	108

APİS, no:19, s.14,15.

²⁷³ M.E.M., İstatistik Bürosu.

²⁷⁴ Ay. Yer.

²⁷⁵ APİS, no:19, s.14,15.

1935 yılından 1953 yılına kadar, ilkokul sayısının artmasına karşılık, öğretmen, öğrenci ve mezun öğrenci sayılarının da küçümsenemeyecek ölçüde arttığı görülmektedir.

1939 – 1940'da 1 erkek, 1944-1945'te 1 kadın, 1945-1946' da 2 erkek 1 kadın, 1946-1947' de 1 kadın, 1947-1948'de 1 erkek, 1948-1949'da 2 erkek, 1949-1950'de 1 erkek öğretmen merkez kazada bulunan ilkokullarda Vekil öğretmen olarak görev yapmışlardır.²⁷⁶

Uşak 1953 yılında vilayet merkezi olunca, gerek ilkokullar ve gerekse öğrenci, öğretmen sayısında büyük artış olmuştur. 1953-54 öğretim yılından 1966-1967 öğretim yılına kadar Uşak merkezde bulunan ilkokul sayısı 6'dan 9'a yükselmiştir.²⁷⁷ Bu tarihler arasındaki ilkokullarda öğretmen, öğrenci ve mezun öğrenci durumu²⁷⁸ Tablo 75' de gösterilmiştir.

Tablo 75. Merkez ilçedeki ilkokulların öğrenci, öğretmen sayısal gelişimi (1953-1967)

Öğretim Yılı	Asil Öğretmen		Vekil Öğretmen		Kayıtlı Öğrenci		Mezun Öğrenci	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kız	Erkek	Kız
1953-1954	38	22	1	-	1438	1128	197	143
1954-1955	40	20	-	-	1518	1207	225	156
1955-1956	47	17	-	1	1795	1299	190	151
1956-1957	46	19	-	-	1744	1390	256	191
1957-1958	49	22	-	4	1815	1491	261	212
1958-1959	58	22	-	4	1957	1475	250	195
1959-1960	61	21	2	4	2128	1620	328	216
1960-1961	72	18	-	1	2220	1691	304	235

²⁷⁶ Ay. Yer.

²⁷⁷ M.E.M., İstatistik Bürosu.

²⁷⁸ Uşak İl M.E.M., Arşivi İstatistikleri.(kısaltma: MEM Arşivi İstatistikleri)

1961-1962	68	20	-	6	2286	1780	306	248
1962-1963	79	20	-	-	2423	1927	355	260
1963-1964	75	23	2	-	2429	1970	314	244
1964-1965	76	25	2	-	2564	2088	379	335
1965-1966	67	28	1	1	2670	2168	-	-
1966-1967	87	30	-	-	2819	2378	-	-

M.E.M. Arşiv İstatistikleri.

Uşak, il olduktan sonra eğitim ve öğretim faaliyetlerinde büyük ilerleme kaydedilmiş, 1953-54 öğretim yılından 1966-67 öğretim yılına kadar geçen 13 yıllık sürede öğretmen ve öğrenci sayılarında büyük artışlar olmuştur.

1922 – 23 öğretim yılından 1952-53 öğretim yılına kadar Uşak Kazası'na bağlı bulunan köylerdeki ilkokullarda öğretmen, öğrenci ve mezun öğrenci durumu²⁷⁹ Tablo 76' de gösterilmiştir.

Tablo 76. Köy ilkokullarının öğrenci, öğretmen sayısal gelişimi (1922-1953)

Öğretim Yılı	Asil Öğretmen		Vekil Öğretmen		Kayıtlı Öğrenci		Mezun Öğrenci	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kız	Erkek	Kız
1922-1923	1	-	-	-	50	10	15	3
1923-1924	1	-	-	-	50	10	15	3
1924-1925	1	-	-	-	50	7	12	2
1925-1926	1	-	-	-	40	8	11	2
1926-1927	1	-	-	-	45	13	13	3
1927-1928	1	-	-	-	45	13	13	3
1928-	1	-	-	-	45	13	20	8

²⁷⁹ APİS, no:19, s.14,15.

1929								
1929-1930	3	-	-	-	98	50	20	8
1930-1931	5	-	-	-	171	67	26	8
1931-1932	5	-	-	-	174	74	34	9
1932-1933	7	-	-	-	209	105	31	6
1933-1934	7	-	-	-	274	114	26	9
1934-1935	9	-	-	-	365	119	39	8
1935-1936	9	-	-	-	362	134	69	12
1936-1937	6	1	-	-	315	135	55	8
1937-1938	7	-	-	-	287	139	42	7
1938-1939	7	-	1	-	349	141	60	15
1939-1940	7	1	-	-	416	159	17	14
1940-1941	7	1	-	-	451	130	44	10
1941-1942	8	1	-	-	415	120	43	11
1942-1943	8	1	-	-	451	96	53	8
1943-1944	6	2	1	-	504	158	40	4
1944-1945	12	2	-	-	696	440	63	4
1945-1946	15	3	1	-	861	408	69	8
1946-1947	18	3	1	-	1044	563	91	17
1947-1948	24	2	-	-	1166	592	98	20
1948-1949	27	3	2	-	1327	714	136	42
1949-	33	3	2	-	1464	760	157	27

1950								
1950-1951	36	4	1	-	1585	872	196	38
1951-1952	37	4	1	1	1488	774	179	21
1952-1953	35	6	-	-	1545	838	176	33

APIS, no:19, s.14,15.

1922 yılına kadar Uşak Kazası'na bağlı köylerde ilkokul yokken 1922 yılından itibaren köy ilkokullarında büyük artış olmuştur. 1924 yılında 2, 1926'da 3, 1927'de 5, 1928'de 10, 1929'da 14, 1932'de 21, 1942'de 29, 1945'te 48, 1947'de 74, 1949'da 90, 1952'de de 103 olmuştur.²⁸⁰

Köylerdeki bu okul artışına bağlı olarak öğrenci ve öğretmen sayılarında da bariz bir şekilde artış görülmektedir. 1922 yılında 1 olan öğretmen sayısı, 1952-53 öğretim yılında 41 olmuştur. 1922-23 öğretim yılında kayıtlı öğrenci sayısı 60 iken bu rakam, 1952-53 öğretim yılında 2383 olmuştur. Köylerdeki ilkokullarda 1936 yılına kadar bayan öğretmen görev yapmazken bu tarihten itibaren bayan öğretmenler görev yapmaya başlamış ve sayıları 1942-43 öğretim yılında 2'ye, 1945-46'da 3'e ve 1952-53 öğretim yılında da 6'ya yükselmiştir. Yine köylerde 1951-52 öğretim yılında 1 bayan vekil öğretmenin görev yaptığı görülmektedir.

1953-54 öğretim yılından 1966-1967 öğretim yılına kadar Köy ilkokullarında öğretmen, öğrenci ve mezun öğrenci durumu²⁸¹ Tablo 77' de verilmiştir.

²⁸⁰ M.E.M., İstatistik Bürosu.

²⁸¹ M.E.M. Arşivi İstatistikleri.

Tablo 77. Köy ilkokullarının öğrenci, öğretmen sayısal gelişimi (1953-1967)

Öğretim Yılı	Asil Öğretmen		Vekil Öğretmen		Kayıtlı Öğrenci		Mezun Öğrenci	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kız	Erkek	Kız
1953-1954	38	2	3	3	1517	964	225	29
1954-1955	44	4	2	-	1625	1137	166	41
1955-1956	42	4	3	-	1915	1140	176	48
1956-1957	53	3	4	-	2129	1391	233	67
1957-1958	52	4	7	-	2259	1536	226	113
1958-1959	57	2	6	-	2344	1592	254	97
1959-1960	59	3	7	-	2469	1582	261	155
1960-1961	59	6	26	-	2599	1788	317	146
1961-1962	66	6	37	1	2833	1900	359	200
1962-1963	76	10	32	1	2975	2051	373	174
1963-1964	73	14	30	1	3050	3130	405	169
1964-1965	76	11	12	-	3043	2227	412	193
1965-1966	97	17	8	1	3015	2198	-	-
1966-1967	86	27	-	-	3154	2302	-	-

M.E.M. Arşivi İstatistikleri.

Uşak, il merkezi olduktan sonra köylerindeki ilkokul sayısı büyük bir artış göstermektedir. 1953 yılında merkez kazaya bağlı köylerde 3 yeni ilkokul, 1954'te 1, 1955'te 4, 1956'da 6, 1957'de 5, 1958'de 2, 1960'da 4, 1961'de 4, 1962'de 5, 1964'de 5, 1965'te 1, 1966'da da 2 yeni ilkokul açılmıştır.²⁸²

Yeni açılan bu ilkokullara paralel olarak öğretmen ve öğrenci sayıları da artmıştır. 1953-54 öğretim yılında 38 erkek ve 2 bayan asil öğretmen varken, 1966-67 öğretim yılında bu rakam 86 erkek, 27 bayan öğretmene çıkmıştır.

²⁸² M.E.M., İstatistik Bürosu.

1953-54 öğretim yılında 1517 erkek ve 964 kız kayıtlı öğrenci varken, 1966-67 öğretim yılında 3154 erkek, 2302 kız kayıtlı öğrenciye yükselmiştir.

Uşak merkez ve merkeze bağlı köylerde, 1966 yılında 2, 1967'de 3, 1968'de 8, 1969'da 4, 1970'te 2, 1971'de 1 ve 1972 yılında da 3 yeni ilkokul açılmıştır.²⁸³

Uşak İl genelinde 1965-1973 yılları arası öğrenci, öğretmen durumu²⁸⁴ Tablo 78' de verilmiştir.

Tablo 78. Uşak ili ilkokul istatistikleri (1965-1973).

Yıllar	Okul sayısı	Öğretmen sayısı	Öğrenci sayısı			Mezun sayısı		
			Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız
1965-1970	292	1900	86543	47408	33219	12453	7559	4984
1970-1972	298	1380	50284	26194	24090	6246	3286	2960
1972-1973	300	1039	38513	20086	18427	-	-	-

1973 Uşak İl Yıllığı, s.72.

Uşak'ta 1972-73 öğretim yılında şehir merkezlerinde 23 ilkokul, 250 köyde ise 277 ilkokul bulunmaktadır. Bu ilkokulların 296'sı öğretmenli, 3 tanesi öğretmenli-eğitmenli, 1 tanesi eğitmenlidir. 1965-1973 yılları arası ilkokulların dağılımı²⁸⁵ Tablo 79' da belirtilmiştir.

Tablo 79. İlkokullardaki Öğretmen, Eğitmen sayıları (1965-1973).

Yıllar	Öğretmenli	Öğretmenli-eğitmenli	Eğitmenli	Toplam
1965-1970	287	5	-	292
1970-1972	294	4	-	298
1972-1973	296	3	1	300

1973 Uşak İl Yıllığı, s.72,73.

²⁸³ M.E.M. İstatistik Bürosu.

²⁸⁴ 1973 Uşak İl Yıllığı, s.72.

²⁸⁵ 1973 Uşak İl Yıllığı, s.72,73.

1980 yılına gelindiğinde, Uşak Merkezde 12 ilkokul olmuştur. Bu ilkokulların isimleri şöyledir: Aybey İlkokulu, Bireylül ilkokulu, Cumhuriyet ilkokulu, Gazi Mustafa Kemal İlkokulu, Ergenekon İlkokulu, Mehmetçik İlkokulu, Hasan Hilmi İlkokulu, Karaağaç ilkokulu, Kurtuluş İlkokulu, Yirmi üç Nisan İlkokulu, Zafer İlkokulu, Atatürk İlkokulu'dur. Aynı yıl Uşak genelinde ise toplam 315 ilkokul vardır.²⁸⁶

Uşak il genelinde 1983-1990 yılları arasında ilkokulların sayısal gelişimi²⁸⁷ için Bkz. Tablo 80.

Tablo 80. Uşak ili ilkokullarının istatistikleri (1983-1990).

Yıllar	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
1983-1984	355	41683	1570
1984-1985	355	39619	1723
1985-1986	360	40436	1760
1986-1987	356	40267	1822
1987-1988	363	41431	1881
1988-1989	365	41054	1900
1989-1990	366	41157	1942

M.E. İstatistikleri.

1986- 1987 öğretim yılında Uşak merkez ve merkeze bağlı köylerdeki ilkokul öğrenci, öğretmen durumu²⁸⁸ Tablo 81' de dir.

Tablo 81. Uşak Kazası ilkokullarının istatistikleri (1986-1987).

Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Yeni Kayıt Sayısı	Mezun Sayısı	Başarı Yüzdesi
122	16390	623	3203	3017	95.8

M.E. İstatistikleri.

²⁸⁶ M.E.M. İstatistik Bürosu.

²⁸⁷ Uşak İlinde 1983-84 Öğretim Yılından İtibaren Okul Türlerine Göre Bilgi İzleme Dosyası İstatistikleri, (kısaltma: M.E.İstatistikleri)

²⁸⁸ M.E. İstatistikleri.

1987-1991 öğretim yılındaki durum ise²⁸⁹ Tablo 82' dir.

Tablo 82. Uşak Kazası ilkokulları istatistikleri (1987-1991).

Yıllar	Okul Türü	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
1987-1988	İlkokul	123	15416	620
	İlköğretim Okulu (I.II. Kademe)	1	2551	110
1988-1989	İlkokul	123	15154	597
	İlköğretim Okulu (I.II. Kademe)	2	2612	114
1989-1990	İlkokul	124	16958	697
	İlköğretim Okulu (I. Kademe)	1	1077	73
1990-1991	İlkokul	124	16901	690
	İlköğretim Okulu (I.II. Kademe)	4	1421	86

M.E. İstatistikleri.

1991-1992 ve 1992-1993 öğretim yılı Uşak Merkez ilkokulları öğrenci,öğretmen durumu²⁹⁰ için Bkz. Tablo 83.

²⁸⁹ M.E. İstatistikleri.

²⁹⁰ M.E. İstatistikleri.

Tablo 83. Merkez Kaza ilkokullarının istatistiği (1991-1993).

Yıllar	Okul Türü	Okul Bilgisi	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
1991-1992	İlkokul	İlkokul	123	15947	619
	İlköğretim Okulu	I.Kademe	4	987	35
	İlköğretim Okulu	II. Kademe	4	1195	69
1992-1993	İlkokul	İlkokul	123	15772	580
	İlköğretim Okulu	I.Kademe	4	960	47
	İlköğretim Okulu	II. Kademe	4	1435	76

M.E. İstatistikleri.

Uşak il genelinde 1990-1999 arası ilkokulların sayısal gelişimi ise²⁹¹

Tablo 84' tedir.

Tablo 84. İl Genelindeki İlkokulların İstatistiği (1990-1999)

Yıllar	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
1990-1991	363	41109	1904
1911-1992	364	40184	1810
1992-1993	365	39714	1739
1933-1994	368	40147	1731
1994-1995	368	39758	1666
1995-1996	334	39649	1480
1996-1997	329	38699	1483
1997-1998	321	39671	1679
1998-1999	321	40443	1784

M.E. İstatistikleri.

1993-1996 yılları arası merkez ilköğretim okulları öğrenci öğretmen durumları²⁹² için Bkz. Tablo 85.

²⁹¹ M.E. İstatistikleri.

²⁹² M.E. İstatistikleri.

Tablo 85. Merkezdeki İlköğretim Okullarının İstatistiği (1993-1996).

Yıllar	Okul Türü	Okul Bilgisi	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
1993-1994	İlkokul	-	123	15613	550
	İlköğretim Okulu	I.Kademe	7	1320	53
		II. Kademe	7	1983	88
1994-1995	İl kokul	-	122	15173	503
	İlköğretim Okulu	I.Kademe	8	1881	81
		II. Kademe	8	2154	104
1995-1996	İlkokul (Özel Dahil)	-	108	14253	509
	İlköğretim Okulu	I.Kademe	11	3012	108
		II. Kademe	11	2465	134

M.E. İstatistikleri.

1996-1997 öğretim yılında 299 ilkokuldan 151'i açık, 105'i taşınmalı ve 38'i de kapalıdır, bunların dışında 5 ilkokul daha bulunmaktadır. Bu okulların 137'si normal öğretim, 14'ü de ikili öğretim yapmaktadır. Aynı yıl 54 ilköğretim okulu mevcuttur. Bu okulların hepsi de açık olup, bunlardan 47' si normal öğretim verirken, 7' si ikili öğretim vermektedir. Bir de Yatılı İlköğretim Bölge Okulu (YİBO) mevcut olup, hem normal hem de ikili öğretim vermektedir. Resmi ilkokullarda 3275 yeni kayıtlı öğrenci ve toplam 19599 öğrenci vardır. İlköğretim okullarında ise 1. kademedede 1932, 2. kademedede 1934 yeni kayıtlı öğrenci ve toplam 16426 öğrenci bulunmaktadır.

YİBO' da ise 1. kademedede 16, 2. kademedede 35 yeni kayıtlı olmak üzere 132'si ilkokulda, 166'sı da ortaokulda olmak üzere 298 toplam öğrenci vardır. İlkokullardan 4025, ilköğretim 1. kademededen 1811, 2. kademededen 1608 olmak üzere 3419 öğrenci mezun olmuştur. YİBO ise 31 mezun vermiştir.²⁹³

1995- 1999 yılları arası YİBO öğrenci, öğretmen sayısı²⁹⁴ durumu şöyledir: (Bkz. Tablo 86.)

²⁹³ M.E. İstatistikleri.

²⁹⁴ M.E. İstatistikleri.

Tablo 86. YİBO öğrenci, öğretmen sayısı (1995-1999).

Öğretim Yılı	Kısım	Okul Sayısı		Yeni Kayıt		Öğrenci Sayısı		Öğretmen Sayısı	
		Şehir	Köy	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kadın
1995-1996	I	1	-	7	4	48	33	4	1
1996-1997	II			64	32	74	42	1	-
1996-1997	I	1	-	10	6	71	61	5	2
1997-1998	II			16	19	0	66	2	2
1997-1998	I	2	1	58	29	241	184	11	6
1998-1999	II			230	115	342	191	11	1
1998-1999	I	2	1	45	49	821	543	31	17
	II								

M.E. İstatistikleri.

1998-1999 öğretim yılında pansiyonlu ilköğretim okulu öğrenci, öğretmen durumu²⁹⁵ Tablo 87' de belirtilmiştir.

Tablo 97. PIO İstatistiği (1998-1999).

Okul Sayısı		Yeni Kayıt		Öğrenci Sayısı		Öğretmen Sayısı	
Şehir	Köy	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kadın
2	1	28	31	368	300	14	8

M.E. İstatistikleri.

Uşak merkezde 1993 yılında Özel Üftade İlköğretim Okulu açılmıştır. 1996 yılında Özel Hilâl İlköğretim Okulu'nun açılmasıyla özel ilköğretim sayısı 2' ye yükselmiştir.²⁹⁶ 1993-1999 yılları arası özel ilköğretim okulları öğrenci-öğretmen durumu²⁹⁷ için Bkz. Tablo 88.

²⁹⁵ M.E. İstatistikleri.²⁹⁶ M.E.M., İstatistik Bürosu.²⁹⁷ M.E. İstatistikleri.

Tablo 88. Özel İlköğretim Okulları İstatistiği (1993-1999).

Yıllar	Okul Sayısı	Derslik Sayısı	Yeni Kayıt		Öğrenci Sayısı		Öğretmen Sayısı	
			Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kadın
1993-1994	1	9	9	9	69	42	2	7
1994-1995	1	9	21	18	80	66	3	7
1995-1996	1	10	28	22	100	85	1	11
1996-1997	2	18	60	51	158	134	9	15
1997-1998	2	22	147	117	175	153	9	17
			-	25	-	25	-	1
1998-1999	2	20	31	23	205	186	9	19

M.E. İstatistikleri.

1995-1999 yılları arası Uşak ilköğretim okulları öğrenci, öğretmen durumu²⁹⁸ Tablo 89' da verilmiştir.

Tablo 89. İlköğretim Okulları öğrenci, öğretmen dağılımı (1995-1999)

Öğretim Yılı	Kısım	Okul Sayısı		Yeni Kayıt		Toplam Öğrenci		Öğretmen Sayısı	
		Şehir	Köy	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kadın
1995-	I			859	856	4537	4456	229	164
1996	II	17	34	1104	784	3247	2280	246	110
1996-	I			1005	927	5208	5025	229	186
1997	II	19	35	1136	798	3418	2396	248	110
1997-	I			2723	2558	14590	13817	711	498
1998	II	51	264	2286	1665	6016	4301	359	204
1998-	I								
1999	II	49	266	2529	2320	20333	18078	1046	668

M.E. İstatistikleri.

²⁹⁸ M.E. İstatistikleri.

Uşak'ta taşınmalı eğitime 1991-1992 öğretim yılında geçilmiştir. Bu tarihten itibaren taşınan ilköğretim ve öğrenci sayısı²⁹⁹ için Bkz. Tablo 90.

Tablo 90. Taşınmalı ilköğretim durumu (1991-1992).

Öğretim Yılları	Merkezi Okul Sayısı	Taşınan Okul Yerleşim Birimi	Taşınan Öğrenci Sayısı
1991-1992	13	23	141
1992-1993	8	23	208
1993-1994	51	95	1786
1994-1995	49	132	1983
1995-1996	46	138	2002
1996-1997	45	122	2284
1997-1998	60	226	3562
1998-1999	57	249	4493

M.E.M. İstatistik Bürosu.

Uşak'ta Anaokulu, 1983 yılında mevcuttur. 1983-1999 yılları arasında Uşak ilinde Anaokullarının sayısal gelişimi³⁰⁰ şöyledir: (Bkz. Tablo 91.)

Tablo 91. Anaokulları İstatistiği (1983-1999).

Yıllar	1983-84	1984-85	1985-86	1986-87	1987-88	1988-89	1989-90
Okul Sayısı	10	10	13	15	16	19	22
Öğrenci Sayısı	291	385	542	544	588	715	709
Öğretmen Sayısı	20	21	31	30	36	41	43

Yıllar	1990-91	1991-92	1992-93	1993-94	1994-95	1995-96	1996-97
Okul Sayısı	25	26	29	33	35	41	53
Öğrenci Sayısı	773	774	834	826	821	1015	1041
Öğretmen Sayısı	44	45	46	47	47	55	64

²⁹⁹ M.E.M. İstatistik Bürosu.

³⁰⁰ M.E. İstatistikleri.

Yıllar	1997-98	1998-99
Okul Sayısı	101	112
Öğrenci Sayısı	1098	1159
Öğretmen Sayısı	66	64

M.E. İstatistikleri.

1986-1996 öğretim yılında Uşak Merkezde bulunan Anasınıfı ve Anaokulu Öğrenci, öğretmen durumu³⁰¹ Tablo 92' dir.

Tablo 92. Merkezdeki Anaokulu öğrenci, öğretmen sayısı (1986-1996).

Yıllar	Okul Türü	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
1986-1987	Anaokulu	8	380	23
1987-1988	Uygulamalı Anaokulu	1	78	7
	Anasınıfı	7	322	20
1988-1989	Uygulamalı Anaokulu	1	72	7
	Anasınıfı	7	336	23
1989-1990	Uygulamalı Anaokulu	1	77	6
	Anasınıfı	8	340	23
1990-1991	Anasınıfı	9	439	21
1991-1992	Anasınıfı	9	438	30
1992-1993	Anasınıfı	12	508	33
1993-1994	Resmi Anasınıfı	12	511	32
	Özel Anasınıfı	1	10	1
1994-1995	Resmi Anasınıfı	12	487	30
	Özel Anasınıfı	1	10	1
1995-1996	Anaokulu (Resmi+Özel)	19	646	35

M.E. İstatistikleri.

³⁰¹ M.E. İstatistikleri.

1996-97 öğretim yılında Uşak'ta 53 Anaokulu bulunmaktadır. Bu okulların 39'u açık, 14'ü kapalıdır. Açık olan 39 okuldan 16'sı ikili öğretim yapmaktadır. Bu okullarda toplam 1041 öğrenci ve 56 şube vardır.³⁰²

Kız Meslek Lisesi bünyesinde 1983'te açılan anaokulu 1990 yılında Anasınıfı olmuştur. 1983-1995 yılları arasında Kız Meslek Lisesi bünyesinde bulunan anaokulunun öğrenci-öğretmen durumu³⁰³ ise Tablo 93' da verilmiştir.

Tablo 93. Kız Meslek Lisesi bünyesinde bulunan Anaokul İstatistiği (1983-1995).

Öğretim yılı	Yeni kayıt öğrenci sayısı			Toplam öğrenci sayısı			Öğretmen sayısı		
	Top	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kadın
1983-1984	33	18	15	33	18	15	3	-	3
1984-1985	32	17	15	32	17	15	5	-	5
1985-1986	69	36	33	69	36	33	6	-	6
1986-1987	73	31	42	73	31	42	8	-	8
1987-1988	78	40	38	78	40	38	7	-	7
1988-1989	72	38	34	72	38	34	7	-	7
1989-1990	77	38	39	77	38	39	6	-	6
1990-1991	99	52	47	99	52	47	7	-	7
1991-1992	83	40	43	83	40	43	7	-	7
1992-1993	72	36	36	72	36	36	6	-	6
1993-1994	58	33	25	58	33	25	5	-	5
1994-1995	48	24	24	48	24	24	5	-	5

M.E. İstatistikleri.

³⁰² M.E. İstatistikleri.

³⁰³ M.E. İstatistikleri.

B.UŞAK'TA ORTAÖĞRETİM

Uşak'ta Ortaöğretimin temeli ilk defa, 1914 yılının Eylül ayında açılan beş senelik İdadi Mektebiyle atılmıştır. İdadinin 1914-1915 ders yılında 168 erkek öğrencisi bulunmaktadır. Uşak İdadisi, 1914 Eylülünden 1918 Nisanına kadar Osman Nuri Bey'in idaresinde kaldıktan sonra Acemzâde Haşim Bey'in Çocuk Esirgeme Kurumu'na bağışladığı vakıf binasına taşınmıştır. 1920 Eylülünde Uşak'ın Yunanlılar tarafından işgal edilmesi ve bir kısım öğretmenlerin görevden ayrılması üzerine, öğretime devam edilememiş ve Uşak İdadisi kapanmıştır. 1 Eylül 1922 yılında Uşak'ın Yunan işgalinden kurtulmasıyla tekrar öğretime başlanmıştır.³⁰⁴ 1923 Eylülünde İdadi ismi kaldırılarak, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı, bir devreli Uşak Lisesi olmuştur. İdadi, Cumhuriyet' in ilanına kadar 36 öğrenci mezun etmiştir.³⁰⁵

Cumhuriyet ilan edildiği zaman, Uşak İdadisi' nin adı, Uşak Lisesi olarak değiştirilmiştir. Bir ders yılı lise adını taşıyan okul, 1924 Eylülünde Orta Mektep adı altında bulunduğu binanın yetersizliği yüzünden³⁰⁶ Ayıntabi Medresesi binasında bulunan İmam ve Hatip Mektebi ile yer değiştirmiştir. Bu sırada okulun öğrenci mevcudu 210'dur. Orta mektep, 1924'ten 1930 yılına kadar bu binada öğretime devam etmiş ve bu süre içinde Orta Mektepten 2'si kız olmak üzere 64 öğrenci diploma almıştır.³⁰⁷

1930 Eylülünde medrese binasının ihtiyaca cevap veremez hale gelmesi üzerine Bakanlık, okulu teşkilat ve kadrosu ile birlikte Kırklareli'ne naklini kararlaştırmış, bu haber halk arasında üzüntüye sebep olmuş, mahalli bir teşebbüsle bu karar durdurulmuştur. Orta Mektep, şimdiki Halit Ziya Uşaklıgil Orta Okulu'nun bulunduğu binaya nakledilmiştir. Önceleri Rum Sıbyan Mektebi olan bu bina, tek kattan ibaret eski bir yapı idi. Sonra Kaza Özel İdaresi tarafından üzerine bir kat daha atılarak Gazi Kemal İlk Kız Mektebi olarak kullanılmıştır. Ortaokul olunca Maliyeye devredilmiş ve tapu ile tescil olunmuştur. Bu tescili müteakip binada tadilat yapılmış okulun çevresindeki bir

³⁰⁴ YEŞİL, *Kütahya XV. Yılı*, s.55.

³⁰⁵ **M.E.M.Arşivi İstatistikleri.**

³⁰⁶ YEŞİL, *Kütahya XV. Yılı*, s.55.

³⁰⁷ **M.E.M.Arşivi İstatistikleri.**

çok harap binalar Bakanlıkça istimlak edilerek yıktırılmış ve okul bahçesi genişletilmiştir.³⁰⁸

Ortaokul 1930 yılından 1951 Martına kadar aralıksız olarak 21 yıl bu binada hizmet vermiştir. Bir ara öğrenci çokluğu sebebiyle ihtiyacı karşılayamaz hale gelmiş, kira ile tutulan yerlerde tali olarak öğretime devam edilmiştir. Bu durumu gidermek amacıyla Uşak halkı, 1946 yılında kurdukları bir dernek ile bağışlar toplayıp bugünkü binanın inşaatına başlamışlardır. Ortaokul bu yeni binaya 1951 Mart ayında geçmiştir. Bina 1953 yılına kadar Bakanlıktan gelen ödeneklerle tamamen işlenmiş ve ihtiyaca cevap verir hale getirilmiştir.³⁰⁹

1953 yılında Uşak Vilayet olunca ortaokul, Uşak Lisesi adını almış ve ortaokula dayalı Lise sınıfları açılarak okul tam bir orta dereceli okul karakteri kazanmıştır. Uşak Lisesi'nin mevcudu, 1953 yılından sonra hızla artmış ve bu binada ihtiyacı karşılayamaz olmuştur. 1951 yılında terk edilen eski ortaokul binası, 1953 yılında Kız Enstitüsü olarak kullanılmış, daha sonra Kız Enstitüsünün kendi binasına taşınmasından sonra bina boş kalmıştır. Bu durumdan faydalanılarak 1956 yılında lisenin bir kısım öğrencileri buraya yerleştirilmiş ve bina lisenin bir şubesi haline getirilmiştir. Fakat bu durumda uzun sürmemiş, durmadan artan öğrenci mevcudu iki bina arasındaki irtibatı güçleştirmiştir. Bu durum göz önüne alınarak, Bakanlıktan Uşak'ta müstakil bir ortaokul açılması istenmiş ve istek uygun görülerek 1961–1962 öğretim yılından itibaren eski binada "Uşak Merkez Ortaokulu" adı ile yeni bir ortaokul açılması sağlanmıştır. 1961 Ekiminde Uşak Lisesinden ayrılan 700 kişilik bir öğrenci topluluğu Uşak Merkez Ortaokulu'nu meydana getirmiş ve bu ortaokul, 1963-64 öğretim yılından itibaren de kabul edilen teklif üzerine "Halit Ziya Uşaklıgil Ortaokulu" adını almıştır.³¹⁰

³⁰⁸ M.E.M.Arşivi İstatistikleri.

³⁰⁹ Ay. Yer.

³¹⁰ M.E.M.Arşivi İstatistikleri.

Uşak idadisi, 1923 yılında bir ders yılı Uşak Lisesi olmuş, 1953 yılına kadar da Uşak Ortaokulu olarak öğretim yapmıştır. Uşak ortaokulunun 1924-1953 yılları arasında öğretmen, öğrenci durumu³¹¹ için Bkz. Tablo 94.

Tablo 94. Uşak Ortaokulu İstatistikleri (1924-1953).

Ders Yılı	Öğretmen Sayısı		Öğrenci Sayısı		Mezun Sayısı	
	Kadın	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek
1924-1925	-	16	-	210	-	4
1925-1926	-	17	-	204	-	8
1926-1927	-	8	-	109	-	14
1927-1928	-	9	8	129	-	15
1928-1929	-	8	12	130	-	1
1929-1930	2	8	6	90	2	17
1930-1931	2	8	7	92	-	19
1931-1932	2	6	15	130	2	28
1932-1933	2	8	33	142	5	19
1933-1934	2	8	40	170	7	24
1934-1935	3	9	49	209	12	40
1935-1936	4	12	41	234	8	23
1936-1937	3	11	46	350	7	50
1937-1938	4	13	54	399	9	61
1938-1939	5	13	79	468	15	53
1939-1940	7	13	83	524	10	52
1940-1941	8	14	80	600	19	124
1941-1942	8	14	93	514	26	112
1942-1943	10	14	79	408	7	48
1943-1944	11	20	79	364	12	74
1944-1945	7	12	73	179	11	32
1945-1946	5	10	58	144	19	42
1946-1947	5	10	50	154	16	26
1947-1948	4	12	57	148	6	21
1948-1949	4	16	65	180	11	41
1949-1950	3	13	66	147	8	32
1950-1951	4	10	53	169	8	28
1951-1952	5	12	66	194	17	45
1952-1953	8	9	73	231	13	23

M.E.M. Arşivi İstatistikleri.

³¹¹ M.E.M.Arşivi İstatistikleri.

Uşak Ortaokulu'na ilk kız öğrenci, 1927-28 öğretim yılında kaydolmuştur. Okulda ilk kadın öğretmen de 1929-30 öğretim yılında görev yapmıştır. Okulun öğretmen sayıları yıllara göre inişli çıkışlı bir grafik gösterse de öğrenci sayısı devamlı artmıştır.

1953 yılında okul, Uşak Lisesi olmuştur. Uşak Lisesi'nin 1953-1967 yılları arasında öğretmen ve öğrenci durumu³¹² Tablo 95' de verilmiştir.

Tablo 95. Uşak Lisesi İstatistikleri (1953-1967).

Ders Yılı	Öğretmen Sayısı		Öğrenci Sayısı		Mezun Sayısı	
	Kadın	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek
1953-1954	12	11	92	292	18	38
1954-1955	7	15	141	408	25	60
1955-1956	12	12	173	450	10	47
1956-1957	13	11	210	516	34	86
1957-1958	16	28	235	741	42	75
1958-1959	12	39	268	780	46	104
1959-1960	15	50	290	861	63	119
1960-1961	12	58	345	1126	50	120
1961-1962	11	47	262	907	58	138
1962-1963	18	54	244	905	62	156
1963-1964	14	38	267	886	60	147
1964-1965	13	26	254	771	82	262
1965-1966	18	31	311	1004	52	161
1966-1967 ³¹³	19	23	359	1287	80	202

M.E.M. Arşivi İstatistikleri, 1967 Uşak İl Yıllığı, s.144.

Uşak Erkek Sanat Enstitüsü, 1944-1945 öğretim yılında Yılcıoğullarına ait binada, Erkek Orta Sanat Okulu olarak açılmış, sonradan Milli Müdafaa adına öğrenci alınmış, mezun olanlar askeri fabrikaların bakım işlerine atanmışlardır. 1948-1949 öğretim yılında okul Erkek Sanat Enstitüsü haline getirilip yeni binasına taşınmıştır. Okulun ilk müdürü Mustafa Akan' dır.

³¹² M.E.M. Arşivi İstatistikleri.

³¹³ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.144.

Uşak Erkek Sanat Enstitüsü'nün kuruluşundan 1967 yılına kadarki öğretmen, öğrenci durumu şöyledir.³¹⁴ (Bkz. Tablo 96.)

Tablo 96. Uşak Erkek Sanat Enstitüsü öğrenci, öğretmen sayısı (1944-1967).

Ders Yılı	Kayıtlı Öğrenci Sayısı	Mezun Öğrenci Sayısı	Asil Öğretmen Sayısı		Vekil-Ücretli Öğretmen Sayısı	
			Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
1944-1945	210	-	14	2	-	-
1945-1946	322	-	23	2	-	-
1946-1947	342	-	18	2	-	-
1947-1948	322	-	21	2	-	-
1948-1949	297	36	18	2	-	-
1949-1950	302	52	20	2	-	-
1950-1951	297	64	21	2	-	-
1951-1952	208	68	18	2	-	-
1952-1953	239	27	19	3	-	-
1953-1954	260	20	16	3	-	-
1954-1955	228	33	15	3	-	-
1955-1956	405	23	16	3	-	-
1956-1957	461	16	18	3	-	-
1957-1958	427	28	15	3	-	-
1958-1959	434	54	16	3	-	-
1959-1960	414	74	17	3	-	-
1960-1961	439	76	17	3	-	-
1961-1962	501	56	15	2	3	-
1962-1963	495	65	20	2	3	-
1963-1964	494	103	17	2	2	-
1964-1965	460	82	17	2	2	-
1965-1966	464	73	15	2	2	-
1966-1967 ³¹⁵	470	79	16	2	4	-

M.E.M. Arşivi İstatistikleri, 1967 Uşak İl Yıllığı, s.149.

Uşak Kız Sanat Enstitüsü, 1940-1941 öğretim yılında Akşam Kız Sanat Okulu adı altında biçki, dikiş ve moda çiçek şubeleri ile faaliyete geçmiştir. Bir öğretim yılı sonunda bu şubelere nakış-çamaşır şubesi de ilave edilmiştir. Bu

³¹⁴ M.E.M. Arşivi İstatistikleri

³¹⁵ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.149.

çalışmalar İstasyon caddesi üzerinde 35 TL.' ye kiralanan Tiritöğullarına ait bir binada olmuştur. Öğrenci sayısı, 90 civarındadır. Okul, bu binada 8 öğretim yılı faaliyet göstermiştir. Daha sonra okul Yılcıoğullarının evine taşınmıştır. 1948-51 yılları arasında burada kalan okul, 1951-52 öğretim yılında Halit Ziya Uşaklıgil Ortaokulu binasına taşınmıştır. Bu binada da ilkokula dayalı Ortaokul seviyesinde 5 yıl süreli Kız Enstitüsü' nün esas, bölümü 40-50 öğrenci ile faaliyete geçmiştir. Daha sonra okul kendi binasına geçmiştir. 1954-55 öğretim yılında Kız Enstitüsüne özel kısmı ilave edilmiştir. 1959-1960 öğretim yılında Kız Orta Sanat, 25 öğrenci ile faaliyete geçmiş ve ilk mezununu 1961-62 öğretim yılında vermiştir. Kız Enstitüsünün de gerek Özel ve gerekse Esas Bölümlerinin son mezunları bu yıllara rastlar. Enstitü ortaokula dayalı ve 3 yıl süreli bir okul haline 1963-1964 öğretim yılında getirilmiştir. Okulda Kız Orta Sanat, Kız Enstitüsü ve Akşam Kız Sanat Okulu birlikte faaliyet göstermektedir. Okulun ilk müdürü, Neriman Akça' dır. Kız Enstitüsü' nün kuruluşundan 1967 yılına kadarki öğretmen, öğrenci durumu³¹⁶ Tablo 97' de verilmiştir.

Tablo 97. Kız Enstitüsü İstatistikleri (1954-1967)

Ders Yılı	Orta Sanat Okulu		Enstitü		Akşam Sanat		Asil Öğretmen	Ücretli Öğretmen	
	Kayıtlı Öğr.	Mezun Öğr.	Kayıtlı	Mezun	Kayıtlı	Mezun		Kadın	Erkek
1954-1955	-	-	60	15	125	20	28	3	6
1955-1956	-	-	71	19	158	27	11	-	1
1956-1957	-	-	71	13	158	28	13	1	-
1957-1958	-	-	84	13	155	25	16	1	-
1958-1959	-	-	96	17	160	10	18	3	1
1959-1960	93	-	25	1	156	7	20	2	7
1960-1961	110	-	64	12	99	15	20	2	3
1961-1962	97	12	68	39	167	18	21	4	7
1962-1963	98	6	52	29	135	28	25	4	9

³¹⁶ M.E.M.Arşivi İstatistikleri.

1963-1964	115	36	44	17	153	34	31	-	1
1964-1965	116	23	39	4	228	23	29	2	1
1965-1966	92	19	58	17	218	23	4	3	-
1966-1967 ³¹⁷	136	15	27	16	226	38	16	3	3

M.E.M Arşivi İstatistikleri; 1967 Uşak İl Yıllığı s.151

1961 yılında açılan Halit Ziya Uşaklıgil Ortaokulunun ilk müdürü, Mazlum Sadrettin Tezcaner'dir. Ortaokulun kuruluşundan 1967 yılına kadar öğrenci,öğretmen durumu şöyledir.³¹⁸(Bkz. Tablo 98.)

Tablo 98. Halit Ziya Uşaklıgil Ortaokulu İstatistiği (1961-1967)

Ders Yılı	Kayıtlı Öğrenci		Mezun Öğrenci		Asil Öğrenci		Ücretli Öğretmen	
	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
1961-1962	105	404	14	53	1	5	-	22
1962-1963	145	439	16	50	2	9	-	12
1963-1964	168	542	35	59	5	11	2	11
1964-1965	185	558	25	105	6	13	-	8
1965-1966	242	599	34	105	6	11	-	3
1966-1967	314	758	36	113	7	9	1	3

M.E.M. Arşivi İstatistikleri.

1972-1973 öğretim yılına gelindiğinde, Uşak İl merkezinde 4 tane, bir de Merkez Bozkuş Köyü'nde olmak üzere toplam 5 tane ortaokul olmuştur. Bu okullardan Merkez Atatürk Lisesi Orta kısmı ve Besim Atalay Ortaokulu ile Ömer Bedrettin Uşaklı Ortaokulu 1968-1969 öğretim yılında açılmıştır. İlçelerle

³¹⁷ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.151.

³¹⁸ M.E.M.Arşivi İstatistikleri.

birlikte bağımsız ortaokul sayısı 11, 2'de lise bünyesindeki ortaokulla birlikte ortaokul sayısı 13'ü bulmuştur. Bu ortaokulların 1955-1973 yılları arası okul, öğretmen, öğrenci durumu³¹⁹ tablo 99'da gösterilmiştir.

Tablo 99. İl Genelindeki Ortaokulların İstatistiği. (1955-1973)

Yıllar	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı			Mezun Öğrenci Sayısı		
			Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız
1955-1960	4	25	1589	1294	175	455	388	67
1960-1965	4	46	2464	1229	535	960	738	222
1965-1970	8	164	7946	6079	1967	1968	1516	452
1970-1972	11	122	10512	7781	2731	1722	1255	467
1972-1973	13	133	7354	5307	2046	-	-	-

1973 Uşak İl Yıllığı s.75.

Uşak ilinde bulunan, bağımlı ve bağımsız ortaokulların 1981 yılından 1988 yılına kadarki okul, öğrenci, öğretmen ve öğretmen başına düşen öğrenci sayıları³²⁰ tablo 100 da verilmiştir.

Tablo 100. İl Genelindeki Bağımlı ve Bağımsız Ortaokulların İstatistiği (1981-1988)

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Öğrenci sayısı			Öğretmen Sayısı			Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı
		Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	
1981-1982	39	4660	2493	7153	245	172	417	22
1982-1983	41	4765	2519	7284	245	152	397	18
1983-1984	40	5324	2879	8203	263	151	414	20
1984-1985	42	6393	3376	9769	286	143	429	23
1985-1986	45	6444	3543	9987	290	149	439	23
1986-1987	48	6702	3791	10493	297	163	460	23
1987-1988	53	5790	3561	9351	282	172	454	21

M.E.G. ve S.M. Tanıtma Rehberi.

³¹⁹ 1973 Uşak İl Yıllığı, s.75.

³²⁰ M.E.G. ve S.M. Tanıtma Rehberi, s.n.y.

Uşak ilinde 1983-1997 yılları arasında Bağımsız Ortaokulların okul, öğrenci, öğretmen sayısı ise³²¹ tablo 101' de gösterilmiştir.

Tablo 101. Bağımsız Ortaokulların Öğrenci,Öğretmen Sayıları (1983-1997)

Öğretim Yılı	Okul sayısı		Yeni kayıt öğrenci sayısı		Toplam öğrenci sayısı		Öğretmen sayısı	
	Şehir	Köy	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kadın
1983-1984	2	19	765	419	2327	1236	195	24
1984-1985	2	20	710	472	2341	1392	202	117
1985-1986	2	21	762	503	2376	1509	210	129
1986-1987	3	22	987	594	2562	1611	204	129
1987-1988	3	17	917	551	2592	1683	172	135
1988-1989	5	17	1011	646	2878	1749	162	134
1989-1990	5	17	918	577	3168	1832	176	139
1990-1991	4	14	955	602	2844	1828	166	138
1991-1992	4	14	842	672	2549	1939	161	125
1992-1993	4	14	979	677	2750	1867	165	123
1993-1994	4	13	756	604	2535	1927	156	116
1994-1995	4	12	817	582	2449	1781	129	120
1995-1996	4	11	660	527	2236	1633	134	106
1996-1997	4	10	591	433	2087	1531	124	90

M.E. İstatistikleri.

1986 yılında ilköğretim 2. kademe dahil merkezde bulunan ortaokul, öğrenci, öğretmen durumu³²² tablo 102 dedir.

Tablo 102. Merkezdeki Ortaokulların İstatistiği (1986)

Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Yeni kayıt	Mezun	İlin Başarı Yüzdesi
15	6152	320	2099	1517	81.7

M.E. İstatistikleri.

1987-88 öğretim yılında ise merkezde: bağımsız 10 adet ortaokul bulunmaktadır. Bu okullarda toplam 3795 öğrenci ve 260 öğretmen bulunmaktadır.³²³

1988-1989 öğretim yılında merkezde bulunan bağımsız ortaokul durumu³²⁴ tablo 103 de gösterilmiştir.

³²¹ M.E. İstatistikleri.

³²² M.E. İstatistikleri.

³²³ M.E. İstatistikleri.

³²⁴ M.E. İstatistikleri.

Tablo 103. Bağımsız Ortaokulların Öğrenci, Öğretmen Sayıları (1988-1989).

Yerleşim Yeri	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
Şehir	3	3669	213
Köy	7	337	45

M.E. İstatistikleri.

1989-1996 arası merkezde bulunan bağımsız ortaokul öğrenci,öğretmen durumu³²⁵ Tablo 104' te gösterilmiştir.

Tablo 104. Bağımsız Ortaokulların Öğrenci, Öğretmen sayıları (1989-1996).

Yıllar	Okul sayısı	Öğrenci sayısı	Öğretmen Sayısı
1989-1990	10	4196	265
1990-1991	9	4228	265
1991-1992	9	4012	244
1992-1993	9	4121	244
1993-1994	9	3943	234
1994-1995	9	3727	217
1995-1996	8	3370	205

M.E. İstatistikleri.

1996-1997 öğretim yılında, Uşak'ta 14 bağımsız Ortaokul' dan 12'si normal öğretim, 2'si de ikili öğretim şeklindedir. 1024 yeni kayıt bulunan okullarda 101 şube vardır. Toplam öğrenci sayısı 3618 olan ortaokullarda 58 öğrenci bursludur. Aynı yıl okullardan 1275 öğrenci mezun olmuş, 7 öğrencinin de ilişiği kesilmiştir.³²⁶

1983-1999 yılları arasında Uşak ilindeki lise ortaokullarının sayısal gelişimi şöyledir: (Bkz. Tablo 105.)

Tablo 105. Lise Ortaokullarının Sayısal Gelişimi (1983-1999)

Yıllar	1983-84	1984-85	1985-86	1986-87	1987-88	1988-89	1989-90
Okul Sayısı	11	12	13	14	15	15	15
Öğrenci Sayısı	3957	4564	4603	4812	5076	5147	5053

³²⁵ M.E. İstatistikleri.³²⁶ M.E. İstatistikleri.

Yıllar	1990-91	1991-92	1992-93	1993-94	1994-95	1995-96	1996-97
Okul Sayısı	16	16	15	17	17	20	18
Öğrenci Sayısı	5264	5146	5084	4862	4586	3735	3539

Yıllar	1997-98	1998-99
Okul Sayısı	16	14
Öğrenci Sayısı	3183	4893

M.E. İstatistikleri.

Uşak merkezde, 1953 yılında Uşak Lisesi açıldıktan sonra uzun bir süre genel lise açılmamış, fakat daha sonra 1975 yılında Atatürk Lisesi'nin açılmasıyla genel lise sayısı ikiye yükselmiştir.³²⁷

1983-1990 yılları arası Uşak ilinde bulunan genel liselerin sayısal gelişimi şöyledir:³²⁸ (Bkz. Tablo 106.)

Tablo 106. Genel Liselerin Sayısal Gelişimi (1983-1990).

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
1983-1984	7	L.1998, O.2994	371
1984-1985	7	L.2608, O.3406	353
1985-1986	7	L.2876, O.3265	331
1986-1987	7	L.3179, O.3224	359
1987-1988	8	L.3410, O.3268	348
1988-1989	8	L.3505, O.3195	369
1989-1990	8	L.3704, O.2950	375

M.E. İstatistikleri.

1987-1990 Yılları arası Uşak Merkezde bulunan genel liselerin okul, öğrenci, öğretmen sayısı,³²⁹ (Bkz. Tablo 107.)

³²⁷ M.E.M. İstatistik Bürosu.

³²⁸ M.E. İstatistikleri ; (L: lise, O: Ortaokul)

³²⁹ M.E. İstatistikleri

Tablo 107. Merkezdeki Genel Liselerin Öğrenci, Öğretmen Durumu (1987-1990).

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
1987-1988 ³³⁰	2	2800	160
1988-1989	2	2264	180
1989-1990	2	3080	181

M.E. İstatistikleri.

Uşak merkez kazada 1990 yılında İzzettin Çalışlar Lisesi, 1996 yılında da Hasan Zeki Boz ve Sait Sabri Ağaoğlu Liselerinin açılmasıyla iki olan genel lise sayısı beş olmuştur.³³¹

1990-1999 yılları arası Uşak ilinde bulunan genel liselerin sayısal gelişimi şöyledir:³³² (Bkz. Tablo 108.)

Tablo 108. Genel Liselerin Sayısal Gelişimi (1990-1999).

Öğretim Yılı	Okul sayısı	Yeni Kayıt Öğrenci Sayısı		Toplam Öğrenci Sayısı		Öğretmen Sayısı	
		Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kadın
1990-1991	9	585	565	1936	1667	226	124
1991-1992	9	721	629	1992	1780	215	129
1992-1993	9	754	556	2101	1702	218	134
1993-1994	9	782	713	2240	1792	225	121
1994-1995	9	810	691	2446	1922	220	127
1995-1996	8	675	624	2280	1924	195	124
1996-1997	10	626	622	2167	1947	203	122
1997-1998	10	514	449	1857	1878	205	113
1998-1999	9	602	616	1583	1697	186	105

M.E. İstatistikleri.

³³⁰ Bu öğretim yılına Lisenin Orta Kısmı da dahildir.

³³¹ M.E.M., İstatistik Bürosu.

³³² M.E. İstatistikleri.

1990-1996 yılları arası Uşak merkez kazada bulunan genel liselerin okul, öğrenci, öğretmen sayıları³³³ ise Tablo 109'da gösterilmiştir.

Tablo 109. Merkezdeki Genel Liselerin Öğrenci, Öğretmen Durumu (1990-1996).

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
1990-1991	3	L.2358, O.599	167
1991-1992	3	L.2424, O.602	172
1992-1993	3	L.2439, O.692	179
1993-1994	3	L.2552, O.647	182
1994-1995	3	L.2829, O.497	186
1995-1996	3	L.2957, O.326	194

M.E. İstatistikleri.

1996-1997 Öğretim yılında 5 genel lisenin orta kısmına 357, lise kısmına da 1248 öğrenci yeni kayıt yaptırmıştır. Toplam öğrenci sayısı 5298 olup; 1184'ü ortaokulda, 4114'ü lisededir. Ortaokulda 4, lisede 52 öğrenci burs almaktadır. Ayrıca ortaokulda 31 öğrenci, lisede 160 öğrenci parasız yatılı, lise kısmındaki 28 öğrenci de paralı yatılıdır. Bu öğretim yılı sonunda toplam mezun sayısı, 1487'dir. Bunlardan 478'i ortaokul kısmından, 1009'u da lise kısmından mezun olmuştur.³³⁴

Uşak'ta ilk Anadolu Lisesi, 1984 tarihinde açılan Orhan Deniz Anadolu Lisesi'dir.³³⁵

1984-1994 yılları arası Orhan Deniz Anadolu Lisesi' nin öğrenci, öğretmen, mezun sayıları ve başarı yüzdesi şöyledir:³³⁶ (Bkz. Tablo 110.)

³³³ M.E. İstatistikleri.

³³⁴ M.E. İstatistikleri.

³³⁵ M.E.M., İstatistik Bürosu.

³³⁶ M.E. İstatistikleri.

Tablo 110. Orhan Dengiz Anadolu Lisesi İstatistiği (1984-1994)

Öğretim Yılı	Yeni Kayıt Öğrenci Sayısı		Toplam Öğrenci Sayısı		Geçen Yıl Mezun Olan Öğrenci Sayısı	BAŞARI YÜZDESİ	Öğretmen Sayısı	
	Erkek	Kız	Erkek	Kız			Erkek	Kadın
1984-1985	29	79	29	79	-	-	4	-
1985-1986	32	76	60	153	-	100	8	1
1986-1987	34	71	97	232	-	99	10	4
1987-1988	41	67	143	286	-	98	17	4
1988-1989	O.52	92	178	296	97	98	22	6
	L.26	73	26	73	-	-		
1989-1990	O.86	58	232	277	107	98	27	7
	L.34	60	58	132	-	97		
1990-1991	O.38	36	225	247	96	96	25	10
	L.31	57	87	184	-	97		
1991-1992	O.77	66	260	244	120	99	27	8
	L.41	58	102	159	91	99		
1992-1993	O.97	61	296	232	135	99	31	11
	L.35	61	113	144	79	99		
1993-1994	O.72	36	308	217	134	100	29	12
	L.64	50	146	158	63	99		

M.E. İstatistikleri.

1994-1996 yılları arası öğrenci, öğretmen sayısı ise şöyledir.³³⁷ (Bkz.

Tablo 111.)

Tablo 111. Orhan Dengiz Anadolu Lisesi Öğrenci, Öğretmen Sayısı (1994-1996).

Yıllar	Öğrenci Sayısı		Öğretmen Sayısı
	Ortaokul	Lise	
1994-1995	628	276	42
1995-1996	673	293	46

M.E. İstatistikleri.

1996-1997 öğretim yılında Orhan Dengiz Anadolu Lisesi'nin ortaokul kısmına 324, lise kısmına 151 öğrenci yeni kayıt yaptırmıştır. 1152'si ortaokulda, 326'sı lisede olmak üzere toplam 1488 öğrenci bulunmaktadır.

³³⁷ M.E. İstatistikleri.

Ortaokulda 182, lisede 159 öğrenci bursludur. Ayrıca Ortaokul ve lise kısmında 2'şer öğrenci paralı yatılı, 77'şer öğrenci ise parasız yatılıdır.³³⁸

1997-1999 yılları arasında Uşak ilinde bulunan Anadolu liselerinin okul, öğrenci, öğretmen ve mezun sayısı ile başarı yüzdeleri;³³⁹ (Bkz. Tablo 112).

Tablo 112. Anadolu Liseleri İstatistiği (1997-1999).

Yıllar	Okul Sayısı	Yeni Kayıt Sayısı		Toplam Öğrenci Sayısı		Geçen Yıl Mezun Sayısı	Başarı Yüzdesi	Öğretmen Sayısı	
		Erkek	Kız	Erkek	Kız			Erkek	Kadın
1997-1998	3	O.141	147	709	581	166	100	54	19
		L.74	63	213	179	75	-		
1998-1999	3	O.-	-	538	439	290	100	59	26
		L.182	148	414	335	106	99		

M.E. İstatistikleri.

Tablo 128' de verilen sayılara 1994 yılında açılan Banaz Şehit Necati Sargın Anadolu Lisesi ile Eşme Şehit Cemalettin Avcı Anadolu Lisesi³⁴⁰ dahil edilmiştir. Ayrıca 8 yıllık zorunlu öğretime geçilmesi sebebiyle 1998-1999 öğretim yılından itibaren Anadolu Liselerinin ortaokul kısmına yeni kayıt yapılmamıştır.

1990 yılında açılan Merkez Anadolu Öğretmen Lisesi, ilk olarak 1990-1991 öğretim yılında Merkez İzzettin Çalışlar Lisesi binasında öğretime başlamış, 1992-1993 öğretim yılında ise geçici olarak Sivaslı Yolu üzerindeki Özel İdarece yaptırılan Yüksekokul binasına taşınmıştır. 8 Eylül 1994 tarihinde bu öğretim kurumunun adı "Şehit Abdülkadir Kılavuz Anadolu Öğretmen Lisesi" olmuştur. 1996-1997 öğretim yılına kadar geçici binada kalan okul, bu tarihten itibaren Şeker Fabrikası karşısında bulunan kendi binasına taşınmıştır.³⁴¹

³³⁸ M.E. İstatistikleri.

³³⁹ M.E. İstatistikleri.

³⁴⁰ M.E.M. İstatistik Bürosu.

³⁴¹ M.E. İstatistikleri ; M.E.M. İstatistik Bürosu.

1990-1997 yılları arası Şehit Abdülkadir Kılavuz Anadolu Öğretmen Lisesi yeni kayıt, toplam öğrenci , mezun öğrenci ve öğretmen sayısı ile başarı yüzdesi şöyledir:³⁴² (Bkz. Tablo 113.)

Tablo 113. Şehit Abdülkadir Kılavuz Anadolu Öğretmen Lisesi İstatistiği (1990-1997).

Öğretim Yılı	Yeni Kayıt Öğrenci Sayısı		Toplam Öğrenci Sayısı		Mezun Öğrenci sayısı	Başarı Yüzdesi	Öğretmen Sayısı	
	Erkek	Kız	Erkek	Kız			Erkek	Kadın
1990-1991	-	49	-	49	-	-	-	-
1991-1992	-	74	-	123	-	100	5	9
1992-1993	13	59	17	187	-	100	9	10
1993-1994	18	50	39	253	-	100	11	12
1994-1995	27	80	72	291	58	100	16	14
1995-1996	37	106	111	328	80	100	16	15
1996-1997	36	72	135	353	87	-	16	17

M.E. İstatistikleri.

1997 yılında Eşme Ahmet Avcı Anadolu Öğretmen Lisesi'nin açılmasıyla Uşak'ta sayısı ikiye yükselen Anadolu Öğretmen Liselerinin 1997-1999 yılları arası öğrenci, öğretmen sayıları ve başarı durumu³⁴³ (Bkz. Tablo114.)

³⁴² M.E. İstatistikleri.

³⁴³ M.E. İstatistikleri.

Tablo 114. Anadolu Öğretmen Liseleri İstatistiği (1997-1999).

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Yeni kayıt Öğrenci sayısı		Toplam Öğrenci Sayısı		Mezun Öğrenci Sayısı	Başarı Yüzdesi	Öğretmen Sayısı	
		Erkek	Kız	Erkek	Kız			Erkek	Kadın
1997-98	2	87	181	172	463	87	-	16	12
1998-99	2	115	133	250	522	110	98	23	12

M.E. İstatistikleri.

Endüstri Meslek Lisesi'nin 1944-1945 öğretim yılında Erkek Orta Sanat Okulu olarak açıldığını ve 1948-1949 öğretim yılında Erkek Sanat Enstitüsü haline getirildiğini belirtmiştik. 1972-1973 öğretim yılında 443'ü erkek, 9'u kız olmak üzere toplam 452 öğrencisi ve 27 öğretmeni vardır. Okulun orta kısmı 1968-1969 öğretim yılı sonunda kapanmıştır.³⁴⁴

1983-1987 yılları arası Uşak ilinde bulunan 3 adet Endüstri Meslek Liselerine ait³⁴⁵ yeni kayıt, toplam, mezun öğrenci, öğretmen sayısı ile başarı yüzdesi³⁴⁶ için bkz. Tablo 115.

Tablo 115. Endüstri Meslek Liseleri İstatistiği (1983-1987).

Yıllar	Yeni Kayıt		Toplam Öğrenci		Mezun Öğrenci	Başarı Yüzdesi	Öğretmen Sayısı	
	Erkek	Kız	Erkek	Kız			Erkek	Kadın
1983-84	427	13	1108	49	131	62	85	18
1984-85	468	33	1384	77	224	79	93	17
1985-86	431	24	1457	63	364	70	113	16
1986-87	486	17	1502	64	289	70	113	19

M.E. İstatistikleri.

1987-1996 yılları arası Uşak Merkez Endüstri Meslek Lisesi öğrenci, öğretmen durumu şöyledir.³⁴⁷ (Bkz. Tablo 116.)

³⁴⁴ 1973 Uşak İl Yıllığı, s.77,78.

³⁴⁵ Bu Liseler; Merkez E.M.L., Eşme E.M.L., (1968'de açıldı), Karahallı Veyssel Turan E.M.L. (1981'de açıldı)'dir.

³⁴⁶ M.E. İstatistikleri.

³⁴⁷ M.E. İstatistikleri.

Tablo 116. Merkez Endüstri Meslek Lisesi Öğrenci, Öğretmen Sayısı (1987-1996).

Yıllar	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
1987-1988	1256	114
1988-1989	1212	111
1989-1990	1233	115
1190-1191	1422	108
1991-1192	1374	114
1992-1993	1559	114
1993-1994	1486	117
1994-1995	1673	121
1995-1996	1461	121

M.E. İstatistikleri.

1996-1999 yılları arası Uşak'ta bulunan 3 adet Endüstri Meslek Liselerine ait yeni kayıt, toplam, mezun öğrenci ve öğretmen sayısı ile başarı yüzdesi³⁴⁸ Tablo 117' de verilmiştir.

Tablo 117. Endüstri Meslek Liseleri İstatistiği (1996-1999).

Yıllar	Yeni Kayıt		Toplam Öğrenci		Mezun Öğrenci	Başarı Yüzdesi	Öğretmen Sayısı	
	Erkek	Kız	Erkek	Kız			Erkek	Kadın
1996-1997	479	12	1745	34	316	-	133	19
1997-1998	422	1	1358	18	333	-	127	13
1998-1999	369	7	1210	18	280	65	101	14

M.E. İstatistikleri.

Teknik Lise, 1973 tarihinde Merkez Endüstri Meslek Lisesi bünyesinde açılmıştır. 1983-1999 yılları arasında yeni kayıt, toplam, mezun öğrenci ve şube sayısı şöyledir:³⁴⁹ (Bkz. Tablo 118.)

³⁴⁸ M.E. İstatistikleri.³⁴⁹ M.E. İstatistikleri.

Tablo 118. Merkezdeki Teknik Lisenin Öğrenci ve Şube Sayıları (1983-1999).

Yıllar	Yeni Kayıt Öğrenci		Toplam Öğrenci		Mezun Öğrenci	Şube
	Erkek	Kız	Erkek	Kız		
1983-1984	17	2	45	3	17	3
1984-1985	19	-	57	2	7	3
1985-1986	36	3	77	5	15	3
1986-1987	31	2	90	5	16	3
1987-1988	37	-	110	3	14	3
1988-1989	54	-	129	1	29	4
1989-1990	44	-	138	-	22	5
1990-1991	25	1	133	1	25	5
1991-1992	48	1	125	1	45	5
1992-1993	45	4	124	6	40	5
1993-1994	32	-	123	5	22	5
1994-1995	34	-	107	3	39	4
1995-1996	32	1	97	1	43	3
1996-1997	48	2	113	3	31	4
1997-1998	43	-	120	2	31	5
1998-1999	21	-	104	1	26	5

M.E. İstatistikleri.

1977 yılında kurulmuş olan Kız Meslek Lisesi, Kurtuluş Mahallesi Meteoroloji yanında bulunmaktadır.³⁵⁰ Lisenin 1983-1985 yılları arasındaki

³⁵⁰ M.E.M. İstatistik Bürosu.

durumu³⁵¹ için bkz. Tablo 119.

Tablo 119. Kız Meslek Lisesi İstatistiği (1983-1985).

Yıllar	Yeni Kayıt Öğrenci	Toplam Öğrenci	Mezun Öğrenci	Başarı Yüzdesi	Öğretmen Sayısı	
					Erkek	Kadın
1983-1984	O.63	142	56	84	14	62
1984-1985	O.42	154	36	75	15	48
	L.80	205	53	86		

M.E. İstatistikleri.

1985 Yılında Banaz Kız Meslek Lisesi'nin açılmasıyla Uşak'ta okul sayısı ikiye yükselmiştir. 1985-1987 yılları arası bu iki eğitim kurumunun öğrenci, öğretmen durumu şöyledir:³⁵² (Bkz. Tablo 120.)

Tablo 120. Kız Meslek Lisesi İstatistiği (1985-1987).

Yıllar	Yeni Kayıt Öğrenci	Toplam Öğrenci	Mezun Öğrenci	Başarı Yüzdesi	Öğretmen Sayısı	
					Erkek	Kadın
1985-1986	O.61	179	38	77	16	50
1986-1987	O.53	173	49	78	19	54
	L.92	236	57	81		

M.E. İstatistikleri.

1987-1996 yılları arasında Uşak Merkezde bulunan Kız Meslek Lisesi (orta kısmı dahil) öğrenci, öğretmen sayısal gelişimi ise şöyledir:³⁵³ (Bkz. Tablo 121.)

³⁵¹ M.E. İstatistikleri.

³⁵² M.E. İstatistikleri.

³⁵³ M.E. İstatistikleri.

Tablo 121. Kız Meslek Lisesi Öğrenci, Öğretmen Durumu (1987-1996).

Yıllar	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
1987-1988	357	67
1988-1989	340	59
1989-1990	334	71
1990-1991	332	73
1991-1992	350	61
1992-1993	415	59
1993-1994	410	59
1994-1995	365	62
1995-1996	323	73

M.E. İstatistikleri.

1996-1997 öğretim yılında Kız Meslek Lisesi'nin ortaokul kısmına 14, lise kısmına 73 öğrenci yeni kayıt yaptırmıştır. Toplam öğrenci sayısı 418 olup; 59'u anasınıfı, 79'u ortaokul, 280'i ise lise öğrencisidir. Bu öğretim yılında 13'ü orta, 83'ü liseden olmak üzere toplam 96 öğrenci mezun olmuştur.³⁵⁴

1997-1999 yılları arası Uşak ili Kız Meslek Liselerinin öğrenci, öğretmen ve başarı durumu³⁵⁵ için Bkz. Tablo 122.

Tablo 122. Kız Meslek Lisesi İstatistiği (1997-1999).

Yıllar	Okul Sayısı	Yeni kayıt Öğr. Say.	Toplam Öğr. Say.	Mezun Öğr. Say.	Başarı Yüzdesi	Öğretmen Sayısı	
						Erkek	Kadın
1997-98	2	O.-	47	20	-	17	60
		L.73	251	85	68		
1998-99	2	O.-	7	21	81	15	58
		L.37	155	93	98		

M.E. İstatistikleri.

Anadolu Kız Meslek Lisesi, 1994 yılında Merkez Kız Meslek Lisesi bünyesinde açılmıştır. Okulun 1994-1999 yılları arası öğrenci,şube sayısı ve başarı durumu şöyledir.³⁵⁶ (Bkz. Tablo 123.)

³⁵⁴ M.E. İstatistikleri.³⁵⁵ M.E. İstatistikleri.³⁵⁶ M.E. İstatistikleri.

Tablo 123. Anadolu Kız Meslek Lisesi İstatistiği (1994-1999).

Yıllar	Yeni Kayıt		Toplam Öğrenci		Mezun Öğrenci Sayısı	Başarı Yüzdesi	Şube Sayısı
	Erkek	Kız	Erkek	Kız			
1994-95	-	22	-	22	-	-	1
1995-96	-	21	-	41	-	-	2
1996-97	-	44	-	84	-	-	4
1997-98	-	36	-	115	-	-	6
1998-99	5	51	5	138	17	98	9

M.E. İstatistikleri.

Uşak Ticaret Lisesi, 2 Ekim 1967 günü Aybey İlkokulu'nun restore edilen eski binasında açılmıştır. 1967-68 öğretim yılında faaliyetine başlayan okulda 5 öğretmen, 107 öğrenci bulunmaktadır.³⁵⁷ 1971-72 öğretim yılının ilk yarısında yeni yapılan binasına taşınmıştır.

Okulun kuruluşundan 1973 yılına kadar öğrenci, öğretmen durumu³⁵⁸ için Bkz. Tablo 124.

Tablo 124. Uşak Ticaret Lisesi Öğrenci, Öğretmen Sayısı (1965-1973)

Yıllar	Öğrenci Sayısı		Mezun Sayısı		Öğretmen Sayısı
	Erkek	Kız	Erkek	Kız	
1965-1970	686	154	68	11	34
1970-1972	657	221	83	42	39
1972-1973	308	142	-	-	22

1973 Uşak İl Yıllığı, s.79.

1983-1992 yılları arası Ticaret Lisesi'nin öğrenci, öğretmen sayısı ve başarı yüzdesi³⁵⁹ Tablo 125' de verilmiştir.

³⁵⁷ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.153.

³⁵⁸ 1973 Uşak İl Yıllığı, s.79.

³⁵⁹ M.E. İstatistikleri.

Tablo 125. Ticaret Lisesi İstatistiği (1983-1992).

Öğretim Yılı	Yeni Kayıt Öğrenci Sayısı		Toplam Öğrenci Sayısı		Mezun Olan Öğrenci Sayısı	BAŞARI YÜZDESİ	Öğretmen Sayısı	
	Erkek	Kız	Erkek	Kız			Erkek	Kadın
1983-84	61	66	251	264	100	77	24	14
1984-85	112	78	299	220	130	84	25	13
1985-86	105	75	286	215	170	90	26	16
1986-87	O.8	5	8	5	-	-	27	13
	L.113	66	315	199	134	85		
1987-88	O.29	19	36	25	-	100	29	12
	L.86	88	299	217	149	79		
1988-89	O.42	27	78	51	-	83	28	13
	L.99	119	301	260	121	66		
1989-90	O.43	30	105	77	10	84	31	9
	L.98	152	315	359	120	70		
1990-91	O.37	29	126	83	34	84	34	10
	L.149	163	382	444	102	72		
1991-92	O.17	19	98	78	54	93	39	9
	L.148	167	416	494	186	84		

M.E. İstatistikleri.

1992-93 öğretim yılında Merkez Ticaret Lisesi'nin orta kısmında 105, lise kısmında 847 öğrenci ve 59 öğretmen vardı. 1993-94 öğretim yılında ise ortaokulda 38, lisede 776 öğrenci bulunmakta, 54 öğretmen görev yapmaktaydı. 1994-1999 yılları arası Merkez Ticaret Lisesi öğrenci, öğretmen sayısı ve başarı yüzdesi şöyledir:³⁶⁰ (Bkz. Tablo 126.)

³⁶⁰ M.E. İstatistikleri.

Tablo 126. Ticaret Lisesi Öğrenci, Öğretmen Sayısı (1994-1999).

Öğretim Yılı	Yeni Kayıt Öğrenci Sayısı		Toplam Öğrenci Sayısı		Mezun Olan Öğrenci Sayısı	BAŞARI YÜZDESİ	Öğretmen Sayısı	
	Erkek	Kız	Erkek	Kız			Erkek	Kadın
1994-95	O.-	-	-	-	38	100	36	19
	L.86	112	270	360	294	93		
1995-96	107	143	308	358	218	90	35	21
1996-97	88	116	300	361	189	-	34	22
1997-98	99	111	280	311	200	65	30	19
1998-99	87	90	254	305	186	95	37	19

M.E. İstatistikleri.

1991 yılında Ticaret Lisesi bünyesinde açılan Anadolu Ticaret Lisesi'nin 1991-1999 öğretim yılları öğrenci sayısı, şube ve başarı durumu;³⁶¹ (Bkz. Tablo 127.)

Tablo 127. Anadolu Ticaret Lisesi İstatistiği (1991-1999).

Yıllar	Yeni Kayıt Öğrenci		Toplam Öğrenci		Mezun Öğrenci	Şube Sayısı	Başarı Yüzdesi
	Erkek	Kız	Erkek	Kız			
1991-92	18	30	18	30	-	2	-
1992-93	10	34	26	63	-	4	93
1993-94	18	29	44	81	-	5	80
1994-95	31	36	79	110	-	8	91
1995-96	22	24	84	104	45	8	100
1996-97	15	33	74	117	27	8	-
1997-98	12	34	68	125	39	8	75
1998-99	24	22	64	112	61	8	100

M.E. İstatistikleri.³⁶¹ M.E. İstatistikleri.

Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi, 1997 yılında açılmıştır. İlk yıl 30 öğrencisi olan okulun 1998-99 öğretim yılı öğrenci, öğretmen sayısı ve başarı yüzdesi³⁶² için Bkz. Tablo 128.

Tablo 128. Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi Öğrenci, Öğretmen Sayısı (1998-1999).

Öğretim Yılı	Yeni Kayıt		Toplam Öğrenci		Başarı Yüzdesi	Öğretmen sayısı	
	Erkek	Kız	Erkek	Kız		Erkek	Kadın
1998-99	14	12	29	26	-	1	-

M.E. İstatistikleri.

İmam-Hatip Lisesi 3 Ekim 1966 tarihinde açılmıştır. Geçici binada öğretime başlayan okulda 1966-67 öğretim yılında 310 öğrenci ve 3 öğretmen bulunmaktaydı. 1967 yılı içinde İmam Hatip Okulu Yaptırma Derneği tarafından yapımına başlanan yeni bina,³⁶³ 1970 yılında hizmete hazır hale getirilmiştir. Okulun 1970-1973 yılları arası öğrenci, öğretmen durumu şöyledir:³⁶⁴ (Bkz. Tablo 129.)

Tablo 129. İmam-Hatip Lisesi Öğrenci Öğretmen Sayısı (1970-1973).

Yıllar	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
1970-72	251	65
1972-73	373	26

1973 Uşak İl Yıllığı, s.81.

1976 yılında Eşme İmam-Hatip Lisesi ve 1978 yılında Ulubey İmam-Hatip Lisesi'nin açılmasıyla bu öğretim kurumu Uşak'ta üçe yükselmiştir.³⁶⁵

1983-1987 yılları arası İmam-Hatip Liselerinin öğrenci, öğretmen sayısı ve başarı durumu³⁶⁶ için Bkz. Tablo 130.

³⁶² M.E. İstatistikleri.

³⁶³ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.152.

³⁶⁴ 1973 Uşak İl Yıllığı, s.81.

³⁶⁵ M.E.M. İstatistik Bürosu.

³⁶⁶ M.E. İstatistikleri.

Tablo 130. İmam-Hatip Liseleri İstatistiği (1983-1987).

Yıllar	Okul Sayısı	Yeni Kayıt		Toplam Öğrenci		Mezun Öğrenci	Başarı Yüzdesi	Öğretmen Sayısı	
		Erkek	Kız	Erkek	Kız			Erkek	Kadın
1983-84	3	O.207	45	650	172	184	85	88	31
		L.103	15	512	86	107	93		
1984-85	3	O.243	40	755	141	265	78	75	31
		L.122	53	536	127	118	84		
1985-86	3	O.267	85	769	177	143	66	77	30
		L.102	17	435	114	158	71		
1986-87	3	O.316	92	856	217	199	67	88	33
		L.115	26	434	112	112	86		

M.E. İstatistikleri.

1987-1996 Yılları arası Merkez İmam-Hatip Lisesi (orta kısım dahil) öğrenci, öğretmen sayısal gelişimi şöyledir:³⁶⁷ (Bkz. Tablo 131.)

Tablo 131. Merkez İmam-Hatip Lisesi Öğrenci, Öğretmen Sayısı (1987-1996).

Yıllar	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
1987-1988	1104	68
1988-1989	1105	72
1989-1990	1242	76
1990-1991	1366	76
1991-1992	1383	69
1992-1993	1487	69
1993-1994	1635	72
1994-1995	1445	71
1995-1996	1375	60

M.E. İstatistikleri.

1996-97 öğretim yılında Merkez İmam-Hatip Lisesi'nin orta kısmına 241 öğrenci yeni kayıt yaptırmış ve toplam öğrenci sayısı 845 olmuştur. Bunların 6'sı burslu, 322'si parasız yatılı öğrencidir. Bu öğretim yılında ortaokuldan 369 öğrenci mezun olmuştur. Lise kısmına ise 260 öğrenci yeni kayıt yaptırmış ve toplam öğrenci sayısı 742 olup; bunların 8'i burslu, 95'i parasız yatılıdır. Mezun sayısı ise 267'dir.³⁶⁸

³⁶⁷ M.E. İstatistikleri.³⁶⁸ M.E. İstatistikleri.

1997-1999 yılları arası Uşak İmam-Hatip Liselerine ait öğrenci, öğretmen sayısı ve başarı yüzdesi ise³⁶⁹ Tablo 132' de verilmiştir.

Tablo 132. İmam-Hatip Liseleri İstatistiği (1997-1999).

Yıllar	Okul Sayısı	Yeni Kayıt Öğrenci Sayısı		Toplam Öğrenci Sayısı		Mezun Öğrenci Sayısı	Başarı Yüzdesi	Öğretmen Sayısı	
		Erkek	Kız	Erkek	Kız			Erkek	Kadın
1997-98	3	O.-	-	323	171	367	-	79	31
		L.116	60	367	204	272	-		
1998-99	3	O.-	-	142	72	252	98	75	25
		L.58	31	392	231	113	89		

M.E. İstatistikleri.

Anadolu İmam-Hatip Lisesi, 13 Eylül 1993 tarihinde Merkez İmam-Hatip Lisesi bünyesinde açılmıştır. Liseye ait öğrenci, şube sayısı ve başarı durumu³⁷⁰ Tablo 133' da gösterilmiştir.

Tablo 133. Anadolu İmam-Hatip Lisesi İstatistiği (1993-1999).

Yıllar	Yeni Kayıt Öğrenci		Toplam Öğrenci		Mezun Öğrenci	Şube Sayısı	Başarı Yüzdesi
	Erkek	Kız	Erkek	Kız			
1993-94	O.31	22	31	22	-	-	2
	L.-	-	-	-	-	-	-
1994-95	O.42	31	69	51	-	100	4
	L.-	-	-	-	-	-	-
1995-96	O.44	28	115	77	-	99	6
	L.-	-	-	-	-	-	-
1996-97	O.50	22	159	98	-	99	7
	L.-	-	-	-	-	-	-
1997-98	O.38	35	116	110	45	99	8
	L.11	14	11	14	-	-	1
1998-99	O.-	-	125	81	66	100	6
	L.18	24	28	37	-	-	3

M.E. İstatistikleri.

³⁶⁹ M.E. İstatistikleri.

³⁷⁰ M.E. İstatistikleri.

Bu liselerin yanı sıra, 1999 yılında Kuyucak Köyü yanına Fen Lisesi, Orhan Dengiz Anadolu Lisesi ek binasına da Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi açılmıştır.³⁷¹ Böylece 1999 yılına kadar 16 olan resmi lise sayısı 18'e çıkmıştır.

Uşak'ta ilk özel lise, 1993 yılında Karaağaç Mahallesi Karanfil Sokak' ta kurulan Özel Üftade Erkek Anadolu Lisesi'dir.³⁷² Lisenin kuruluşundan 1996 yılına kadarki öğrenci, öğretmen ve şube sayısı ile başarı yüzdesi³⁷³ için Bkz. Tablo 134.

Tablo 134. Özel Üftade Erkek Anadolu Lisesi İstatistiği (1993-1996).

Yıllar	Yeni Kayıt Öğrenci	Toplam Öğrenci Sayısı	Başarı Yüzdesi	Şube Sayısı	Öğretmen Sayısı
1993-94	O.31	31	-	1	2
	L.-	-	-	-	
1994-95	O.47	77	88	3	9
	L.23	23	-	1	
1995-96	O.46	114	100	5	10
	L.26	48	-	2	

M.E. İstatistikleri.

1996 Yılında Kemalöz Mahallesi Yakut Sokak' ta Özel Hilâl Kız Lisesi'nin açılmasıyla³⁷⁴ Uşak'taki özel lise sayısı iki olmuştur. Merkezde bulunan bu iki özel lisenin 1996-1999 yılları arası öğrenci, öğretmen ve şube sayısı ile başarı yüzdesi ise şöyledir:³⁷⁵ (Bkz. Tablo 135.)

³⁷¹ M.E.M., İstatistik Bürosu.

³⁷² M.E.M., İstatistik Bürosu.

³⁷³ M.E. İstatistikleri.

³⁷⁴ M.E.M., İstatistik Bürosu.

³⁷⁵ M.E. İstatistikleri.

Tablo 135. Özel Liseler İstatistiği (1996-1999).

Yıllar	Yeni Kayıt Öğrenci Sayısı		Toplam Öğrenci Sayısı		Mezun Öğrenci Sayısı	Başarı Yüzdesi	Öğretmen Sayısı	
	Erkek	Kız	Erkek	Kız			Erkek	Kadın
1996-97	O.40	40	152	40	-	100	16	5
	L.27	20	70	31	-	-		
1997-98	O.19	-	121	34	28	99	16	5
	L.35	12	82	46	-	-		
1998-99	O.-	-	80	23	37	100	11	7
	L.47	15	105	49	31	100		

M.E. İstatistikleri.

Uşak ilindeki liselerin 1986-1993 yılları arasında ÖSS ve ÖYS sonuçlarına göre durumu³⁷⁶ **Tablo 136'** de verilmiştir.

Tablo 136. ÖSS ve ÖYS Sonuçları (1986-1998).

YILLAR	OKUL TÜRÜ	ÖSS'YE GİREN	ÖSS'YE GÖRE YERLEŞEN	BAŞARI YÜZDESİ	ÖYS'YE GİREN	ÖYS'YE GÖRE YERLEŞEN	BAŞARI YÜZDESİ	KAYIT HAKKI KAZANAN ÖSS+ÖYS	GENEL BAŞARI YÜZDESİ
1986	GENEL LİSE	626	-	-	353	199	56	199	56
	MESLEK LİSESİ	628	-	-	173	80	46	80	46
	TOPLAM	1264	-	-	526	279	53	279	53
1987	GENEL LİSE	651	69	11	434	110	25	179	27
	MESLEK LİSESİ	587	93	16	228	21	09	114	19
	TOPLAM	1238	162	13	662	131	20	293	24
1988	GENEL LİSE	699	87	12	436	96	22	183	26
	MESLEK LİSESİ	589	132	22	204	17	08	149	25
	TOPLAM	1288	219	17	640	113	18	332	26
1989	GENEL LİSE	831	92	11	1389	86	06	179	21
	MESLEK LİSESİ	532	79	15	504	91	18	170	32
	TOPLAM	1363	171	13	1893	177	09	348	26
1990	GENEL LİSE	857	73	08	1309	101	08	174	20
	MESLEK LİSESİ	592	83	14	558	7	01	90	15
	TOPLAM	1449	156	11	1867	108	06	264	18
1991	GENEL LİSE	1013	97	09	1548	152	09	249	24
	MESLEK LİSESİ	628	127	20	600	13	02	140	22
	TOPLAM	1641	224	13	2148	165	07	389	23
1992	GENEL LİSE	1135	129	12	1921	162	08	291	26
	MESLEK LİSESİ	652	112	17	692	14	02	126	20
	TOPLAM	1787	241	14	2613	176	06	417	24
	GENEL LİSE	1264	61	05	938	159	17	373	30

³⁷⁶ M.E. İstatistikleri.

1993	MESLEK LİSESİ	799	70	09	339	21	07	160	20
	TOPLAM	2063	131	07	1277	180	14	533	26
	GENEL LİSE	1491	1054	1023	59	204	56	319	22
1994	MESLEK LİSESİ	962	457	409	82	27	52	161	17
	TOPLAM	2453	1511	1432	141	231	108	480	20
	GENEL LİSE	1126	846	828	41	163	41	245	22
1995	MESLEK LİSESİ	1273	669	586	72	48	79	199	16
	TOPLAM	2396	1515	1414	113	211	120	444	19
	GENEL LİSE	1216	855	826	47	170	18	235	20
1996	MESLEK LİSESİ	1153	636	590	58	53	65	176	16
	TOPLAM	2366	1491	1416	105	223	83	411	18
	GENEL LİSE	1703	1171	666	61	206	43	310	19
1997	MESLEK LİSESİ	796	445	192	43	48	60	151	19
	TOPLAM	2499	1616	858	104	254	103	461	19
	GENEL LİSE	1379	1027	687	51	281	25	357	26
1998	MESLEK LİSESİ	651	285	117	34	22	24	80	13
	TOPLAM	2030	1312	804	85	303	49	435	22

M.E. İstatistikleri.

C.UŞAK'TA YÜKSEKÖĞRETİM

Uşak'taki yükseköğretim kurumları, 3 Temmuz 1992 tarih ve 3837 Sayılı Kanunla kurulmuş olan Afyon Kocatepe Üniversitesi'ne bağlı olarak eğitim yapmaktadır. Üniversitenin kuruluşuyla birlikte daha önce Ege Üniversitesi'ne bağlı olan Uşak Meslek Yüksek Okulu, Kocatepe Üniversitesine bağlanmıştır. Ayrıca 1992 yılında Uşak'ta Eğitim Fakültesi ve Mühendislik Fakültesi kurulmuştur. Daha sonra Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu ve ilçelerde, Banaz, Eşme, Karahallı, Ulubey ve Sivaslı Meslek Yüksekokullarının açılmasıyla³⁷⁷, Uşak'ta 2 Fakülte ve 7 Yüksekokul olmuştur.

Uşak'taki fakülte ve Yüksekokullar ilk kez, 1993-1994 öğretim yılında öğrenci almıştır.³⁷⁸ Merkez ilçede bulunan fakülte ve yüksekokulların durumuna baktığımızda, Uşak Eğitim Fakültesi, ilk defa bu öğretim yılında Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği bölümü ile Uşak Merkez Bölme İlköğretim Okulu

³⁷⁷ Cumhuriyet' in 75. Yılında Uşak, s.60.

³⁷⁸ Yerel Basında Afyon Kocatepe Üniversitesi 1974-1999, Afyon, 2000, s.64.

binasında açılmıştır. Daha sonra Uşak İl Özel İdaresi tarafından yaptırılan ve Anadolu Kız Öğretmen Lisesi'nin öğretim yaptığı Çivril Yolu üzerindeki binaya taşındı.³⁷⁹

Yıllara göre Uşak Eğitim Fakültesinde açılan bölümler şöyledir:³⁸⁰ (Bkz. Tablo 137.)

Tablo 137. Uşak Eğitim Fakültesi Bölümleri (1993-1999).

1993-94	1994-95	1995-96	1996-97	1997-98	1998-99
- Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği	-Sınıf Öğretmenliği	-Türkçe Öğretmenliği -Tarih Öğretmenliği	-	-Coğrafya Öğretmenliği -Sınıf Öğretmenliği İkinci Öğretim - Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği İkinci Öğretim -Türkçe Öğretmenliği İkinci Öğretim	-Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Normal ve ikinci Öğretim

Kayıt Defteri

Uşak Eğitim Fakültesi öğrenci durumu (Normal Öğretim + İkinci Öğretim)³⁸¹ (Bkz. Tablo 138.)

³⁷⁹ A.K.Ü. Andaç 2000 Fakülteler, s.117.

³⁸⁰ A.K.Ü. Uşak Eğitim Fakültesi Öğrenci Kayıt Defteri. (kısaltma: Kayıt Defteri)

³⁸¹ Kayıt Defteri, Uşak Eğitim Fakültesi İstatistikleri.

Tablo 138. Uşak Eğitim Fakültesi Öğrenci Sayıları (1993-1999).

Yıllar	Türk Dili ve Edebiyatı Öğrt		Sınıf Öğretmenliği		Türkçe Öğretmenliği		Tarih Öğretmenliği		Coğrafya Öğretmenliği		Sosyal Bil. Öğretmenliği	
	Kayıtlı	Mezun	Kayıtlı	Mezun	Kayıtlı	Mezun	Kayıtlı	Mezun	Kayıtlı	Mezun	Kayıtlı	Mezun
1993-94	56	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1994-95	41	-	33	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1995-96	40	-	31	-	31	-	31	-	-	-	-	-
1996-97	44	47	34	-	31	-	32	-	-	-	-	-
1997-98	80	38	86	29	97	-	33	-	34	-	-	-
1998-99	-	37	206	28	187	25	-	29	-	-	131	-

Kayıt Defteri

1998-1999 öğretim yılında Uşak Eğitim Fakültesi'nin Edebiyat, Tarih ve Coğrafya öğretmenlikleri bölümü kapatılmış; aynı yıl Sosyal Bilgiler Öğretmenliği normal ve ikinci öğretim bölümleri açılmıştır. Fakülte, ilk mezununu 1996-1997 öğretim yılında vermiştir.

Uşak Eğitim Fakültesi 1996-1999 yılları arası toplam öğrenci durumu için Bkz. Tablo 139.

Tablo 139. Uşak Eğitim Fakültesi Toplam Öğrenci Sayıları (1996-1999).

Yıllar	Yeni Kayıt Öğrenci			Toplam Öğrenci Sayısı			Bir Önceki Yıl Mezun		
	Toplam	Kız	Erkek	Toplam	Kız	Erkek	Toplam	Kız	Erkek
1996-97 ³⁸²	135	45	90	601	227	324	-	-	-
1997-98 ³⁸³	324	137	187	646	257	389	130	24	106
1998-99 ³⁸⁴	468	188	280	1095	439	656	66	20	46

YÖK İstatistikleri, 1997, 1998, 1999, s.54.

1996-1999 yılları arası Uşak Eğitim Fakültesi Öğretim elemanlarının akademik görevlerine göre sayıları **Tablo 140'** da verilmiştir.

³⁸² 1996-1997 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri, ÖSYM Yayınları no:4, Ankara, 1997, s.54.

³⁸³ 1997-1998 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri, ÖSYM Yayınları no:1, Ankara, 1998, s.54.

³⁸⁴ 1998-1999 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri, ÖSYM Yayınları no:1, Ankara, 1999, s.54.

Tablo 140. Uşak Eğitim Fakültesi Öğretim Elemanları (1996-1999).

Öğretim Yılı	Prof.		Doç.		Yrd. Doç.		Öğr. Gör.		Uzman		Arş. Gör.		TOPL
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	
1996-97 ³⁸⁵	2	-	1	-	3	1	4	2	2	-	24	2	41
1997-98 ³⁸⁶	2	-	2	-	3	2	4	2	2	-	23	2	42
1998-99 ³⁸⁷	2	-	2	-	3	2	4	2	2	-	23	2	42

YÖK İstatistikleri, 1997, 1998,1999, s.205,211,205,

Kadrolu Öğretim elemanlarının statülerine göre sayıları ise **Tablo 141'** dendir.

Tablo 141. Öğretim Elemanlarının Statüleri (1996-1999).

Öğretim Yılı	Toplam		Devamlı		Kısmi	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
1996-97 ³⁸⁸	36	5	25	2	11	3
1997-98 ³⁸⁹	36	6	26	3	10	3
1998-99 ³⁹⁰	36	6	24	3	12	3

YÖK İstatistikleri, 1997, 1998,1999, s.334,347,346.

Uşak Mühendislik Fakültesi, 1993-1994 öğretim yılında Tekstil Mühendisliği Bölümü ile öğretime açılmıştır. Uşak İl Özel İdare Müdürlüğüne ait binada eğitime devam eden fakültenin 1995-1996 eğitim ve öğretim yılında Seramik Mühendisliği ile Jeodezi ve fotogrametri Mühendisliği Bölümleri Afyon'da açılan bölümlerdir. 1999 yılında ise Uşak Mühendislik Fakültesine Makine Mühendisliği bölümü ilave edildi. Fakültenin Mekanik, İplik, Konfeksiyon, Seramik ve Jeodezi atölyeleri, Kimyasal Tekstil ve Fiziksel Tekstil laboratuarları da mevcuttur.³⁹¹

³⁸⁵ 1996-1997 YÖK İstatistikleri, s.205.

³⁸⁶ 1997-1998 YÖK İstatistikleri, s.211.

³⁸⁷ 1998-1999 YÖK İstatistikleri, s.205.

³⁸⁸ 1996-1997 YÖK İstatistikleri, s.334.

³⁸⁹ 1997-1998 YÖK İstatistikleri, s.347.

³⁹⁰ 1998-1999 YÖK İstatistikleri, s.346.

³⁹¹ A.K.Ü. Andaç 2000 Fakülteler, s.139.

Uşak Mühendislik Fakültesi'nin öğrenci ve akademik personel durumu için Bkz. Tablo 142.

Tablo 142. Uşak Mühendislik Fakültesi İstatistikleri (1996-1999).

Yıllar	Yeni kayıt öğrenci	Toplam öğrenci	Bir önceki yıl mezun	Prof.	Doç.	Yrd.doç.	Öğr.Gör.	Uzman	Arş.Gör.
1996-97 ³⁹²	113	267	-	-	1	1	2	2	22
1997-98 ³⁹³	157	397	19	-	1	1	2	2	22
1998-99 ³⁹⁴	185	552	20	1	-	5	3	2	19

YÖK İstatistikleri, 1997, 1998,1999, s.54,205,212,206.

Uşak Meslek Yüksekokulu'nda 1993-1994 öğretim yılında Dericilik ve Tekstil bölümleri mevcutken, 1995-1996 öğretim yılında deri konfeksiyon, işletmecilik ve muhasebe programları açılmıştır.³⁹⁵

Uşak Meslek Yüksekokulu öğrenci ve akademik personel durumu Tablo 143' da verilmiştir.

Tablo 143. Uşak M.Y.O. İstatistikleri (1996-1999).

Yıllar	Yeni kayıt öğrenci	Toplam öğrenci	Bir önceki yıl mezun	Prof.	Doç.	Yrd.doç.	Öğr.Gör.	Uzman	Arş.Gör.
1996-97 ³⁹⁶	147	384	37	-	-	-	4	-	-
1997-98 ³⁹⁷	196	429	105	-	-	-	5	-	-
1998-99 ³⁹⁸	162	433	125	-	-	-	5	-	-

YÖK İstatistikleri, 1997, 1998,1999, s.54,206,212.

³⁹² 1996-1997 YÖK İstatistikleri, s.54, 205.

³⁹³ 1997-1998 YÖK İstatistikleri, s.54, 212.

³⁹⁴ 1998-1999 YÖK İstatistikleri, s.54, 206.

³⁹⁵ A.K.Ü. Andaç 2000 Meslek Yüksekokulları, s. 307.

³⁹⁶ 1996-1997 YÖK İstatistikleri, s.54, 206.

³⁹⁷ 1997-1998 YÖK İstatistikleri, s.54, 212.

³⁹⁸ 1998-1999 YÖK İstatistikleri, s.54, 206.

Uşak Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Hemşirelik Bölümü ile 1993-1994 öğretim yılında açılmıştır. 1996-1997 öğretim yılında Uşak Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu kapatılarak yerine Uşak Sağlık Yüksekokulu açılmış ve 1997-1998 ders yılında eğitim ve öğretime başlamıştır.³⁹⁹

Uşak Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokuluna 1996 yılında 35 öğrenci yeni kayıt yaptırmış ve toplam 90 öğrencisi olmuştur. Bir önceki yıl okul, 27 öğrenci mezun etmiştir⁴⁰⁰.

Uşak Sağlık Yüksekokulu öğrenci, akademik personel durumu Tablo 144' dendir.

Tablo 144. Uşak Sağlık Yüksekokulu İstatistikleri (1997-1999).

Yıllar	Yeni kayıt öğrenci	Toplam öğrenci	Bir önceki yıl mezun	Prof.	Doç.	Yrd.doç.	Öğr.Gör	Okutman
1997-98 ⁴⁰¹	33	33	-	-	-	-	-	4
1998-99 ⁴⁰²	41	73	-	-	-	1	3	

YÖK İstatistikleri, 1998,1999, s.54,212,206.

D.UŞAK'TA YAYGIN EĞİTİM

Yaygın eğitim, örgün eğitim sistemine girmemiş ya da herhangi bir kademesinde bulunan veya bu kademedен çıkmış bireylere; gerekli bilgi, beceri ve davranışları kazandırmak için örgün eğitimin yanında veya dışında onların ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmelerini sağlayıcı nitelikte, çeşitli süre ve düzeylerde yaşam boyu yapılan eğitim-üretim-rehberlik ve uygulama etkinliklerinin tümüdür.⁴⁰³

Yaygın eğitim, her toplum için gerekli bir eğitim sistemidir. Çeşitli nedenlerden dolayı herkes örgün eğitimden geçirilememektedir. Bu amaçla Uşak ilinde de çeşitli yaygın eğitim kurumları açılmıştır.

³⁹⁹ Cumhuriyet' in 75. Yılında Uşak, s.61.

⁴⁰⁰ 1996-1997 YÖK İstatistikleri, s.54, 206.

⁴⁰¹ 1997-1998 YÖK İstatistikleri, s.54, 212.

⁴⁰² 1998-1999 YÖK İstatistikleri, s.54, 206.

⁴⁰³ Milli Eğitim Bakanlığı Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, Yaygın Eğitim Kurumları Yönetmeliği, Mesleki ve Teknik Açık Öğretim Okulu Matbaası, Ankara, 1990, Madde 7.

Uşak il merkezi, Banaz, Eşme ve Ulubey ilçelerinde birer tane olmak üzere 4 okul bünyesinde 4 adet pratik Kız Sanat Okulu faaliyet göstermektedir.⁴⁰⁴

Pratik Kız Sanat Okullarının 1983-1998 yılları arası atölye, öğrenci, öğretmen durumu şöyledir.⁴⁰⁵ (Bkz. Tablo 145.)

Tablo 145. Pratik Kız Sanat Okulları İstatistiği (1983-1998)

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Atölye ve İşlik sayısı	Yeni kayıt Öğrenci	Toplam Öğrenci	Bir önceki Yıl Mezunu	Öğretmen Sayısı
1983-1984	4	5	337	570	1040	15
1984-1985	4	5	314	476	858	13
1985-1986	4	5	368	533	744	18
1986-1987	4	9	405	570	768	21
1987-1988	4	9	650	650	804	12
1988-1989	4	9	592	592	408	13
1989-1990	4	9	652	652	484	12
1990-1991	4	2	490	490	769	3
1991-1992	4	2	442	442	980	6
1992-1993	4	-	463	463	1070	7
1993-1994	4	3	285	285	1082	5
1994-1995	4	-	198	198	941	-
1995-1996	4	-	175	175	714	-
1996-1997	4	-	117	117	693	-
1997-1998	4	-	1026	783	783	-

M.E. İstatistikleri.

Uşak merkez ilçede Çıracılık Eğitim Merkezi 1988⁴⁰⁶; ilk Özel Dershane 1985, ilk motorlu taşıt sürücü kursu 1987 yıllarında açılmıştır. Daha sonra merkez ilçe Mehmet Akif Ersoy ilköğretim Okulu ek binasında 1995 yılında orta düzey zihinsel engelli 7-14 yaş grubu çocukların eğitildiği bir uygulama okulu ve aynı amaçla 1996 yılında USKO Şirketi tarafından 3 derslikli, yemekhaneli hafif zihinsel özürlü çocuklara eğitim veren okul açılmıştır.⁴⁰⁷

⁴⁰⁴ Cumhuriyet' in 75. Yılında Uşak, s.58.

⁴⁰⁵ M.E. İstatistikleri.

⁴⁰⁶ M.E.M., İstatistik Bürosu.

⁴⁰⁷ Cumhuriyet' in 75. Yılında Uşak, s.58.

Uşak merkez ilçede bulunan bu yaygın eğitim kurumlarının 1991-1996 yılları arası okul, öğrenci, öğretmen durumları⁴⁰⁸ için Bkz. Tablo 146.

Tablo 146. Yaygın Eğitim Kurumları İstatistiği (1991-1996).

Yıllar	Pratik Kız Sanat Okulu			Çıraklık Merkezi		Eğitim			Özel Dershaneler			Özel Kurslar		
	Okul	Öğrenci	Öğretmen	Okul	Öğr	Öğrt	Okul	Öğr	Öğrt	Okul	Öğr	Öğrt		
1991-92	1	283	-	1	963	15	6	1281	38	5	190	25		
1992-93	1	335	-	1	1078	17	6	1675	37	5	398	22		
1993-94	1	193	-	1	1169	19	7	2308	51	4	1219	50		
1994-95	1	171	-	1	903	21	7	2124	71	5	600	63		
1995-96	1	175	-	1	1166	24	9	2321	69	5	288	81		

M.E. İstatistikleri.

Uşak ilinde yaygın Eğitim kurumlarının 1995-1999 yılları arası merkez, kursiyer ve öğretmen durumu⁴⁰⁹ ise Tablo 147' te verilmiştir.

Tablo 147. Yaygın Eğitim Kurumları Öğrenci, Öğretmen Sayıları (1995-1999).

Merkez Türleri	Öğretim yılları	1995-96	1996-97	1997-98	1998-99
Bağımsız Anaokulu	Merkez Sayısı	-	-	1	1
	Öğrenci sayısı	-	-	109	125
	Öğretmen sayısı	-	-	3	7
Eğitim Uygulama okulu ve iş merkezi	Merkez Sayısı	1	1	1	1
	Öğrenci sayısı	13	30	37	36
	Öğretmen sayısı	4	6	7	8
İÖO ve Mesleki Eğitim Merkezi	Merkez Sayısı	-	1	1	1
	Öğrenci sayısı	-	-	22	31
	Öğretmen sayısı	-	-	3	4
Çıraklık Eğitim Merkezi	Merkez Sayısı	3	4	4	4
	Öğrenci sayısı	1166	1663	2187	2130
	Öğretmen sayısı	24	45	52	49
Özel Motorlu Taşıtlı Sürücü Kursu	Merkez Sayısı	7	7	7	7
	Öğrenci sayısı	288	497	149	3919
	Öğretmen sayısı	81	16	66	81
Özel Muhtelif	Merkez Sayısı	-	1	2	2

⁴⁰⁸ M.E. İstatistikleri.

⁴⁰⁹ M.E. İstatistikleri.

Kurslar	Öğrenci sayısı	-	41	47	136
	Öğretmen sayısı	-	-	2	3
Özel Dershaneler	Merkez Sayısı	10	10	11	11
	Öğrenci sayısı	2321	2675	2499	2735
	Öğretmen sayısı	69	76	93	101

M.E. İstatistikleri.

Merkez ilçede bulunan Özel Motorlu Taşıt Sürücü Kurslarının adı, kontenjanı, açılış tarihi ve öğretime başlama tarihleri⁴¹⁰ için Bkz. Tablo 148.

Tablo 148. Özel M.T.S.K. İstatistikleri, (1999).

Kursun Adı	Kontenjanı	Açılış tarihi	Öğretime Başlama Tarihi
Akdoğan M.T.S.K.	63	18.11.1999	18.11.1999
Bir Eylül M.T.S.K.	81	02.10.1990	02.10.1990
Erkan M.T.S.K.	54	06.09.1999	06.09.1999
Profesyoneller M.T.S.K.	90	22.02.1990	22.02.1990
Uşak M.T.S.K.	81	02.11.1987	02.11.1987
Yunus Emre M.T.S.K.	66	26.07.1999	06.09.1999

M.E. İstatistikleri.

Merkez ilçede bulunan Özel Dershanelerin adı, açılış tarihi ve öğretime başlama tarihleri⁴¹¹ ise Tablo 149' da verilmiştir.

Tablo 149. Özel Dershaneler (1999).

Dershane Adı	Açılış Tarihi	Öğretime Başlama Tarihi
Alfa Sistem Dershanesi	16.04.1990	11.07.1990
Atılım Dershanesi	19.03.1998	02.05.1998
Çağdaş Final Dershanesi	11.02.1985	26.02.1985
Ç.F.Kurtuluş ŞB. Dershanesi	28.11.1996	28.11.1996

⁴¹⁰ M.E. İstatistikleri.

⁴¹¹ M.E. İstatistikleri.

Ege Bilim Dershanesi	30.06.1986	30.06.1986
Ocak Dershanesi	04.06.1991	04.06.1991
Uzem Dershanesi	22.08.1990	11.09.1990
Uzem Dershanesi İlköğr. Şub.	28.12.1999	28.12.1999
Uzem Dershanesi Ufuk Şub. Dershanesi	18.01.1993	18.03.1993

M.E. İstatistikleri.

Halk Eğitimi, yurttaşların çalışma gücünü arttırmak, yaşayış seviyelerini yükseltmek, milli ve insani meziyetlerini geliştirmek amacıyla, okul eğitimi dışında veya yanında yapılan eğitim ve öğretim çalışmalarıdır.

Uşak'ta Halk Eğitimi İl Teşkilatı 1960 yılında Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde kurulan Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü'nün, Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı bir ünitesi halinde 1961 Haziranında faaliyete başlamıştır. Bu teşkilat, Bakanlar Kurulunun 16 Temmuz 1964 gün ve 3349 sayılı kararnamesi ile Köy İşleri Bakanlığına devredilmiştir. Daha sonra Bakanlar Kurulu, 6 Ekim 1967 tarihli oturumunda aldığı kararla Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü'nü tekrar Milli Eğitim Bakanlığı bünyesine almıştır.⁴¹²

Uşak Halk Eğitimi Merkezi'nin kurs faaliyetleri şöyledir:⁴¹³

A- Okuma Yazma Kurs Faaliyetleri

- 1- Birinci Kademe Okuma-Yazma Kursları
- 2- İkinci Kademe Okuma-Yazma Kursları
- 3- Bilen Bilmeyene Öğretsin Metodu ile yapılan çalışmalar

B- Diğer Kurs Faaliyetleri

- 1- Genel Bilgi Kursları
 - a- Yabancı Dil Kursları
 - b- Folklor Kursları
 - c- Bağlama Kursları
 - d- Mandolin Kursları

⁴¹² 1967 İl Yıllığı, s.165-167.

⁴¹³ Uşak Çıraklık Eğitimi ve Yaygın Eğitim Faaliyetleri, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1991, s.6.

- e- Türk alfabesine uyma kursları (Bulgaristan'dan gelen soydaşlarımıza)
- f- Matematik kursları
- g- Fen bilgisi kursları
- ğ- Türkçe kursları
- h- Genel kültür kursları

2- Meslek Edindirme Ve Beceri Kazandırma Kursları

- a- Biçki-dikiş kursları
- b- Makine-nakışı kursları
- c- El nakışı kursları
- d- Trikotaj kursları
- e- Çiçekçilik kursları
- f- Halı kursları
- g- Kilim kursları
- ğ- Oymacılık kursları
- h- Makrome kursları
- i- Ciltçilik kursları
- j- Bilgisayar kursları
- k- Kalorifer Ateşçiliği kursları
- l- Daktilografi kursları
- m- Muhasebe Kursları
- n- Kuaför kursları
- o- Erkek terziliği kursları

3- Sosyal Kültürel Uygulamalar

- a- Defile
- b- Sergi
- c- Film gösterme
- d- Konferans

4- Mahallen Yapılan Hizmetiçi Çalışmaları

- a- Biçki, dikiş, ücretli usta öğreticilerin pedagojik formasyon kursu
- b- Halı " " " " " "

- c- Kilim " " " " " "
- d- Makine- nakışı " " " " " "

5- Koordinasyon ve İşbirliği Çalışmaları

- a- İl ve İlçe Halk Eğitimi Planlama ve İşbirliği kuruluna katılan İl Müdürlükleri kuruluş ve bankalar
- b- Cezaevi Müdürlüğü
- c- Köy Muhtarlıkları ve okul müdürlükleri
- d- Uşak Şeker Fabrikası Müdürlüğü

Uşak Merkezde Halk Eğitim Merkezi'nin açtığı kursların adı ve belge alanların durumu⁴¹⁴ Tablo 150-152'de verilmiştir.

Tablo 150. 1982-1983 Eğitim-Öğretim Yılı Halk Eğitim Merkezi Faaliyetleri

Açılan Kursun Adı	Kurs Sayısı	Belge Alan Sayısı		Toplam
		Kadın	Erkek	
Biçki – Dikiş	8	187	-	187
Nakiş	2	31	-	31
Daktilografi	1	29	-	29
Trikotaj	1	12	-	12
Okuma – Yazma	4	8	12	20
Bilen bilmeyene öğretsin metodu	-	2	5	7

Uşak Çıraklık Eğitimi ve Yaygın Eğitim Faaliyetleri, s.10.

Tablo 151. 1988-1989 Eğitim-Öğretim Yılı Halk Eğitimi Merkezi Faaliyetleri.

Kursun adı	Kurs Sayısı	Köy-Şehir	Belge Alan Sayısı		Toplam
			Kadın	Erkek	
Biçki-dikiş	15	Şehir	123	-	123
Biçki-dikiş	7	Köy	81	-	81
Makine Nakışı	3	Şehir	44	-	44
El nakışı	1	Şehir	13	-	13
Çiçekçilik	1	Köy	4	-	4
Makrome	1	Şehir	-	4	4
Ciltçilik	1	Şehir	-	16	16
Trikotaj	1	Şehir	6	-	6
Daktilografi	5	Şehir	60	5	65

⁴¹⁴ Uşak Çıraklık Eğitimi ve Yaygın Eğitim Faaliyetleri, s.10-16.

Halicilik	1	Şehir	6	-	6
Halicilik	1	Köy	18	-	18
Kalorifer ateş	2	Şehir	-	38	38
Genel kültür	23	Şehir	315	5	320
Genel kültür	1	Köy	11	-	11
İngilizce	3	Şehir	16	23	39
Matematik	2	Şehir	66	34	100
Fen Bilgisi	1	Şehir	17	33	50
Halk Oyunları	2	Şehir	-	41	41
Bilen Bilmeyene Öğretsin Met.	-	-	2	5	7
Sergi	5	Şehir	11100	2635	13735
Sergi	7	Köy	2055	705	2760

U.Ç.E.ve Y.E.F., s.13,14.

Tablo 152. 1993-1997 yılları arası Uşak Halk Eğitim Merkezinin Faaliyetleri

Yıllar	Mesleki kurslar			Sosyal kültürel kurslar			Sosyal-kültürel uygulamalar			Okuma-yazma TV okulu, bilen bilm. Öğrt. metodu		
	Sayısı	Başlayan	Bitiren	Sayısı	Başlayan	Bitiren	Sayısı	Başlayan	Bitiren	Sayısı	Başlayan	Bitiren
1993-1994	126	2322	1635	40	744	511	39	16461	16461	3	54	29
1994-1995	108	1899	1249	36	703	490	33	28949	28949	2	28	28
1995-1996	178	2927	2164	-	-	-	21	25585	25585	12	105	85
1996-1997	112	2121	1568	33	653	465	19	13150	13150	5	38	37

U.Ç.E.ve Y.E.F., s.16.

E.UŞAK'TA KÜLTÜREL FAALİYETLER

1. Kütüphaneler

1310/1892 Tarihli Hüdavendigâr Vilâyeti Salnamesi'nde Uşak kazısında 2 kütüphane olduğu belirtilmektedir.⁴¹⁵ V.Cuinet'te 1894 basımı eserinde bu bilgiyi teyit etmektedir.⁴¹⁶ Bu kütüphanelerin şehrin neresinde olduğu veya mahiyetleri hakkında bilgi edinmek güçtür. Fakat biri Adanalı Medresesi'ne ait kitapların bulunduğu Karaali Cami avlusu içindeki taş yapıdan oluşan kütüphane⁴¹⁷, diğeri ise bugünkü Aybey Mahallesi'nde bulunan ve 1894 yangınında yanan ve kitaplarının yangın esnasında develere yüklenerek

⁴¹⁵ H.V.S., H.1310/1892-1893, s.367.

⁴¹⁶ CUINET, a.g.e., s.216.

⁴¹⁷ TÜMER, a.g.e., s.68.

Kayseri'ye götürüldüğü ve şimdi Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi'nde olduğu söylenen Burçaklı Medresesi'ne ait kütüphane⁴¹⁸ olması kuvvetle muhtemeldir.

1933 yılında Türk Ocakları'nın bir devamı olarak açılan Uşak Halkevi Merkezinde kısa zamanda bir kütüphane oluşturulmuştur. Daha sonra faaliyeti durdurulan ve mevcut demirbaşlarına el konulan Uşak Halkevi'ne ait kitaplar bir süre Merkez Bireylül İlkokulu'na emaneten verilmiş, oradan da 1966 yılı içinde Uşak Halk Kütüphanesi'ne devredilmiştir. Devredilen kitap, dergi ve broşür sayısı 1229' dur.⁴¹⁹

Uşak İl Halk Kütüphanesi, Milli Eğitim Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğüne bağlı olarak 31 Ağustos 1962 tarihinde Belediye Sarayı dördüncü katta hizmete açılmıştır. 1966 yılı itibariyle kütüphanede 4955 cilt kitap vardır. Aynı yıl 9360 okuyucu bu kitaplardan yararlanmışır.⁴²⁰ Kütüphane daha sonra Halk Eğitim Merkezi binasında faaliyet göstermeye başlamıştır. Kitap sayısı 1973 yılında 8186 olmuştur.⁴²¹ 1977 yılında Stad Caddesi üzerinde bulunan 3 katlı olan kendi binasına taşınmıştır.⁴²²

Merkez Bireylül Çocuk Kütüphanesi, 14 Haziran 1954 yılında açılmış⁴²³ olup, Bireylül İlkokulu binasındaki bir salondadır. 1966 yılında kitap sayısı 7294, kütüphaneden yararlanan okuyucu sayısı 2500, üye sayısı ise 540' dır. Gazi Mustafa Kemal İlkokulu Çocuk Kütüphanesi ise 15 Mayıs 1958 tarihinde hizmete girmiştir. Kütüphanede 1966 yılı itibariyle 3965 cilt kitap vardır. Aynı yıl kütüphaneden yararlanan okuyucu sayısı 24180, üye sayısı ise 245'tir.⁴²⁴ Daha sonra Ragıp Soysal Çocuk Kütüphanesi açılmıştır.⁴²⁵

Bu kütüphanelerin yanı sıra Uşak merkezde 1 Ocak 1964 tarihinde açılan Uşak Şeker Fabrikası Kütüphanesi⁴²⁶, içersinde el yazması eserlerinde

⁴¹⁸ KESİCİ, a.g.e., s.18.

⁴¹⁹ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.182.

⁴²⁰ Ay. Yer.

⁴²¹ 1973 Uşak İl Yıllığı, s.94.

⁴²² İlimiz Uşak, s.79.

⁴²³ M.E.M., Tanıtma Rehberi, s.32.

⁴²⁴ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.182.

⁴²⁵ 1973 Uşak İl Yıllığı, s.94.

⁴²⁶ M.E.M., Tanıtma Rehberi, s.32.

bulunduğu Müftülük Kütüphanesi⁴²⁷ vardır. Ayrıca ilk, orta ve yüksek dereceli okulların kendi bünyelerinde kütüphaneleri mevcuttur.

2. Basın – Yayın

a. Gazete ve Dergiler

Uşak'ta basın-yayının temeli 1949 yılında açılan matbaaya dayanmaktadır. 22 ortakla, Paşahanı altında günümüzdeki Yeni Uşak Matbaası'nın bulunduğu yerde açılmış olup; Uşak eski Milletvekillerinden ve Belediye Reislerinden Alaaddin Tiritöglü bu işin önderliğini yapmıştır. Eskişehirli Celal Kağnıcıoğlu yazı işlerini, Kütahyalı Matbaacı Talat' da teknik tertibini yürütmüşlerdir. Matbaa, basım işlerinin yanı sıra bir de "Kurultay" adlı haftalık gazete çıkarmaya başlamıştır. 1951 yılına kadar çıkarılan gazete, matbaa ortaklarının anlaşmazlığı nedeniyle kapanmıştır. Makine ve parçaları, ortaklardan Matbaacı Talat tarafından Kütahya'ya nakledilmiştir.⁴²⁸

Uşak Kazası'nın il olması yolundaki çalışmaların sürdüğü dönemlerde, İsmail Saraçoğlu, Diş Tabibi Asaf Akdemir ve Avukat Necmettin Tardu bir araya gelerek "Demokrat Uşak" adında bir gazete çıkarmışlardır. 15 Şubat 1954 tarihinde yayın hayatına başlayan gazete, ilk 6 ay Afyon'daki Sadakat Matbaasında tabettirilmiştir. Afyon'da tabettirme işinin hem zor hem de masraflı olması üzerine ortaklar, Uşak'ta bir matbaa kurmaya karar vermişlerdir. Ortaklardan Diş Tabibi Asaf Akdemirin işini Eskişehir' e nakletmesi üzerine onun yerine Afyon'dan Reşit Özçoban ortaklığa alınmıştır. Paşa Hanı giriş kapısı yanında bulunan dairede Yeni Uşak Matbaasını kurmuşlardır. İzmir'den Selahattin ve Sebahattin adında iki kardeş, matbaa teknisyeni olarak getirilmiş ve böylelikle Afyon'da bastırılmakta olan Demokrat Uşak Gazetesi, Uşak'ta basılmaya başlanmıştır.⁴²⁹ İsmail Saraçoğlu'nun sahibi ve Hüseyin'in Yazı işleri müdürü olduğu gazete, 22 Ocak 1962 tarihinden itibaren İsim değiştirerek, "Vatandaş" adı ile ve yine İsmail Saraçoğlu'nun sahipliğinde yayın hayatına

⁴²⁷ 1973 İl Yıllığı, s.94.

⁴²⁸ Şener ÖZTOP, "Uşak'ta Kültürel Etkinlikler", Uşak sanayici ve İşadamları Dergisi, S.3, Nisan-Mayıs-Haziran 1996, s.3; UKTAD, S.5, s.45.

⁴²⁹ UKTAD, s.45.

devam etmiştir.⁴³⁰ 0.45 m² ebadında, 4 sayfa olan gazete günlük olarak çıkarılmakta olup, aynı yıl itibari ile fiyatı 15 kuruş tur.⁴³¹

1954 yılı içinde bazı Uşaklı girişimciler, gazete çıkarma faaliyetine girmişler ve neticede, Ahmet Seyhan “Hür Uşak”, Ali Uluğ “ Murat”, Celal Kağnıcıoğlu “Halkın Sesi” ve diğer müteşebbisler “Halk Yolu”, “Dumlupınar” adlı gazeteleri çıkarmışlardır. ⁴³² Bu gazetelerden Halkın Sesi Eskişehir’de, Dumlupınar İzmir’de, diğerleri de Afyon’da basılıyordu. Müteşebbislerin,Uşak’ta kendilerine ait bir matbaaları olmadığından, gazete çıkarmaları zor şartlar altında oluyordu. Nihayet bu güçlüğe dayanamayan müteşebbisler 2 yıl sonra neşriyatlarını durdurmak zorunda kalmışlardır.⁴³³

1 Haziran 1956 tarihinde, “Gürel” adı altında bir gazete yayınlanmaya başlanmıştır.⁴³⁴ Hüseyin Gürel’ in sahibi olduğu ve Ziya Karaman’ın yazı işleri müdürlüğünü yaptığı gazete, 1 Haziran 1965 yılında el değiştirmiş ve Saraçoğlu kardeşlere geçmiştir.⁴³⁵

1957 yılları başlarında, “30 Ağustos” adında bir gazete, Paşahanı doğu yakasındaki bir dairede bulunan Tekin Matbaası tarafından çıkarılmıştır. Matbaa, 27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra Gediz’e nakledilmiş, gazete de kapatılmıştır.⁴³⁶

30 Haziran 1964 tarihinde Ş. Başakçı’ nın sahibi olduğu” Ülkü” İsmindeki gazete yayınlanmaya başlanmıştır.⁴³⁷ Kanaat Matbaasında basılan gazete, 0.45 m² ebadında ve 4 sayfadır. Günlük olarak çıkan gazetenin fiyatı aynı yıl itibariyle 15 kuruştur. ⁴³⁸

Sezai Duman’ ın sahibi olduğu “Uşak Postası” adlı gazete, 1967 yılı içinde yayın hayatına başlamıştır. Duman Matbaasında basılan gazete, 0.68 m2

⁴³⁰ ÖZTOP, a.g.m.,s.3.

⁴³¹ UKTAD, s.46.

⁴³² UKTAD, s.45; ÖZTOP, a.g.m., s.3.

⁴³³ UKTAD, s.45, 46.

⁴³⁴ 1973 Uşak İl Yıllığı, s.106

⁴³⁵ ÖZTOP, a.g.m., s.3.

⁴³⁶ UKTAD, s.46.

⁴³⁷ ÖZTOP, a.g.m., s.3.

⁴³⁸ UKTAD, s.46.

ebadında, 4 sayfa, vasıfsız günlük bir gazete olup, aynı yıl içersinde 25 kuruştan satılmaktadır.⁴³⁹

Ocak 1967 yılından itibaren Nevzat Sebüktay tarafından “Akın” adında bir dergi yayınlanmaya başlanmıştır. 1 – 6. sayılar Nevzat Sebüktay, 7. sayıdan 22. sayıya kadar Uşak Kültür Derneği, adı geçen dergiyi yayınlamıştır. Dergi, Saraçoğlu Matbaası tarafından basılmaktadır.⁴⁴⁰

“Dünkü Bugünkü Uşak” isimli dergi, Halk Eğitime Yardım Derneği tarafından Şubat 1969 – Eylül 1969 arası yayınlanabilmiştir. 8 sayı çıkarılabilen dergi, Saraçoğlu Matbaası’nca basılmıştır. “Uşak Halk Eğitimi Dergisi” ise Mart 1978- Ocak 1979 arası 6 sayı yayınlanmıştır. Dergi, Ankara Aydın Matbaası’nda basılmıştır.” Milli Hakimiyet” adındaki dergi, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Müdürlüğü adına Hamza Anaç tarafından tek sayı olarak Nisan 1975 tarihinde çıkarılmıştır. Uşaklılar Derneği tarafından Ankara’da “Uşak Dünü, Bugünü, Yarını” isimli dergi, 1989 tarihinde çıkarılmıştır.⁴⁴¹

Uşak’ta yayınlanmış ve yayınlanmakta olan gazete ve dergilerin isimleri ile açılış yılları⁴⁴²

1- Kurultay 1949	25- Ege Ses 1983
2- Demokrat Uşak 1954	26- Milli hakimiyet 1985
3- Dumlupınar 1954	27- Gerçek 1989
4- Halk yolu 1954	28- Uşşak 1990
5- Halkın Sesi 1954	29- Yöneliş 1992
6- Murat 1954	30- Gazete 64 1993
7- Hür Uşak 1954	31- Uşak Tarım 1993
8- Gürel 1956	32- Yörem 1994
9- 30 Ağustos 1957	33- İstikbal 1994
10-Vatandaş 1962	34- Müsiad Bülteni 1994
11-Panayır 1962	35- Sadeşler Bülteni 1994

⁴³⁹ Ay. Yer.

⁴⁴⁰ ÖZTOP, a.g.m., s.3.

⁴⁴¹ Ay. Yer.

⁴⁴² UKTAD; s.47.

12-Asena 1963	36- Uşak-Der Bülteni 1994
13-Pınar 1963	37- Usiad Dergisi 1996
14-Ufuk 1963	38- Kent 1996
15-Haykırış 1963	39- Özgür Düşünce 1997
16-Kaynak 1963	40- Çağlayan 1997
17-Ülkü 1964	41- Uşak Egemen 1998
18-Gürel 1967	42- Nitelik 1998
19-Uşak Postası 1967	43- Yeni Uşak 1998
20-Akın Dergisi 1967	44- Uktad Dergisi 1998
21-Uşak İl Aylık Bülteni 1967	45- Uşak Egem 1999
22-Halkın Sesi 1967	46- Çağdaş Haberci 1999
23-Uşak Halk Eğitim Dergisi 1978	47- Olay 1999
24-Uşak haber 1979	48- Yeni Kent 1999

b- Matbaalar

1998 yılı itibariyle Uşak Merkezde bulunan matbaalar şöyledir:⁴⁴³ (Bkz.

Tablo 153.)

Tablo 153. Uşak Merkezdeki Matbaalar (1998).

Matbaa Adı	Tipi	Kuruluş Yılı
Başak	Ofset – tipo	1993
Şafak	Tipo	1991
Atlas	Tipo	1967
Batı Kol	Ofset – tipo	1990
İler ofset	Ofset – tipo	1991
Anadolu Ofset	Ofset – tipo	1984
Melih	Maşalı tipo	1995
Saraçoğlu	Tipo	1965
Ak Ofset	Ofset – tipo	1993
Özler	Tipo	1980
Ufuk	Tipo	1978
Karaca	Tipo	1996
Ata	Serigrafi	1998
Tekin	Ofset – tipo	1973

⁴⁴³ Cumhuriyet' in 75. Yılında Uşak, s.92.

Önder	Ofset – tipo	1990
Doğuş	Ofset – tipo	1985
Kanaat	Ofset – tipo	1963
Özkaya	Ofset – tipo	1995
Özbaş	Ofset – tipo	1995

Cumhuriyetin 75. Yılında Uşak, s.92.

3.Müzeler

a. Arkeoloji Müzesi

1965 yılında kuruluş çalışması başlayan bu müze, 770.000 TL. harcanarak 23 Mayıs 1970 tarihinde hizmete açılmıştır.⁴⁴⁴ Günümüzden 5000 yıl öncesinden başlayıp, Bizans Dönemine kadar olan eserlerin sergilendiği müzede, Lidyalılar dönemine ait Karun Hazinesi, Helenistik çağa ait sikkeler, Roma Dönemine ait mezar ve adak stelleriyle, Selçukler kazısı buluntuları teşhir edilmektedir. Karun Hazinesi Mart 1996 yılında müzeye getirilmiş ve 28 Haziran 1996 tarihinden itibaren ziyarete açılmıştır.⁴⁴⁵ 994 m² arsa üzerinde kurulu olan müzede, 19086 adet arkeolojik eser, 13043 adet sikke, 58 adet mühür ve mühür baskısı 1 adet tablet olmak üzere toplam 33600 adet arkeolojik eser bulunmaktadır. Müzeyi yılda yaklaşık olarak 15000 kişi ziyaret etmektedir.⁴⁴⁶

b. Atatürk ve Etnografya Müzesi

Bozkurt Mahallesi Paşa Caddesi üzerinde bulunan müze, Milli Mücadele yıllarında Uşak Karargâhı olarak kullanılan eski bir konaktır. Türk kuvvetlerine esir düşen Yunan Generali Trikopis, M. Kemal Paşa' nın huzuruna burada çıkarılmıştır. 1978 yılında kamulaştırılmış ve restoresine 950.000 TL. harcanarak 30 Eylül 1978 tarihinde müze olarak hizmete açılmıştır.⁴⁴⁷ Bina, 1900 yılında yapılmış olup Uşak'ın tarihi evlerindedir. Müzede; Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi giyim eşyaları ve takıları, Atatürk'ün yatak, çalışma ve misafir odaları ile bir takım eşyaları, Yunan mezalimine ait fotoğraflar olmak

⁴⁴⁴ M.E.G. ve S.M., Tanıtma Rehberi, s.9.

⁴⁴⁵ M.E.M., Tanıtma Rehberi, s.39.

⁴⁴⁶ Cumhuriyet' in 75. Yılında Uşak, s.90.

⁴⁴⁷ M.E.G. ve S.M., Tanıtma Rehberi, s.9.

üzere 1412 adet etnografik eser bulunmaktadır. Müzeyi yılda yaklaşık olarak 7.000 kişi ziyaret etmektedir.⁴⁴⁸

4.Spor

Uşak'ta ilk beden eğitimi dersi, 1899 yılında Ahmet Tahir Efendinin muallimliğini yaptığı Gülşen-i İrfan Mektebi'nde verilmiştir. Uşaklılar, futbol topunu ilk bu okulda görmüşler, jimnastik dersini de ilk bu okulda almışlar, çalışmalarında barfiks ve paralel takımlarını kullanmışlardır.⁴⁴⁹ Cumhuriyet öncesinde Uşak'ta halkın itibar gösterdiği spor dalları avcılık ve cirit sporudur.⁴⁵⁰

Uşak'ta ilk futbol kulübü, 1922 yılında kurulan "Uşak Gençler Birliği Spor Kulübü"dür. Uşak futbolu, 1930-1936 yılları arasında büyük atılım yapmıştır. 1955 yılında "Turan İdman Yurdu", 1959 yılında "Şeker Spor", 1968 yılında "Bireylül" takımları gruplarında şampiyon olarak Türkiye birinciliği küme müsabakalarına katılmışlardır. 1961 yılında ise Uşak Şeker Spor Takımı, Türkiye Şeker Fabrikaları futbol şampiyonluğunu kazanmıştır.⁴⁵¹

1924 yılında, Türkiye Futbol Federasyonu direktiflerine uygun olarak yalnızca illerde kurulan spor mıntıkası merkezi, Uşak Kazasında da kurulmuştur. 1930 yılında 140.000 TL.'ye yakın bir masrafla kapalı tribünlü şehir stadyumu yaptırılmıştır.⁴⁵²

Uşak Kazası'nda futbolun yanı sıra güreş, avcılık ve atletizm sporları da sürdürülmüştür.⁴⁵³

Uşak'ta kapalı spor salonu yapımına, Gençlik ve Spor Bakanlığı'nca 1967 yılında başlanmış ve 1969 yılında 200 kişilik "Atatürk Kapalı Spor Salonu" hizmete açılmıştır. Salon, 4,5 milyon TL.'ye mal olmuştur. 1950 yılından sonra 500 kişilik "Uşak Şeker Fabrikası Stadyumu" yapılmıştır. Bu tesislerin yapımı ile

⁴⁴⁸ Cumhuriyet' in 75. Yılında Uşak, s.90.

⁴⁴⁹ TÜMER, a.g.e., s.81.

⁴⁵⁰ 1967 Uşak İli Yıllığı, s.185.

⁴⁵¹ 1973 Uşak İli Yıllığı, s.112.

⁴⁵² 1967 Uşak İli Yıllığı, s.187.

⁴⁵³ YEŞİL, a.g.e., s.36.

birlikte Uşak'ta güreş, halter, masa tenisi, voleybol ve basketbol sporuna olan merak gün geçtikçe artmıştır.⁴⁵⁴

1998 yılına gelindiğinde, Atatürk Spor Salonu ile Bir Eylül Stadyumu'nun yanı sıra, il merkezine 5 km. mesafedeki Kalfa Köyü hudutlarında bulunan 207.693 m²' lik alanda spor kompleksi olarak açılan voleybol ve basketbol sahası, tenis kortu, halı saha ve kafeterya, Özel İdare tarafından yaptırılan 5 katlı ve 60 yataklı sporcu kamp eğitim merkezi ile, 2 adet çim zeminli futbol sahası, tenis kortu, bir adet cirit sahası, yüzme havuzu ve spor salonu yapımı çalışmaları sürmektedir. Spor kulüplerinden sadece Uşak Spor Kulübü profesyonel olup, Uşak Spor Futbol Takımı, Türkiye III. Liginde oynamaktadır.⁴⁵⁵

Uşak merkez kazada bulunan futbol sahaları;⁴⁵⁶

- 1- Şehitler Futbol Sahası
- 2- Bozkuş 1 Nolu Futbol Sahası
- 3- Bozkuş 2 Nolu Futbol Sahası
- 4- İlyaslı Kasabası Futbol Sahası
- 5- Güre Köyü Futbol Sahası
- 6- Yenişehir Futbol Sahası
- 7- Çevre Futbol Sahası
- 8- Kaşbelen Futbol Sahası
- 9- Bölme Futbol Sahası

⁴⁵⁴ 1973 Uşak İl Yıllığı, s.112,113.

⁴⁵⁵ Cumhuriyet' in 75. Yılında Uşak, s.147.

⁴⁵⁶ Cumhuriyet' in 75. Yılında Uşak, s.148.

Uşak'ta Bulunan Spor Klüpleri ⁴⁵⁷

Gençlerbirliği Spor	Avgan Spor
Turan İdmanyurdu Spor	Karahallı Spor
Uşak Spor	Bölme Spor
Sivaslı Spor	Tatar Spor
Kaşbelen Spor	Selvioğlu Spor
Hasköy Belediye Spor	Akarca Spor
Susuzören Spor	Kayalı Spor
Lokomotif-64 Spor	Şeker Spor
Belediye Spor	Ağaçbeyli Spor
Tabakesnaf Spor	Yeni Eşme Spor
Yeni Kızılcasöğüt Belediye Spor	Delihıdırlı Spor
Pınarbaşı Spor	İl Emniyet gücü Spor
Doğancık İdmanocağı Spor	Külköy Spor
Selçikler Spor	Buğdaylı Spor
Paşalar Mekik Spor	Yeşil Banaz Spor
2 Eylül Esnaf Spor	Köy Hizmetleri Spor
Karahallı Dostluk Spor	Binicilik ve Atlı Cirit İhtisas Spor
Bozkuş Stad Spor	Bireylül Spor
Gümüşkol Spor	Güllü Spor
Kayapınar Spor	Ceylan Spor
Ahmetler Spor	Aktaş Spor
İlyaslı Spor	Bireylül Sanayi Spor
Bireylül Atlı İhtisas Spor	Esentepe Spor
Kışla Spor	Kılcan Spor
Güre Önder Spor	Büyükkayalı Spor
Kaykılı Spor	Yayalar Spor
Üçkuyular Spor	Paşacıoğlu Spor
Geleneksel Atlı Cirit İhtisas Spor	Elvan
Hasanlar Spor	Spor
Kediyünü Spor	İnay Spor
Güney Spor	Kıranköy Spor
Yeşilkavak Spor	Maliye Spor
Hilâl Spor	31 Ağustos Spor
Avcılık ve Atıcılık İhtisas Spor	Yeşil Eynihan Spor
Keklik Spor	Telekom Spor
Alahabalı Spor	Ovademirler Spor
Banaz As Spor	Doğan Spor
Yeleşen Spor	Sağır ve Dilsizler Spor
Gençlik Spor	Kartesan Spor
2 Eylül Ulubey Spor	

⁴⁵⁷ Cumhuriyet' in 75. Yılında Uşak, s.149.

Uşak'ta branşlarına göre sporcu, antrenör ve hakem sayıları şöyledir:⁴⁵⁸

(Bkz. Tablo 154.)

Tablo 154. Uşak'taki Spor Dalları (1998).

Branşlar	Sporcu Sayısı			Antrenör Sayısı	Hakem Sayısı
	Bayan	Erkek	Toplam		
Atıcılık	-	4	4	2	-
Atletizm	2	16	18	-	32
Basketbol	86	258	344	9	20
Bilardo	-	31	31	2	-
Binicilik	3	48	51	-	-
Boks	-	2	2	2	-
Dağcılık	-	1	1	-	-
Güreş	-	18	20	1	-
Masa Tenisi	23	59	82	-	24
Otomobil-Motor Sporları	-	2	2	-	-
Özürllüler	-	30	30	-	-
Tekvando	6	38	44	1	-
Futbol	-	1760	1760	51	55
Voleybol	74	55	129	4	17
Karate	-	-	-	1	1
Bisiklet	-	-	-	2	-
Halter	-	-	-	1	-
Cirit	-	-	-	-	12
Hentbol	-	-	-	-	22
Satranç	-	-	-	-	3

Cumhuriyet'in 75. Yılında Uşak, s.150,151.

5.Sinema ve Tiyatro

Uşak merkezde, 1967 yılı itibariyle 5 yazlık, 3 kışık sinema mevcut olup, yazlık sinema fiyatları; Loca(5 Kişilik) 625, koltuk 125, sandalye 100 kuruştur. Kışık sinema fiyatları ise Balkon 150, koltuk ve sandalye 100 kuruştur. Ayrıca Uşak Şeker Fabrikası Sineması da mevcuttur.⁴⁵⁹1973 yılına gelindiğinde ise il merkezindeki kışık sinema sayısı 4, yazlık sinema sayısı 7'ye yükselmiş,

⁴⁵⁸ Cumhuriyet' in 75. Yılında Uşak, s.150,151.

⁴⁵⁹ 1967 Uşak İl Yıllığı, s.226.

Şeker Fabrikası Sineması işlerliğini devam ettirmiştir.⁴⁶⁰ Zamanla şehirde sinema sayısı azalmış, 1999 yılında ise sadece 2 salonu ile gösterimde bulunan Park Sineması ile Zafer Sineması kalmıştır. Uşak'ta tiyatro salonu yoktur. Yalnız 1997 yılında Kültür Merkezi yapımına başlanmıştır. Kültür Merkezi'nin bitirilmesi ile Uşak, tiyatro salonuna kavuşacaktır. Ayrıca Uşak Belediyesi tarafından 1998 yılında yapımına başlanan çok amaçlı, 280 koltuk kapasiteli ve döner sermayeli Oda Tiyatrosu'nun proje bedeli 136 milyar TL.'dir. 1999 yılında bitirilmesi planlanmıştır.⁴⁶¹

⁴⁶⁰ 1973 Uşak İl Yıllığı, s.107.

⁴⁶¹ Cumhuriyet' in 75. Yılında Uşak, s.91,92.

SONUÇ

XX. Yüzyılda Uşak Kazası adını taşıyan bu çalışmada Uşak Kazası'nın; tarihsel gelişimi, Milli Mücadele yıllarındaki durumu, Mülki-İdari Taksimatı, nüfusu, şehir yapısı, sağlık kurum ve kuruluşları, folklorü, tarım, ticaret ve sanayisi ile eğitim ve kültürü incelenmiştir. Araştırmada ulaşılan sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

İlk yerleşmelerin M.Ö. 4000 yılına kadar uzandığı Uşak sırasıyla Hititlerin, Firiglerin, Lidyalıların, Perslerin, Makedonya kralı Büyük İskender'in, Romalıların ve Bizansın hakimiyetinde kaldıktan sonra Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan döneminde Türk hakimiyetine girmiştir. 1390'lı yıllarda Osmanlı Beyliği'ne bağlanmış ve Anadolu Vilayeti'nin Kütahya Sancağı'na bağlı bir kaza durumuna gelmiştir. Osmanlı İdari yapısındaki bu özelliğini Cumhuriyet Döneminde de devam ettirmiş, nihayet 9 Temmuz 1953 tarihinde, 6129 sayılı kanun ile vilayet haline getirilmiştir.

Yunanlıların 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'i, daha sonrada Batı Anadolu'yu işgal etmeleri sonucunda Uşak'ta da bir Kuva-yi Milliye Hareketi oluşturuldu. Alaşehir Kongresi'nin ardından Uşak Kongresi düzenlendi. Alaşehir Heyet-i Merkeziyesinin Uşak'a taşınması, Batı Anadolu'nun kurtarılması yolundaki çabaların Uşak Merkezde olmasına ve Uşak'ın önemli bir konuma sahip olmasına sebebiyet vermiştir. Yunanlılar 29 Ağustos 1920 tarihinde Uşak Kazası'nı işgal etmişler, 1 Eylül 1922 tarihine kadar, halka akla hayale gelmedik eziyetlerde bulunmuşlardır. Bu yıllar arasında, sürgünler yapmışlar, idam kararları almışlardır. Bazı Müslim ve Gayrimüslim halk, maddi ve şahsi çıkarları doğrultusunda hareket edip Yunan menfaatlerine hizmet etmişlerdir. Nihayet 1 Eylül 1922'de Büyük Taaruzun bir sonucu olarak Uşak'ı terkeden Yunanlılar bu esnada da büyük mezalimde bulunmuşlar, katliamlar yapmışlar, kaza merkezi ve bazı köyleri yakıp yıkıp yağmalamışlar, arkalarında bir enkaz yığını bırakmışlardır. Bu durum Uşak için büyük bir felaket olsa da halkının girişimci ruhu sayesinde kısa sürede her alanda büyük atılımlar yaparak, eski mamur durumuna tekrar kavuşmuştur.

Uşak coğrafi konumu gereği Batı Anadolu'yu iç bölgelere, Mezopotamya ve İran'a bağlayan tarihi yolların üzerinde bulunmaktadır. Başta İzmir Limanı olmak üzere Batı Anadolu limanlarına yakınlığı, ürettiği malları Avrupa ülkelerine satmasını kolaylaştırmış ve bu durum hemen hemen her dönemde Uşak'ın ticari fonksiyonunu devam ettirmesini sağlamıştır. Özellikle Uşak halıları Avrupa'ya İzmir Limanından gönderilmiş, ama Avrupa'da bu halılar İzmir Limanı'ndan gittiği için "İzmir Halısı" olarak ün yapmıştır.

Uşak Türkiye' de ilk sanayi kuruluşlarının ortaya çıktığı yörelerimizden biridir. Cumhuriyet'in ilanından önce halı sanayinin yanı sıra deri, mensucat, iplik ve boya sanayide gelişmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra eski sanayinin üzerine yenisi kurulmuş, Sanayi ve Ticaret Odasının da kurulmasıyla sanayiciler bir araya getirilmiştir. 1926 yılında Nuri (Şeker)Bey'in özel teşebbüsleri neticesinde Türkiye'nin çok ortaklı ilk özel sektörü olan Uşak Şeker Fabrikası kurulmuştur. 1953 yılında Uşak'ın il olmasıyla birlikte sanayinin gelişmesi hız kazanmış ve bir çok yeni tesis, işletmeler kurulmuştur. 1980 yılından sonra ise sanayi kolları artmış, mevcut sanayi sektörlerinin yanında, seramik, mermer, hazor beton, tuğla ve kiremit fabrikaları kurulmuştur.

Uşak'ta hububat tarımı büyük bir öneme sahip olmakla birlikte baklagiller ve endüstri bitkileri de yetiştiriliyordu. Bilhassa Uşak Şeker Fabrikası'nın açılmasından sonra şeker pancarı üretimi artmıştır. Bağcılık ve afyon tarımı da önemlidir. Şeker, deri ve gıda sanayinin gelişmesiyle hayvancılık faaliyetleride önemli ölçüde artmıştır.

Uşak'ın 1233 yılından itibaren tamamen Türk hakimiyetine geçmesiyle birlikte Türk nüfusu yoğunlaşmaya başlamıştır. Gayrimüslüm nüfus olarak Rum ve Ermeniler XX. Yüzyılın başlarına kadar yaşamışlardır. 1 Eylül 1922 tarihinde Uşak'ın Yunan işgalinden kurtulması neticesinde ihanetlerinin bedeli olarak Uşak'ı terketmişlerdir. Uşak'ta nüfus fazla artmasada ticaretin canlı olması nedeniyle düzenli bir şekilde artış görülmüştür. Uşak'ın 1953 yılında il olması ve nahiyelerinin de ilçe olmasıyla şehir nüfusu çok hızlı artmıştır. Sanayileşmenin yeterince gelişmediği 1960'lı yıllarda Uşak'tan Avrupa ülkelerine göçler olmuştur.

Eğitim Cumhuriyet 6ncesinde t6m Osmanlı'da olduğu gibi Uşak'ta da mektep ve medreselerde y6r6t6l6yordu. Çok sayıda mektep ve medresenin bulunması Uşak'ın k6lt6rel y6nden gelişmişliğinin bir g6stergesidir. Bu eğitim kurumlarının yanı sıra Gayrim6slimlerin de bir okul açtığı g6r6lmektedir. Cumhuriyet devrine gelindiğinde ise T6rkiye genelinde olduğu gibi Uşak'ta da modern tarzda bir eğitim sistemine geçildiği g6r6lmektedir. Bilhassa Uşak'ın il olmasından sonra gerek ilk6đretim, orta6đretim ve gerekse yaygın eğitim kurumlarında b6y6k bir artış olmuştur. Son olarak 1992 yılında Afyon Kocatepe 6niversitesi b6nyesinde Eğitim ve M6hendislik Fak6lteleri ile Meslek Y6ksekokulu, Sağlık Y6ksekokulu ve son olarak da Fen-Edebiyat Fak6ltesi kurulmuştur. Dolayısıyla k6lt6r alanında Uşak son yıllarda b6y6k mesafeler katetmiştir.

EKLER

- 1- DEVLET SALNAMELERİNE GÖRE UŞAK KAZASI' NIN MEMURİYET İSİMLERİ VE GÖREVLİLERİ294
- 2- VİLÂYET SALNAMELERİNE GÖRE UŞAK KAZASI' NIN MEMURİYET İSİMLERİ VE GÖREVLİLERİ297
- 3- 1925-1926 T.C. BURSA VİLÂYETİ SALNAMESİNE GÖRE KÜTAHYA İLİ VE İLÇELERİNİ GÖSTEREN HARİTA.....315
- 4- KÜTAHYA İLİ HARİTASI 316
- 5- UŞAK'IN TÜRKİYEDEKİ KONUMU HARİTASI317
- 6- UŞAK'IN EGE BİLGESİNDEKİ KONUMU HARİTASI318
- 7- UŞAK VE YAKIN ÇEVRESİNİN ULAŞIM VE YERLEŞİM HARİTASI319
- 8- UŞAK ŞEHRİNİN MAHALLERE BÖLÜNÜŞ HARİTASI320
- 9- UŞAK VE MERKEZ İLÇEYE BAĞLI KÖY YERLEŞİM HARİTASI.....321
- 10- TÜRKMENOĞLU HACI AHMED MEDRESESİ322
- 11- UŞAK ŞAYAK FABRİKASI HİSSE SENEDİ ÖRNEĞİ323

EKLER

EK:1

DEVLET SÂLNÂMELERİNE GÖRE UŞAK KAZASI'NIN MEMURİYET İSİMLERİ
VE GÖREVLİLERİ1-H.1314/1896-1897 Sâlnâme-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye'ye göre:¹

Memuriyetler
Kaymakam
Nâib

İsimler
Abdullah Paşa
Ferid Efendi

2-H.1315/1897-1898 Sâlnâme-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye'ye göre:²

Memuriyetler
Kaymakam
Nâib

İsimler
Hıfzı Efendi
Ali Himmet Efendi

3-H.1318/1900-1901 Sâlnâme-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye'ye göre:³

Memuriyetler
Kaymakam
Nâib

İsimler
Şevki Efendi
Mehmet Rıza Efendi

4-H.1326/1908 Sâlnâme-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye'ye göre:⁴

Memuriyetler
Kaymakam
Nâib
Ticaret Mahkemesi Reisi

İsimler
İshak Tevfik Efendi
Mustafa Asım Efendi
Osman Saib Efendi

5-H.1327/1909 Sâlnâme-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye'ye göre:⁵

Memuriyetler
Kaymakam
Nâib
Bidayet Mahkemesi Ceza Reisi
Müdde-i Umumi Muavini
Posta Müdürü

İsimler
Feridun Bey
Ömer Lütfi Efendi
Mehmet İs'ad Efendi
Hasan Basri Efendi
Tevfik Efendi

¹ S.D.A.O.,H.1314/1896-1897, s.649.

² S.D.A.O.,H.1315/1897-1898, s.405.

³ S.D.A.O.,H.1318/1900-1901, s.502.

⁴ S.D.A.O.,H.1326/1908, s.774.

⁵ S.D.A.O.,H.1327/1909, s.641.

6-H.1328/1910 Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'ye göre:⁶

<u>Memuriyetler</u>	<u>İsimler</u>
Kaymakam	Sıtkı Efendi
Nâib	Ömer Lütfi Efendi
Bidayet Mahkemesi Ceza ve Ticaret Daireler Reisi	Hasan Hüsnü Efendi
Müdde-i Umumi Muavini	Nazmi Efendi

7-1925-1926 Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'ye göre:⁷

<u>Memuriyetler</u>	<u>İsimler</u>
Kaymakam	Ali Sabri Bey
Mal Müdürü	Galib Bey
Müftü	Ali Rıza Efendi
Mahkeme-i Asliye Hukuk Reisi	Ali Zühtü Bey
Cinayet-i Müdde-i Umumiyesi	Şemsettin Bey
Mahkeme-i Asliye Umumiyesi	Ramazan Bey
Merkez Müdde-i Umumiyesi	Mehmet Hilmi Bey
Mahkeme-i Asliye A'zası	İbrahim Celal Bey
Mahkeme-i Asliye A'zası	Ali Süreyya Bey
Mahkeme-i Asliye A'zası	Mustafa Bey
Mahkeme-i Asliye A'za Mülazımı	Mehmet Emin Bey
Mahkeme-i Asliye A'za Mülazımı	Ali Rıza Bey
Mahkeme-i Asliye A'za Mülazımı	Hüseyin Hüsnü Bey
Müstandık Mülazımı	Ali Rıza Bey
Eytam Müdürü	Mehmet Sadık Bey

8- Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye 1926/1927' ye göre:⁸

<u>Memuriyetler</u>	<u>İsimler</u>
Kaymakam	Ali Sabri Bey
Mal Müdürü	Ali Galip Bey
Müftü	Ali Rıza Efendi
Ağır Ceza Mahkemesi Reisi	Kemal Bey
Ağır Müdde-i Umumiyesi	Şemsettin Bey
Ağır Müdde-i Muavini	Ferit Bey
Ağır A'za	Emin Bey
Ağır A'za Mülazımı	Ali Galip Bey
Ağır A'za Mülazımı	Ali Rıza Bey
Ağır A'za Mülazımı	Hüseyin Hüsnü Bey
Ağır A'za Mülazımı	İbrahim Hakkı Bey
Mahkeme-i Asliye Hukuk Reisi	Ali Zühtü Bey
Mahkeme-i Asliye Hukuk A'zası	Mustafa Sabri Bey

⁶ S.D.A.O.,H.1328/1910, s.659.⁷ S.D.A.O.,1925/1926, s.802.⁸ S.D.A.O.,1926/1927, s.1077.

Mahkeme-i Asliye Hukuk Mülazımı
Mustandık
Eytam Müdürü
Posta ve Telgraf Müdürü

İbrahim Hakkı Bey
Muhittin Bey
Mehmet Sadık Bey
Mehmet Yaşar Bey

9- 1927/1928 Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'ye Göre:⁹

Memuriyetler

Kaymakam
Mal Müdürü Vekili
Müftü
Mahkeme-i Cinayet Reis Vekili
Mahkeme-i Madde-i Umumiyesi
Ceza Hakim Vekili
Müdde-i Umumi Muavini
Mustandık
Ağır Ceza Mahkemesi A'zası
Ağır Ceza Mahkemesi
Hukuk Hakimi
A'za
Hükümet Tabibi
Posta ve Telgraf Müdürü

İsimler

Mehmet Kazım Bey
Mehmet Tevfik Bey
Ali Rıza Efendi
Galip Efendi
Şemsettin Efendi
Ali Rıza Efendi
Hamdi Bey
Muhittin Bey
Galip Bey
Ali Rıza Efendi
Zühdü Bey
Emin Ali Bey
Cavid Bey
Yaşar Hadi Bey

⁹ S.D.A.O.,1927/1928, s.1160.

EK-2

VİLÂYET SÂLNÂMELERİNE GÖRE UŞAK KAZASI'NIN MEMU-RIYET İSİMLERİ VE GÖREVLERİ

1-H1287/1870-1871 Hüdâvendigâr Vilâyet-i Sâlnâmesi'ne göre:¹Memuriyetler

Kaymakam

Nâib

Müftü

Mal Müdürü

Tahribat Kâtibi

Meclis-i Da'vayı

İsimler

Mahmud Bey

Muhammed Ataulâ Efendi

Mustafa Asım Efendi

İbrahim Ethem Efendi

Ali Rıza Efendi

Meclis-i İdare-i Kaza

Reis	Nâib Efendi	Reis	Kaymakam Bey
Mümeyyizan	Mehmet Ata Efendi Ahmet Efendi Artın Efendi	Mürtehibe	Nâib Efendi
Kâtib	İsmail Efendi	Tabiiyye	Müftü Efendi Tahrirat Kâtibi Efendi
		A'za	İsmail Ağa
		Müntecibe	Hacı Hüseyin Bey
		Kâtib	Andevun Efendi

Refagat Memurları

Mal Müdürü	Refik Hasan Efendi
Tahrirat Kâtib	Refik Ali Efendi
Memleket Tabibi	Musa Ağa
Sandık Emni	Musa Ağa

Belediye Meclisi

Ticâret Mahkemesi

Reis	Hacı İzzet Efendi	Reis	Hacı Mustafa Efendi
A'za	Hacı Osman Ağa Hacı Hafız Ömer Efendi Hacı Hasan Ağa Mihail Ağa	Dâ-ime	Hasan Bey
Kâtib	Ahmet Efendi	A'za	Mahlaki Efendi
		Muvâkata	İbrahim Efendi
		A'za	Bahâmus Efendi
		Kâtib	Ersin Ağa Hacı Ahmet Efendi

¹ H.V.S., H.1287/1870-1871, s.85,86.

2-H.1288/1871-1872 Hüdâvendigâr Vilâyet-i Sâlnâmesi'ne göre:²

Memuriyetler
Kaymakam
Nâib
Müftü
Mal Müdürü
Tahrirat Kâtibi

İsimleri
Ali Rıza Bey
Mehmet Ataula efendi
Mustafa Asım Efendi
Mehmet Efendi
Rıza Efendi

Meclis-i Da'vayı		Meclis-i İdare	
Reis	Nâib Efendi	Reis	Kaymakam Bey
Mümeyyizan	Ahmet Efendi Mahmud Ağa Hacı Ersin Efendi	Tabiyye	Müftü efendi Mal Müdürü Efendi Tahrirat Kâtibi Efendi
Kâtib	İsmail Efendi	A'za Mün- Tehibe	İsmail Ağa Hacı Hüseyin Bey
		Kâtib	Andun Efendi

Refagat Memurları

Mal Müdürü Tahrirat Kâtibi Memleket Tabibi Sandık Emîni	Refik Hasan Efendi Refik Mehmet Efendi Necib Efendi Musa Ağa
--	---

Meclis-i Belediye

Mahkeme-i Ticâret

Reis	Hacı İzzet Efendi	Reis	Hacı Mustafa Ağa
A'za	Hacı Osman Ağa Hacı Ömer Efendi Hacı Hasan Ağa Mihail Ağa Binayut Ağa	A'za Dâ-ime	Hasan Bey Muhlâki Efendi
Kâtib	Ahmet Efendi	A'zası Muvâkata	İbrahim Efendi Bahâmus Ağa Ersin Ağa Hacı Ahmet Ağa

3-H.1289/1872-1873 Hüdâvendigâr Vilâyet-i Sâlnâmesi'ne göre:³

Memuriyetler
Kaymakam
Nâib

İsimleri
Salim Efendi
Maid Firas Efendi

² H.V.S., H.1288/1871-1872, s.76,77.

³ H.V.S., H. 1289/1872-1873, s.75,76.

Meclis-i İdare		Meclis-i Da'vayı	
Reis	Kaymakam Efendi	Reis	Nâib Efendi
Tabiiyye	Nâib Efendi	Mümeyyizan	Mehmet Efendi Hacı Ömer Efendi Luka Efendi
Müntecibe	Müftü Efendi Mal Müdürü Efendi Tahrirat Kâtibi Efendi	Kâtib	Osman Efendi
Müntehibe	İsmail Ağa		
A'zası	Hacı Hüseyin Bey		
Kâtib	Andun Efendi		

Refakat Me'murları

Mal Müdürü	Refik Hasan Efendi
Tahrirat Kâtibi	Refik Hafız Ahmet Efendi
Vukuat Kâtibi	Ahmet Zühtü Efendi
Memleket Tabibi	Necib Efendi
Sandık Emni	Bâhamus Efendi

Meclis-i Belediye		Mahkeme-i Ticâret	
Reis	Hacı İzzet Efendi	Reis	Hacı Mustafa Ağa
A'za	Hacı Osman Ağa Hacı Ömer Efendi Hacı Hasan Ağa Mihail Ağa Binayut Ağa	Dâ-ime A'zası	Hasan Bey Mahlaki Efendi
		Muvakata A'zası	İbrahim Efendi Bâhamus Efendi Attin Ağa
Kâtib	Ahmet Efendi	Kâtib	Hacı Ahmet Efendi

4-H.1297/1879-1880 Hüdâvendigâr Vilâyet-i Sâlnâmesi'ne göre:⁴

Memuriyetler
Kaymakam
Nâib
Mal Müdürü
Tahrirat Kâtibi

İsimleri
Mithat Bey Selase
İsmail Zühtü Efendi
Mehmet Efendi
Mustafa Lütü Efendi

⁴ H.V.S., H.1297/1879-1880, s.120,121.

Meclis-i İdare		
Reis Kaymakam Bey <u>A'za-yı Tabiyye</u> Nâib Efendi Mal Müdürü Efendi Tahrirat Kâtibi Efendi	Hacı Ali Ağa	<u>A'za-yı Muntehibe</u> Hacı Hasan Ağa Loka Efendi Mardirus Efendi
<u>Bidayet Mahkemesi</u> Reis Nâib Efendi		
A'za		
<u>A'zaları deramete intihabtır</u> Başkâtib Mehmet Hilmi Efendi Kâtib Sâni Hafız Efendi Mustandık Muavini Hacı Ammet Efendi		
Reis Mehmet Asım Efendi <u>A'za-yı Daime</u> Ahmet Efendi		

Me'murun Müteferrik	
Tahrirat Refik Osman Zeki Efendi Efendi	Sandık Emmini Hüseyin
Vukuat Kâtibi Mustafa Efendi	Refik Hüseyin Efendi
Tapu Kâtibi Hacı Hüseyin Efendi	
Belediye Meclisi	
Hacı Hafız Ömer Efendi Mihal Efendi Sandık Emmini Ali Efendi Mustafa Bey	<u>Menafi-i Sandık Vekilleri</u> Salih Hayrettin Efendi İbrahim Efendi Hacı Mustafa Efendi Hirala Mebu Ağa
Meclis Kâtibi Mehmet Niyaz Efendi	

5-H.1304/1886-1887 Hüdâvendigâr Vilâyet-i Sâlnâmesi'ne göre:⁵

Memuriyetler

Kaymakam
Nâib
Müderis Mal Müdürü
Mevali Müftü
Tahrirat Kâtibi

İsimleri

Hasan Fehmi Efendi
Mehmet Hayri Nafiz Efendi
Mehmet Efendi
Hacı Mustafa Efendi
İsmail Efendi

⁵ H.V.S., H.1304/1886-1887, s.191-193.

Meclis İdare-i Kaza	
A'za-yı Tabiiyye	A'za-yı Muntehibbe
Nâib	Hacı Mustafa Bey
Müftü	Hacı Mustafa
Mal Müdürü	Andun Ağa
Tahrirat Kâtibi	Hacı Eyüb Ağa

Mahkeme-i Bidayet (Reis Nâib Efendi)	
A'za Ohannes Efendi	A'za mülazımı Hiralâ Mebu Efendi
Baş Kâtib Mustafa ve Sufi Efendi	Kâtib Sâni Ali Efendi
Mikavelat Muharriri Hisar Bey	Mustandık Muavini Mustafa Lütfi Efendi
Mahkeme-i Ticaret (Reis Şakir Efendi)	
A'za-yı Daime Hacı Halil Efendi	A'za-yı Muvakata Abdullah Efendi Şakir Efendi

A'za-yı Daime Yorki Efendi	A'za-yı Muvakata Abdullah Efendi	Şakir Efendi
Baş Kâtib Hüseyin Remzi Efendi		Rıfkı Mehmet Efendi
[Daire-i Belediye] (Reis Kadri Efendi)		
Hacı Hüseyin Ağa	A'za Hacı Ali Ağa	
Mihail Ağa	Kostaki Ağa	Ali Ağa
Sandık Emîni Mehmet Efendi	Tabib Randollu Efendi	Kâtib Hacı Ahmet Efendi
(Menac-i Vekilleri)		
A'za		
Hacı Veliddin Ağa	Yusuf Efendi	Luka Efendi
Mardirus Ağa		Kâtib Nafiz Efendi
(Bazı Me'murun)		
Telgraf Me'muru Fazıl Efendi	Vergi Kâtibi Hafız Mehmet Efendi	
Nüfus Me'muru Ali Efendi	Tapu Kâtibi Hacı Mustafa Efendi	
Tahrirat Rıfkı Ali Efendi	Kâtibî Abdurrahman Efendi	
Duyun-u Umumiye Me'muru Hacı Asım Efendi	Kaftiye Muallimi Hilmi Efendi	
Reji Me'muru Hacı Muhittin Efendi	Muallim Sami Hüseyin Efendi	
Kâtibî Petraki Efendi	Kereste Me'muru Ahmet Efendi	
Zabıta Me'muru Hacı Şevki Ağa	Sandık Emîni Maluni Efendi	

6-H.1306/1888-1889 Hüdâvendigâr Vilâyet-i Sâlnâmesi'ne göre:⁶

(Uşak Kazası)	
Kaymakam Hasan Fehmi Bey	
Nâib Rifat Bey	Mal Müdürü Mahmud Fehmi Efendi
Müftü Hacı Mustafa Asım Ef.	Müderris Tahrirat Kâtibi İsmail Kemal Efendi
(Meclis-i İdare-i Kaza)	
"Reis Kaymakam Bey"	
<u>A'za-yı Tabiiyye</u>	<u>A'za-yı Muntehibe</u>
Nâib	Hacı Mustafa Bey
Mal Müdürü	Osman Efendi
Müftü	Andan Ağa
Tahrirat Kâtibi	Hacı Uhans Efendi
(Mahkeme-i Bidayet)	
(Reis Nâib Bey)	
Abduh Efendi	Uhans Efendi
A'za Mülazımı Hiralmebu Efendi	
Baş Kâtib Derviş Efendi	Kâtib-i Sâni Kıryaku Efendi
Mustandık Muavini Ahmet Efendi	Mukâvelet Muharriri Ruhsar Bey
İcra Mübaşiri 2	
(Mal Kalemi)	
Mal Müdürü Muavini Hafız Mehmet Rüştü Ef.	Refik-i Evvel Mecid Ef.
Refik-i Sâni Mehmet Ali Efendi	Refik-i Salis Süleyman Sami Ef.
Sandık Emmini Estapon Efendi	
(Mahkeme-i Ticaret)	
"Reis Faik Bey"	
[A'za-yı Daimi]	
Şükrü Efendi	Kara Yorgi Efendi
[A'za-yı Fahri]	
Mahzûr Zâde Receb Efendi	İllâ Şehirli Zâde Hacı Ahmet Efendi
Yavan Efendi	Sarı Manrus Efendi
Başkâtib Hüseyin Mezi Efendi	Kâtib-i Sâni Mehmet Efendi
Menafi-i Sandığı Vekilleri	
Yusuf Efendi	Loka Efendi
Kâtib Ali Efendi	Hacı Mundiros Efendi
Tahsildar Hacı Raşit Ağa	
(Zabıta Dairesi)	
"Bölük Ağası Ahmet Ağa"	
Süvari Kol Vekili Ali Ağa	Muavin Haydar Onbaşı
Piyade Kol Vekili Hacı Hasan	Çavuş Muavini Süleyman Onbaşı
Diğeri Mehmet Onbaşı	Bölük Emmini Derviş Efendi
(Ba'zı Me'murin)	
Mahkeme-i Şeriyye Baş Kâtibi İsmail Efendi	Tahrirat Refik İsa Talat Efendi
Nüfus Me'muru Mehmet Ali Efendi	Kâtib Abdurrahman Efendi
Tapu Kâtibi Ali Efendi	Reşidiye Muallimi Hasan Hilmi Ef.
	Rıka Muallimi İsa Talat Efendi

⁶ H.V.S., H.1306/1888-1889, s.228-232.

Muallim Sâni Ali Efendi Müderri Osman Ağa Telgrafhane Çavuşu İbrahim Ağa Duyun-u Umumiye Me'muru Hacı Alim Efendi Kereste Me'muru Kırakar Efendi	Telgraf Muhayyira Me'muru Ahmet Fazıl Efendi Mevsub-u Muharrerat Mussafi Ağa Gölcü Mustafa Efendi Süvari Kulcusu Süleyman Çavuş Hazine Dava Vekili Kemal Efendi
(Meclis-i Belediye)	
"Reis Vekili Hacı Mustafa Bey"	
A'za Hacı Ali Ağa Kosti Efendi Kâtib Hacı Ahmet Efendi Memleket Tabibi Randollu Efendi Kebir Hayvan Me'muru Mehmet Ef. Girit Madalyası Müfettiş Muharrem Ağa Diğeri İsmail Bey	Ali Efendi Hacı Hüseyin Ağa Hacı Hasan Ağa Hacı Agsi Ağa Sandık Emmini Celal Efendi Çavuş Akif Ağa
(Reji İdaresi)	
"Müdür Muhittin Efendi"	
Muhasebeci Falır Muhafaza Müdürü Mustafa Bey	Efendi Mübayca Me'muru Şükrü Efendi Kâtib Hilmi Efendi
(Uşak Redif-i Mukaddim Taburu)	
Binbaşı Galib Bey Birinci Bölük Yüzbaşısı Ahmet Efendi Üçüncü Ali 59 Plevne Nişanı Dördüncü Hasan Efendi Üçüncü Mülazım Ulu Mehmet Ağa Birinci Sânisı Mehmet Efendi Kâtib İsmail Efendi Dördüncü Bölük Mülazımı Sânisı Musa Ağa	Tüfekçi İbrahim Usta İkinci Bölük Yüzbaşısı Hacı Veli Ağa Karim İngiltere Karatağ Müdaliyeleri İkinci Bölük Mülazımı Ulu Mustafa Efendi Dördüncü Sânul Mehmet Efendi Üçüncü Sânisı Mehmet Efendi
"Uşak Redif-i Tali Taburu"	
Binbaşı Salih Efendi Kul Ağası Adil Bey Birinci Bölük Yüzbaşısı İbrahim Ef. Üçüncü Süleyman Efendi Dördüncü Hurşid Ağa Birinci Mülâzımı Mustafa Ağa	Karim, İngiltere İftihar Madalyaları Kâtib Süleyman Kamil Efendi Girit Madalyası İkinci Bölük Yüzbaşısı Mustafa Efendi Üçüncü Hacı Kasım Dördüncü Mustafa Efendi İftihar Madalyası İkinci Mülâzımı Ahmet Efendi

7-H.1312/1894-1895 Hüdâvendigâr Vilâyet-i Sâlnâmesi'ne göre:⁷

Uşak Kazası	
Me'murin Kaza	
Kaymakam Mehmet Rauf Bey Nâib Mehmet Vasıf Bey Müftü Mustafa Asım Efendi Mal Müdürü Ali Şevki Efendi Tahrirat Kâtibi inzimamiyle Mülkiye Mücade-i Umumi Muavini Yusuf Kemal Efendi	
-Meclis-i Idare-i Kaza-	
(Reis Kaymakam Bey)	
A'zay-ı Tabiyye Nâib ve Müftü Efendiler Mal Müdürü Efendi Tahrirat Kâtibi Efendi Metropolit Vekili Münevvel Efendi Murahaza Vekili Artın Efendi	A'zay-ı Muntehibe Şahin Efendi Mehmet Efendi Yahmiyas Efendi Hacı Egop Eyüp Efendi
-Mahkeme-i Bidayet-	
(Reis Nâib Efendi)	
A'za Hacı Yahya Efendi Baş Kâtib Halil Efendi Mukavelet Muharriri Ruhsar Bey Fıfki Nuri Bey	A'za ve Mustandık Kigorak Efendi Mustandık Muavini Ali Rıza Efendi İkinci Kâtib Aleksandirus Efendi Mübaşir 2
-Daire-i Belediye-	
(Reis Acemzade Sadık Bey)	
A'za Halıcızade Hacı Osman Efendi Kulazade Hafız Efendi Hacı Mardirus Efendi Memleket Tabibi Todurak Efendi Sandık Emni Yusuf Efendi	Ali Mülazade Ömer Efendi Barutçuzade Hacı Ali Efendi Tomi Oğlu Panayut Efendi Kâtib Mehmet Şükrü Efendi
-Mal Kalemi-	
(Mal Müdürü Muavini Ali Sırrı Efendi)	
Rıfkı İsa Talat Efendi Mülazım Ali Rıza Efendi	Sandık Emni Eyüpcan Efendi Diğeri İlyas Efendi
-Tahrirat Kalemi-	
Tahrirat Kâtibi Rıfkı Abduh ve Vecdi Efendi Diğeri Mehmet Fahrettin Efendi	Mülazım Mehmet Tevfik Diğeri Sadık Efendi
-Ziraat Bank Şubesi-	
(Reis Hafız Efendi)	
Yiğitbaşı Ali Ağa Evraham Oğlu Hiralmebu Efendi Kâtibi Sâni Münhal	Hayta Oğlu Hacı Ohannes Efendi Muhasebe Kâtibi Vekili Ali ve Yusuf Ef. Tarık Kâtibi Mehmet Efendi
Bank-ı Dava Vekili Raşit Efendi	
-Mahkeme-i Ticâret-	

⁷ H.V.S.,H.1312,1894-1895, s.260-266.

(Reis Berudramos Efendi)	
A'za Daima	A'zay-ı Mukata
Ahmet Şükrü Efendi	Hacı Ahmet
Lazar-ı Efendi	Kâtib Mehmet Efendi
Kâtib Karabet Efendi	Kâtib Mehmet Efendi
Mübaşir 2	
-Ma'arif Komisyonu-	
(Reis Abdülhalim Bey) "Askeri Kaymakamlarından"	
A'za	
Tiritzade Mehmet Efendi	
Yılancızade Osman	
Rüştiye Muallimi Hasan "Edirne Reisi"	
Duyun-u Uşak Kazası Umumiye Me'muru Arslan Bey	
Mal Müdürü İshak Mehmet Efendi	
-Nüfus Dairesi-	
(Me'muru Hacı Tosun Efendi)	
Kâtib-i Evvel Mehmet Ali Efendi	Sânisi Ahmet Şakir Efendi
Mülazım Necib Efendi	Diğeri Yusuf Efendi
-Tapu Dairesi-	
Kâtib Ali Efendi	Yoklama Kâtibi Süleyman Efendi
Tahsildar 3	
-Telgraf Posta İdaresi-	
(Müdür Ahmet Fazıl Efendi)	
Muharebe Me'muru Ali Efendi	Mevsul Muharrat Mustafa Evliya
	Ağa
	Çavuş 2
-Duyun-u Umumiye İdaresi-	
(Me'mur Arslan Bey)	
Kâtib Ali Efendi	Sandık Emni Selim Efendi
Süvari Kolcusu 9	Piyade Kolcusu 2
-Reji İdaresi-	
(Müdür Acımzade Hafız Bey)	
Muhafaza Müdürü Cemal Bey	Muhasebeci Civanyedi Efendi
Kâtib Nafiz Efendi	Kolcu 15
-Mekteb-i Rüştiye Muallimleri-	
Muallim Evvel Hasan Hilmi Efendi	Edirne Reisi Muallim Sâni Hüseyin Ef.
Rık'a Muallimi İsa Talat	Bevab Abduh Ağa
-Me'murun Müteferrika-	
Kereste Me'muru Ahmet Efendi	Polis Ahmet Efendi
Hazine Dava Vekili Şemsi	Mahkeme-i Şeriyeye Kâtibi
Mehmet Nuri Efendi	
Eytam Müdürü Hasan Efendi	
-Zabıta Dairesi-	
(Piyade Bölük Ağası Ahmet Ağa)	
Muavini Mülazım Ömer Ağa	Kol Vekili Mehmet Bin Hasan

Bölük Emîni Ahmet Efendi Süvari Kol Muavini Ömer Piyade Tahsildarı Kasir Efendi Piyade Neferatı 17	Kol Vekili Muavini Ömer Ağa Süvari Tahsildarı Neferat 4 Süvari Neferi 15
-Vesait-i Nakliye-i askeriye Komisyonu-	
(Reis Kaymakam Bey)	
A'za Tiritzade Mehmet Efendi A'za Kol Ağası Ali Efendi	Yılcıncıade Osman Efendi
(İkinci Ordu-yu Hümayunca Mensub Redif Yirmi Altıncı Alayın Birinci Uşak Taburu Ümera Zabitanı)	
(Kaymakam Abdülhalim Bey)	
Binbaşı İsmail Hakkı Bey Kol Ağası Ali Efendi Tabur Kâtibi İsmail Efendi Birinci Bölük Yüzbaşısı Rahmi Bey İkinci Bölük Yüzbaşısı Ömer Efendi Üçüncü Bölük Yüzbaşısı Ali Efendi Dördüncü Bölük Yüzbaşısı Hasan Efendi Birinci Bölük mülazım üli Ahmet Efendi İkinci Bölük mülazım üli Mustafa Efendi Üçüncü Bölük mülazım üli Memiş Ağa	

8-H.1313/1895-1896 Hüdâvendigâr Vilayet-i Sâlnâmesi'ne Göre:⁸

(Uşak Kazası)	
-Me'murun Kaza-	
(Kaymakam Ahmed Reis Bey)	
Nâib Mehmet Vasıf Müftü Mustafa Asım Efendi Tahrirat Kâtibi ve Mülkiye Müdde-i Umumi Muavini Yusuf Kamil Efendi	
-Meclis-i İdare-i Kaza-	
(Reis Kaymakam Bey)	
A'zay-ı Tabiyye Nâib Ve Müftü Efendiler Mal Müdürü Efendi Tahrirat Kâtibi Efendi Metropolit Vekili Papa menvel Efendi Murahasa Vekili Papa Artin	A'zay-ı Müntehibe Acımcıade Şahin Efendi Kayalıkzade Mehmet Efendi Yahmiyas Efendi Hacı Eyüp Ağa
-Mahkeme-i Bidayet-	
(Reis Nâib Bey)	
A'za Hacı Yahya Efendi Baş Kâtib Halil Efendi Mukavelat Muharriri Cafer Efendi Mukavelat Rıfkı Nuri Efendi	Mustandık Hacı Kigorak Ağa Mustandık Muavini Hasan Efendi İkinci Kâtib Aleksan Efendi Mübaşir 2
-Belediye Dairesi-	

⁸ H.V.S.,H.1313/1895-1896, s.321-327.

(Reis Acemzade Sandık Bey)	
A'za Ali Mulazade Ömer Lütfi Efendi	Yamanlızade Ali Efendi
Barutçuzade Hacı Ali Efendi	Tami Oğlu Panayut Efendi
Barberyan Hacı Mardirus Efendi	Kâtib Mehmet Şükrü Efendi
Memleket Tabibi Şevket Bey	Sandık Emimi Mehmet Ali Efendi
Muammer Ahmet Usta	Müfettiş Ahmet Efendi
-Mal Kalemi-	
Mal Müdürü Muavini Ali Sırrı Efendi	Rıfki İsa Talat Efendi
Sandık Emimi Eyüpcan Efendi	Mülazım Ali Rıza Efendi
Mülazım İlyas Efendi	Mülazım Mustafa Efendi
Emlak Mülazımı Abduh Efendi	Emlak Mülazımı Sadık Efendi
-Tahrirat Kalemi-	
Tahrirat Kâtibi Rıfki Abduh Vecdi Bey	Mülazım Kamil Efendi
Mülazım İhsan Efendi	Mülazım Osman Rahmi Efendi
Mülazım Ahmet Efendi	Mülazım Kadri Efendi
-Mahkeme-i Ticâret-	
A'zay-ı Daim	A'zay-ı Muvakata
Mehmet Şükrü Efendi	Güllüzade Abdülkerim Ağa
Lazori Efendi	Bülbülzade Hüseyin Ağa
Evvel Kadri Efendi	Kâtibi Sâni Ethem Ağa
Mübaşir 2	
-Maarif Komisyonu-	
(Reis Müftü Mustafa Asım Efendi)	
Tirizade Mehmet Paşa	
Yılcıncıade Osman Efendi	
Mahkeme-i Bidayet A'zasından Hacı Yahya Efendi	
Tahrirat Kâtibi Yusuf Kamil Efendi	
Gidenlerizade İsmail Efendi	
Mekteb-i Rüşdiye Muallimi Hasan Efendi	
-Mahkeme-i Şeriyeye-	
Nâib Mehmet Vasıf Bey	Kâtib Mehmet Nuri Efendi
Eytam Müdürü İbrahim Hakkı Efendi	Mükayyet Hamza Efendi
Mülazım Mehmet Kazım	
-Nüfus Kalemi-	
Me'mur Mehmet Ali Efendi	Kâtib-i Evvel Ahmet Şükrü Efendi
Kâtib-i Sâni Yusuf Ziya Efendi	Mülazım Mehmet Fahrettin Efendi
-Tapu Kalemi-	
Kâtib Ali Efendi	Yoklama Kalemi Süleyman Hakkı Efendi
Tahsildar 3	Yoklama Kalemi İsmail Efendi
	Yoklama Kalemi Ethem Efendi
-Telgraf ve Posta İdaresi-	
(Müdür Ahmet Fazıl Bey)	
Muhabere Me'muru Ali Efendi	Mufassal Muharrirâtı Mustafa Evliya
	Ağa
	Çavuş 2
-Duyun-u Umumiye İdaresi-	
(Me'mur Arslan Bey)	

Kâtib Ali Efendi Süvari Kolcusu 1	Sandık Emîni Kenan Efendi Piyade Kolcusu 2
-Vesait-i Nakliye Askeriye Komisyonu-	
(Reis Kaymakam Bey)	
A'za Kayalıkzade Mehmet Efendi A'za Belediye Reisi Sadık Bey	Helvacızade İbrahim Efendi Zabıta-i Askeriyeden Yüzbaşı Rahmi Bey
Kâtib Mehmet Şükrü Efendi	
-Bank-ı Osmanî Şubesi-	
(Birinci Dir-i Ketur Oğlu Mariyus Efendi)	
İkinci Dir-i Ketur Munhal	Kâtib Mösyö Rıçı
Kavvas Halil Ağa	
-Reji İdaresi-	
(Müdür Müteahhit Acemzade Hafız Haşim Bey)	
Muhafaza Müdür Cemal Bey Kâtib Nafiz Bey	Muhasebeci Civanyesi Efendi Kolcu 15
-Mekteb-i Rüştîye Muallimleri-	
Muallim-i Evvel Hasan Hilmi Efendi Efendi	Edirne Reisi Muallim Hüseyin Efendi
Muallim-i Salis Mehmet Şakir Efendi	Rık'a Muallimi İsa Talat Efendi Bevab Abduh Ağa
-Me'murun Müteferrika -	
Polis Me'muru ve Asliye Müdde-i Umum-i Muavini Vekili Mustafa Tevfik Efendi	
Kereste Me'muru Ahmet Efendi	Hazine Dava Vekili Kemal Efendi
Hükümet Odacısı Mehmet Cemal Ağa	
-Zabıta Dairesi-	
(Süvari Bölük Ağası Ali Ağa)	
Süvari Kol Vekili Muavini İsmail Piyade Bölük Emîni Ahmet Süvari Neferatı 15	Piyade Kol Vekili Mehmet Onbaşı Hacı Halil Piyade Neferatı 14 Süvari Tahsildarı 4
(İkinci Ordu-u Hümayun'a münasip resif yirmi altıncı) (Alayın birinci Uşak Taburu Ümera ve Zabitanı)	
(Kaymakam Abdülhalim Bey)	
Binbaşı Mehmet Emin Efendi Kol Ağası Ali Efendi	Birinci Bölük Yüzbaşısı Rahmi Bey
Mülazım Evveli Ahmet Efendi	Mülazım Sânisî Kamil Efendi
Mülazım Evveli Mustafa Efendi	Mülazım Sânisî Mehmet Efendi
Mülazım Evveli Memiş Ağa	Mülazım Sânisî Mehmet Efendi
Mülazım Evveli Süleyman Efendi	Mülazım Sânisî Musa Ağa
Misafir Yüzbaşı Ömer Efendi	Debevi Me'muru Mülazımı Evvel Mustafa Efendi
Tüfekçi İbrahim Usta	Debevi Muavini Ahmet Efendi

9-H.1322/1904-1905 Hüdâvendigâr Vilâyet-i Sâlnâmesi'ne göre.⁹

(Uşak Kazası) (Kaymakam Ali Galip Bey)	
"Meclis-i İdare-i Kaza"	
(Reis Kaymakam Bey)	
<u>A'za-yı Tabiiye</u> Nâib Mehmet Ali Efendi	<u>A'za-yı Muntehibe</u> Devriye Müderrisi Yusuf Efendi
Müftü Mustafa Asım Efendi	Sadık Efendi
Kum Metropolit Vekili Diyakus Efendi	Kosti Efendi
Emin-i Murahasa Vekili Artın Efendi	Nişan Efendi
Mal Müdürü Ahmet Rüştü Efendi	
Tahrirat Kâtibi Abduh Efendi	
"Mahkeme-i Bidayet"	
(Reis Nâib Efendi)	
A'za Ali Efendi	Baş Kâtib Halil Efendi
A'za Dimos Efendi	Kâtib-i Sâni İsmail Efendi
Mustandık Ali Efendi	Mukavelat Muharriri Ahmet Efendi
	Mukavelat Muharriri Muzvini Eyüp Efendi
"Ticâret Mahkemesi"	
(Reis Osmanı Saib Efendi)	
A'za-yı Daim Şükrü Efendi	A'za-yı Muvakata Hasan Hilmi Efendi
	Yavan Efendi
Baş Kâtib Ahmet Lebib Efendi	Kâtib-i Sâni Mehmet Efendi
"Nafi Komisyonu"	
(Reis Kaymakam Bey)	
A'za Belediye Reisi Ali Efendi	
A'za Nüfus Me'muru Mehmet Ali Efendi	
A'za Meclis İdare A'zasından Sadık Efendi	
A'za Ziraat Bank Muhasebe Kâtibi Estapan Efendi	
"Tedari Vesait-i Negaye-i Askeriye Komisyonu"	
(Reis Kaymakam Bey)	
A'za Mehmet Ağa	A'za Hafız İbrahim
A'za Ali Ağa	A'za Mehmet Efendi
Baytar Mehmet Onbaşı	Kâtib Mehmet Efendi
"Ma'arif Komisyonu"	
(Reis Kaymakam Bey)	
A'za	A'za
Rüştiye Muallimi Ulu Hasan Hilmi Ef.	Mehmet Efendi
Hafız Ali Efendi	İbrahim Efendi
Hacı Remzi Efendi	Tahir Efendi
Yüzbaşı Halil Efendi	Mülazım Ahmet Efendi

⁹ H.V.S., H.1322/1904-1905, s.215-220.

“Mekâtib Muallimleri”		
Mekteb-i Rüştiye Muallimi Ulu Hasan Hilmi Efendi	Muallim-i Sâni Mustafa Efendi Gülşen-i İrfan Mekteb-i Muallim Ulu	
Muallim-i Sâni Hüseyin Efendi	Ahmet Tahir Efendi	
Rık'a Muallimi Hacı İsa Talat Efendi	Muallim-i Sâni Rakıb Efendi	
Numune-i Edeb Mektebi Muallim Ulu Remzi Efendi	Muallim-i Sâlis Ömer Lütfi Efendi Rık'a Muallimi Mehmet Ali Efendi	
“Tahsilat Komisyonu”		
(Reis Mal Müdürü Efendi)		
A'za Hafız İbrahim Efendi	A'za Hüseyin Efendi	
A'za Nüfus Me'muru Efendi		
“Muhaciret Komisyonu”		
(Reis Belediye Reisi Ali Efendi)		
A'za Sadık Efendi	A'za Hasan Efendi	
A'za Nüfus Me'muru Efendi	A'za Ali Efendi	
“Mal Kalemi”		
Vergi Kâtibi Şükrü Efendi	Mal Müdürü Rıfki Hacı İsa Efendi	
Sandık Emmini Hilmi Efendi	Palamut İ'sar Kâtibi İliya Efendi	
“Nüfus İdaresi”		
Me'mur Mehmet Ali Efendi	Baş Kâtib İhsan Bey	
Kâtib Sâni Hacı Yusuf Efendi	Murur-Uşak Kazası Şube Kâtibi Rıza Ef.	
“Tapu Kalemi”		
Kâtib Ali Efendi	Yoklama Kâtibi Süleyman	
“Orman İdaresi”		
(Orman Süvari Me'muru Haik Efendi)		
Uşak Ondalık Me'muru Rıza Efendi	Karahallı Ondalık Me'muru Ali Efendi	
“Belediye Dairesi”		
A'za	(Reis Ali Efendi)	A'za
Nakibül Eşraf Kaymakamı Hüseyin Efendi	Hafız Ahmet Ali Ağa	Hacı Ohanes Efendi
Mustafa Efendi		Pamâniyus Efendi
Tabib Muharrem Efendi		Aşı Me'muru Tahsin Efendi
Kâtib Şükrü Efendi		Muammer Ahmet Ağa
Sandık Emmini Ahmet Efendi		Kabala Emine Hanım
Müfettiş Mehmet Efendi		
“Ziraatbank Şubesi”		
(Reis Ömer Lütfi Efendi)		
A'za Ali Efendi	A'za Ali Ağa	
A'za Haralmyos Efendi	Muhasebe Kâtibi Rıfki Kamil Ağa	
Muhasebe Kâtibi Estapon Efendi	Tarik Kâtibi Mehmet Vehbi Efendi	
“Ticâret Odası”		
(Reis Ali Efendi)		
A'za Osman Efendi	A'za Tapu Kâtibi Ali Efendi	
A'za Hacı Madrus Efendi		

"Ziraat Odası"	
(Reis Ali Ağa)	
A'za Hacı Osman Efendi İsmail Ağa	A'za Hasan Ağa Abduh Ağa
"Duyun-u Umumşye İdaresi"	
(Me'mur Ahmet Şükrü Efendi)	
Kâtib Ali Rıza Efendi Efendi	Sandık Emni Ahmet Şehadettin
"Telgraf ve Posta İdaresi"	
(Müdür Tevfik Efendi)	
Muhabere Me'muru Akif Efendi	Muvassal Muharreratı Şükrü Efendi
"Me'murun Müteferrika"	
Mahkeme-i Şeriyeye Kâtibi Abduh Efendi	Tahrirat Kâtibi Rıfki Rakıb Efendi
Mahkeme-i Mukayyedi Mustafa Efendi	Eytam Müdürü Hacı İbrahim Ef.
Evkaf Vekili Mehmet Tahir Efendi	Hazine Dava Vekili Kemal Efendi
"Zabıta Dairesi"	
Zabıta Me'muru Mülazım Evveli Ömer Ağa	Bölük Emni Mehmet Ali Ef.
"Polis Dairesi"	
Komser Mustafa Şevki Efendi	Polis Lokman Efendi

10-H.1324/1906-1907 Hüdâvendigâr Vilâyet-i Sâlnâmesi'ne göre:¹⁰

(Uşak Kazası)	
(Kaymakam Hayri Bey)	
(Meclis-i İdare-i Kaza)	
A'zay-ı Tabiyye (Reis Kaymakam Bey)	A'zay-ı Müntehibe
Nâib Mehmet Nuri Efendi	Ali Efendi
Müftü Mustafa Asım Efendi	Yusuf Efendi
Rum Metropolit Vekili Evanilus Efendi	Kıstı Efendi
Ermeni Murahaza Vekili Artın Efendi	Hacı Kigurak Efendi
Mal Müdürü Vekili Şadi Efendi	
Tahrirat Kâtibi Abduh Vecdi Efendi	
(Mahkeme-i Bidayet)	
(Reis Nâib Efendi)	
A'za İbrahim Efendi	A'za Dimos Efendi
Baş Kâtib Halil Efendi	Kâtib-i Sâni İsmail Efendi
Mustandık Ali Tevfik Efendi	Mukavelat Muharriri Ahmet Efendi
	Mukavelat Muharriri Rıfki Eyüp Efendi
(Mahkeme-i Ticaret)	
(Reis Osman Saib Efendi)	
A'za [Daimi] Şükrü Efendi	A'za [Daimi] Yâni Efendi
A'za [Muvakata] Hacı Ali Efendi	A'za [Muvakata] Ahmet Fahri Ef.

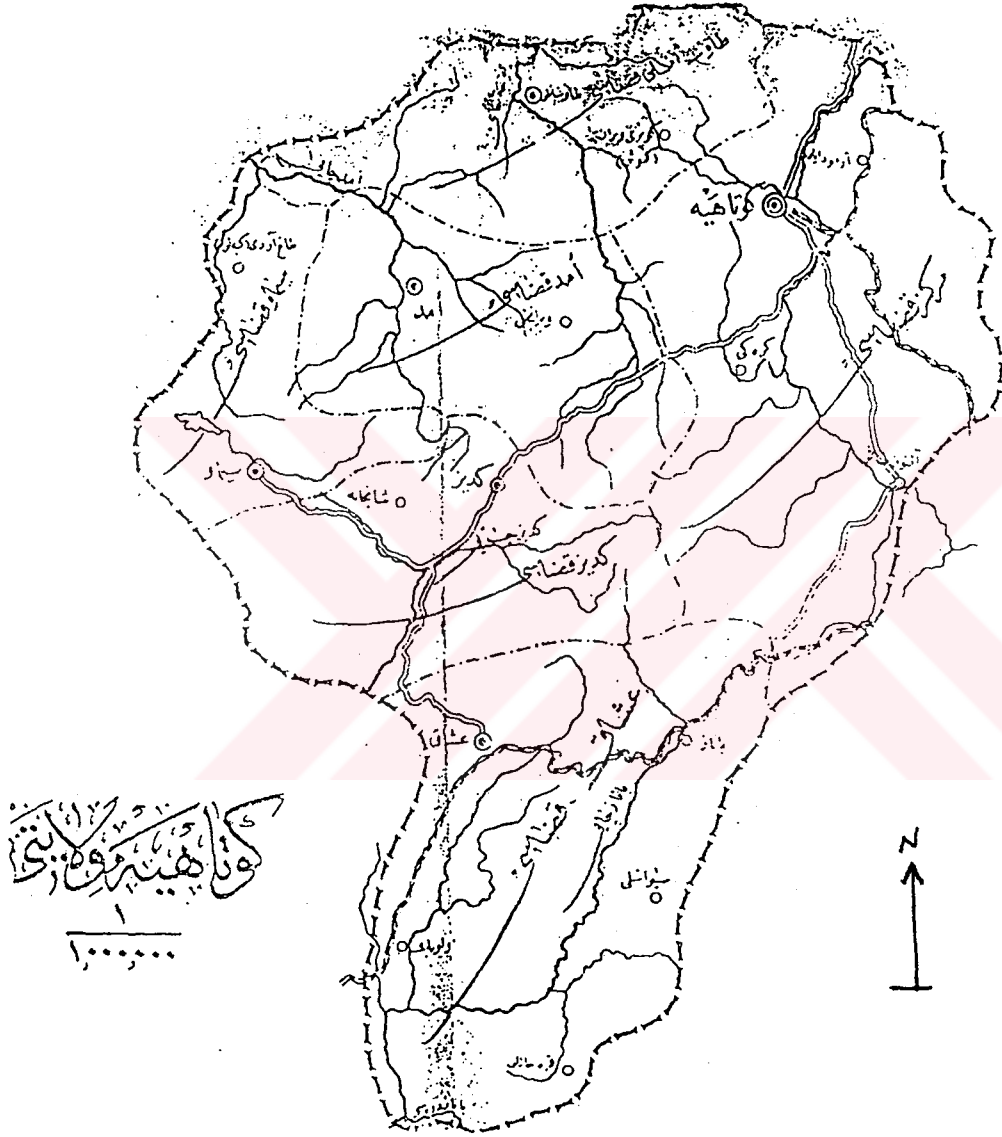
¹⁰ H.V.S., H.1324/1906-1907, s.418-422.

Baş Kâtib Ahmet Lebib Efendi	Kâtib-i Sâni Mehmet Efendi
(Nafi Komisyonu)	
(Reis Kaymakam Bey)	
A'za Meclis İdare A'zasından Ali Efendi	A'za Belediye Reisi Hasan Efendi
A'za Nüfus Me'muru Mehmet Ali Efendi	A'za Ziraatbank Muhasebe Kâtibi Estapon Efendi
(Tedarik-i Vesait-i Nakliye-i Askeriye Komisyonu)	
(Reis Kaymakam Bey)	
A'za Hafız İbrahim Efendi	A'za Mehmet Efendi
A'za Mehmet Ağa	A'za Ali Ağa
Kâtib Mehmet Efendi	
(Tetkik-i Bakaya Komisyonu)	
(Reis Kaymakam Bey)	
A'za Meclis İdare A'zasından Ali Efendi	A'za Belediye A'zasından Mustafa Efendi
A'za Tahrirat Kâtibi Abduh Efendi	
A'za Vergi Kâtibi Şükrü Efendi	
(Tahsilat Komisyonu)	
(Reis Mal Müdürü Efendi)	
A'za Yusuf Efendi	A'za Mehmet Efendi
Sır Tahsildarı Râkib Efendi	
(İstatistik Komisyonu)	
(Reis Kaymakam Bey)	
A'za Tahrirat Kâtibi Vecdi Abduh Efendi	A'za Nüfus Me'muru Ali Bey
Vergi Kâtibi Şükrü Efendi	Tapu Kâtibi İhsan Efendi
Muhasebe Baş Kâtibi Halil Efendi	Ticaret Baş Kâtibi Lebib Efendi
Ticaret Odası Kâtibi Ahmet Efendi	Belediye Kâtibi Şükrü Efendi
(Muhaciret Komisyonu)	
A'za Meclis İdare A'zasından Ali Efendi	A'za Nüfus Me'muru Mehmet Ali Efendi
A'za Hasan Efendi	A'za Ali Efendi
(Ma'arif Komisyonu)	
(Reis Kaymakam Bey)	
A'za Rüştüye Muallimi Evveli Hasan Hilmi Ef.	A'za Hafız Ali Efendi
Hacı Remzi Efendi	Mehmet Efendi
İbrahim Efendi	Tahir Efendi
Yüzbaşı Ahmet Efendi	Kâtib Mürur Şube Kâtibi Rıza Ef.
(Mekteb-i Rüştüye ve İbtidâ-i Muallimleri)	
Rüştüye Muallimi Evveli Hasan Hilmi Efendi	
Rüştüye Rık'a Muallimi Hacı İhsan Efendi	
Numune-i Edep Muallimi Sânisî Hasan Efendi	
Gülşen-i İrfan Muallimi Sânisî Hasan Efendi	

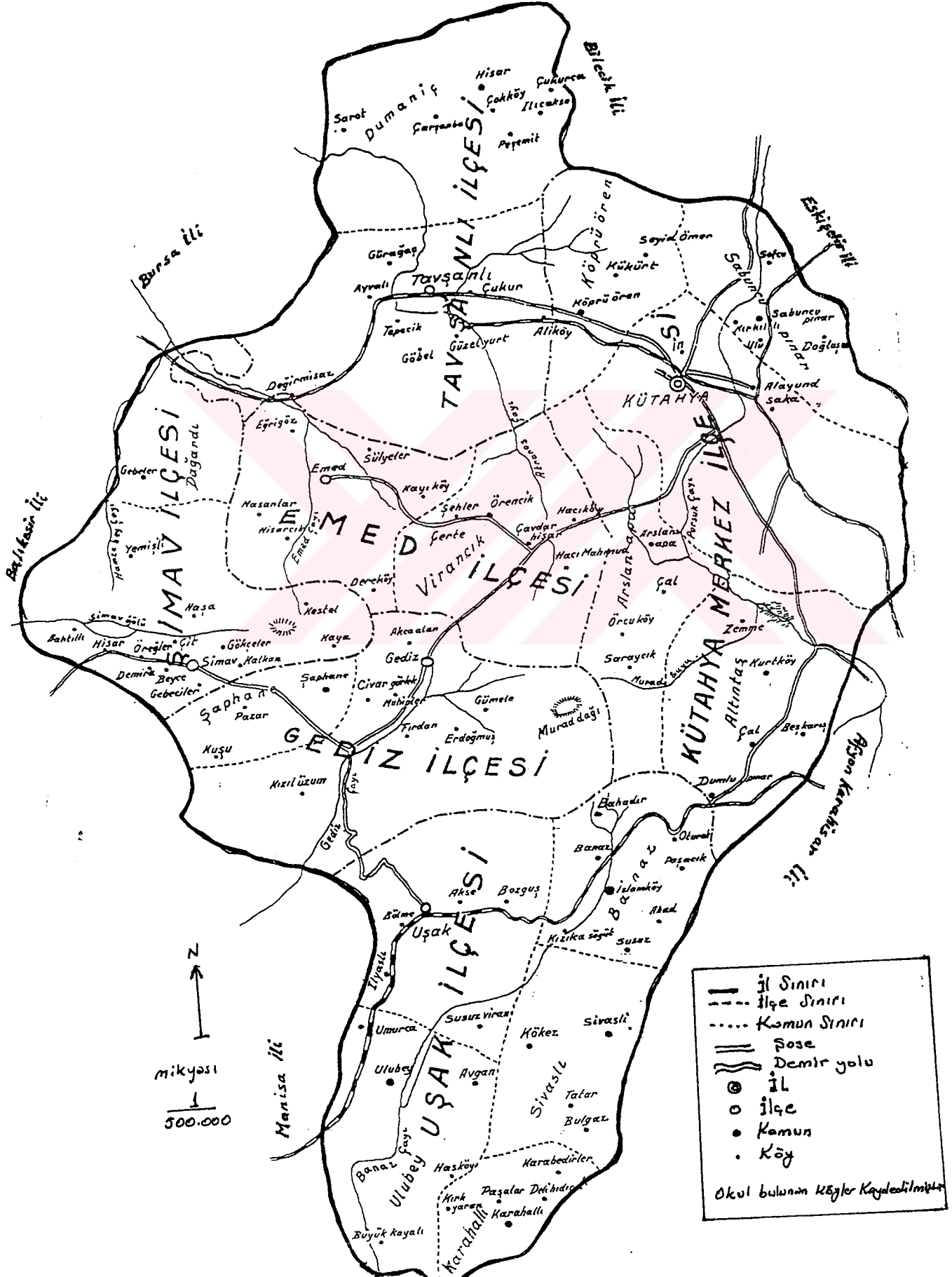
Gülşen-i İrfan Rık'a Muallimi Nüfus Me'muru Mehmet Ali Efendi	
Rüşdiye Müallimi Sânisî Hüseyin Efendi	
Numune-i Edebi Muallimi Remzi Efendi	
Gülşen-i İrfan İbtida-i Muallimi Evveli Tahir Efendi	
Gülşen-i İrfan Muallimi Sâlisî Ömer Lütfî Efendi	
(Mal Kalemi)	
(Mal Müdürü Muavini Vekili İlyas Efendi)	
Muavin Hacı Rıfki Efendi	Sandık Emîni Hilmi Efendi
Palamut İ'şar Kâtibi Necip Efendi	
(Nüfus Kalemi)	
(Me'mur Mehmet Ali Efendi)	
Baş Kâtib İhsan Bey	Kâtib-i Sâni Hacı Yusuf Efendi
Mürur Şube Kâtibi Rıza Efendi	
(Belediye Dairesi)	
(Reis Hasan Efendi)	
A'za Mehmet Ağa	A'za Ali Ağa
A'za Hristo Efendi	A'za Hocadar Kigurakyan Efendi
Kâtib Şükrü Efendi	Sandık Emîni Mehmet Efendi
Tabib Mihran Efendi	İta Me'muru Tahsin Efendi
Tan Zifat Me'muru Mehmet Ali Efendi	Muammer Mehmet Ağa
(Ziraatbank Şubesi)	
(Reis Ömer Lütfî Efendi)	
Muhasebe Kâtibi Estapon Efendi	Rıfki Kamil Efendi
A'za Hasan Efendi	A'za Ali Ağa
A'za Hiralmebus Efendi	Tarik Kâtibi Mehmet Vehbi Efendi
(Ticaret Odası)	
(Reis Sadık Efendi)	
A'za	A'za
Mehmet Efendi	Ali Efendi
Osman Efendi	Hristo Efendi
Mihail Efendi	Kâtib Ahmet Efendi
(Ziraat Odası)	
(Reis Ali Efendi)	
A'za Hacı Osman Efendi	A'za Hüseyin Ağa
A'za İsmail Efendi	A'za Abduh Ağa
(Telgraf ve Posta İdaresi)	
(Müdür Tevfik Efendi)	
Muhabere Me'muru Mazhar Efendi	Muvassal Muharrirâtı Şükrü Efendi
(Me'murun Müteferrika)	
Mahkeme-i Şerriye Kâtibi Abduh Efendi	
Ham Müdürü Hafız Efendi	
Tapu Kâtibi İhsan Efendi	
Tezkire Tevzi Me'muru Hâyik Efendi	
Uşak Orman Ondalık Me'muru Rıza Efendi	
Mahkeme-i Şerriye Mukayyidi Mustafa Efendi	
Tahrirat Kâtibi Rıfki Abdülkadir Efendi	

Yoklama Kâtibi Ahmet Efendi	
Evkaf Vekili Mehmet Tahir Efendi	
Piyade Me'muru Kamil Efendi	
Karahallı Ondalık Me'muru Ali Efendi	
(Zabıta ve Polis İdareleri)	
Zabıta Me'muru Mehmet Efendi	Komiser Lokman Efendi
Polis Me'muru Mustafa Efendi	
(Duyun-u Umumiye İdaresi)	
(Me'mur Ahmet Şükrü Efendi)	
Kâtib Ali Rıza Efendi	Sandık Emni Sebahattin Efendi
(Bank-ı Osmani Şubesi)	
(Dir-i Ketur Mösyödör Varnaca)	
İkinci Dir-i Ketur Yankov Bey Kostapila	Muavini Mariya Balyoçi
Muhasebe Kâtibi Antovin Dilaçiyov	Sandık Emni Merkez Koskola
(Reji İdaresi)	
(Müdür Bahattin Bey)	
Muhasebeci Aleksandır Diyemteri Efendi	Enbar Me'muru Merkez Efendi
Kâtib Bovakum Efendi	

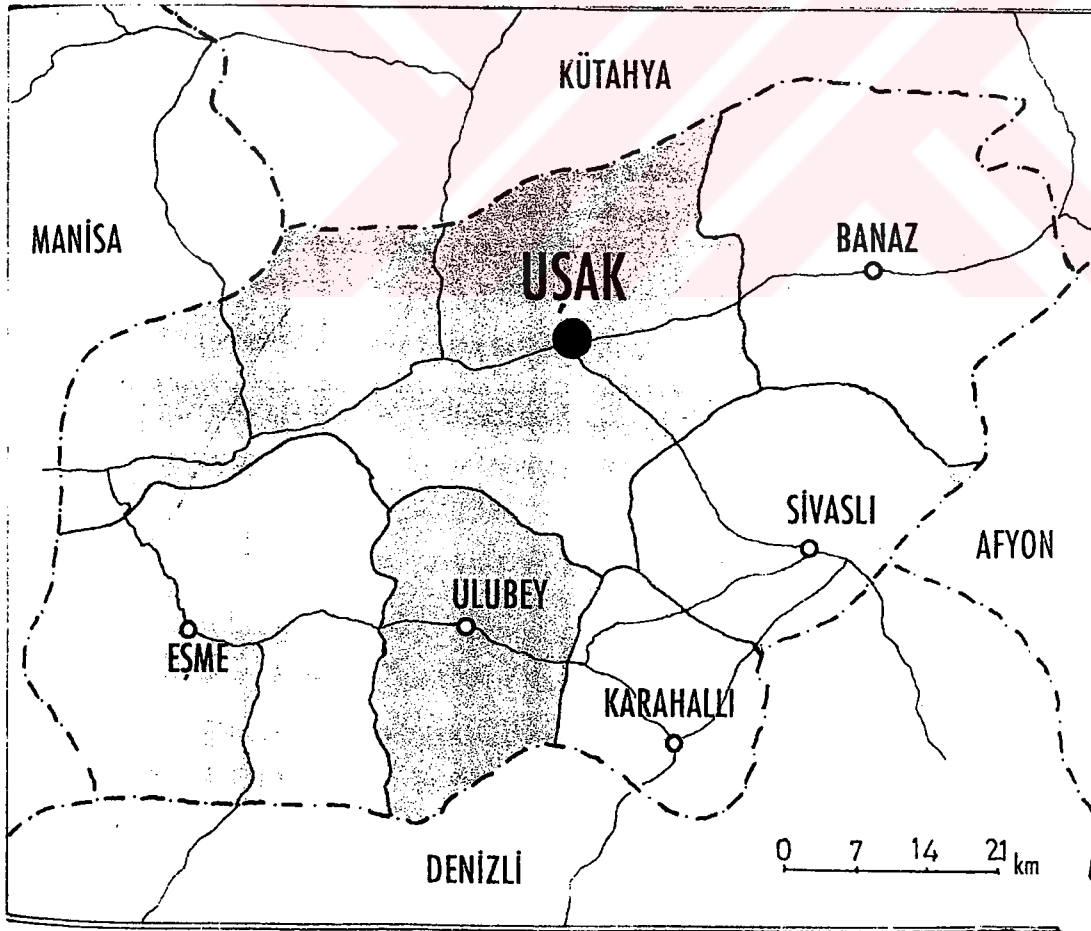
EK-3
 1925-1926 T.C.BURSA VİLAYETİ SALNAMESİNE GÖRE KÜTAHYA İLİ
 VE İLÇELERİ GÖSTEREN HARİTA (1925-1926 T.C. Bursa Vilayeti Salnamesi,
 İstanbul, 1926.)

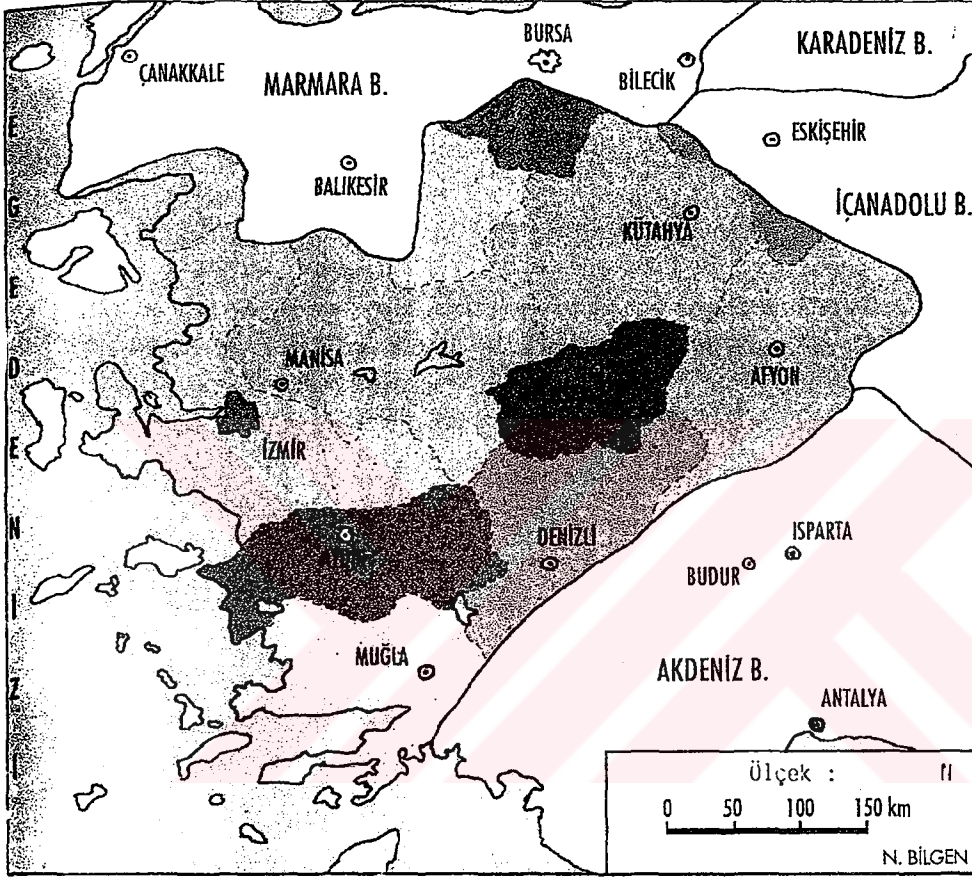
EK-4
KÜTAHYA İLİ HARİTASI (Kütahyada bulunan Mustafa YEŞİL
Kütüphanesinden alınmıştır.)

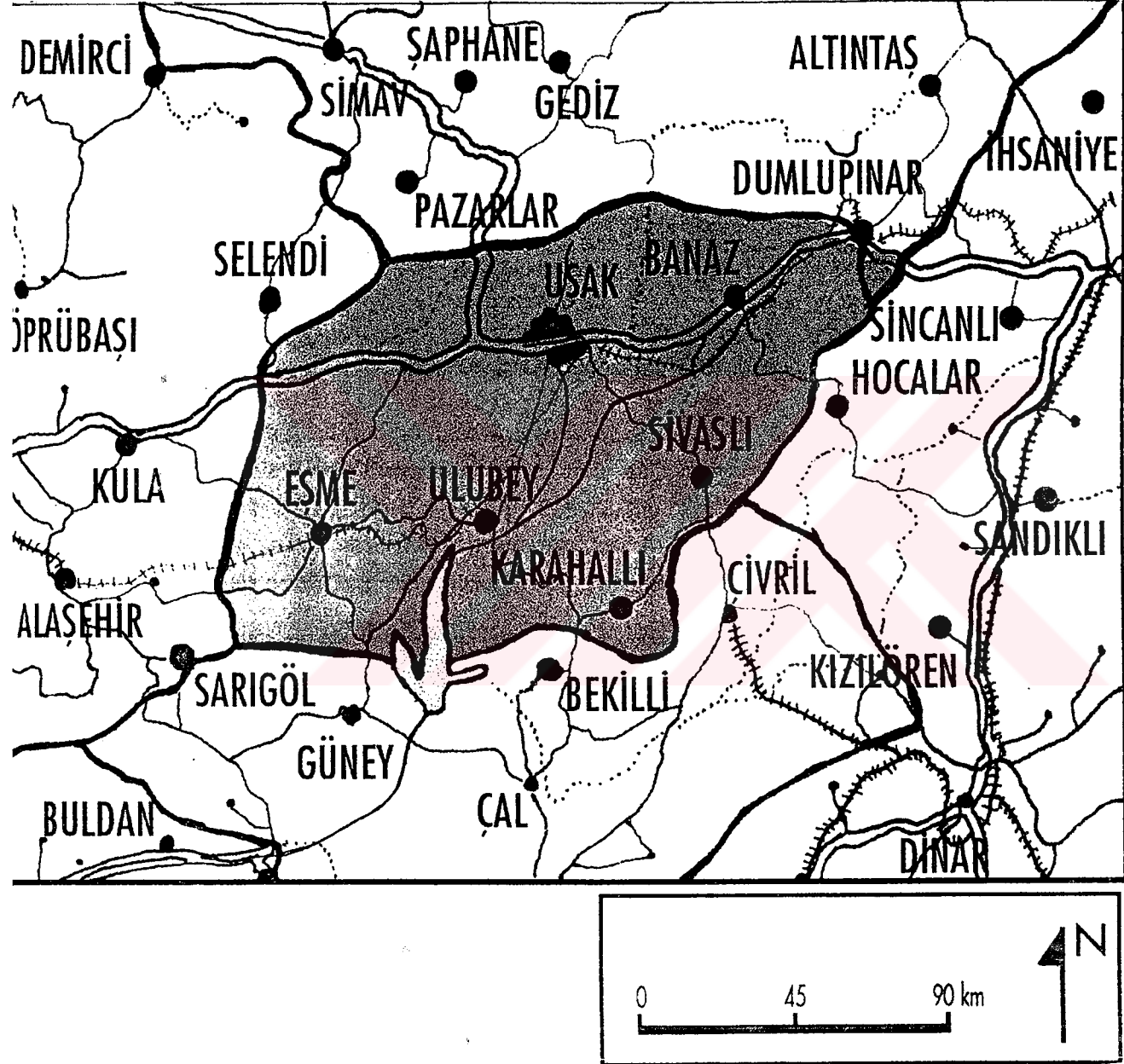
EK-5
UŞAK'IN TÜRKİYEDEKİ KONUMU HARİTASI (BİLGİN, a.g.t., s.2.)

EK-6
UŞAK'IN EGE BÖLGESİNDEKİ KONUMU HARİTASI (BİLGEN,
a.g.t.,s.4.)

EK-7
 UŞAK VE YAKIN ÇEVRESİNİN ULAŞIM VE YERLEŞİM HARİTASI
 (BİLGİN, a.g.t.,s.8.)

EK-11
 UŞAK ŞAYAK FABRİKASI HİSSE SENEDİ ÖRNEĞİ (Mustafa
 YELDANLI' dan alınmıştır.)

BİBLİYOGRAFYA

I. ARŞİVLER

APİS

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

UŞAK MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİ

UŞAK ŞERİYYE SİCİLLERİ

VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİ

II. RESMİ YAYINLAR

AKÜ. Andaç 2000 Fakülteler, Uyum Ajans, Ankara, 2000

AKÜ. Andaç 2000 Yüksekokullar, Uyum Ajans, Ankara, 2000

AKÜ. Uşak Eğitim Fakültesi Öğrenci Kayıt Defteri

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1985 Genel Nüfus Sayımı,
İli: Uşak, Ankara 1986

Dahiliye Vekaleti, İdare Taksimatı 1944, m.y., Ankara, 1944

Dahiliye Vekaleti, İdare Taksimatı m.y., b.y.y., 1940

Dış Ticaret Raporu UĞİAD Yayını, Uşak, 1995

DİE. İstatistik Yıllığı, 1985, Ankara, 1985

DİE. İstatistik Yıllığı, 1995, Ankara, 1996

DİE. 1990 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal Ekonomik
Nitelikleri No: 1616, Ankara, 1990

Düster Üçüncü Tertip, c.5, 2. Baskı, 11 Ağustos, 1339 – 30 Ekim
1340, Ankara, 1948

Düster Üçüncü Tertip, c.34, Kasım, 1952 – Ekim 1953, Başvekil
Devlet Matbaası, Ankara, 1953

MTA. Türkiye Maden Envanteri, MTA. Yayınları No: 179, Ankara 1980

MEB. Çıracılık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, Yaygın Eğitim
Kurumları Yönetmeliği, Mesleki ve Teknik Açıköğretim Kurulu Matbaası,
Ankara, 1990

Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü 1996 Yılı Uşak İli Sanayi ve Ticaret Durumu Raporu, Uşak, 1997

Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Müdüriyeti Umumiyesi 1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1928

Türkiye Cumhuriyeti Dahiliye Vekaleti Müdüriyet-i Umumiyesi, Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları, Hilal Matbaası, İstanbul, 1928

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, Genel Nüfus Sayımı, c.XL, Hüsnü Tabiat Basımevi, İstanbul, 1939

Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet Merkez İstatistik Müdüriyet-i Umumiyesi, İhsa-i Yıllık, c.1, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1928

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı 1929-1930, İstanbul, 1930

T.C. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, Türkiye Mülki İdare Bölümleri ve Bunlara Bağlı Köyler Belediyeler (1 Haziran 1970 Durumu), Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1971

T.C. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, Türkiye Mülki İdare Bölümleri ve Bunlara Bağlı Köyler Belediyeler (1 Kasım 1985 Durumu), Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1986

T.C. Uşak Valiliği Milli Eğitim Gençlik Ve Spor Müdürlüğü Tanıtma Rehberi, Mart 1998

Uşak Çıracılık Eğitimi ve Yaygın Eğitim Faaliyetleri, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1991

Uşak İl Yıllığı, 1967, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul 1968

Uşak 1973 İl Yıllığı, m.y. İzmir, b.t.y.

Uşak Valiliği, Cumhuriyetin 75. Yılında Uşak, b.y.y., b.t.y.

Uşak Belediyesi Zabıta Müdürlüğü

Uşak Esnaf ve Sanatkarlar Kredi Kefalet Kooperatifi

Uşak Elektrik Durum Raporu, TEDAŞ Uşak Müdürlüğü, Uşak, 1998

Uşak İçme Suyu İhalesi Raporu, İller Bankası 3. Bölge Müdürlüğü, İzmir 1998

Uşak İl Milli Eğitim İstatistik Bürosu

Uşak İlinde 1983-1984 Yıllarından İtibaren Okul Türlerine Göre Bilgi İzleme Dosyası İstatistikleri

Uşak İl Sağlık Müdürlüğü İstatistikleri, 1998

Uşak Milli Eğitim Müdürlüğü Tanıtma Rehberi, İstatistik Şubesi,
Temmuz 1995

Uşak Şeker Fabrikası Üretim Raporu, 1997

Uşak Tarım İl Müdürlüğü Raporu,1998

Uşak Ticaret ve Sanayi Odası, **1923-1933 10 Cumhuriyet Senesinde**
Uşak, İzmir, 29 Teşrin-i Evvel 1933

Uşak Ticaret ve Sanayi Odası Rehberi, Uşak, 1987

Yerel Basında Afyon Kocatepe Üniversitesi 1974-1999, Uyum Ajans,
Ankara, 2000

1287 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Matbaa-i Vilâyet-i
Hüdavendigar, Bursa, 1287

1288 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Matbaa-i Vilâyet-i
Hüdavendigar, Bursa, 1288

1289 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Matbaa-i Vilâyet-i
Hüdavendigar, Bursa, 1289

1297 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Matbaa-i Vilâyet-i
Hüdavendigar, Bursa, 1297

1287 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Matbaa-i Vilâyet-i
Hüdavendigar, Bursa, 1297

1304 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Matbaa-i Vilâyet-i
Hüdavendigar, Bursa, 1305

1306 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Matbaa-i Vilâyet-i
Hüdavendigar, Bursa, 1307

1310 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Matbaa-i Vilâyet-i
Hüdavendigar, Bursa, 1310

1312 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Matbaa-i Vilâyet-i
Hüdavendigar, Bursa, 1312

1313 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Matbaa-i Vilâyet-i
Hüdavendigar, Bursa, 1313

1316 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Matbaa-i Vilâyet-i Salname-i
Resmisi, Bursa, 1316

1322 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Matbaa-i Vilâyet-i Hüdavendigâr, Bursa, 1322

1324 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Matbaa-i Vilâyet-i Salname-i Resmisi, Bursa, 1324

1293 Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, b.y.y., b.t.y.

1302 Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, b.y.y., b.t.y.

1314 Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, b.y.y., b.t.y.

1315 Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, b.y.y., b.t.y.

1318 Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, b.y.y., b.t.y.

1322 Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Dersaadet, 1325

1326 Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, b.y.y., b.t.y.

1327 Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, b.y.y., b.t.y.

1328 Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, b.y.y., b.t.y.

1317 Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, İstanbul, 1317

1319 Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, İstanbul, 1319

III. HATIRALAR

ATALAY, Fahrettin, **10 Yıl Savaş ve Sonrası**, Dilek Matbaası, İstanbul, 1970

CEBESOY, Ali Fuat, **Milli Mücadele Hatıraları**, Vatan Neşriyat, İstanbul, 1953

GENÇOĞLU, Ali Galip, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, Haz: Erhan PALABIYIK, Filiz Matbaacılık, Ankara, 1998

GÜNDÜZ, Asım, **Hatıralarım**, c.II., Kervan Kitapçılık, İstanbul, 1973

İNÖNÜ, İsmet, **Hatıralarım**, c.II., Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985,

KARABEKİR, Kazım, **İstiklal Harbimiz**, Mert Yayıncılık, İstanbul, 1988,

KEMAL,Atatürk,**Nutuk (1919-1927)**,Haz.Zeynep
KORKMAZ,AAM.,Ankara,1998

TRIKOPIS,Hatıralarım,**çev.Ahmet ANGIN**,b.y.y.,b.t.y.

30 Ağustos Hatıraları,Sel Yayınları,İstanbul,1955

IV. ESERLER

30. Yılında Türkiye Şeker Sanayii,b.y.y.,b.t.y.

ABİDİN,İhsan,**Şeker**,Akşam Matbaası,İstanbul,1934

AKILTEPE, Habil - MALKOÇ, Sabri - MOLBAY,İhsan,**Türkiye Şeker Sanayii ve Şeker Pancarı Ziraati**,Mars Matbaa,Ankara,1964

AKTAŞ,Erhan,**Atatürk ve Uşak**,Yelken Matbaası,İstanbul,1981

AKYÜZ,Yahya,**Türk Eğitim Tarihi - Başlangıçtan 1993'e-**,Kültür Kolleji Yayınları,İstanbul,1993

APAK,Rahmi,**İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**,TTK Yayınları,Ankara,1990

ARMSTRONG,H.C.,**Bozkurt**,çev.Gül Çağalı GÜVEN,Arba Yayınları No:73,1. Baskı,İstanbul,Ağustos 1996

ATALAY,İbrahim,**Türkiye Coğrafyası**,Ege Üniversitesi Yayınları 4. Basım,İzmir,1994

ATALAY,Besim,**Türk Halıcılığı ve Uşak Halıları**,Türkiye İş Bankası Yayınları,b.y.y.,1967

ATAY,Hüseyin,**Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi**,Dergah Yayınları,İstanbul,1983

AYDEMİR,Şevket Süreyya,**Tek Adam**,c.II,Remzi Kitabevi,14. Basım,İstanbul,Ocak 1998

BALTACI,Cahid,**XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri**,İrfan Matbaası,İstanbul,1976

BAYKARA,Tuncer,**Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri**,Akademi Kitapevi,4. Baskı,İzmir,1994,

BAYKARA,Tuncer,**Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)**,Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları,Ankara,1990

BAYKARA,Tuncer,**Anadolunun Tarihi Coğrafyasına Giriş I, Anadoluğun İdari Taksimatı**,Sevinç Matbaası,Ankara,1988

BELEN,Fahri,**Büyük Türk Zaferi Afyon'dan İzmir'e**,Milli Eğitim Basımevi,İstanbul,1970

BİLGEN,Nurettin,**Uşak Kent Coğrafyası** ,(Yayınlanmamış Doktora Tezi,Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,İstanbul,1999)

BORAK,Sadi,**Atatürk Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşiler**,Kaynak Yayınları,3. Basım,İstanbul,Aralık 1998,

CUINET,Vital,**La Turquie D'asie II**,Paris,1894,(Enest Leroux Editeur, 28 Rue Bonaparte, 28)

Cumhuriyetin 50. Yılında Şeker Sanayimiz,Mars Matbaa,Ankara,1973

ÇELEBİ,EVLİYA,**Seyhatnamesi Anadolu Suriye Hicaz 1671-1672**,C.IX,Devlet Matbaası,İstanbul,1935,

DİLÇİN,Cem,**Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**,TDK Yayınları No: 517, 4. Baskı,Ankara,1997

ELDEM,Vedat,**Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**,Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,b.y.y.,1970

ERGİN,Osman,**Türk Maarif Yıllığı**,c.I,II, Eser Matbaası,İstanbul,1973

ERGÜL, Teoman, **Kurtuluş Savaşında Manisa (1919-1922)**, Manisa Kültür Sanat Kurumu Yayınları, İzmir, 1991

ERİKAN, Celal, **Komutan Atatürk**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1972

HAZIROĞLU, Alaaddin, **Aşıklar Diyarı Uşşak**, Önder Ofset, Uşak, 1998

HINZ, Walter, **İslamda Ölçü Sistemleri**, çev: Acar SEVİM, Marmara Üniversitesi Yayınları No:487, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990

HİTTİ, P.K., **İslam Tarihi**, çev: Salih TUĞ, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1989

İlimiz Uşak, Özgül Yayınları, İstanbul, 1988

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831**, m.y., Ankara, 1943

KESİCİ, Kadir, **Tarihi Seyir İçinde Medreseler, Uşak Medreseleri ve Bugünkü Durumları**, Uşak, 1985 (Basılmamış Çalışma)

KIRZIOĞLU, Keriman Günay, **Eşme Kilimleri**, AKM Yayını No:78, Ankara, 1994

KURAN, Aptullah, **Anadolu Medreseleri**, TTK. Basımevi, c.I, Ankara, 1969

MANGO, Andrew, **Atatürk**, Türkçesi: Füsun DORUKER, Sabah Kitapları No:109, İstanbul, 1999

MUTLUER, Mustafa, **Gelişimi Yapısı ve Sorunlarıyla Denizli Sanayi**, Denizli Sanayi Odası Yayınları, İzmir, 1995

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, **Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları**, TTK Yayınları, Ankara, 1990

ORTA, Nedim, **Folklora Giriş Uşak Folkloründen Örnekler**, Saraçoğlu Matbaası, Uşak, 1968

ÖKÇÜN,Gündüz,**Osmanlı Sanayii 1913-1915**

İstatistikleri,İstanbul,1984

ÖTÜKEN,Vasfiye,**Türkiyede Şeker Nuri Şekerin Hatıraları**,Dizer

Konca Matbaası,İstanbul,1955

PAKALIN,Mehmet Zeki,**Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri**

Sözlüğü,c.I,II,III,Milli Eğitim Basım Evi,İstanbul,1993

PARLAK,Türkmen,**İşgalden Kurtuluşa II**,İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı

Kültür Yayınları ,İzmir,1983

PURUTÇUOĞLU,Bilge,**Uşak Şehir Etüdü**,Saraçoğlu

Matbaası,Uşak,1970

SAMI,Şemseddin,**Kamus-ül Alam**,c.IV.,m.y.,Ankara,1996

SARIKAYA,Yaşar,**Medreseler ve Modernleşme**,İz

Yayıncılık,İstanbul,1997

SARIKOYUNCU,Ali,**Milli Mücadelede Din Adamları**,c.II,Diyanet İşleri

Başkanlığı Yayınları,Ankara,1997

ŞİMŞİR,Bilal N.,**İngiliz Belgelerinde Atatürk**,c.I,TTK

Yayınları,Ankara,1973

ŞİŞMAN,Adnan,**XX. Yüzyıl Başları Amerikan Kültür ve Sosyal**

Müesseseleri,Alem Basım-Yayın,Balıkesir,1994

TANDOĞAN,Alaettin,**Türkiyede 1975-1980 Döneminde İller Arası**

Göçler,Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Yayınlar

No 5,Trabzon,1989

TANSEL,Selahattin,**Mondros'tan Mudanya' ya kadar**,c.II,Milli Eğitim

Basım Evi,İstanbul,1991

TEKELİ,İlkin - İLERİ, Selim,**Egedeki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey**,TTK basımevi,Ankara,1989

TEXIER,Charles,**Küçük Asya**,çev:Ali SUAT,c.II, Matbaa-i Amire, İstanbul,1340

TURAN,Osman,**Selçuklular Zamanında Türkiye**,Boğaziçi Yayınları,İstanbul,1993

TURAN,Mustafa,**Yunan Mezalimi (İzmir - Aydın - Manisa - Denizli - 1919-1923)**,TTK Yayınları,Ankara,1999

TURAN,Mustafa,**Milli Mücadelede Siyasi Çözüm Arayışları (30 Ekim 1918-20 Ekim 1921)**,AKÜ. Basımevi,Afyon,1999

TURAN,Gülderen,**Uşak Şehrinin Sanayi Coğrafyası**,AKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Afyon,2000

TUTSAK,Sadiye,**Cumhuriyetin İlk Yıllarında Uşak(1923-1933)**,Uşak Belediyesi Kültür Yayınları Dizisi NO:2,İzmir,1998

TÜLEMİŞ,Onur,**Uşak Halk Kültürü Tanıtım Rehberi**,Güneş Ajans Basım Yayın,İzmir,1999

TÜMER,Haşim,**Uşak Tarihi**,Gün Matbaası,İstanbul,1971

Türkiye Şeker Sanayii 1926-1976,Mars Matbaa,Ankara,1976

Türkiyeyi Laikleştiren Yasalar 3 Mart 1924 Tarihli Meclis Müzakereleri ve Kararları,Hazırlayan ve Sadeleştiren: Reşat GENÇ,AAM Yayını,Ankara,1998

Uşak Halkevi Bir Yıllık Çalışmaları,İstanbul,1937

Uşaklılar Derneği,,**Uşak Dünü Bugünü Yarını**,Uşaklılar Derneği Yayınları No.1,Ankara,1989

UYSAL, Mehmet Ali, **Cumhuriyet Döneminde Denizli Kazası**, (Akü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 1999)

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, c.I, TTK Yayınları, 7. Baskı, b.y.y., b.t.y

YEŞİL, Mustafa, **Kütahya XV. YIL**, Vakıf Matbaa, İstanbul, 1938

YEŞİL, Mustafa, **Kütahya İlinin Kısa Coğrafyası**, Matbaa-İ Ebuuzziya, İstanbul, 1938

V. MAKALELER

AKOK, Mahmut, "Kütahya ve Uşak Şehirlerinin Eski Evleri", **Türk Etnografya Dergisi**, S.6, İstanbul, 1988

ATALAY, Besim, "Uşakta Milli Hareket", **Yanık Tarihimiz**, c.II, 20 Temmuz 1962

BAYKARA, Tuncer, "Uşak Hakkında", **Uşak Halk Eğitimi Dergisi**, I/6 Ocak, 1979

BAYKARA, Tuncer, "Batı Anadolu'da Bir Peçenek Beyi: Kızıl Bey", **Bellekten**, c.LXII/235, Ankara, Aralık 1999

BESCİ, Hasan Tahsin, "Gül Mektebi Yaşatılmalı", **Olay**, 26 Nisan 1999

ÇALIŞLAR, İzzettin, "Uşak'tan Hatıralar", **Uşak Halk Eğitimi Dergisi**, c.I., S.2, Ocak 1978

ÇETİNKAYA Fatma - ÇETİNKAYA Yusuf, "Uşak Dericiliği ve Sorunları", **Uşak Sanayici ve İşadamları Dergisi**, no:2 Ocak-Şubat-Mart 1996

DENGİZ, Orhan, "Uşak'ta Bir Köprü Kitabesi Çanlı Köprü (H.553-M.1255)", **Vakıflar Dergisi**, c.XIII, Ankara, 1981

DENGİZ, Orhan, "Uşak Tarihi Yolunda I", **Taşpınar Afron Halkevi Mecmuası**, S.105, Birinci Teşrin, 1943

ERKÜN,Safa,"Atatürk'ün Ülkü ve İlkeleri Arasındaki Bütünlük ve Uyum",**AAM. Dergisi**,c.VI,S.18,TTK Basımevi,Ankara,1990

ERSOY,Hüsnü,"Kurtuluş Savaşında Uşak",**Dünkü Bugünkü Uşak**,c.I,S.5-6,1 Haziran - Temmuz,1969

GÜZELAY,Sabahattin,"Uşak'ta Önemli Resmi Yapılar",**Uşak Halk Eğitimi Dergisi**,c.I,S.6,Aydın Matbaası,Ankara,Ocak 1979

HIÇYILMAZ,Ergün,"Sevgili Yurdum Ağla",**Sabah Gazetesi Star Dergisi**,S.147,7 Ağustos 1994

"Kurtuluş Savaşında Uşak",**Dünkü Bugünkü Uşak**,an: Ayıntabizade Salih UÇAR,yaz: Nezat SEBÜKTAY,c.I,S.5-6,1 Haziran - Temmuz 1969

"Kurtuluş Savaşında Uşak",**Dünkü Bugünkü Uşak**,an: Nazmi ÇAKALOZ, yaz: Nevzat SEBÜKTAY,c.I, S.5-6,1 Haziran - Temmuz 1969

KEYVANOĞLU,Mehmet,"Gül Mektebi",**Kent**,28 Temmuz 1998

KONUĞÇU,Enver,"Milli Mücadele Başlangıcında Alaşehir",**Milli Mücadelede Alaşehir Kongresi (16-25 Ağustos 1919)**,Anadolu Matbaacılık,İzmir,1988

KURUCU,M. İrfan,"70. Kurtuluşumuzu Bağrımıza Basıyoruz",**Yeni Asır**,1 Eylül 1992

KÜNEK,Ali,"Kahraman Gazilerimize Saygılarımızı Sunuyoruz",**Yeni Asır**,1 Eylül 1992 ,

ÖNTUĞ,Mustafa Murat,"Hurufat Defterlerine Göre Uşak'taki Eğitim Müesseseleri (1702-1824)",**AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**,S.3,Sonbahar 1999

ÖNTUĞ,Mustafa Murat,"Uşak'ta Hacım Sultan Zaviyesi ve Vakfiyesi",**AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**,S.1,AKÜ Yayınları, Afyon, 1998

ÖNTUĞ, Mustafa Murat, "Uşak'ta Boduroğlu Vakıfları ve Vakfiyeleri", **Vakıflar Dergisi**, S.XXVIII, (Baskıda)

ÖNTUĞ, Mustafa Murat, SOLAK Erdoğan, "Uşak Şer'iyye Sicillerinin Şekil ve Muhteva Açısından Değerlendirilmesi", **AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, S.5, (Baskıda)

ÖZTOP, Şener, "Uşak'ta Kültürel Etkinlikler", **Uşak Sanayici ve İşadamları Dergisi**, Yıl 1, S.3, Nisan-Mayıs-Haziran 1996

PEDERSEN, JOHS, "Mescid", **İslam Ansiklopedesi**, c.8, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993

SAMUK, Gonca, "Tarihte Uşak Halıları", **Kaynaklar**, S.3, Ankara, 1984

SÖNMEZ, Zeki, "Batı Anadolu Türk Halıcılığının XIX. Yüzyıldaki Durumu", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Türk Halıcılığı Özel Sayısı, no:32, İstanbul, 1984

ŞİŞMAN, Adnan, "Büyük Taarruz ve Sonuçları", **X. Milli Egemenlik Sempozyumu**, TBMM. Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No:82, Afyon, Mayıs 1996

ŞİŞMAN, Adnan, "Atatürk ve Eğitimde Laiklik", **Jandarma**, S.91, Ankara 2000

TUTSAK, Sadiye, "Uşak Kazasında Mülki Taksimatın Gelişimi", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, c.IX, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1994

TUTSAK, Sadiye, "Milli Mücadelede Uşak", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, c.X, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1995

TUTSAK, Sadiye, "Osmanlı Devletinin Son Dönemlerinde Uşak'ta Halıcılık ve Tarak İsyanı", **AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, S.3, Sonbahar 1999

TUTSAK, Sadiye, "Osmanlı Devletinin Son Yüzyıllarında Uşak Kazası", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, S.16, (Baskıda)

TÜMER,Haşim,"Uşak'ın İşgali ve Sürgünler",**Uşak Halk Eğitimi Dergisi**,c.I,S.1,Aydın Matbaası,Ankara,1978

TÜMER,Haşim,"Uşak'ta İdam Kararları",**Uşak Halk Eğitimi Dergisi**,c.I,S.3, Temmuz 1979

TÜMER,Haşim,"Yunan Kralının Uşak'a Gelişi",**Uşak Halk Eğitimi Dergisi**,c.I,S.2,Mayıs 1978

"Uşak",**Yurt Ansiklopedisi**,c.X,Anadolu Yayıncılık,İstanbul,1982

UÇAR,Salih,"Kurtuluş Savaşında Uşak'ta Olanlar",**Dünkü Bugünkü Uşak, Halk Eğitimine Yardım Derneği Dergisi**,c.I S.5-6, 1 Haziran - Temmuz 1969

VARLIK,Mustafa Çetin,"XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Teşkilatında Kütahya",**Türklük Araştırmaları Dergisi**,c.II,İstanbul,1986

VURAL,Osman,"Gül Mektebi Sahipsizmi?",**Kent**,28 Temmuz 1998

VI. SÜRELİ YAYINLAR**A. GAZETELER.**

Akşam

Anadolu

Cumhuriyet

Olay

Sabah

Yeni Asır

B. DERGİLER / MECMUALAR

Kütahya Mecmuası

UKTAD

Ziraat Vekaleti Mecmuası

VII. KAYNAK KİŞİLER

Ahmet ÇELTİK (d.y. Uşak, d.t. 1921)

Fatma EFE(d.y. Uşak, d.t. 1939)

Mürteza ÇAKIR (d.y. Uşak/Karahallı, d.t. 1927)

Nesip ANTEP (d.y. Uşak, d.t. 1933)

Osman AŞIK (d.y. Uşak, d.t. 1930)